

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Филологиялық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 1 (2022)

Павлодар

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ30VPY00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области филологии

Подписной индекс – 76132

<https://doi.org/10.48081/DFDR9992>

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анесова А. Ж., доктор PhD

Ответственный секретарь

Уайханова М. А., доктор PhD

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., д.ф.н., профессор (Российская Федерация)

Еспенбетов А. С., д.ф.н., профессор

Трушев А. К., д.ф.н., профессор

Маслова В. А., д.ф.н., профессор (Белоруссия)

Пименова М. В., д.ф.н., профессор (Российская Федерация)

Баратова М. Н., д.ф.н., профессор

Аймухамбет Ж. А., д.ф.н., профессор

Шапауов Ә. Қ., к.ф.н., профессор

Шокубаева З. Ж., технический редактор

МАЗМҰНЫ

Андрющенко О. К.	
П. Васильев және О. Григорьева поэзиясындағы қала бейнесі.....	9
Баймаханова А. Е., Ибраева Ж. К.	
ESL сыныптағы виртуалды шындық (VR) құралдарының артықшылықтары мен кемшіліктері	21
Жанұзақова Қ. Т., Қамбарова Б. Ф.	
Т. Әсемқұлов прозасындағы көркемдік-стильдік ізденістер	29
Жуманбаева Р. О., Гүрер Гүлсевин	
Жарнама тілінің зерттелуі	39
Жүсіпов Н. Қ., Жүсіпов Е. Қ., Баратова М. Н.	
Мәшһүр Жүсіп және Жәлеләддин Руми шығармаларындағы сюжет төркіндігі.....	47
Кемелбекова З. А., Сейдалиева Г. О., Исмаилова Д. Б.	
Шеттілдік білім беруде интербелсенді «Дебат» технологиясын қолдану ерекшеліктері	58
Кобланова А. А., Алтынбаева П. А., Анесова Г. Ж.	
Ағылшын тілінде оқытуда CLIL әдісін қолданудың ерекшеліктері	70
Кудайбергенова Л. Е.	
Академик М. С. Сильченконың ғылыми педагогикалық қызметі	80
Мұқашева М. Қ., Картаева А. М.	
«Абай жолы» эпопеясын оқыту (Қ. Бітібаеваның технологиясы негізінде) ..	88
Нурпейсова А. У., Калиева Ә. А.	
Тілді оқытудың педагогикалық технологиясы және лингвистикалық аспектілері	100
Нұртаза М. Н., Анесова А. Ж.	
Ағылшын тілін қашықтықтан оқыту жүйесінде платформаларды қолданудың тиімділігі.....	110
Оленев С. В., Жарылгасын Н. Ж.	
Тыңдап-түсіну дағдыларын қалыптастырудағы подкасттардың рөлі	124
Рахимжанова А. Б., Байжанова А. А., Ишмухамбетов Н. А.	
Сабақты зерттеу: академиялық мақсатқа арналған ағылшын тілі пәнінде топтық жұмыс арқылы студенттердің сөйлеу практикасын жақсарту	139
Рүстемова А. Н.	
Теледидар материалдары арқылы сараланған оқыту сабақтың тиімділігін қалай арттырады.....	150
Төкенқызы Г., Жумабекова Б. К., Жуманбекова Н. З.	
Абай Құнанбаев қара сөздеріндегі интертекстуалдық мәтіндер сипаты	159
Трушева Ш. Ж., Трушев А. К., Трушев Ә. А.	
Мәшһүр-Жүсіптің әлемдік тілдік бейнесі	171

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

Удербасева А. М., Шайкенова Л. М.Жоғарғы оқу орындарының оқушыларының ағылшын тілін үйрену
үдерісінде мобильді қосымшаларды пайдалануы180**Шаяхметова Н. К.**

Марина Цветаева әдебиеттанушылардың көзқарасымен192

Авторлар туралы ақпарат203

Авторларға арналған ережелер215

Жарияланым этикасы238

СОДЕРЖАНИЕ**Андрющенко О. К.**

Образ города в поэзии П. Васильева и О. Григорьевой9

Баймаханова А. Е., Ибраева Ж. К.Преимущества и недостатки инструментов
виртуальной реальности (VR) в классе ESL21**Жанузакова К. Т., Камбарова Б. Г.**

Художественно-стилевые искания в прозе Т. Асемкулова29

Жуманбаева Р. О., Гурер Гульсеев

Изучение языка рекламы39

Жусупов Н. К., Жусупов Е. К., Баратова М. Н.Общность сюжета в произведениях Машхура Жусипа
и Джалаладдина Руми47**Кемелбекова З. А., Сейдалиева Г. О., Исмаилова Д. Б.**Особенности использования интерактивной технологии
«Дебаты» в иноязычном образовании58**Кобланова А. А., Алтынбаева П. А., Анесова Г. Ж.**

Особенности использования метода CLIL в обучении английскому языку70

Кудайбергенова Л. Е.

Научно педагогическая деятельность академика М. С. Сильченко80

Мукашева М. К., Картаева А. М.Эффективные способы обучения эпосе «Путь Абая»
(по новой технологии Канипы Битибаевой)88**Нурпейсова А. У., Калиева А. А.**

Педагогические технологии и лингвистические аспекты обучения языку100

Нуртаза М. Н., Анесова А. Ж.Эффективность использования платформ в системе
дистанционного обучения английскому языку110**Оленев С. В., Жарылгасын Н. Ж.**

Роль подкастов в формировании навыков аудирования124

Рахимжанова А. Б., Байжанова А. А., Ишмухамбетов Н. А.Исследование урока: использование групповой работы
для улучшения результатов учащихся на занятиях
английского языка для академических целей139**Рустемова А. Н.**Как дифференцированное обучение с помощью телевизионных
материалов повышает эффективность урока150**Токенкызы Г., Жумабекова Б. К., Жуманбекова Н. З.**Характеристика интертекстуальных текстов
в «Словах назидания» Абая159**Трушева Ш. Ж., Трушев А. К., Трушев А. А.**

Языковая картина мира Машһур-Жусупа171

Удербеева А. М., Шайкенова Л. М.

Использование мобильных приложений учащимися высших учебных заведений в процессе изучения английского языка180

Шаяхметова Н. К.

Марина Цветаева в освещении критиков-литературоведов192

Сведения об авторах203

Правила для авторов 215

Публикационная этика238

CONTENT**Andryuchshenko O. K.**

Image of the city in the poetry of P. Vasiliev and O. Grigorieva9

Baimakhanova A. Y., Ibrayeva ZH. K.

Advantages and disadvantages of virtual reality tools in ESL classroom21

Zhanuzakova K. T., Kambarova B. G.

Artistic and stylistic research in the prose of T. Asemkulov29

Zhumanbayeva R. O., Gurer Gulsevin

The study of the language of advertising39

Zhussupov N. K., Zhussupov Y. K., Baratova M. N.

Commonality of plot in the works of Mashkhur Zhussip and Jalaladdin Rumi47

Kemelbekova Z. A., Seidalieva G. O., Ismailova D. B.

Features of using interactive «Debate» technologies in foreign language education58

Koblanova A. A., Altynbayqyzy P. A., Anessova G. Zh.

Peculiarities of CLIL use in teaching English language70

Kudaibergenova L. E.

Educational science work of academician M. S. Silchenko80

Mukasheva M. K., Kartaeva A. M.

Teaching the epic «The way of Abay» (based on the new technology of K. Bitibaeva)88

Nurpeisova A. U., Kaliyeva A. A.

Pedagogical technology and linguistic aspects of teaching language100

Nurtaza M. N., Anessova A. Zh.

The effectiveness of using platforms in the the system of English distance learning110

Olenev S. V., Zharylgassyn N. Zh.

The role of podcasts in the formation of listening skills124

Rakhimzhanova A. B., Baizhanova A. A., Ishmukhambetov N. A.

Lesson study: using groupwork activity to enhance student's output in EAP classes139

Rustemova A. N.

How differentiated instruction through TV materials improves the effectiveness of the lesson150

Tokenkyzy G., Zhumabekova B. K., Zhumanbekova N. Z.

Characteristic of intertextual texts in the «Word of edification» by Abay159

Trusheva Sh. J., Trushev A. K., Trushev A. A.

Mashur-Zhusip world language mapping171

Uderbayeva A. M., Shaikenova I. M.

Use of mobile applications by students of higher educational institutions in the process of learning English180

Shayakhmetova H. K.

Marina Tsvetaeva in the view of literary critics192

Information about the authors.....203

Rules for authors215

Publication ethics.....238

МРНТИ 16.01.11

<https://doi.org/10.48081/ELYJ9076>***О. К. Андрющенко**Павлодарский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар**ОБРАЗ ГОРОДА В ПОЭЗИИ П. ВАСИЛЬЕВА
И О. ГРИГОРЬЕВОЙ**

В статье рассматривается понятие «образ города». Автор анализирует поэзию павлодарских поэтов разных временных эпох – Павла Васильева и Ольги Григорьевой, которые неразрывно связаны с историей и культурным обликом Павлодара. Поэзия Павла Васильева является культурной и литературной ценностью евразийского масштаба. Ольга Григорьева является современным автором, но ее поэзия по праву входит в общекультурный фонд Павлодарского Прииртышья. Анализируя поэтические тексты, автор выявляет облик города разных эпох. Работа является продолжением научных изысканий в рамках проекта «Общекультурный ландшафт Павлодара как энциклопедическое явление».

Ключевые слова: город, общекультурный ландшафт, образ города, филологическая урбанистика, литература, культура.

Введение

Изучение города и городского пространства – достаточно перспективное направление, в лингвистике менее изученное, нежели чем в социологии, истории, философии. С 2015 по 2017 гг. нами осуществлялся научный проект «Общекультурный ландшафт Павлодара» [1], в исследовательские задачи которого входили изучение, систематизация и научное описание лингвокультурной карты Павлодарского региона. Работа имела исключительную новизну, так как ни языковой, ни культурный ландшафт Павлодара ранее не изучался.

Цель данной статьи – изучить поэтический образ города Павлодара на основе творчества павлодарских поэтов. В качестве фактического материала мы привлекли стихотворения Павла Васильева и Ольги Григорьевой. Творчество данных поэтов относится к разному времени, поэтому нам было

интересно проследить и описать образ города, представленный в поэтических текстах.

Имя Павла Васильева известно далеко за пределами Казахстана, и он по праву носит титул евразийского поэта. Ольга Григорьева – известная поэтесса Казахстана и СНГ, являющаяся членом Союза писателей Казахстана. Оба поэта – выдающиеся культурные деятели Павлодарского Прииртышья, жившие либо живущие в Павлодаре и прославляющие свою малую Родину. В энциклопедическом справочнике, опубликованном по результатам работы над проектом, собрана полная информация о деятелях Павлодарского Прииртышья, в том числе и П. Васильева и О. Григорьевой. Наша же задача состоит в попытке описания поэтического образа города, представленного в творчестве павлодарских поэтов.

Материалы и методы

Материалом для статьи послужили стихотворения П. Васильева и О. Григорьевой с урбонимом «Павлодар» и топонимическим описанием города. Методы, на которые мы опирались в процессе работы: биографический (при анализе стихотворений мы обращались к биографическим данным поэтов), семантический (при описании лексических единиц), мифопоэтический метод (при реконструкции образа города), описательный метод.

Результаты и обсуждение

Этимологическое значение слова «город, град» – ограда, граница, преграда, защита, укрытие. Город противостоит открытому месту, т.е. безграничному и неструктурированному пространству. Город – это отгороженность и укрытие, защищенность и безопасность человека во враждебном мире. Это ограда, крепость, помогающая выстоять перед тем, что находится за его пределами. Павлодар – город, изначально являющийся форпостом – крепостью, был основан в 18 веке русскими переселенцами, прибывшими сюда для добычи соли.

По сохранившимся документам форпост имел форму квадрата 50 на 50 метров, был обнесён высоким бревенчатым частоколом, по углам имел бастионы с артиллерийскими батареями. Во внутренней части располагались казармы, снаружи – конюшни и баня. Весь гарнизон форпоста состоял из 48 человек. Форпост был построен в целях закрепления на новых землях и защиты казаков от набегов джунгар.

Город на горе, на холмах является универсальным образом в культуре, выражающим вертикальную открытость городского пространства. Если говорить о символическом местонахождении города, то можно утверждать, что Павлодар отвечает его сакральному назначению. Как известно, города старались закладывать на возвышенности, поэтому стратегическое положение Павлодара было, несомненно, выгодным – на высоком берегу

Иртыша. В этом контексте интересно топонимическое наименование города у Павла Васильева – город ястребиный:

И вот я вновь нашёл в тебе приют,
Мой Павлодар, мой город ястребиный.
 Зажмурь глаза – по сердцу пробегут
 Июльский гул и лепет сентябриный [1].

Ястребы и коршуны долгое время населяли окрестности города – высокий берег, лесистая местность вдоль реки благоприятно сказывались на популяции птиц. Данная метафора не только характеризует местоположение города, но и символизирует красоту и мощь города, его величественное положение.

Анализируя творчество поэта, можно сделать вывод, что Павлодар для него – это место силы, дом, его Родина, куда он с радостью возвращался: «и вот я вновь нашел в тебе приют».

Близость к воде является отличительной приметой города, и, естественно, находит отражение и в поэзии П. Васильева. Описывая прибытие на Родину, он пишет:

В загоне кони, ржущие из мглы...
 Так вот она, мальчишества берлога –
 Вот колыбель сумятицы моей!
 Здесь может, даже удочки целы,
 Пойти сыскать, подправить их немного
И на обрыв опять ловить язей.

Иртыш – природный спутник города, поэтому этот гидроним частый герой стихотворений:

Камыш высок, осока высока,
 Тоской набух тугой сосок волчицы,
 Слетает птица с дикого песка,
 Крылами бьет и на волну садится.
 Река просторной родины моей,
 Просторная,
 Иди под непогодой,
 Теки, Иртыш, выплескивай язей –
 Князь рыб и птиц, беглец зеленоводый.
 <...>

Сверкни, Иртыш, их перстнем золотым!
 Сон не идет, заботы их не точат,
 Течением относит груди им
 И раки пальцы нежные щекогут.
 Маши турецкой кистью камыша,

Теки, Иртыш! Любуюсь, не дыша,
Одним тобой, красавец остроскулый.
Оставив целым меду полковша,
Роскошествуя, лето потонуло [1].

Красивые, сильные эпитеты «беглец зеленородый», «красавец остроскулый» невероятно точно описывают реку. Высокие, подчас крутые берега Иртыша, действительно, можно сравнить с острыми скулами. А метфорический эпитет «беглец зеленородый» указывает на глубину реки, ее бурное течение.

Город Павлодар времен П. Васильева – это купеческий город, с промышленным производством. Естественным было судоходство, поэтому в его стихотворениях частотны топонимы, расположенные вдоль реки:

Багровою сиренью набухал
Купецкий город, город ястребиный,
Курганный ветер шел по Иртышу,
Он выветрил амбары и лабазы,
Он гнал гусей теченью вопреки
От Урлютюна к Усть-Каменогору...
Припомни же рябиновый закат,
Туман в ночи и шелест тополиный,
И старый дом, в котором ты звалась
Купеческою дочерью – Глафирой [1].

Есть в поэзии Васильева и городские топонимы, отсылающие к истории города и его становления как экономического и культурного центра:

И до сих пор стоят еще, крепки,
Лабазы: *Ганин, Осипов, Потанин*,
И прочие фамилии купцов...
Шрапнельными стаканами горшки
Заменены. В них расцвели герани –
Вот что осталось от былых боев,
Сюда пришедших. Двадцать лет назад
Здесь подбородки доблестно жирели,
Купецкие в степях паслись стада,
Копился в пище сладковатый яд.
В шкатулках тлели кольца, ожерелья
Из жемчугов. И серьги в два ряда [1].

Купеческие торговые дома были одними из первых каменных зданий, выстроенными по всем канонам сибирского модерна. В настоящее время подобные здания представляют архитектурную ценность города и продолжают функционировать. Так, бывший торговый дом купца

А. Дерова хранит коллекцию местного историко-краеведческого музея им. Г. Н. Потанина.

Город – это не только некое физическое пространство, это и место, наполненное символами. Для поэтов, как ни для кого другого, это символическое, или метафизическое, пространство является важнейшим в их мировосприятии. Для Васильева город – это не только родной дом, любимые места, животные, но, в первую очередь, люди. Тема женщин особенно ярко звучит в васильевской лирике, поскольку связана с любовной тематикой.

В одном из стихотворений мы встречаем друга детства Васильева:

Цветёт герань в расхлопнутом окне,
И даль маячит старой колокольной.
Но не даёт остановиться мне
Пиеницын Юрий, мой товарищ школьный.
Мы вызубрили дружбу с ним давно,
Мы спаяны большим воспоминаньем.
Похожим на безумье и вино...
Мы думать никогда не перестанем,
Что лучшая
Давно прошла пора,
Когда собаку мы с ним чли за тигра,
Ведя вдвоём средь скотного двора
Весёлые охотничьи игры.
Что прошлое!
Его уж нет в живых.
Мы возмужали, выросли под бурей
Гражданских войн.
Пусть этот вечер тих,
Строительство окраин городских
Мне с важностью
Показывает Юрий.
Он говорит: «Внимательней взгляни,
Иная жизнь грохочет перед нами,
Ведь раньше здесь
Лишь мельницы одни
Махали деревянными руками.
Но мельники все прокляли завод,
Советское, антихристово чудо.
Через неделю первых в этот год
Стальных коней
Мы выпустим отсюда!» [1].

Поэт описывает строительство одного из промышленных гигантов – тракторный завод. Спустя несколько десятилетий Павлодар превратится в крупный промышленный центр, на территории которого будут функционировать несколько заводов. «*Антихристово чудо*» – интересная и актуальная метафора, характеризующая современный облик города.

Павел Васильев рано ушел из жизни, оставив небогатое, но удивительно яркое наследие. Из небольшого количества стихотворений, посвященных Павлодару, можно выявить васьильевский образ города: родное место, дом, необыкновенно красивая природа и друзья.

Ольга Григорьева, конечно, описывает уже совсем иной город – это уже не форпост, а мощный промышленный город. Топонимов в ее поэзии сравнительно больше:

Мне знакома каждая радость и ранка,
Как в детских глазах, растворяешься в нём...
Опять назначаю свиданье «у танка»,
Опять у фонтанов гуляем вдвоём.
И снова, встречая друзей и знакомых,
Найдёшь для бесед сто вопросов и тем...
Вздыхнёшь, улыбаясь: «Ну, вот я и дома!».
А к дому любовь не сравнится ни с чем [2].

В ее лирике преобладают точные названия городских мест, такие, как, например, «у *танка*» – место встречи горожан в парке на улице Астана, «у *фонтанов*» – на площади Конституции. Иногда Григорьева обходится упоминанием места без топонимического наименования, которое известно всем живущим в городе, как, например, «*старые улицы*» – особое место в городе, его историческая часть, находящаяся у реки:

Влюбившись в этот город маленький –
Как оказалось, навсегда,
Люблю смотреть, как вечным странником
Течёт иртышская вода.
Люблю бродить по старым улицам,
Где снова осень правит бал,
И верить – всё на свете сбудется,
Коль в Павлодаре загадал! [2]

В поэтическом образе города Григорьевой Иртыш, как и у П. Васильева, занимает особое место. Город в миропонимании поэтессы – не пространство, огороженное от мира, это вольные просторы, мощь реки, одухотворенность:

Мы любим не город, а то, что в нём было.
И, может быть, то, что могло ещё быть:
Встречалось, рождалось, болело, искрило –

И нас вдохновляло всё это любить.
Мы любим не город. Бездушные зданья
Не радуют глаз, как река или лес.
Мы любим ушедшее, воспоминанья,
Кусочек судьбы, заблудившейся здесь.
И всё же – люблю этот город иртышский,
Вобравший дыханье великой реки,
До боли знакомый, до нежности близкий,
Родной, как морщинки любимой руки [2].

Важным для Григорьевой в образе города, судя по тексту, является не архитектура, а природа. Философские размышления о любви к малой Родине перекликаются с размышлениями П. Васильева: мы возвращаемся в родные места не потому, что нам знакомы улицы и здания, а потому, что с ними связаны воспоминания детства, юности, которые прошли в родном городе.

Река и город связаны у поэтессы не только природным ландшафтом, но и объединены метафизически как две части одного целого:

Павлодар, ночной и снежный,
Отражается в реке.
Позабудь, что было прежде –
Путешествуй налегке.
И в другом стихотворении:
На берегу Иртыша стоит мой дом.
По вечерам *отражает река огни.*
Это моя Венеция за окном.

Город наш *отражается в лужах,*
Свежий, чистый, такой молодой!

Судя по текстам, мотив зеркального отражения города в воде является важным для поэтессы: река и город являют собой как бы два мира, пересекающихся и находящихся в двух плоскостях – мир людей (вещный, физический, искусственный в некоторой степени) и мир природы (чистый, прекрасный, спокойный и мощный одновременно):

Я отражения больше люблю, чем явь.
В этом мгновении сходятся сто пластов:
Вспышки разлук и встреч, города, века.
Что из того, что четыреста там мостов,
А в Павлодаре построено два пока... [2].

Этот мир предпочтительней Григорьевой (*я отражения больше люблю, чем явь*), поскольку вещный мир не в состоянии подарить душевную гармонию так, как это делает природа:

Мы любим не город. Бездушные зданья

Не радуют глаз, как река или лес.

Мы любим ушедшее, воспоминанья,

Кусочек судьбы, заблудившейся здесь [2].

Мосты в стихотворениях – это не только архитектурная достопримечательность города, но и связующее звено между городом и рекой, между людьми: *«В этом мгновении сходятся сто пластов: / Вспышки разлук и встреч, города, века»*.

Особенность городского облика в стихотворениях Григорьевой появляется и в описании климатических условий. Павлодар – город, находящийся в резко-континентальной климатической зоне. Длительная суровая зима с устойчивым снежным покровом и жаркое лето с небольшим количеством осадков – вот приметы климата Павлодарской области. Эта особенность находит отражение и в текстах. Весной пойма Иртыша после ухода воды необыкновенно пестрая и яркая:

Майскому берегу что-то шепчет волна...

Поймы цветущей такой не найдётся в мире!

Да, Павлодар, конечно, не Астана.

Только река, согласитесь, у нас пошире [2].

Летняя пора характеризуется жарой, ветром и дождями. Павлодар имеет интересное с географической точки зрения расположение – здесь проходит роза ветров, поэтому летом сильные ветра – частое явление:

Это щедрое летнее благо,

Но привычней нам — ветер и жар!

Снова сыплет небесная влага,

Заливают дожди Павлодар! [2].

Не могла О. Григорьева в своих стихотворениях обойти стороной и зимний город. Зима в городе – особе время. Сильные морозы и метели не мешают поэте видеть красоту города:

Иртыш в холода кипит,

И к небу уходит пар.

И весь в кружевах стоит

Загадочный Павлодар.

Прилетели в Павлодар свиристели,

Да в январский неземной холодок.

Кто-то нежится в богатой постели,

Кто-то доллары считает взаймы...

Свиристели вы мои, свиристели,

Песня нежная среди *люттой зимы* [2].

Выводы

Таким образом, образ города в поэзии О. Григорьевой проявляется в символическом соединении двух миров – физического, городского, «вещного», и природного, метафизического, олицетворяющего прекрасный мир. Архитектурный облик города у нее описан более подробно, чем у П. Васильева, но проникновеннее и ярче поэтическое описание природного и культурного облика города у обоих поэтов. Павлодар – это уникальное место для них, место силы и свободы, место их становления и начало творческого пути.

Мысли уехавших всех ловлю как радар.

Города имя теперь для них – словно награда.

Ведь Павлодар – единственный в мире!

Наш Павлодар.

И никаких других городов не надо [2].

Несмотря на свою провинциальность, Павлодар всегда был и остается местом, куда хочется возвращаться: *«И вот я вновь нашел в тебе приют»* (П. Васильев), *«Павлодар, Павлодар, / Я тебя никогда не предаю»* (О. Григорьева)

Пусть теперь уезжаю,

Но в дальней дороге своей

Буду помнить и ждать,

Чтоб к прозрачной воде

Прикоснуться.

Знаю, есть у меня

Триста тысяч хороших друзей.

Есть мой город просторный,

В который нельзя

Не вернуться [2].

Уникальность расположения и значение города в евразийском масштабе предопределили его «историческую миссию», «ведь его рождение – это результат исторических совпадений, когда город возникает на пограничных линиях, тем самым олицетворяя особый путь страны. Павлодар – это не совсем Азия, но и не совсем Европа, это слияние наций и цивилизаций» [3, С. 174]. Павел Васильев – поэт евразийского масштаба – понимал и транслировал эту идею в своем творчестве, а Ольга Григорьева поддержала ее и развила, представив образ города, не уступающий по своему значению и миссии ни одному мегаполису:

Да, Павлодар, конечно, чуть-чуть не Москва,
 Наши романы всем тут давно известны.
 Шпиль телевизки над мокрым пространством крыш,
 Эйфеля башня вот так же пронзает тучи.
 А Павлодар, конечно, чуть-чуть не Париж.
 Ну а художники наши гораздо круче!

Список использованных источников

- 1 **Васильев, П.** Сочинения. Письма. – М.: «Эллис Лак 2000», 2002. – 896 с.
- 2 **Григорьева, О. Н.** Зимняя птица-синица на павлодарской сосне. Стихи о Павлодаре. – Павлодар : ЭКО, 2016. – 43 с.
- 3 Общекультурный ландшафт Павлодара // Суюнова Г. С., Андрищенко О. К., Гаранина Е. П., Токатова Л. Е. – Семей, 2017. – 264 с.
- 4 **Гаранина, Е. П.** Городское пространство как реализация провинциального хронотопа в творчестве Ольги Григорьевой (на материале сборника «Зимняя птица-синица на павлодарской сосне. Стихи о Павлодаре») // Научный результат. Социальные и гуманитарные исследования. – Т. 3. – №2. – 2017. – С. 20–27.
- 5 **Власов, А. С.** Национально-культурный и когнитивный аспекты изучения единиц языковой номинации // Материалы международной научнопрактической конференции. – Кострома : Костромской государственный университет им. Н. А. Некрасова, 2012. – С. 186–188.
- 6 **Григорьева, Е. К.** К проблеме лирического события // Событие и событийность : сб. статей. – М., 2010. – С. 101–102.
- 7 **Мадзигон, Т. М.** Роль художественной детали в эпическом повествовании Павла Васильева («Христолюбовские ситцы») // Филологический сборник Казах. гос. ун-та. Вып. XVII. А–А, 1976. – С. 38–52.
- 8 **Новосёлова, Е. А., Иост, О. А., Алексеев, П. В.** Поэтика времени и пространства в лирике Ольги Григорьевой // Вестник Карагандинского университета. Серия «Филология». – № 1(97)/2020. – С. 82–91.
- 9 **Ананьева, С. В.** Время – пространство – автор / С. В. Ананьева. – Алматы : Ин-т литературы и искусства им. М. О. Ауэзова, 2003. – 86 с.
- 10 **Шафер, Н. Г.** Доверчивые тетради. Этюды о поэзии Ольги Григорьевой \ Н. Г. Шафер. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://shafer.pavlodar.com/texts/dt01.html>.

References

- 1 **Vasil'ev, P.** Sochineniya. Pis'ma. – Moscow : «Ellis Lak 2000», 2002. – 896 p.
- 2 **Grigor'eva, O. N.** Zimnyaya ptica-sinica na pavlodarskoj sosne. Stihy o Pavlodare. – Pavlodar : EKO, 2016. – 43 p.
- 3 Obshchekul'turnyj landshaft Pavlodara // Suyunova G. S., Andryushchenko O. K., Garanina E. P., Tokatova L. E. – Semej, 2017. – 264 p.
- 4 **Garanina, E. P.** Gorodskoe prostranstvo kak realizaciya provincial'nogo hronotopa v tvorchestve Ol'gi Grigor'evoy (na materiale sbornika «Zimnyaya ptica-sinica na pavlodarskoj sosne. Stihy o Pavlodare»). In Nauchnyj rezul'tat. Social'nye i humanitarnye issledovaniya. – Vol. 3. №2. 2017 – P. 20–27.
- 5 **Vlasov, A. S.** Nacional'no-kul'turnyj i kognitivnyj aspekty izucheniya edinic yazykovoj nominacii. In Materialy mezhdunarodnoj nauchnoprakticheskoy konferencii. – Kostroma: Kostromskoj gosudarstvennyj universitet im. N. A. Nekrasova, 2012. P. 186–188.
- 6 **Grigor'eva, E. K.** K probleme liricheskogo sobytiya. In Sobytie i sobytijnost' : sb. statej. – Moscow : 2010. – P. 101–102.
- 7 **Madzigon, T. M.** Rol' hudozhestvennoj detali v epicheskom povestvovanii Pavla Vasil'eva («Hristolyubovskie sitcy»). In Filologicheskij sbornik Kazah. gos. un-ta. Vyp. XVII. A–A, 1976. – P. 38–52.
- 8 **Novosyolova, E. A., Iost, O. A., Alekseev, P. V.** Poetika vremeni i prostranstva v lirike Ol'gi Grigor'evoy. In Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya «Filologiya». – № 1(97)/2020. – P. 82–91.
- 9 **Anan'eva, S. V.** Vremya – prostranstvo – avtor / S.V. Anan'eva. – Almaty : In-t literatury i iskusstva im. M. O. Auezova, 2003. – 86 p.
- 10 **Shafer, N. G.** Doverchivye tetradi. Etyudy o poezii Ol'gi Grigor'evoy [Elektronnyj resurs] \ N. G. Shafer. – Rezhim dostupa: <https://shafer.pavlodar.com/texts/dt01.html>

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

*О. К. Андрищенко

Павлодар педагогикалық университеті,
 Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
 Материал 11.03.22 баспаға түсті.

П. ВАСИЛЬЕВ ЖӘНЕ О. ГРИГОРЬЕВА ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ҚАЛА БЕЙНЕСІ

Мақалада «қала» бейнесі қарастырылады. Автор әр дәуірдегі Павлодардың тарихы мен мәдени сипатымен тығыз байланысты павлодарлық ақындар Павел Васильев пен Ольга Григорьева поэзиясын талдайды. Павел Васильев поэзиясы Еуразиялық көлемдегі мәдени және әдеби құндылық болып табылады. Ольга Григорьева поэзиясы Павлодарлық Ертіс өңірінің жалпымәдени қорына енетін қазіргі ақын болып табылады. Поэтикалық мәтіндерді талдай отырып, автор әр дәуірдегі қала бейнесін ашады. Жұмыс «Павлодардың жалпымәдени ландшафтысы энциклопедиялық құбылыс ретінде» жобасы аясындағы ғылыми зерттеу жалғасы болып табылады.

Кілтті сөздер: қала, жалпымәдени ландшафт, қала бейнесі, филологиялық урбанистика, әдебиет, мәдениет.

*O. K. Andryuchshenko

Pavlodar Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 11.03.22.

IMAGE OF THE CITY IN THE POETRY OF P. VASILIEV AND O. GRIGORIEVA

The article discusses the concept of «Image of the city.» The author analyzes the poetry of Pavlodar poets of different time periods – Pavel Vasiliev and Olga Grigorieva, which are inextricably linked with the history and cultural appearance of Pavlodar. The poetry of Pavel Vasiliev is a cultural and literary value of Eurasian scale. Olga Grigoryeva is a modern author; but her poetry is rightfully included in the general cultural fund of Pavlodar Irtysh. By analyzing poetic texts, the author reveals the appearance of the city of different eras. The work is a continuation of scientific research in the framework of the project «The general cultural landscape of Pavlodar as an encyclopedic phenomenon».

Keywords: city, general cultural landscape, image of the city, philological urban studies, literature, culture.

SRSTI 16.31.51

<https://doi.org/10.48081/PRPX6515>

*A. Y. Baimakhanova¹, Zh. K. Ibrayeva²

^{1,2}Al-Farabi Kazakh National University,
Republic of Kazakhstan, Almaty

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF VIRTUAL REALITY TOOLS IN ESL CLASSROOM

This article presents about numerous studies in the field of teaching foreign languages indicating a direct connection between student success and the personalization of the curriculum and the level of interest in it. This is facilitated by tools that increase the plot of the lessons – storytelling, discussion of videos, cards with pictures and situations. In the course of this work, the development and testing of a new strategy for teaching English using VR is described. This technique allows to receive educational information through several channels of perception at once, stimulating cognitive synthesis and more complete participation of integrative brain structures in the learning process, which increases the student's ability to memorize. Elements of gamification and the very fact of using gaming technology awaken and increase the interest of students. Also, the introduction of virtual reality technology makes it possible to expand the arsenal of used multimedia materials, adding interactive excursions and access to video archives around the world. The experience gained in the course of this work made it possible to start developing a full-fledged curriculum for students in combination with an application for smartphones and tablets.

Keywords: English, teaching, methodology, virtual reality.

Introduction

Innovation is a trigger for progress in any area. Innovations in the educational system help students learn the required material faster and more fully. The introduction of new technologies expands the cognitive capabilities of students: we can already see how effective video applications for lessons, educational videos, listening or using presentations are.

New technologies are helping to overcome force majeure challenges such as the COVID-19 pandemic and the associated new social distancing rules that have

created unexpected obstacles to education. Every year, the quality and accessibility of education is increasingly dependent on digital innovation.

Despite the need to improve the technical equipment of educational institutions, this area remains quite conservative. As it turned out in the course of this study, even the current technical potential is not being adequately used.

At the same time, the need for proficiency in foreign languages is increasing every year. Many disciplines remain applied and narrowly focused, requiring only a basic level of knowledge in adulthood. Foreign languages, especially English, are among the most in-demand skills today, along with the ability to think logically and correctly express one's point of view – the level of international communication has increased significantly both in the course of working relations and in terms of opportunities to get an education at any university in the world [1].

There is an opinion that a full-fledged English-speaking environment is required for the practical consolidation of language skills. However, the experience of people who immigrated to English-speaking countries suggests the opposite: a cognitive barrier remains due to the psychological uncertainty of a person that he will be able to correctly understand others and express his thoughts. Due to this, the relevance of educational strategies increases, which involve a deeper immersion in the language environment, but at the same time do not provoke such an illusion of failure in the student [2].

Modern digital technologies make it possible to create an interactive multimedia environment that sufficiently trains the skills of speaking and writing in a foreign language, but at the same time does not put the student in front of the need to «now and immediately» achieve mutual understanding with the interlocutor who has a higher level of English understanding. It should be emphasized that the active inclusion of IT tools in the educational process does not at all exclude traditional teaching methods, but is harmoniously combined with them at all stages of education. At the same time, the use of a computer allows not only to greatly increase the effectiveness of teaching, but also to motivate students to further study the English language.

The general informatization of society denies a significant impact both on the education system and on our life as a whole, due to which the deserved attention began to be paid to this type of speech activity as written speech. The opportunity to write personal and official letters helps students to master written communication in the target language, the need to fill out questionnaires, forms of documents [3].

Materials and methods

Teaching a foreign language as a specialty involves mastering not only practical knowledge, but also a deep knowledge of the theory of language. At the same time, the teaching of theoretical disciplines today does not fully meet modern requirements. This is, first of all, insufficient consideration of

modern trends in linguistics, in particular, the achievements of such sciences as communicative linguistics, cognitive linguistics, cultural linguistics and intercultural communication. The basis of the communicative approach is the desire to learn the language in its real functioning, in the conditions of a specific communication situation in accordance with the goals communicators. The communicative approach, which presupposes the consideration of a functioning language as a dynamic, activity-related process, penetrates into all levels of the language system, which is quite natural, since it contributes to a more complete coverage of the essence of the phenomenon under study [4]. We have studied and structured data on the use of VR technologies in the field of commercial education. We also studied the latest experimental developments of leading IT corporations. We studied and analyzed the official statistics of digitalization in universities in Kazakhstan over the past 2 years, including assessments of its effectiveness in teaching. The essence of the VR methodology is to integrate existing VR technologies into the optimal learning strategies, determined from my previous research on modern methods of learning English. The development of experimental programs and multimedia used simple, affordable and university-based solutions to execute key strategies. In order to increase the level of personalization, we created various program templates – tasks for students could differ depending on their gender, age, temperament and level of knowledge. The method of finding the interlocutor was carried out in a playful way in the virtual space. We also used virtual excursions to interesting places with searching for objects or interior features, reading signs and going through role scripts. For oral retelling with conclusions, interactive video scenes were created in addition to standard stories. In some tasks, elements of script recognition were used: in order to continue watching an interesting scene, you had to try to guess the further plot. Standard observation maps were transformed into mini-quests conducted in virtual space, followed by discussion in class. Quests were accompanied by storytelling: students received content in the form of a story, cartoon or video. The content has been divided into episodes shown after completing the quest stage, with an open ending to spark interest in the next episode and an ending at the end of the lesson. The assignments were designed in a positive way, with funny everyday situations and fantastic adventures, to create a comfortable atmosphere in which the student forgets his complexes and uses the language in a relaxed way. Some tasks simulated situations in which the student could find himself in the future as an adult; these situations were resolved positively when choosing the correct replica. This approach made it possible to emphasize the role of language communication and give an additional incentive to learning English. In each task, a special role was assigned to the teacher, who acted as a guide and motivator. Almost all tasks, after completing them, involved collective analysis and conclusions. In the course

of the research, we collected information about the educational process through direct observation, surveys and questionnaires of students and teachers. Direct observation made it possible to assess the involvement: the percentage of active and passive students, the speed of completing tasks, the desire to complete several tasks in a row. The questionnaire was aimed mainly at identifying the motivation of students for subsequent comparison with the standard educational process. Oral interviews performed a similar function. Since the previous study identified the leading role of student engagement, the current study primarily assessed student engagement using VR technology in standard learning strategies. I attended classes and recorded the level of activity of students, their participation in the educational process. All results were grouped and classified. The effectiveness of the methodology is analyzed in comparison with standard teaching strategies, conclusions are drawn, a plan for improving the methodology and further research is developed. Questionnaires, transcripts, video surveillance data and maps of student interaction with virtual reality devices were categorized and summarized. The most valuable method was direct observation of the educational process. The students' answers in the questionnaires helped to assess the sustainability of motivation to study after classes were over and an additional trigger of interest - a modern VR gaming device – was no longer relevant.

Results and discussion

In addition to the lack of modern technology in universities, teachers are often reluctant to improve their methodology and integrate innovative tools into teaching. Thus, the use of technology in the Kazakhstan educational system comes down to mainly conventional computers and standard software platforms.

This situation is reminiscent of the first wave of information technology development, when early generations of computers were already in full swing in industry and entertainment, and the university continued to work exclusively with paper sources of information and outdated devices such as a film strip projector.

Such a technological gap provokes negative associations among students about the university, the educational process is initially perceived as something archaic and therefore boring [5].

A similar gap is observed today – in other areas, smart applications, virtual reality, cloud technologies and digital communications are actively used, while in university progress is limited to PCs and educational presentations.

Another problem associated with the lack of technological elements in teaching is the lack of personalization of lessons, which reduces the effectiveness of teaching. With regard to English, it was noticed that a student assimilates the material more effectively if the level of teaching corresponds to his personal level. The data were interpreted taking into account all the information collected by various research methods, with extrapolation to potential directions for the

development of the methodology [6]. The results of observations and analysis helped to assess the prospects for using the VR methodology in universities when learning foreign languages. Digital devices, software and virtual learning platforms allow you to create student profiles and tailor course content to their individual abilities and goals. This approach speeds up the student's progress. In the course of the questionnaire survey of teachers, in general, positive impressions of the new methodology were found. Teachers noted difficulties only at the initial stage, when it was necessary to learn and understand a new digital tool. However, it can be assumed that conservatively-minded teachers will perceive such methods with caution, without much desire to study them. An important fact is that modern IT tools allow users to use network databases, various search engines, library catalogs, etc., helping the teacher and his students to become familiar with the world's information resources [7]. As a result, educational activity both in the classroom and outside the classroom time reaches a fundamentally higher and more effective level.

Thus, another advantage of using VR in teaching writing is the fact that the learning process itself acquires greater dynamism. Students independently type and edit the texts of their messages and essays, learn to work effectively with text editors, improve their computer skills, and work with electronic versions of various dictionaries. Students get the opportunity to use the knowledge and skills gained in the classroom and realize the practical significance of the acquired knowledge, which is actively promoted by correspondence with peers from other countries, sending their essays and creative works to the teacher, and taking part in various projects [8].

Conclusions

The VR methodology offers tremendous opportunities to improve various strategies for teaching English. In addition to practical opportunities, it significantly increases the motivation and involvement of students. This conclusion can be extrapolated to the virtual reality industry as a whole as a promising new vector for the development of digital devices as educational tools. VR technology helps to eliminate the psychological block of communication between students, moving them to an unusual interesting space for communication and allowing them to choose the role they like [9]. The student gains a vivid experience that increases interest in education. There are lots of great reasons why you should consider using educational software in your classroom. For instance, this software will enable your students to become more effective independent learners. Even severely disabled students can succeed herein because this software places everyone on the same level. Communication in the virtual space awakens imagination and removes psychological blocks. In fact, the students are side by side in the same class, but at the same time they see fabulous landscapes and try on various avatars. In such

an atmosphere, communication is more active and fun. Students willingly travel to other countries in virtual mode. Without coercion on the part of the teacher, they try to read signs, posters, go through standard role-playing situations in a virtual space. When the passage of an interactive quest or a language game became the common goal of a group of students, they were more willing to communicate when looking for solutions than during the implementation of the corresponding standard strategy [10].

References

1. **Miller, M. D.** Minds online : Teaching effectively with technology. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2014.
2. **Kagan, S.** We can talk: Cooperative learning in the elementary ESL classroom. – 1995.
3. J-PAL's Education Technology Evidence Review. – 2019.
4. **Eileen Ariza** Resurrecting «Old» Language Learning Methods to Reduce Anxiety for New Language Learners: Community Language Learning to the Rescue. – 2002.
5. **Robert Cialdini** Influence: The Psychology of Persuasion, Revised Edition. – 2006.
6. **Sook, Y. S & Cole, K. N.** . Facilitating first language development in young Korean children through parent training in picture book interactions. Bilingual Research Journal – 26 (2). – 2002. – p. 213–227.
7. **Hill, J., & Flynn, K.** (2006). Classroom instruction that works with English language learners. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
8. **Nikirk, M.** . Teaching millennial students. – Education Digest. – 77(9). – 2012. – P. 41–44.
9. **Stankić, R., Jovanović-Gavrilović, B., & Soldić-Aleksić, J.** Information and communication technologies in education as a stimulus teconomic development. EkonomskiHorizonti, 20(1). – 2018. – P. 61–73.
10. **Stewart, K.** Lessons from teaching millennials. College Teaching, 57(2). – 2009. – P. 111–117.

Material received on 11.03.22.

*А. Е. Баймаханова¹, Ж. К. Ибраева²

^{1,2}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

ESL СЫНЫПТАҒЫ ВИРТУАЛДЫ ШЫНДЫҚ (VR) ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛКТЕРІ

Бұл мақалада шет тілдерін оқыту саласындағы көптеген зерттеулер берілген, студенттердің жетістігі мен оқу жоспарын жекелеңдіру және оған қызығушылық деңгейі арасындағы тікелей байланысты көрсетеді. Бұған сабақтың сюжетін арттыратын құралдар – әңгімелеу, бейнероликтерді талқылау, суреттер мен жағдаяттар салынған карточкалар ықпал етеді. Бұл жұмыс барысында VR көмегімен ағылшын тілін оқытудың жаңа стратегиясын әзірлеу және тестілеу сипатталған. Бұл әдістеме оқу ақпаратын қабылдаудың бірнеше арналары арқылы бірден қабылдауға мүмкіндік береді, когнитивті синтезді ынталандырады және интегративті ми құрылымдарының оқу процесіне неғұрлым толық қатысуын қамтамасыз етеді, бұл оқушының есте сақтау қабілетін арттырады. Геймификация элементтері және ойын технологиясын қолдану фактісінің өзі оқушылардың қызығушылығын оятып, арттырады. Сондай-ақ, виртуалды шындық технологиясын енгізу интерактивті экскурсиялар мен бүкіл әлем бойынша бейне мұрағаттарға қол жеткізуді қоса отырып, пайдаланылған мультимедиялық материалдардың арсеналын кеңейтуге мүмкіндік береді. Осы жұмыс барысында жинақталған тәжірибе смартфондар мен планшеттерге арналған қосымша мен үйлесімде студенттерге арналған толыққанды оқу бағдарламасын әзірлеуді бастауға мүмкіндік берді.

Кілтті сөздер: ағылшын тілі, оқыту, әдістеме, виртуалды шындық.

*А. Е. Баймаханова¹, Ж. К. Ибраева²

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ИНСТРУМЕНТОВ ВИРТУАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ (VR) В КЛАССЕ ESL

В данной статье представлены многочисленные исследования в области преподавания иностранных языков, указывающие на прямую связь между успехами студентов и персонализацией учебной программы и уровнем интереса к ней. Этому способствуют инструменты, развивающие сюжет уроков – рассказы историй, обсуждение видео, использование карточек с картинками и ситуациями. В ходе этой работы описывается разработка и тестирование новой стратегии обучения английскому языку с использованием виртуальной реальности. Эта методика позволяет получать учебную информацию сразу по нескольким каналам восприятия, стимулируя когнитивный синтез и более полное участие интегративных структур мозга в процессе обучения, что увеличивает способность студента к запоминанию. Элементы геймификации и сам факт использования игровых технологий пробуждают и повышают интерес студентов. Также внедрение технологии виртуальной реальности дает возможность расширить арсенал используемых мультимедийных материалов, добавив интерактивные экскурсии и доступ к видеоархивам по всему миру. Опыт, полученный в ходе этой работы, позволил приступить к разработке полноценной учебной программы для студентов в сочетании с приложением для смартфонов и планшетов.

Ключевые слова: английский язык, обучение, методика, виртуальная реальность.

FTAMP 17.07.29

<https://doi.org/10.48081/QXHX5056>

*Қ. Т. Жанұзақова¹, Б. Ф. Қамбарова²

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Т. ӘСЕМҚҰЛОВ ПРОЗАСЫНДАҒЫ КӨРКЕМДІК-СТИЛЬДІК ІЗДЕНІСТЕР

Бұл мақалада Т. Әсемқұлов шығармашылығының көркемдік әлемі, оның қазіргі қазақ прозасындағы орны мен көркемдік құндылығы бағамдалады. Қаламгер прозасындағы тақырыптық және көркемдік ерекшеліктер, постмодернистік стильдік ізденістер нақты туындылар негізінде талданады. Қазақ прозасында өзгеше қолтаңбасымен ерекшеленетін жазушы туындыларындағы ұлттық құндылықтар мәселесі мен көркемдік және стильдік ізденістер қарастырылады. Авторлық ұстаным мен көркемдік қабылдау мәселесі, шығармаларының оқырманға әсері де назардан тыс қалмады. Сонымен қатар қаламгер прозасындағы постмодернистік таным ерекшелігі, оның детальдық және менталитеттік аражігі ажыратылып, олардың көркемдік қызметі талданады. Жазушының шығармашылық лабораториясының негізгі мәселелері мен постмодернистік тенденциялар көрінісі, оның көркемдік амалдары мен тәсілдері зерделенді. Т. Әсемқұлов прозасындағы көркемдік-стильдік айшықтар, идеялық-тақырыптық ерекшеліктер постмодернизм аясындағы көркемдік тәсілдер негізінде сараланады. Кейінкердің ішкі жан дүниесіне ену, психологиясын талдау, образ жасаудағы тәсілдер, мистикалық бояу, жатсыну мәселесі, мифологиялық элементтер, философиялық толғаныстарға иек арту, интертекст, т.б. «Бекторының қазынасы», «Шымдан», «Талтүс» шығармалары бойынша зерделенді. Қаламгер прозасында философиялық ой айтудың тәсіліне айналған мифтік, аңыздық желінің көркемдік қызметі айқындалып, бүгінгі күннің өзекті рухани мәселелерімен сабақтастықта қарастырылады.

Кілтті сөздер: көркемдік-стильдік ізденістер, постмодернистік тенденция, проза, көркемдік әлем, мифологиялық элемент, идеялық-тақырыптық ерекшеліктер.

Кіріспе

Біз рухани әлемнің мөлшер-межесін айтқанда, ғасырлардан нәрін үзбей, түрленіп, дамып келе жатқан қазақ әдебиетінің өсу жолдарын еске аламыз. Тәуелсіздік алғаннан бергі өткен жүзжылдық пен бүгінгі мыңжылдықтың ішінде талай ізгі істер атқарылып, құндылықтарымыз көбейе түсті. Сұрапыл жылдардың сұмдығын көріп өскен, соған сай көптеген соны тақырыптарға қалам тербеп, замана шындығын шырылдата жазған, адам жанының нәзік қалтарыстарын копара қазып, тыңнан толғаған жазушылар әдебиетке жаңашылдық әкелгендей еді. Сол буынның ең ірі өкілі, сыншы, күйші, жазушы Таласбек Әсемқұловтың прозасы бүгінгі әдебиеттің жай-күйіне жауап береді. Жазушы туындылары мерзімді баспасөз беттерінде сөз болғанымен арнайы зерттеу нысанына айнала қоймаған. Мақаланың өзектілігі Т. Әсемқұлов туындыларындағы көркемдік және стильдік ізденістерді, постмодернистік тенденциялар мен бейнелеу амалдарын зерттеу қажеттілігімен байланысты. Мақаланың мақсаты Т. Әсемқұлов шығармаларының қазақ әдебиетіндегі орны мен көркемдік әлемін саралау болмақ. Міндеттері – жазушы шығармаларындағы мазмұндық, құрылымдық, стильдік ізденістеріне терең, жан-жақты талдау жасау, көркемдік-эстетикалық құндылықтар жүйесіндегі Таласбек Әсемқұлов прозасының орны мен рөлін анықтау.

Материалдар мен әдістері

Зерттеудің материалы ретінде Т. Әсемқұлов шығармашылығын зерттеуге арналған отандық ғалымдардың еңбектері алынды. Сонымен қатар қаламгердің дүниетанымдық, көркемдік ойлау ерекшелігін ашу мақсатында өзінің зерттеу мақалалары да пайдаланылды. Оларды жинақтау негізінде жазушы туындыларындағы көркемдік әлем ерекшелігі, постмодернистік тенденциялар зерделенді. Постмодернизмнің теориялық мәселелерін қарастыру барысында шетелдік ғалымдардың еңбектері де назарға алынды.

Мақаланы жазу барысында теориялық материалды жинау, мәтін талдау, саралау әдістері, психологиялық, салыстырмалы-тарихи, герменевтикалық, т.б. әдіс-тәсілдер қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Жаңа ғасыр тудырған табиғаты бөлек туындылардың жыл өткен сайын артуы қазақ прозасының көкжиегін кеңейте түсті. Саясат пен жалған идеологияның қыспағынан босаған сөз өнерінің даму бағыты, өсу сатысы ұлттық құндылықтар кодымен толыға түсті. Кейіпкердің ішкі жан дүниесіне үңілу, адамның философиялық мәнін ашу, адам мен табиғат арасындағы тылсым күш, ішкі «мен» мәселелері бой көтеріп, үйлесім мен үндікестің негізінде жымдасып жатты. Қазақ әдебиетінің осындай көш керуенінде «Талтүс», «Тәттімбет сері», «Арылу», «Атайы», «Бекторының қазынасы», «Шымдан» [1] шығармаларымен танылған Т. Әсемқұловтың барлық

туындылары талғаммен келетін, қарапайым болса да қарабайыр емес, ұлттың иісі аңқып тұратын, рухты ояту негізінде жазылған дүниелер ме дерсің?! Күй сияқты құйылып жазатын жазушының бүкіл өмірі, танымы мен түсінігі, көргені мен түйгені тылсымға толы.

Т. Әсемқұловтың «Талтүсі» топ жарып шыққанда, алғашқы лебізін білдірген сыншы-ғалым, жазушы З. Серікқалиев туындыны жоғары бағалады. Үш тараудан тұратын «Талтүс» романының әрбір бөлімі өз алдына жеке әңгіме боларлық сюжеттік құрылымдармен топтасқан. Роман ата мен немеренің (Сабыт қарт пен Әжігерейдің) туыстық, шығармашылық, күйбең тіршіліктің тынысымен қатар өріліп, шебер жымдасқан. Қарияның көкейіндегі қамырықты күй арман-аңсардан, мақсат-мұраттан туған мәңгілік дұға-тілектей. Ол өзінің теперіш көрген азапты күндерін мұң ғып шағар сырлас іздемейді, сырлас күйді қызғыштай қорғайтын күй іздейді. Өзінің жан сырын жеткізетін сол күйлерін тіршілікте қалдыруға дос іздейді. Немересі Әжігерейді жанынан тастамай, жалпақ жұртқа алып шығып, үлкендермен қатарластыра орын ұсынып, қайда барса да қасынан қалдырмауы – киелі өнерді үйреніп, аталы сөзден тәлім алсын деген ақ ниетінен туған ойы. «Сені анаңның емшегінен айырып бауырыма басқанда, өнерімді ғана ойлап едім. Күн төбеден ауды. Ешкім мені іздеп келмеді. Өнерлі едің ғой деп елес-ескерген ешкімді көре қойғам жоқ. Ойға қалдым. Жасым болса келді. Шәкірт жоқ. Өнерімді ұстап қалар бір адам табылмады. Енді не істеймін. Жатсам-тұрсам ойлағаным осы қайғы... Бірақ қайда жүрсең де өнерімнің қара шаңырағы сенде. Есінде болсын, құлыным, сен менің қанатымсың [2]», – дейді.

Жазушы ата мен немеренің арасындағы туыстық қатынастағы ұрпақ тәрбиесі мен өнер тәрбиесін авторлық баяндау, кейіпкерлердің ауызекі әңгімелері арқылы өрбіте отырып, уақыт пен кеңістіктің алшақтығын байқатпай, оқиғаларды бір мекенге, бір мезгілге топтап, жинақтап, бір арқауға тізіп отырады [3]. Әрбір оқиғаның баяндалу жүйесіндегі диалог орны фабулалық желінің ауысуларына дәнекер болып тұр. Негізгі ойлар этномәдени дәстүрлермен сабақтаса отырып, романның жалпы желісі – күйшілік өнер, өнердің құдіреті, ұлттық құндылық, адам өмірінің қалтарыс-қатпарларымен қабаттаса өрілген. Шығарманың он бойы күйшілік өнердің қадір-қасиетінен тұрады. Ондағы әрбір детальда өлім мен өмір пәлсапасы, өнердегі бақ пен сор, махаббат пен қасірет, дәстүр сабақтастығы, күй мен күйшілік өнер турасындағы ойлары оқырманды алысқа жетелері сөзсіз.

Өнерін үйретіп кететін шәкірт таппай сарсылған Сабыттың туған жиені Әжігерейді сәби күнінен асырап алатыны, сол үміт еткен балаға өгейлік көрсеткен кейінгі кемпірін ат құйрығына байлап сүйрейтіні, содан баланың өлмек болып жар жағалап қашатыны, бәрі-бәрі өмір, тағдыр. Бала Әжігерей

атасы Сабыттың сол арманын орындап, небір өнерлі адамдардың айтатын аңыз-әңгімелеріне қанық болып өседі. Сонымен қатар, жазушы өнер тарихын кейіпкерлердің сұхбаты арқылы ұтымды бере біледі. Олардың аузымен айтылған әрбір тарихи сәт жай ғана баяндалып қоймайды, өзіне дейінгіні кастерлей білетін, аға ұрпақтың өнеріне риясыз бас иген кіші толқынның жан тебіренісімен астасып, әсерлілігі тіпті күшейе түседі [4].

«Талтүс» романы туралы жазушының өзі де былай дейді: «Талтүсте» былайғы оқырман байқай бермейтін жүрістер жасадым. Кем дегенде романның бес-алты жерінде менің тығулы идеяларым мен астарлы ойларым бар» [5]. Ұлт образын ашуға күш салған, кейіпкерлерінің бойына кесек-кесек мінездерді құйып берген қаламгердің бұл туындысын дәстүрлі әдебиеттің қатарынан да, постмодернистік әдебиеттің қалыбынан да көрген ғалымдар бар. Ғұмырбаяндық роман деп өзі атаған «Талтүс» шығармасындағы автор өзі кешкен өмір картиналарын, балалық шағындағы естеліктерін, өнердің құдіретін келер буынға аманаттағысы келетінін қынжыла баяндайды. Жазушының «Тұмар», «Жезтырнақ», «Көкбалақтың өлімі», «Бекторының қазынасы» сияқты туындылары – тума таланттың қаламынан ғана туатын шығармалар.

Постмодернистік бағытта жазылған шығармалар бүгінде барлық аспектілермен жаңа түр ретінде қарастырылғанымен, біраз ерекшеліктерін зерттеу барысында бұл түрдің түп негізінің ерте кездегі әдебиет нұсқаларымен жібі үзілмей келе жатқан желілерін анықтауға болады. Мәселен, миф, аңыз-эпсаналар, эпос, ертегі сияқты түрлердің постмодернистік романдарда жиі кездесіп отыратыны белгілі. Олай дейтін себебіміз, әдебиеттің немесе әдеби бағыттардың жоқтан бар болмайтыны, яғни, өзінен бұрынғы әдебиеттің жалғасы екендігінде. Дегенмен де, бұл әдебиет нұсқалары өзгеріссіз қолданылмақ емес. Тәуелсіздік жылдарынан кейін батыс әдебиетінен бастау алған экспериментке бейім постмодернистік шығармаларда жоғарыда айтылған әдеби түрлер өзінің пішіндік жағынан да, мазмұндық жағынан да, тіпті, атқаратын қызметі жағынан да өзгеріске ұшырап отыр. Осы айтып отырған тұжырымымызға жазушы Т. Әсемқұловтың «Бекторының қазынасы» әңгімесі мысал бола алады. Уақыт пен кеңістіктің шеңберіндегі үш түрлі оқиға үш түрлі ақиқаттың желісінде орын алған. Оның алғашқысы – Қайырболдының басынан кешірген оқиғалары, екіншісі – Сағындықтың перінің қызы Бекторымен кездесуі бейнеленетін оқиға, ал үшіншісі – әңгіме кейіпкері және әңгіме ішіндегі әңгіменің авторы Сағындықтың өз туындысын аяқтап отыратын тұсы. Бұл соңғысы – шын мәніндегі болып отырған ақиқат шындық. Метапрозалық сипатта жазылған әңгіме мистикалық сарындағы ертегі желісімен сабақтас. Әңгіме басында Бекторы мен Қайырболды оқиғасының әп-сәтте ғайып болып, қазақ теледидарында тележурналист-

редактор болып қызмет атқаратын Сағындық Тілешовтың жай ғана түсі болып шығады. Яғни, мұнда түске айналған фантастикалық шындық бейнеленіп отыр. Ал енді түс көріп оянған Сағындық Тілешовтың перінің қызы Бекторымен кездесуі де болмаған елес. Біз мұны оқиға жазушының шығармасына айналған тұста бір-ақ түсінеміз, осылайша автор оқырманымен бір емес, екі рет ойын ойнайды [6].

Шығармада негізгі ақиқат бүркемеленіп, бұрмаланады да, Қайырболдының оқиғасы соның көшірмесі ретінде беріледі. Автор ертегі кейіпкерін өз әңгімесінің кейіпкеріне айналдырудағы мақсатына толық жеткен десе болады. Өйткені адам баласының шынайы өмірдегі түрлі табиғи шектеулердің негізінде жүзеге асыра алмаған іс-әрекеті виртуалды әлемде еш қиындықсыз жүзеге асып жатады. Бұл дегеніміз адам баласының сезіміне, қиялына, сеніміне шексіздік сыйлайды. Автор постмодернизм философиясының термині болып келетін симулякр әдісін ұтымды пайдаланған. Симулякр бейне, ұқсастық, көшірме ұғымдарын береді. Яғни болған оқиғаның бәрі елес, ақиқат толығымен бүркемеленіп, симулякрға айналған.

Жазушы өзінің бір сөзінде былай дейді: «Ең әуелі қандай да болмасын тексті пайымдай бастағанда, ол, өнер топырағынан өсіп шыққан ба, өнердің егеміндігінде тұр ма – осыларды анықтап алу керек». Әлемдік әдебиеттің жауһарларын сүзіп шықсаңыз, бүгінгі әдебиетіміздің құбылғыш мінезін «постмодернизмнің көріністері» деп ұққан боласыз. Бірақ, өркениет қалпымызды бұзса да, рухымызды қозғай алмайтындығына автордың осы бір шығармасы дәлел. Тіпті, «американдық роман» үлгілерінде сирек кездесетін «роман ішіндегі роман» тәсілімен адамның бойынан емес, ойынан, түпсанадағы топалаң басып, тұншығып жатқан бейсаналы өмірі айшықталады.

Шығармадағы Бекторы пері қызы – «Ер Төстік» ертегісіндегі батырға қастық ойлайтын жағымсыз кейіпкер. Десек те, немересіне күнде ертегісін айтатын әжесі оны зұлым, жауыз ретінде емес, Бекторының керімсал кербез қасиетіне баурағысы келген. Адам санасы жамандықты өз пейілімен қаншалықты көріктендіре алса, жақсылықты да жауыздықпен бүркемелей алады. Осынау қастық пен өштік бейнесіндегі кейіпкерді қалай қабылдасаңыз да өз еркіңізде. «Адам – бала кездегі алғашқы түйсік пен танымның жемісі», – дейді. Суреткер күнәден пәк кішкентай бала санасының ең нәзік сәулесіне құйылған естеліктердің барша ғұмырдың кезеңдерінде орала беретінін дәлелдейді. Түпсанадағы талмаурап естілетін үнімізді естімей, жанымызды кеміріп жүре беретіндігімізді аңғартады. Түсінде Қайырболды болып ғұмыр кешкен Сағындық шын мәнінде қалай өмір сүріп жатыр? Ішін кеулеген сансыз сұрақтардың алаңында өзін таппай жүрген адам ба? Жок, әлде, құдықтың

шыңырауындай шымға батып құмыққан өз үніне құлақ аспай жүрген адам шығар. Жүрегіне, өз үніне құлақ тоспай жүрген көптің бірі шығар. Діни тәмсілдерде «бізді іздеген, шақырған адамға біз бармыз», «біздің есікті тақылдатып сұрағанға біздің есік ашық» секілді періштелер мен перілердің уәдесі еске түседі. Қайырболды да тұрмыстан қажыған, тірліктен шаршаған, бірақ жан дүниесіндегі дауыс бәрібір Бекторы перінің құлағына жеткен деген түсінікке саяды. Демек, біз үшін тылсым деп аталатын құбылыстың бәрі осы түпсанада болып жатқан әрекеттер болмақ.

Жазушы: «Әлемде жеке дара өзі жаратылған, бөлек тұрған текст жоқ», яғни «өзім жараттым», «өзім жаздым» деу әбестік саналады. Кез келген туынды алдыңғылардың жалғасы, жұрнағы – дейді [7]. Автор өзінің зерттеу еңбектерінде интертекстуалдық мәтіннің өз шырқынан асып, өзге ойға көлеңке түсіретінін айтады. Шығармадағы ықшамдық, эмоцияға құрылған диалогтардың астарында үлкен тұжырым жатыр. Постмодерндік шығармалардың ерекшелігі де сол емес пе, ақпаратты екшеп, өлшеп, сығымдап беруге шебер. Т. Әсемқұлов өзінің «Сұлулықта ояну» атты мақаласында былай дейді: «Батыста өткен ғасырдың екінші ширегі шамасында өрістеген постмодернизм деген мәдени құбылыс болған. Анығын айтсақ, бұл, суреткерліктен гөрі қабылдаушылыққа, тұтынушылыққа таман жақын тұрған, оқудың, тыңдаудың, тамашалаудың кілтипандарын көбірек түсіндіретін ілім [8].

Жазушы шығармашылығында философиялық толғаныстарға иек арту жиі кездеседі. Оның «Шымдан» атты әңгімесіне тоқталар болсақ, ол қазақ әдебиетіндегі жаңа бейне. З.Фрейдтің жиырмасыншы ғасырдағы психоанализдік ілімі бой көтерген туындыда саналы адамдарда да бейсаналы сезімдер болатынын жеткізеді. Шығармадағы басты кейіпкер Шымдан басынан өтіп жатқан оқиғаларды түс секілді қабылдайды.

Психоанализді өз шығармасында ұтымды пайдалана білетін жазушы кемел жастағы болысты ес-түссіз ғашық еткен сұлудың жұмбақ әлеміне оқырманды қызықтырады. Ес пен түстің арасындағы сол сәттерде Шымданның жалғыз жұбанышы – Серікбай болысқа деген құштарлығы еді. Бейсаналы сезім-күйге ерік берген кейіпкердің өміріндегі әрбір деталь оны жалғыздықтан алып шыға алмады. Оны қорлаған әрбір әрекеттен үмітін үзе алмады. Себебі, қандай қорлық көріп жатса да, Серікбай құтқарып алады деген сенім оны жетектеді. Тірі адамның бет-бейнесі қалмаған оның жаны – тек құр сұлдер. Серікбай болыстың бейнесі де бұрын-соңғы шығармаларда кездеспеген өзге образ. Әдетте, болыс дегенде, көз алдымызға ақылды, айлалы кісі елестейтіні бар емес пе? Оның үстіне, қазақ прозасында болыс шеніндегі азаматты қарапайым әйел затын есі кете сүйіп, қандай да бір құрбандыққа барған жан ретінде суреттемеген. Ал бұндағы қырық

алты жастағы болыстың дүниетанымы да, көзқарасы да басқа. Сонымен қатар, шығармада барымта мәселесі де басқа қырынан ашылады. Біздің түсінігіміздегі қандықол қарақшы деп келген барымташының да бастығының адал қызметкері екенін аңғаруға болады. Өзгеше болмыс пен ерекше бітімді тауып жазған Таласбек Әсемқұловтың бұл да бір өзекті шығармасы. «Шымданда» шым-шытырық оқиға көп, бітім-болмысы бөлек шығарма. Мұнда оқиға қуушылық жоқ. Жазушының адамның жаны, адамның мәні һәм адамның құны сынды ұғымдарды зерделегені байқалады [9]. Таласбек Әсемқұлов – өмір мен өнердің кеңістігінде ғұмыр кешкен жазушы. Оның дәстүрлі өнер, мифология, этнография, тарих, кинодраматургия салаларындағы еңбектері өнер кеңістігіндегі өлшеулі өміріне мәңгілік ғұмыр сыйлады. Ұлттың тағдырын жоғары қойып, әлемдік өркениетпен астастыра қарастырған, әлем кеңістігінің шеңберінен орын алған қаламгердің ашқан жаңалықтары да жоқ емес. Әдеби туындарымен қатар жарық көрген әлемдік өркениетке қатысты эсселері, Мысыр пирамидалары, Бабылдың күйреуі туралы зерттеулері, Тұмар падиша туралы, сақтар мен парсылар, қаңлылар тарихы туралы, Қоңдыгер, Кет-Бұға, Шыңғысхан туралы еңбектері – үлкен зерттеудің, қажырлы еңбектің нәтижесі [10].

Қорытынды

Т. Әсемқұловтың жазу шеберлігіндегі ойлау деңгейі мен ойды жеткізу шеберлігі бүгінгі күннің мәселелерін түрлі эмоциямен бейнелі, ал жалпы идеялық бірлікті астыртын түрде жеткізуі ерекше құбылыс. Ұлттық болмыс пен ұлттық құндылықтарымыздан алшақтамай-ақ, тың туындылар тудырған талантты жазушының оқырманның сана деңгейі мен сана ағымына сай бірлікте жіктеп беруі үлкен сілкіністер әкелді. Автордың персонаж таңдай алуын, өз басынан кешкен күйзелісін шығармаға сыйғыза алуын, шығарманың сюжеттік желісіндегі деприссивтік көңіл-күйді оқырман ретінде бірден аңғара аламыз. Жазушының жеке концепциясы бар екендігі анық болса, оқырманның қабылдау инстинктісі бар. Оларға ортақ арна – эстетикалық әсер. Автор оны бере алды және оқырман да тиісінше ала алды деп ойлаймын.

Постмодернистік бағыттың белгі-көріністерін автордың барлық шығармаларындағы детальдық көріністерден аңғара аламыз. Екі оқиғаны бір желіге сыйғыза отырып баяндау, ескілік пен жаңашылдықтың ортасындағы өзара байланыс, мифтік бейнелердің көрінісін бүгінгі қоғамның әрекетімен көрсету, адам бойындағы психологиялық факторларды физикалық құндылықтармен қатар беруі де постмодернизмнің кішігірім көріністерінен хабар береді.

Т. Әсемқұлов шығармаларында оқиғаны белгілі бір ізбен баяндау кездесе бермейді. Өйткені, онда психоанализдің де белгілері кездеседі. Яғни, оқырман

шығарманың басы мен аяғын өзі құрап алуы керек деген дүние жатыр. Психоанализ де, постмодернизм де оқырманға ерекше әсер қалдырады. Әрбір оқырман шығармадан өзін іздейді. Автор әрбір шығармасында оқырманды сипаттауға тырысады. Сондықтан әдебиеттің өзінен психоанализ жасай алатын деңгейге жеткен бүгінгі оқырманның барлық сұрақтарына Т. Әсемқұловтың туындылары жауап бере алады.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Әсемқұлов, Т.** Шығармалары. 1-том. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2016. – 432 б.
- 2 **Әсемқұлов, Т.** Шығармалары. 2-том. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2016. – 400 б.
- 3 **Садықова, А.** Талтүстегі табысу. // Азамат. – 26.08.2005.
- 4 **Рай, Қ.** Талтүс романындағы құндылықтар мәні // ҚР ҰҒА хабарлары. Тіл, әдебиет сериясы. – 2008. – № 5. – 3–6 б.
- 5 **Бөпежанова, Ә.** Таласбек өтті өмірден, тұтас бір әлем өтті өмірден. // Түркістан. – № 39. – 2.10.2014.
- 6 **Сәулембек, Г. Р. Ж.** Қорғасбек «Өлмейтін құстар», «Жаконданың жанары», Т. Әсемқұлов «Бекторының қазынасы» әңгімелеріндегі симулякрдің көрінісі. – Қазақстанның ғылымы мен өнері. – № 2 (77). – 2019.
- 7 **Ордашева, С.** Құдай Бекторыны кездестіргеннен сақтасын! (Т. Әсемқұловтың «Бекторының қазынасы» хикаятына орай). [Электрондық ресурс] qamshy.kz. 03.04.2015
- 8 **Әсемқұлов, Т.** Сұлулықта ояну // Алматы ақшамы. – № 155. – 26.12.2013. – 5 б.
- 9 **Сейіл, А.** Шымдан. // Егемен Қазақстан. – 16.11.2020.
- 10 **Бақдәулетқызы, Ә.** Тереңдік. Тәмсіл. Таласбек. // Айқын, № 203. – 7.11.2014.

References

- 1 **Äsemqulov, T.** Shyğarmalary. 1-tom [Works. Volume 1]. – Almaty : «Kazakh encyclopedia», 2016. – P. 432.
- 2 **Äsemqulov, T.** Shyğarmalary. 2-tom [Works. Volume 2]. – Almaty : «Kazakh encyclopedia», 2016. – P. 400.
- 3 **Sadyqova, A.** Taltüstegi tabysý [Success in the afternoon]. In Azamat. – 26.08.2005.
- 4 **Rai, Q.** Taltús romanındaғы qundylyqtar máni [The essence of values in the novel Taltús]. In News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Language, literature series. – 2008. – № 5. P. 3–6.

5. **Bópejanova, Ä.** Talasbek ótti ómirden, tutas bir álem ótti ómirden. [Talasbek passed away, a whole world passed away]. In Türkistan, – № 39. – 2.10.2014.
- 6 **Sáýlembek, G. R. J.** Qorğasbek «Ólmertin qustar», «Jakondanyń janary», T. Äsemqulov «Bektorynyń qazynasy» ängimelerindegi simýlákrdiń kórinisi [The appearance of the simulator in the stories of J. Khorgasbek «Immortal birds», «Jaconda's flame» and T. Asemkulov «Bektor's treasure»]. In Qazaqstannyń ғыlymy men óneri. – № 2 (77). – 2019.
- 7 **Ordasheva, S.** Qudai Bektoryny kezdestirgennen saqtasyn! (T. Äsemqulovtyń «Bektorynyń qazynasy» hikaıatyna orai) [God forbid I meet Bektor!"] (T. Asemkulov «Treasure of the Bectori»). [Electronic resource] – qamshy.kz. – 03.04.2015.
- 8 **Äsemqulov, T.** Sulýlyqta oıaný [Awakening in beauty]. – Almaty aqshamy. – № 155. – 26.12.2013. – P. 5.
- 9 **Seil, A.** Shymdan [Pants]. In Egegen Qazaqstan. – 16.11.2020.
- 10 **Baqdäyletqyzy, Ä.** Tereñdik. Támsil. Talasbek [Depth. Fable. Talasbek]. In Aıqyn. – № 203. – 7.11.2014.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

*К. Т. Жанузакова¹, Б. Г. Камбарова²

^{1,2}Казахский национальный женский педагогический университет, Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ХУДОЖЕСТВЕННО-СТИЛЕВЫЕ ИСКАНИЯ В ПРОЗЕ Т. АСЕМКУЛОВА

В статье рассматривается художественный мир творчества известного писателя Таласбека Асемкулова, его место и художественная ценность в современной казахской прозе. На материале реальных произведений анализируются тематические и художественные особенности прозы писателя, постмодернистские стилистические искания. Рассматриваются проблема национальных ценностей в казахской прозе и художественно-стилевые искания произведений писателя, который отличается своеобразным стилевым почерком. Не остались без внимания и вопросы авторской позиции и художественного восприятия, влияние произведений на читателя. Кроме того, различается специфика постмодернистского познания в прозе писателя, его детальность и ментальность, анализируется их художественная деятельность. Рассматриваются основные проблемы творческой лаборатории писателя и отражение постмодернистских тенденций. Художественно-стилевые изыскания, идейно-тематические особенности в прозе Таласбека Асемкулова дифференцируются на основе

художественных приемов в рамках постмодернизма. Анализируется на основе произведений «Сокровища Бекторы», «Шымдан», «Полдень» (Талтус), мифологических элементов, философских наполнений, мистических красок, образов в портретной живописи. В прозе писателя раскрывается художественная деятельность мифической линии, ставшей способом философской мысли, и рассматривается в преемственности с актуальными духовными проблемами сегодняшнего дня.

Ключевые слова: художественно-стилевые искания, постмодернистская тенденция, проза, художественный мир, мифологический элемент, идейно-тематические особенности.

*K. T. Zhanuzakova¹, B. G. Kambarova²

¹²Kazakh National Women's Teacher Training University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 11.03.22.

ARTISTIC AND STYLISTIC RESEARCH IN THE PROSE OF T. ASEMKULOV

The article examines the artistic world of Talasbek Asemkulov's creativity, its place and artistic value in modern Kazakh prose. The problem of national values and artistic and stylistic searches for the prose of the writer, which is distinguished by a peculiar handwriting, are considered. The issues of the author's position and artistic perception, the influence of works on the reader were not ignored. In addition, the specifics of postmodern knowledge in the writer's prose, its detail and mentality differ; their artistic activity is analyzed. The main problems of the writer's creative laboratory and the reflection of postmodern trends are considered. Artistic and stylistic research, ideological and thematic features in Talasbek Asemkulov's prose are differentiated on the basis of artistic techniques within the framework of postmodernism; they are analyzed on the basis of the works «Treasures of Bektor», «Shyman», «Taltus», mythological elements, philosophical fillings, mystical colors, images in portraiture. The writer's prose reveals the artistic activity of the mythical line, which has become a way of philosophical thought, and is considered in continuity with the current spiritual problems of today.

Keywords: artistic and stylistic research, postmodern trend, prose, art world, mythological element, ideological and thematic features.

FTAMP 16.31.02

<https://doi.org/10.48081/AXDC1708>

*Р. О. Жуманбаева¹, Гүрер Гүлсевин²

¹Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

²Еге университеті, Түркия, Измир қ.

ЖАРНАМА ТІЛІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Мақалада жарнама тілінің зерттелуі қарастырылған. Коммерциялық коммуникацияда жарнаманың ерекше орын алатыны белгілі. Заман ағымына байланысты онлайн не офлайн бизнесіңді өркендету үшін тұтынушылармен дұрыс коммуникацияға түсу қажет. Ұсынып отырған қызметіңді дұрыс жарнамалап, сапасын, артықшылықтарын жеткізе білуің маңызды. Осы арада тұтынушылармен коммуникацияны дұрыс орнату, тауарыңды немесе инфобизнесіңді өзіңді дұрыс сата білу деген мәселе туындайды. Сондықтан ғылыми мақалада қоғамдық өмірде ерекше рөл атқаратын жарнама мәтінінің түрлі аспектіде зерттелу қызметін саралау мақсаты қойылған. Бұндай мақсат өз кезегінде болашақ зерттеулердің бағыты мен өзектілігін айқындайтыны анық.

Мақаланың ғылыми зерттеу нысаны ретінде жарнама тілі мен қызметі туралы жазылған зерттеулер алынған. Жарнаманың беделі оның қоғам дамуының басты қозғаушы күші болып табылатын бизнестің мүдделеріне қызмет ететіндігімен байланысты анықталады. Бизнес пен сауданың дамыған заманында өмір сүріп отырғандықтан, жарнаманың теориясы мен практикасына, экспрессивті–бейнелеу құралдары мен технологияларын зерттеуге көбірек көңіл бөліну қажет. Мақалада жарнаманың адамдардың ойлау тәсіліне әсер етіп, құндылық басымдықтарын қалыптастыратындығы, жарнаманың біртіндеп ақпараттылық белгілерін жоғалтып, прагматикалық, манипуляциялық қызмет атқаратындығы, сол арқылы санамыз бен түпсанамызға әсер ететіндігі туралы ғылыми зерттеулер сараланып, жарнама тілін не үшін зерттеу қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

Кілтті сөздер: жарнама, зерттеулер, жарнамалық коммуникация, жарнамалық мәтін, дискурс, жарнама функциясы.

Кіріспе

XXI ғасыр сауда-саттық пен түрлі бизнестің дамыған ғасыры болып отырғаны белгілі. Бүгінде ел өмірі ғаламтормен тығыз байланысты. Соның негізінде инфобизнес, делдалдық сауда деген бизнес түрлері пайда болып, қарқынды дамуда. Онлайн сауданың дамуына кейінгі жылдары әлемге тараған ковид індетінің әсерін де атап айтуымызға болады. Халықтың оқшаулануына байланысты офлайн сауда дамуы тежеліп, онлайн сауда өрістеді. Бүгінде бизнесмендердің елу пайыздан астамы офлайннан онлайнға көшкен. Оған қоғам мен әлеуметтің өмір сүру салты дәлел болып отыр. Сонымен қатар онлайн бизнеспен шұғылданудың өз артықшылықтары бар. Онлайн бизнестің артықшылықтары ретінде сауда-саттық жасау үшін арнайы сауда орнының, сауда ғимаратында жұмыс жасайтын сатушы, күзетші, техперсонал сияқты жұмыс күшінің де қажеті болмайтындығын айтуымызға болады. Бизнесмендер артық шығын шығармай, ғаламторда отырып –ақ instagram, olx және тағы басқа онлайн қызметтер арқылы саудасын жүргізуде. Бірақ бұл жерде маңыздысы – тұтынушылармен дұрыс коммуникацияға түсе білу. Ғаламтор арқылы бизнестің дұрыс жарнамалап, сапасын, артықшылықтарын жеткізе білуде. Міне, осы арада тұтынушылармен коммуникацияны дұрыс орнату, тауарынды немесе өзіңді дұрыс сата білу (егер инфобизнеспен айналысатын болсаңыз) деген мәселе туындайды. Осы орайда жарнаманың маңыздылығы көрінеді. Жарнаманың алуан түрі ғаламтор арқылы таралуда. Бүгінгі таңда жарнама сияқты әлеуметтік құбылыссыз адами қарым-қатынас саласын елестету қиын. Жарнама адамдардың ойлау тәсіліне әсер етіп, құндылық басымдықтарын қалыптастыруға көшкен. Қазіргі уақытта жарнаманың теориясы мен практикасына, оның экспрессивті–бейнелеу құралдары мен технологияларын зерттеуге көбірек көңіл бөлінуде. Сондықтан мақалада жарнаманың тілдік тұрғыдан зерттелуі сараланады.

Материалдар мен әдістер

Ізденіс барысында жарнама тілін зерттеу нысаны еткен ғылыми еңбектерді қарастырдық. Жарнама мәтінін қай аспектіде зерттеп, қандай ғылыми тұжырымдар жасағанын саралауда эмпирикалық деңгейдегі жинақтау, салыстыру әдістерімен қатар теориялық деңгейдің талдау әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Қазіргі уақытта филологтардың коммуникация мәселелерін, соның ішінде жарнаманы зерттеуге деген қызығушылықтары артуының бір себебі ақпараттық үдерістердің қоғамдағы рөлінің тез артуына байланысты болса керек. Осыған орай жарнамалық мәтіннің лингвистикалық аспектісі белсенді зерттелуде. Қазіргі тіл білімінде жарнаманы дискурс түрі ретінде зерттеуге қызығушылық артуда. Нақтырақ айтсақ, жарнама дискурсының көбірек

ғылыми зерттеу нысанына ілінуі XX ғасырдың аяғы – XXI ғасырдың басы. Осы кезеңде жарнамалық коммуникация мәселесі отандық және шетелдік зерттеушілердің қызығушылығын арттырды.

Орыс тіл біліміндегі А. Г. Дулянинов, Л. А. Кочетов, Э. А. Лазарев, В. В. Резниченко, А. Г. Смирнов, Е. А. Терпугов, С. Н. Усачев, К. А. Шишигин, Н. В. Щербиндердің зерттеу еңбектері осы бағытта жазылған. Аталмыш ғалымдардың еңбектерінде жарнамалық дискурс, жарнамалық дискурстың стратегиясы мен тактикасы, жарнама стилі, жарнамалық мәтіннің семантикалық ерекшеліктері қарастырылған. Кейбір зерттеулер жарнама мәтінін лингвомәдени аспект тұрғысынан саралаған.

Жарнама адамның санасына жаңа ақпарат немесе жаңа білім беріп қана қоймай, адамның өмір сүру қажеттіліктері мен өмір сапасын жақсарту жолдары туралы идеяларды енгізеді. Жарнаманың сол арқылы қоғамдағы прогресті қолдайтындығын «Жарнама стилистикасы» еңбегінде Э. А. Лазарева айтқан [1].

Жарнамалық мәтінді құру мен жарнама функциясының түрлі аспектілері Л. Г. Фещенко, З. Я Тураева, С. Г. Тер-Минасова, Д. Э. Розенталь, Н. Н. Кохтев және басқа зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылған. Жарнамалық мәтіннің синтаксистік құрылысының ерекшеліктерін, оның экспрессивті сипаттамаларын зерттейтін көптеген зерттеулер бар. Е. И. Козиолова, О. А. Ксензенко, Э. А. Лазареваның еңбектері осы бағытта жазылған. Жарнамалық мәтін жарнамалық хабардың негізгі мазмұнын ашады. Оның міндеті – назар аударту, қызығушылық тудыру және ұсынылған өнімді сатып алуға сендіру.

Жарнаманың беделі оның қоғам дамуының басты қозғаушы күші болып табылатын бизнестің мүдделеріне қызмет ететіндігімен анықталады. Бүгінгі таңда қазақ, орыс тілдеріндегі жарнама біртіндеп ақпараттылық белгілерін жоғалтып, прагматикалық, манипуляциялық қызмет атқаруда. Сол арқылы санамыз бен түпсанамызға әсер етеді деп сеніммен айтуға болады. Оларда адамға әсер ету үшін түрлі тәсілдер, коммуникация құралдары қолданылады. Бұқаралық коммуникацияда адамға әсер ету үшін жұмсалған түрлі тәсілдерді қолдану дәрежесі соншалықты жоғары, сондықтан зерттеуші Е. В. Медведева «Жарнамалық коммуникация» еңбегінде жарнама, бұқаралық ақпарат, іскерлік қарым-қатынас және насихат сияқты әдебиеттерде жүзеге асырылатын манипуляциялық байланыстың бар екенін нақты көрсетті [2, 92].

Манипуляция адамдар арасындағы қарым - қатынас нысаны ретінде жарнама өндірушілер мен оны тұтынушылар арасындағы өркениетті қатынастарға көшу кезеңі ретінде қарастырылады, ол көбінесе әлеуметтік қатынастарды онтайландыру деп аталады.

Жарнамада манипуляциялық әдістерді қолдану мүмкіндігі мен қажеттілігі, бұқаралық ақпарат құралдарының әсерінен әлеуметтік шындықты беру туралы күрделі пікірталас мәселелерін Е. Е. Анисимова, О. А. Артемьев, И. Я. Балабанова, Г. Бобровская Л. Л. Геращенко, Е. А. Елина еңбектерінде қарастырылған.

Жарнама – қазіргі қоғам өміріндегі маңызды аспект, лингвомәдени құбылыс. Жарнамалық дискурс адами құндылықтар жүйесі туралы маңызды ақпарат береді, өйткені жарнама, бір жағынан, тиісті лингвистикалық және мәдени ортаға бейімделеді, екінші жағынан, оны өзі қалыптастырады.

Жарнамалық дискурсты талдауда лингвомәдени көзқарас маңызды орын алады. Жарнамалық дискурстың лингвомәдени талдауын жүргізу үшін А. В. Олянич жарнаманың ауызша компонентін зерттеудің лингвистикалық параметрлерін, сонымен қатар жарнаманың вербалды емес компонентін (бейнелер, постерлер және баннерлер) зерттеуге арналған экстралингвистикалық классификацияны жасаған:

1) лингвистикалық параметрлер:

- эксплициттік/имплициттік (бұл қабылдау кезінде бағалау мәнінің ашықтығы мен жасырындығы);

- фонетикалық деңгей;
- лексикалық деңгей;
- грамматикалық деңгей;
- стилистикалық деңгей;

2) экстралингвистикалық параметрлер:

- визуальды деңгей;
- аудио деңгей;
- интертекстуалдылық;
- прецеденттілік [3, 156].

Болашақ журналистер мен тіл мамандары үшін шығарылған Э. В. Булатованың «Жарнамалық дискурс мәтіндерінің стилистикасында» жарнамалық дискурстың жалпы сипаттамасы беріліп, жарнаманың тікелей, жанама, жасырын түрдегі үш дискурсивті формасын модельдеу принциптері қарастырылады. Жарнамалық коммуникацияда жіберілетін негізгі қателіктер анықталып, жарнама мәтіндерін талдаудың дискурсивті әдістері ұсынылады. Сонымен қатар мәтін және дискурс терминдеріне анықтама беріледі. Жарнамалық дискурсқа сипаттама жасайды. Жарнамалық дискурс пен мәтіннің ерекшеліктері анықталады [4].

Мәтін мен дискурстың өзара байланысы, ерекшелігі, айырмашылығы біраз ғылыми зерттеулерге арқау болған.

Әлемдік ғаламторда клиенттер тарту мақсатында түрлі маркетингтік хабарламалар жіберіледі. Жарнамалар тұтынушыларға әртүрлі жолдармен

берілуде. Мәтіндік жанама, баннерлер арқылы жасалған жарнамалар, әлеуметтік сеттердегі және электрондық пошталар мен спам ретінде келетін жарнамалар.

Жарнама психологиясын зерттеуші Б. Разумовский жарнаманы тұтынушы бірден байқай қоймайтындығын, байқаса да назар аудармайтынын, бірнеше рет көргеннен кейін ғана оқып, ойлана бастайтынын, таныстарына айтатынын, тек алтыншы рет көргеннен кейін ғана сатып алуды ойлайтынын, жетінші ретінде сатып алатынын дәлелдейді [5]. Бұл жарнамалардың жиі қайталанып берілуі ұтымды тәсіл екенін көрсетеді.

Қазақ тіл білімінде жарнама туралы зерттеулер өткен ғасырдың соңғы он жылдығынан бастап жазыла бастаған. Қазақ лингвистикасында жарнама тілінің кештеу зерттеле бастауының бір себебі жарнамалардың көбінесе орыс тілінде берілуі болса керек. Еліміздің экономикасы өрлеп, қоғамда нарықтық қатынас берік орнықты. Осының негізінде кейінгі кезеңде қазақ тіліндегі жарнамалардың саны артты, бірақ әлі де орыс тіліндегі жарнамалар басымдық алуда. Дегенмен қазақ тіліндегі жарнамалар күн санап көбейіп, түрлі бағыттағы зерттеулерге нысан болуда.

Ғ. Ә. Солтанбекованың «Қазақ жарнамалары: тілдік сипаты және олардың ықпал ету қызметі» зерттеуінде қазақ жарнамаларының тілдік сипаты мен прагматикалық қызметін қалыптастырушы факторлармен қатар қазақ жанрнамаларының тілдік, стильдік ерекшеліктері қарастырылған [6].

Мемлекеттік тілдің жарнама саласындағы қызметі, жарнама саласында мемлекеттік тілді қолдану аясын кеңейту жолдары С. А. Асанбаеваның «Жарнама саласында мемлекеттік тілді қолданудың социолінгвистикалық өзекті мәселелері» атты диссертациялық жұмысында қарастырылған [7].

Қорытындылар

Жарнамалық мәтін тілін, функциясын зерттеуге деген қызығушылықтың туындауы жарнаманың қазіргі қоғамға тигізіп отырған әсері деген қорытындыға келдік. Өйткені тәуелсіз қазақстан жаһандану үдерісіне байланысты түбегейлі өзгерістерге ұшырады. Бұл өз кезегінде жарнамаға әсер етті. Жарнама жаңа мәртебеге ие болды және қоғамдағы көрнекті мәдени құбылысқа айналды. Ол – тек сатып алуға ынталандыру емес, сонымен қатар жеке тұлғаның өмір салты мен дүниетанымын қалыптастыруға ықпал етуші. Отандық және шетелдік ғалымдардың жарнамаға және оның тілін зерттеуге деген қызығушылықтарының туындау себептерінің бірі осы болса керек деген тұжырымға келдік.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Лазарева, Э. А.** Стилистика рекламы. – Екатеринбург : Архитектон, 2005. – 161 б.
- 2 **Медведева, Е. В.** Рекламная коммуникация. – М., 2003. – 280 б.
- 3 **Олянич, А. В.** Потребности – дискурс – коммуникация. Монография. / А. В. Олянич. Волгоград : Парадигма, 2004. – 507 б.
- 4 **Булатова, Э. В.** Стилистика текстов рекламного дискурса. – Екатеринбург, 2012. – 265 б.
- 5 **Разумовский, Б.** Искусство рекламы. – Минск : Полымия, 1984. – 112 б.
- 6 **Солтанбекова, Г. Ә.** Қазақ жарнамалары : тілдік сипаты және олардың ықпал ету қызметі : Филол. ғыл. канд. автореф. – Алматы, 2001. – 29 б.
- 7 **Асанбаева, С. А.** Жарнама саласында мемлекеттік тілді қолданудың социоллингвистикалық өзекті мәселелері : Филол. ғыл. канд. автореф. – Алматы, 1999. – 28 б.
- 8 **Колокольцева, Т. Н.** Рекламный дискурс и рекламный текст. – М., – 2013. – 296 б.
- 9 **Ухова, Л. В.** Эффективность рекламного текста. – М., 2014. – 201 б.
- 10 **Андреева, А. А.** Психология рекламы. – Т., 2016. – 52 б.
- 11 **Ромат, Е. В., Сендеров, Д. В.** Маркетинговые коммуникации. – П., 2017. – 496 б.

References

- 1 **Lazareva, E. A.** Stilistika reklamy [Stylistics of advertising] - Yekaterinburg: Architecton, 2005. – 161 p.
- 2 **Medvedeva, E. V.** Reklamnaya kommunikatsiya [Advertising communication] – М., 2003. – 280 p.
- 3 **Olyanich, A. V.** Potrebnosti- diskurs-kommunkatsiya: Monograph [Needs - discourse - communication: Monograph] / A. V. Olyanich. – Volgograd : Paradigm, 2004. – 507 p.
- 4 **Bulatova, E. V.** Stilistika tekstov reklamnogo diskursa [Stylistics of advertising discourse texts]. – Yekaterinburg, 2012. – 265 p.
- 5 **Razumovsky, B.** Iskusstvo reklamy [The art of advertising]. – Minsk : Polymiya, 1984. – 112 p.
- 6 **Soltanbekova, G. A.** Qazaq jamamalary : tildik sipaty және olardyñ yqpал etu qyzmeti [Kazakh advertising: linguistic nature and their impact] Philol. Gyl. cand. autoref. – Almaty, 2001. – 29 p.

- 7 **Asanbaeva, S. A.** Zharnama salasynda memlekettik tildi koldanudyn sociolinguistialyq ozekti maseleleri [Sociolinguistic issues of using the state language in advertising]. Philol. science candid. autref. – Almaty, 1999. – 28 p.
- 8 **Kolokoltseva, T. N.** Reklamnyi diskurs I reklamnyi tekst [Advertising discourse and advertising text]. – Moscow, 2013. – 296 p.
- 9 **Uhova, L. V.** Effektivnost' reklamnogo teksta [The effectiveness of advertising text]. – Moscow, 2014. – 201 p.
- 10 **Andreeva, A. A.** Psikhologiya reklamy [Psychology of advertising]. – Tyumen, 2016. – 52 p
- 11 **Romat, E. V., Senderov, D. V.** Marketingovyye kommunikatsii [Marketing communications]. – Piter, 2017. – 496 p.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

*Р. О. Жуманбаева¹, Гурер Гульсевин²

¹Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

²Университет Еге, Турция, г. Измир.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ИЗУЧЕНИЕ И ФУНКЦИЯ ЯЗЫКА РЕКЛАМЫ

В статье представлено изучение языка рекламы. Известно, что реклама занимает особое место в коммерческой коммуникации. В связи с течением времени, чтобы развивать свой бизнес онлайн или офлайн, необходимо правильно общаться с потребителями. Важно правильно рекламировать предлагаемую услугу, уметь передать качество, преимущества. Между тем, возникает вопрос правильного установления коммуникаций с потребителями, умения правильно продать свой товар или себя в инфобизнесе. Поэтому в научной статье ставится цель дифференциации исследуемой деятельности в различных аспектах рекламного текста, играющего особую роль в общественной жизни. Такая цель, в свою очередь, определяет направление и актуальность будущих исследований.

В качестве объекта научного исследования статьи взяты исследования, посвященные языку рекламы. Престиж рекламы определяется тем, что она служит интересам бизнеса, который является главной движущей силой развития общества. Поскольку мы живем в век развития бизнеса и торговли, необходимо уделять больше внимания теории и практике рекламы, изучению выразительно-

изобразительных средств и технологий. В статье проанализированы научные исследования о том, как реклама влияет на мышление людей, формирует ценностные приоритеты, что реклама постепенно утрачивает признаки информативности, выполняет прагматическую, манипулятивную деятельность, тем самым воздействуя на наше сознание и сознание, делается вывод о необходимости изучения языка рекламы.

Ключевые слова: реклама, исследование, рекламная коммуникация, рекламный текст, дискурс, рекламная функция.

*R. O. Zhumanbayeva¹, Gurer Gulsevin²

¹L. N. Gumilev Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

²Ege University, Turkey, Izmir.

Material received on 11.03.22.

LEARNING AND FUNCTION OF THE ADVERTISING LANGUAGE

The study of the language of advertising is presented in the article. It is known that advertising occupies a special place in commercial communication. In connection with the flow of time, in order to develop their business online or offline, it is necessary to properly communicate with consumers. It is important to properly advertise the offered service, to give quality, priority. Along the way, it raises the question of the correct installation of communications with consumers, the ability to properly sell their goods or themselves in the info business. Therefore, in a scientific article there is a purpose of differentiation of the studied activity in various aspects of the advertising text, playing a special role in public life. Such a goal, in turn, determines the direction and relevance of future research.

As an object of scientific research articles is taken research, dedicated to the language of advertising. Prestige of advertising is determined by the fact that it serves the interests of the business, which is the main driving force of the development of society. In fact, we live in the century of business development and trade, it is necessary to pay more attention to the theory and practice of advertising, the study of expressive means and technologies. The article analyzes scientific research on how advertising affects people's thinking, forms value priorities, that advertising gradually loses its signs of information content, performs pragmatic, manipulative activities, thereby influencing our consciousness, and concludes that it is necessary to study the language of advertising.

Keywords: advertising, research, advertising communication, advertising text, discourse, advertising function.

FTAMP 17.07.31

<https://doi.org/10.48081/ZMVY5767>

*Н. Қ. Жүсіпов¹, Е. Қ. Жүсіпов², М. Н. Баратова³

^{1,2,3}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

МӘШҲҮР ЖҮСІП ЖӘНЕ ЖӘЛЕЛӘДДИН РУМИ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ СЮЖЕТ ТӨРКІНДЕСТІГІ

Әлемдік мәні бар шығыс әдебиетінің қазақ әдебиетіне тигізген әсері орасан зор. Шығыс пен қазақ әдебиеті арасындағы байланыстың тамыры тереңде жатқаны белгілі. Шығыс әдебиеті мен Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы байланысын сараптағанда, тақырып, идея, қаһарман сомдау т.б. мәселелеріндегі төркіндестікпен қатар шығарма сюжетін ықшамдап сараласақ, туынды фабуласындағы үндестік, жалғастық, сабақтастық та назар аудартады. Мақалада шығыс әдебиеті мен қазақ әдебиетіндегі сюжет төркіндестігі, оның ішінде шығыс ақындарының ішіндегі биік тұлға, шығармалары сопылық поэзияның биік шыңы деп танылған, моулана сопылық бауырластығының негізін қалаушы, парсының атақты мистик-ақыны Жәлеләддин Руми мен ақын, тарихшы, фольклорист, публицист, сыншы, шежіреші, әулие, ғұлама Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы шығармаларының сюжетінде, яғни фабуласында орын алған сабақтастықты, ұқсастықтар мен айырмашылықтарға талдау жасалынды.

Кілтті сөздер: сюжет, мысал, шығыс әдебиеті, қазақ әдебиеті, поэзия, араб әдебиеті, парсы әдебиеті.

Кіріспе

Шығыс әдебиеті мен қазақ әдебиетіндегі сюжет төркіндестігі мәселесі кеңінен зерттеуді талап ететін ауқымды сала. Бұл бағытта осы күнге дейін біраз ізденістер жасалды. Алайда, бұл салада жан-жақты саралау, зерттеу, зерделеу әлі де көп көңіл бөлуді қажет етеді. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының бір ғана өлеңінің сюжетін саралау арқылы, біз шығыс әдебиеті мен қазақ әдебиеті арасындағы сюжет төркіндестігінің қаншалықты тереңде жатқанын аңғарамыз.

Материалдар мен әдістер

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы туындыларының басым бөлігіне шығыстан келген сюжеттер арқау болған. Бұлай тұжырым жасауға түрткі болған

дәлелдердің бірі ретінде ақынның «Аңқау адам туралы» мысалын атауға болады. Мысалдың өзі ортақ сарындағы екі оқиғадан тұрады. Алғашқы оқиғада аңқау сарт (ақын заманында отырықшы өзбектерді көшпелі қазақтар «сарт» деп атаған) үйінен есегін жетектеп шығып, жануар шаршамасын деп, оған мінбей жаяу жүріп бір қуларға, яғни ұрыларға кез болады.

Есегін сарт бишара жетелепті,
Арасын тау мен тастың төтелепті.
Жолменен жалғыз қаңғып келе жатып,
Қуларға кез болыпты өңшең епті.

Жалғыз келе жатқан сарттың есегін ұрламақшы болып уағдаласқан ұрылар айлаға басады.

Ұрының сонда жетіп бірі барды,
Есектің басындағы ноктаны алды.
Киді де өз басына кете барды,
Сол жерде есекті алып бірі қалды.

Ұрының есекті алып бірі қалды,
Біреуі еріп сартпен кете барды.
Есегім жетегімде келеді деп,
Деп қиял, көрместен сарт ойына алды.

Осы әдісті пайдаланған ұрылардың бірі қарасын үзгенде екіншісі ноктаны тартып, тұра қалды. Есегі неге тартынғанын түсінбеген сарт артына қараса, хайуан жоқ, нокталаулы бір адам жетегінде тұр. Қатты сасқан сарт жөн сұрағанда, ұры өзін еріп жүрген есек ретінде, таныстырып бұл жағдайға қалай киіліккенін баяндайды:

– Мен өзім дәл өзіндей адам едім,
Шешемді көп ренжіткен надан едім.
Жұмсаса, тілін алмай, қарсыласып,
Дарақы, бейпіл ауыз жаман едім.

Бір күні шешеммен қарсыластым,
Бетіне жерден алып топырақ шаштым.
Қарғады сонда мені: «Есек бол!» -деп ...[1, 179].

Осыдан кейін өзінің есекке айналып, ауыр азап шегіп, құдайға көп жалбарынғанын айтады. Бір күні шешесі бұны аяп, «қайта адам бол», -деп тілек жасапты, соның арқасында бұл өзінің адам кейіпіне қата еніпті-міс. Бұл хикаяны естіген сарттың зәре-құты қалмай, берекесі қашады:

Мұны естіп сарт бейшара кетті шошып,
Адырайып екі көзі зәресі ұшып.
Есегің қолындағы адам шықса,
Мал түгіл кетерсің сен жаннан көшіп [1, 180].

Үйіне қатқан соң, ол басынан өткізген оқиғасын әйеліне хабарлайды. Әйелі бұл адамды хайуан есебінде талай ұрсып-ұрғанын еске салып: «Қой сойып құрмалдық бер», – дейді. Қой сойып құрмалдық берілген соң, біраз уақыт өтеді. Сарттың іші пысып, әйелінің ақылымен базарға барып, жөні түзу бір есек сатып алмақшы болады.

Базарға бұрын сарт барып жүрген,
Нәрсесін керек-жарақ алып жүрген.
Есегін әнеу күнгі көрді дейді,
Сатуға жорғалатып салып жүрген.

Есегін көргеннен соң білді танып,
Қасына жақындапты жуық барып.
Сыбырлап құлағына айтты дейді:

– Пәлеге тұтылдың ба тағы қалып?!
Іштің бе үйге барып арақ?-дейді.
– Болыпсың тағы мұндай харап,- дейді.
– Алам деп тағы сені әуре болсам,

Қалармын дат деп бір күн қарап,- дейді.
– Сен, есек, көп жолама маған!-дейді,
– Ренжіттің неге ананды, надан?!-дейді.
– Кетуің адам болып саған оңай,
Өлсем де, жоламайын саған!-дейді. [1, 181 б.].

Осыны айтып сарт жаяу – жалпы үйіне қайтады. Оқиға аяғы ащы мысқылмен (сарказммен) аяқталады.

Солар да бір қатынға ие болып,
Әйтеуір бұл жалғаннан өмір өтті [1, 181 б.].

Нәтижелер мен талқылау

Шығыс әдебиетіндегі осы типтес «сюжеттерді» саралай отырып, «Мың бір түндегі», «Адам болған есек туралы» әңгімеге [2, 362–363 б.] назар аударғымыз келеді. Мәселен, үш жүз сексен үшінші және төртінші түндерде айтылған әңгіменің мазмұны Мәшһүр Жүсіп мысалымен толық сәйкес келеді. Мәшһүр Жүсіпте екі ұрының бірі есекті алып қашып, екіншісі ноктаны өзі мойнына тағып, еріп жүре берсе, «Мың бір түнде» де оқиға осылай өрбиді. Есектен адамға айналған ұрының бастан кешкен хикаясы да бірдей. «Мың бір түнде» үйіне келіп, басынан кешкенін айтқан адам жеті нан пісіріп құдайы берсе, Мәшһүр Жүсіп те қой сойып, құрмалдық шалады. Базарға барып есегін танып, жоламауы да дөп келіп тұр. Тек «Мың бір түнде» алданған адам басқа есек сатып алып қайтады.

Проза түрінде жазылған бұл әңгімені ақын мысал ретінде жырлап, оны қазақ даласына тән ұлттық мәнге сай өлең формасына енгізген. Мысалдың көркемдік ерекшелігіне қарап отырып, оның өте тартымды және ұлттық нақышқа сай екенін байқауға болады. Осы мысал арқылы аңқаулықтың бітімін, яғни адам аңқаулығының шебер суреттелгенін көреміз. Ал сюжеттің «Мың бір түннен» тікелей алынуына шүбә келтіруге болмайды, өйткені автор араб, парсы тілдерін жетік білгендігінің арқасында Шығыстың көптеген шығармаларымен ана тілдерінде жете танысқаны белгілі.

Ал жоғарыда аталған оқиға «Мың бір түнде» қалай пайда болды деген сауал туары да анық. «Мың бір түн» жинағының пайда болу тарихы жайлы Х ғасырда өмір сүрген Ибн ал-Надим өзінің анықтамасында былай дейді: «Алғашқылардың бірі болып, бұл ертегілерді құрастырған, жазып алып жинаққа топтастырған сол сияқты кейбіреулерін хайуандар атынан сөйлеткен ежелгі парсылар еді. Одан кейін бұл іспен парсы патшаларының үшінші әулеті Аршанидтер айналысқан. Сасани патшалары тұсында бұл ертегілер сан жағынан көбейіп, кең таралған. Арабтар, оларды өз тіліне аударған. Бұл іске араб тілін жетік білген әдебиетшілер ат салысқан... [3, 502 б.]. Бұған қарама-қарсы да ой-тұжырымдар да баршылық. Соның бірі Сильвестер де Сасидің Еуропаның белгілі арабтанушысының ойын И. М. Фильштинский былай деп береді: «Қарама-қарсы, ең шеткі көзқараста XIX ғасырдың кейбір ірі арабтанушылары болды. Мәселен, А. И. Сильвестер де Саси (1758–1838) жинақтың үнді-ирандық түбінің барлығын жалпы жөкқа шығарған, ал әл-Масудидің нұсқасы көңіл тоқтарлық жәйт емес екенін, бүкіл жинақ ортағасырлық арабтардың туындысы екенін айтып, ал мәтіндегі Үндістан мен Иранның аталуы – ойдан алынған анахронизмдер деген. Өз пікірін ол мынадай тұжырымға негіздеген, яғни «Мың бір түннің» өне бойынан Ислам дүние танымын көреміз, суреттелетін ғұрыптар арабтардікі, ал тілі – қарапайым халықтың тілі, яғни құлдырау дәуіріндегі сириялық диалектіге жақын [3, 505 б.]. Осы ойларға қоса белгілі арабтанушы Ә. Дербісәлиевтің де пікірін тілге тиек етуді жөн көрдік: «...Индия, Иран халқының ертегілерімен қатар Месопотамия, Түрік жұртының әңгімелері де «Мың бір түн» ертегілеріне белгілі бір шамада әсер еткен деуге болады. Өйткені «Мың бір түннен» аталған ел әдебиеті мен тілінің көптеген элементтері ұшырасады. Мысалы, ертегілерден үндінің Синдбад, түркілердің Али Баба, Хатун, парсылардың Шаһризада, Диназад, Шаһзаман, Бахрам, Рүстем секілді есімдерін оқимыз. Сондай-ақ ертегілерде грек және еврей есімдері кездеседі» [4, 190 б.].

«Мың бір түн» жинағының пайда болуы, таралуы, тарихы жайында айтылған пікірлер сан алуан және әртүрлі. Жоғарыда айтылған пікірлерді назарға ала отырып, біз ерте заманнан әдеби шығармаларымен аты шыққан

Үндістан елінің әдебиетіне зер салған жөн деп санаймыз. Үндістан әдебиетінің дүниежүзілік әдебиетке, оның ішінде парсы, араб елдерінің әдеби шығармаларына зор ықпал жасағаны белгілі. Көне үнді әдебиетінің үздік шығармалары – «Махабхарата», «Рамаяна», «Панчатантра» т.б. Осылардың ішінде дүниежүзі әдебиетінің алтын қорына енетін «Панчатантра» туралы белгілі ғалым Мариан Галиктің пікірі назар аударарлық: «Жалпы әдеби жанрлардан сол замандағы әдеби бірлестіктерге санскрит тілінде жазылған «Панчатантра» әңгімелер жинағы үлкен әсер еткен. Оның өзі шамамен біздің дәуіріміздің III-V ғасырларында пайда болған. VI ғасырда бұл кітап ортағасырлық парсы (пехлеви) тіліне аударылса, VIII ғасырда араб тіліне «Кәлилә мен Димнә» болып тәржімаланды. Ал XII ғасырда грек тіліне араб нұсқасынан, содан кейін XII ғасырда еврей (Иврит) тіліне және XIII ғасырда латын тіліне, одан көптеген еуропалық тілдерге (соның ішінде 1528 ж. чех тіліне) аударылды. Әлемнің 60 тілінде шамамен 200-ге жуық аудармалары өмір сүруде. Көрнекті орыс шығыстанушысы С. Ф. Ольденбург «Панчатантра» әлемде Інжілден кейін ең таралымды кітаптардың біріне айналу бұйырғанын» [5, 166] атап өтті. «Панчатантраның» араб тіліндегі аудармасы – «Кәлилә мен Димнә». «Кәлилә мен Димнәнің» араб әдебиетіне қаншалықты әсері болғанын атақты арабтанушы академик И. Ю. Крачковский де атап өткен [6].

Бұл туындыда «Мың бір түндегі» «Адам болған есек туралы» әңгімеге ұқсас хикая бар. Біз осы хикаяны «Кәлилә мен Димнәдағысын» емес, «Панчатантрадағысын» қарастырып көрмекшіміз, өйткені алдыңғысы соңғысының тікелей аудармасы.

Митрашарману атты сопы (брахман) өзі табынып жүрген қасиетті оттан құрбандық шалу жайлы үкім алады. Осы үкімді орындау үшін қалаға барып, бір семіз ешкіні сатып алады. Қайтып келе жатқанында үш ұрыға кездеседі. Олар кезектесіп, мына көтеріп келе жатқаны ит дегенді қайталап, соңынан дін қызметкерінің «арам» хайуанды арқалап жүруі оғаш қылық екенін ескертеді. Осы іспеттес сөздерге иланған сопы, шынында да, өзіне сатушының көз байлап ит сатуы мүмкіндігін ойлап, ешкісін тастап қашады. Ұрылар болса, ешкіні сойып, жеп алады [7, 214 б.].

Мәшһүр Жүсіп мысалындағы «сарт», «Мың бір түндегі» «Аңқау адам» және «Пансатантрадағы» сопының соншалықты адам сенгісіз аңғалдығы бұл туындыларды бір-біріне жақындата түседі. Осы типтес әңгіме үндінің «Пачатантрадан» кейін тарай бастаған «Тотынама» жинағында да кездеседі [8, 280–281 б.]. Мұндай дәстүр сабақтастығы біздерге мынадай ой салды. Көне үнді туындысы «Пачатантрадағы» «сопы» туралы әңгіме араб және парсы елдерінің шығармаларына «сюжет ауысу» жолымен келді. Сөз жоқ, бір елдің әдебиетінің екінші ел әдебиетіне ауысқан сюжет бастапқа қалпынан

көптеген өзгерістерге ұшырауы мүмкін. Сондықтан «Панчатантра» мен «Мың бір түндегі» әңгімелердің арасындағы айырмашылықтар (мысалы, «ешкі» орнына «есек» және т.б.) уақыт, табиғат, салт-дәстүр, дүниеге деген көзқарастардың әртүрлілігінен болуы ықтимал. Жоғарыда келтірілген жайттарды ескере отырып, Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы мысалымен көне үнді шығармасы «Панчатантраның» тығыз байланысы бар екенін анықтай аламыз. Сонымен белгілі бір сюжеттің көне заманда пайда болып, көптеген өзгерістерге ұшырай отырып, қазақ авторының шығармашылығынан орын алғанын байқадық.

Ал енді Мәшһүр Жүсіп мысалының екінші бөлімімен танысып көрейік. Оқиға тағы да сарттың базарға сапарымен басталады:

Ұқпасқа айтқан сөзім кетер ағып,
Талайды қан қақсатқан тілім шағып.
Базарға бір ешкіні сарт айдады,
Мойнына ешкісінің қоңырау тағып [1, 181 б.].

Одан әрі Мәшһүр Жүсіпте ешкісі айдауына жүрмеген соң, сарт оны есекке тіркеп байлап алып, өзі алдына түседі. Сөйтіп жол жүріп келе жатқанында үш ұрыға кез болады. Ұрылардың біреуі сарттың ешкісін, екіншісі есегін, ал үшіншісі киімін ұрлап алмақшы болып уағдаласады.

Бірі айтты:
Кетті бұ сөз ұнап, – дейді,
Барады сарттың несі қурап? – дейді.
– Ешкісін есегімен сендер алсаң,
Алайын мен киімін тонап! – дейді [1, 182 б.].

Ұрылардың бірі ешкінің мойнындағы қоңырауды шешіп, оны есектің құйрығына байлап, жануарды алып қалады. Қоңыраудың дауысын естіп, көңілі тоқ болып келе жатқан сарт бір мезгіл артына үңіліп қараса, ешкісі көзден ғайып болған.

– Бұ жануар қайда кетті, қашып? – дейді,
Иә шөлдеп, иә исе қарыны ашып? – дейді.
– Кешікпей, келсе керек хайуан өзі
Қоңырауын кеткен екен асып, – дейді [1, 183 б.].

Осылай ойланып-толғанып тұрғанда ұрының тағы бірі келіп, мұның ешкісі біреудің бақ ішіне алп бара жатқанын көргенін айтады. Сарт байғұс бұған есегіне қарай тұруды өтініп, ешкінің соңына түседі. Қайтып келсе, адам да жоқ, есегі де жоқ. Ары-бері шапқылап, іздеп, түк таппай келе жатқанында, үшінші ұры алдынан шығады:

Таусылмастай сарт соры – мидай татыр,
Аз болса, оған қосылсын тұзды шақыр.
Екі көзі суда боп, етпетінен
Қарсы алдында көлденең біреу жатыр [1, 183 б.].

Оның бұл жатысының себебін сұраған сартқа ұры өзінің қызметшісі малай екенін, иесінің бір қап алтынын ұйықтап қалып суға түсіріп алғанын баяндайды. Егер біреу-міреу салқын суға жиренбей түсіп, қапты алып берсе, сол адамға бір уыс алтын берер едім дегенді айтады. Бұл сөзді естіп, сарт түсіп кеткен қапты алмақшы болып суға түседі.

Түбіне сүңгіп судың барды жетіп,
Алтынды алам ғой деп үміт етіп.
Бұл суда азаптанып жүрген шақта,
Киімін жинап алып кетті жытып.

Салбырап бір мезгілде судан шықты,
Киім мен кісі түгіл шайтан жоқ-ты!
Ақымаққа адам, сірә, күлер емес,
Өмірінде қарға жемес мұндай боқты [1, 184 б.].

Осы орайда біз келтірген екінші бөлімге негіз болған сюжет негізі автордың өз ойы ма, әлде «Нәзирә» дәстүріне сай Шығыс әдебиетінен туындады ма деген ой пайда болды. Осы ой жетегімен біз шығыс ақындарының шығармаларын қарастырайық.

Шығыс ақындарының ішіндегі биік тұлға, шығармалары сопылық поэзияның биік шыңы деп танылған, моулана сопылық бауырластығының негізін қалаушы, парсының атақты мистик-ақыны – Жәлеләддин Мұхаммед (1203–1273). Жәлеләддиннің лақап аты – Руми, оның осылай аталуы өмірінің көп уақытын Румда (Конье), яғни Кіші Азияда өткізгендігінен туындаған. Румидің поэзиялық шығармашылығы мен философиялық-діни көзқарасы мұсылман елдерінің әдебиетінде ерекше із қалдырған. Суфизм немесе сопылық дүниетанымды кең зерттеген Идрис Шахтың мына бір пікірі назар аударарлық: «... Оның парсы тілінде жазылған шығармалары Иранда дәріптелетіні соншалық, оны «Пехлеви тіліндегі Құранға» бағалаған, ...Руми әсерінің дәрежесін анықтау өте қиын, бірақ бұл әсердің іздерін әр түрлі мектептердің әдеби-философиялық шығармаларынан табуға болады» [9, 142 б.].

Парсы ақынының біздің заманымызға жеткен еңбектерінің бірі «Маснави» жинағы. 1986 жылы Мәскеудің «Ғылым» баспасында орыс тілінде жарық көрген жинақ туралы О. Ф. Акимешкин автордың тірі кезінде бұл еңбегіне ат қоймағанын айтады. Ақынның көзі тірісінде-ақ «Маснави – ий манави» («Жасырын мән туралы екі шумақты өлеңдер» немесе «Жасырын мән туралы поэма») деген атау кең таралған. Ал Идрис Шах болса бұл жинақты «Рухани екі шумақты өлеңдер» деп қарастырады [9, 144 б.]. Белгілі ирантанушы В. Б. Никитин де бұл жинақты «Рухани маснави» деп қарастырады [10, 154 б.]. «Маснави» жинағы екі жолдық өлең түрінде

жазылған хикаялар мен мысалдардан тұрады. Жинақтың өзін алты кітапқа бөліп қарастыруға болады. Алтыншы кітапта «Ұрының бір адамның қойын қалай ұрлағаны туралы» хикая бар. Осы бір хикая мен Мәшһүр Жүсіп мысалындағы екінші бөлімнің сюжеттері кейбір кішігірім детальдарды өзгешелігі болмаса, негізінен тура сәйкес келіп тұр. Сөзіміз дәлелді болу үшін осы хикаяның мазмұнын қарап көрелік.

Бір адам қойын жетектеп келе жатып ұрыға кез болады. Ұры қойдың басындағы жіпті кесіп ұрлап алады. Осыдан кейін құдықтың басына тұра қалып, еңкілдеп жылай бастайды. Қойын ұрлатып алған адам ары-бері шапқылап, түк таппай құдық басындағы ұрыға жолығып, қайғысының себебін сұрастырады. Ол болса 500 диһрем алтынын құдыққа түсіріп алғанын, оны алып берген адамға жүзін санап беретінін хабарлайды. Осы сөзді естіген адам жалма-жан құдыққа түсіп, алтынды іздейді. Бұл мезгілде ұры оның барлық киімін сыпырып алып, ғайып болады [11, 189 б.]. Хикаяның қысқаша мазмұны осындай.

Мәшһүр Жүсіп пен Руми арасындағы кішігірім өзгешеліктер бар екенін жоғарыда атап өттік, сол өзгешеліктер мынандай: Румиде ұрының саны біреу болса, Мәшһүр Жүсіпте үшеу. Жоғалатын нәрселер Румиде қой мен киім, ал Мәшһүр Жүсіпте есек, ешкі мен киім. Мұндай өзгешеліктерді түсіндіру үшін, белгілі шығыс әдебиетінің зерттеушісі Өтеген Күмісбаевтың мына пікіріне құлақ түрейік: «Қиссашылар белгілі бір шығыс сюжетін қазақ тұрмысына етене жақын алып, өздерінше жырлады, қосты, алды, мүсіндеді. Көбіне қазақтың 11 буынды қара өлең ырғағына салып, басқа елден келген туындыны өз туған топырағына сай түлетіп шығарады. Шығыс ақындарының, классиктерінің көлеңкесінде қалып қоймай, өз наным-сенімін, мотивтерін өоса білді. Шығыс сюжетін қазаққа шағын, жұмыр етіп жеткізуге тырысты. Қайта жырлаушы ақындар шығыс әдебиетінің күшті әсерін орынды пайдаланады» [12, 55 б.]. Осы пікірдің Мәшһүр Жүсіп шығармашылығына да қатысты екенін айтқымыз келеді. Ақын Руми шығармаларын түрнұсқа тілінде жетік білген деуімізге негіздің бір осы мысал деуге болады. Мәшһүр Жүсіпке шығыс ақындары ішінен сопылық дүниетанымы барлары қатты әсер еткен. Біз ақын қолжазбалары ішінен Жәлеләддин Руми және мистик сопы (ерікті кезбе) Шамс ад-дин Мұхаммед ат Табризи жайлы екі әңгімені тауып, баспа бетіне ұсынған болатынбыз [13].

Қорытынды

Жоғарыда айтылған тұжырымдар мен сараптамалар XX ғасырға дейінгі қазақ әдебиетіндегі сюжеттердің басым көпшілігі шығыс әдебиетінен алынғаны белгілі болды. Шығыс әдебиетінде пайда болып, уақыт өте келе өзгерістерге ұшыраған белгілі сюжеттер қазақ әдебиетінде ұлттық нақышқа сай қайта өңделіп, жаңа туындылар болып дүниеге келді. Әлем әдебиетіндегі

үлкен орын алатын шығыс әдебиетінен қазақ әдебиеті есебі жоқ сансыз сюжеттер мен мотивтерді алу арқылы, үлкен белеске көтерілді десек, кем айтпаймыз. Шығыс әдебиетінің бай мұрасы қазақ әдебиетін дамытуға, байытуға зор үлес қосты.

Бұл мақаланы Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады (грант № АР08856356 «Рухани жаңғыру: Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының мәдени-әдеби мұрасы»).

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Көпеев, М. Ж.** Таңдамалы. Т. 1 / М. Ж. Көпеев. – Алматы : Ғылым, 1990. – 273 б.
- 2 Мың бір түн. Т. 1 / Ауд. Қ. Әдіқадыров. – Алматы : ҚМКӘБ, 1961. – 420 б.
- 3 **Фильштинский, И. М.** История арабской литературы X–XVIII века. / И. М. Фильштинский. – Москва.: Наука, 1991. – 726 с.
- 4 **Дербісәлиев, А.** Араб әдебиеті. / А. Дербісәлиев – Алматы : Мектеп, 1982. – 207 б.
- 5 Взаимодействия культр Востока и Запада : сборник статей. Выпуск 2. –М.: Наука, 1991. – 205 с.
- 6 Калила и Димна. /Перев. с арабс. И. Ю. Крачковский и И. Т. Кузьмин. – Москва: Вост. лит, 1957. – 284 с.
- 7 Панчатантра. / Пер. А. Я. Сыжин. – М.: Наука, 1958. – 368 с.
- 8 Сказки попугая. // Индийские сказки и легенды. – М., 1992. – 288 с.
- 9 **Идрис Шах.** Суфизм. – М.: «Клышников, Комаров и К», 1994. – 446 с.
- 10 Литература Востока в средние века. Часть II. / сборник –М.: МГУ, 1970. – 464 с.
- 11 **Руми.** Поэма о скрытом смысле. – М.: Наука, 1986. – 270 с.
- 12 **Күмісбаев, Ө.** Терең тамырлар. – Алматы : Ғылым, 1994. – 316 б.
- 13 **Жүсіпов, Е. Қ.** Мәшһүр Жүсіптің «Парсы ақыны Жәлеләддин Руми және Диуани Шәмс туралы» еңбегі жөнінде. // «Ұлағат». – № 3. – 1999.

References

- 1 **Kopeev, M. Zh.** Tandamaly. 1 tom [Select. Vol. 1]. – Almaty : Gylym, 1990. – 273 p.
- 2 Myn bir tun. T. 1 Aud. K. Adikadyrov [Thousand and one night. Vol. 1 // Trans. K. Abdikadyrov]. – Almaty, 1961. – 420 p.
- 3 **Filshinsky, I.** Istoriya arabskoi literatury X-XVIII veka. [The history of Arabic literature of the X–XVIII century]. – Moscow : Nauka, 1991. – 726 p.

4 **Derbisliev, A.** Arab adebieti [Arabic literature]. Almaty: Mektep, 1982. – 207 p.

5 Vzamodeystviya kultur Vostoka i Zapada. Sbornik statey. Vypusk 2 [The interaction of the culture of East and West. Digest of articles. Issue 2]. – Moscow : Nauka, 1991. – 205 p.

6 Kalila and Dimna. / Per. s arab. I. Y. Krachkovsky i I. T. Kuzmin [Trans. from arab. I. Y. Krachkovsky and I. T. Kuzmin]. – Moscow, – 1957. – 284 p.

7 Panchatantra. / Per. A. Y. Sijin [Trans. A. Y. Sijin]. – Moscow: Nauka, 1958. – 368 p.

8 Skazki popugaya. Indiyiskiye skazki i legendy [Tales of a parrot. Indian tales and legends]. – Moscow, 1992. – 288 p.

9 **Idris Shah.** Sufizm [Sufism]. – Moscow : Klyshnikov, Komarov and K., 1994. – 446 p.

10 Literatura Vostoka v sredniye veka. Chast II. [Literature of the East in the Middle Ages. Part II.]. – Moscow : MSU, 1970. – 464 p.

11 **Rumi.** Poema o skrytom smysle. [A poem about the hidden meaning]. – Moscow : Nauka, 1986, 270 p.

12 **Kumisbaev, O.** Teren tamylar [Deep race]. Almaty : Gylym, 1994. – 316 p.

13 **Zhussupov, E. K.** Mashhur Zhusuptin «Parsi akını Jalaladdin Rumi jane diyani shams turalı» enbegi joninde [About the work of Mashhur Zhusup «On the Persian poet Jaleladdin Rumi and Shame Diani»]. – Ulagat. – № 3. 1999.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

*Н. К. Жусупов¹, Е. К. Жусупов², М. Н. Баратова³

^{1,2,3}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ОБЩНОСТЬ СЮЖЕТА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ МАШХУРА ЖУСИПА И ДЖАЛАЛАДИНА РУМИ

В данной статье рассматривается влияние восточной литературы на казахскую литературу. Корни взаимодействия казахской и восточной литературы уходят на десятки веков в прошлое. Анализируя взаимосвязь восточной литературы и произведения Машхур Жусип Копейұлы, мы наблюдаем сходство темы, идеи, создания образа и т.д., кроме этого мы видим в фабуле произведения гармонию, продолжительность, непрерывность. Также в

этой статье произведен анализ непрерывности, сходства и различия в произведениях основателя суфийского братства моулавия, чьи произведения признаны вершиной суфийской поэзии, персидского поэта-мистика Джаладдина Руми и казахского поэта, историка, фольклориста, публициста, критика, летописца, ученого Машхур Жусип Копейұлы.

Ключевые слова: сюжет, басня, восточная литература, казахская литература, поэзия, арабская литература, персидская литература.

*N. K. Zhussupov¹, Y. K. Zhussupov², M. N. Baratova³

^{1,2,3}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar

Material received on 11.03.22.

COMMONALITY OF PLOT IN THE WORKS OF MASHKHUR ZHUSSIP AND JALALADDIN RUMI

This article discusses the influence of Eastern literature on Kazakh literature. The roots of the interaction of Kazakh and Eastern literature go back dozens of centuries. Analyzing the relationship of Eastern literature and the works of Mashkhur Zhussip Kopeev, we observe the similarity of themes, ideas, image creation, etc., besides this, we see harmony, duration, continuity in the plot of the enlightenment. This article also analyzes the continuity, convergence and differences in the works of the founder of the Sufi brotherhood of Moulavia, whose works are recognized as the pinnacle of Sufi poetry, Persian mystic poet Jalaladdin Rumi and Kazakh poet, historian, folklorist, publicist, critic, chronicler, scientist Mashkhur Zhussip Kopeev.

Keywords: story, fable, Eastern literature, Kazakh literature, poetry, Arabic literature, Persian literature.

<https://doi.org/10.48081/EXUG3575>

***З. А. Кемелбекова¹, Г. О. Сейдалиева², Д. Б. Исмаилова³**

^{1,2,3} Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ «ДЕБАТ» ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада ағылшын тілі сабағында интербелсенді «Дебат» технологиясын қолдану мәселесі қарастырылады. Білім беруді жаңартудың заманауи тәсілдері «Дебат» технологиясын құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді технологиясы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. «Дебат» технологиясы – бұл ағымдағы қоғамдық-саяси оқиғаларды талдау, өзекті мәселеге назар аудару, ақпаратты жинау және оңдеу, осы мәселе бойынша көзқарасын білдіру және оны қорғау, топта өзара әрекетті ұйымдастыру қабілеттеріне негізделген білім беру стратегиясы.

Авторлар «Дебат» технологиясының түрлерін, форматтары мен кезеңдерін сипаттайды. Дебат кезінде мұғалімдер мен студенттерде кездесетін қиындықтарды алдын алудың тиімді жолдарын көрсетеді. «Дебат» технологиясын шеттілдік білім беруде қолданудың тиімділігі және студенттердің ағылшын тілін үйренуге деген ынтасы мен қызығушылығын арттыруға тигізетін әсері сөз етіледі. Дебат студенттерде сөйлеу әрекетінің төрт түрі тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылымның дағдыларын қалыптастырады. Дебаттар студенттердің шеттілдік қарым-қатынас құзіретін қалыптастырады, көпшілік алдында сөйлеу дағдыларын дамытады, сондай-ақ шетел тілін үйренуге деген ынтасын арттыруға ықпал етеді. Авторлар ағылшын тілі сабағында дебаттарды қолдану студенттерді алдын-ала кезең-кезеңмен дайындауды қажет етеді деген қорытындыға келді.

Кілтті сөздер: «Дебат» технологиясы, шетел тілін оқыту, дебат түрлері, дебат кезеңдері, коммуникативті құзыреттілік.

Кіріспе

Ресми түрде, дебат ежелгі Грекияда демократия институтының бір бөлігі ретінде пайда болды. Бастапқыда саясаткерлер ұсынылған заңдардың

артықшылықтары мен кемшіліктерін талқылады. Азаматтар өздерін қорғау үшін дебатты қолданды. Римдіктер гректер бастаған дәстүрді ұстанды. Дебат өнері Еуропада және Солтүстік Америкада демократияның дамуымен қатар жаңа серпін алды. 19 ғасырдың ортасында дебаттар тек парламенттік емес, сонымен қатар университет аудиториясында танымал болды. Америка Құрама Штаттары мен Ұлыбритания сынды алдыңғы қатарлы мемлекеттердің жоғары оқу орындарында дебат үйірмелері құрылды.

Ресейлік ғалым В.И.Куприянова дебаттарды сабақтың мақсаты мен міндетіне байланысты келесідей топқа жіктейді:

«Классикалық дебаттар». Бұл үш қатысушыдан тұратын екі команда қатысатын формат, ал қалған студенттер «рецензенттер» немесе төрешілер болады.

«Экспресс-дебат». Дебаттың бұл түрінде бағдарлау мен дайындық кезеңі минимумға дейін сақталады. Дайындық тікелей сабақта оқулық материалына сәйкес жүзеге асырылады. Дебат форматын қолданудың бұл түрін «кері байланыс» элементі, оқу материалын нығайту немесе танымдық белсенділікті арттыру формасы ретінде қарастыруға болады.

«Өзгертілген еркін дебат». Мысалы, оқытушының рөлі өзгереді [1, 2].

Дебат форматының жекелеген элементтері немесе дебаттар қолданылады, онда ережелерге кейбір өзгерістер енгізуге болады [3, 53].

Дебат рефлексивті іс-әрекеттің негізін құрайтын, белсенді өмірлік ұстанымға ие, сыни тұрғыдан ойлауға қабілетті жаңа үлгідегі ұрпақ қалыптастырудың интербелсенді технологиясы студенттердің төмендегі дағдыларын дамытады:

1) жалпы мәдени дүниетанымның кеңеюі:

- гуманитарлық және әлеуметтік ғылым салаларына қатысты білімді байыту;

- оқуға деген қызығушылықты дамыту мен қалыптастыру;

- ғылыми, ғылыми-көпшілік, көркем шығармаларды оқуға деген ынтаны қалыптастыру.

2) интеллектуалды қабілеттерді дамыту: сыни тұрғыдан ойлауды қалыптастыру, құбылыстар арасында логикалық байланыс орната білу;

- әр түрлі идеялар мен оқиғаларды талдау, негізделген қорытындылар жасау, дәлелдер тізбегін құру мүмкіндігі;

- фактілер мен көзқарастарды ажырата білу, қателіктерді, фальсификация мен стереотиптерді анықтау, алынған ақпаратты талдау мүмкіндігі;

- проблеманың мәніне шоғырлану мүмкіндігі.

3) Зерттеушілік және ұйымдастырушылық қабілеттерін дамыту:

- әртүрлі дереккөздерден материалдар жинау және талдау,

- оларды нақты тарихи жағдайда қарастыра отырып, сыни тұрғыдан қарау;

- дәлелдеудің әртүрлі әдістерін және сенімді тарихи фактілерді қолдана отырып, тұжырымдардың, бағалардың дұрыстығын негіздеу.

4) Шығармашылық қабілеттерді дамыту:

- мәселеге жаңаша көзқараспен қарау, оны шешудің дәстүрлі емес тәсілдерін қолдануға ұмтылу, таныс құбылыстардан жаңа, ерекше нәрсені көре білу;

- ойлаудың икемділігі мен өнімділігі, жылдам жауап беру; басқа адамдардың шығармашылығын бағалау мүмкіндігі.

5) Қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту:

- әңгімелесушіні тыңдай және тыңдай білу;

- басқа адамдарға жанашырлық пен ынтымақтастықты көрсету, тарихи тәжірибені түсіну және түсінушілікпен қабылдау мүмкіндігі;

- әртүрлі көзқарастарға, әртүрлі көзқарастарға төзімділік;

- топта жұмыс істеу қабілеті.

6) шешендік өнерді дамыту:

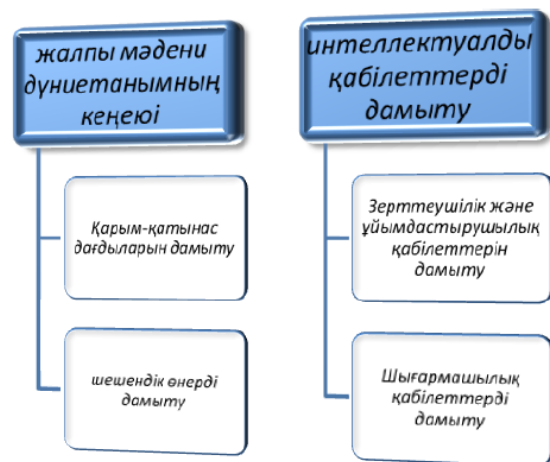
- көпшілік алдында сөйлеу шеберлігі;

- өзіне деген сенімділік;

- өз ойларын ауызша және жазбаша түрде айқын жеткізе білу;

- интонациямен, ыммен, мимикамен тыңдаушыларды тарту мүмкіндігі

[4, 55].

Сурет 1 – «Дебат технологиясының интерактивтілігі»

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізін интерактивті «Дебат» технологияларын шеттілдік білім беру үрдісінде қолдануға арнап жазылған әйгілі әдіскер-ғалымдардың, атап айтқанда С. Пуйман, И. Зимняя, А. Мэлджерс, А. Линарес, Т. Мортон, Р. Викаттер, С. Реез-Видал, Д.Вольф, О. Коршунова, Д. Шамсутдинова, А. Харунжев, Н. Малофеев, Н. Шматконның еңбектері құрайды.

Зерттеу жұмысының барысында отандық және шетелдік ғалымдардың әдебиеттерін саралау бойынша салыстыру, бақылау, талдау, тұжырымдау, сараптау сынды ғылыми зерттеу әдістері қолданылды. Зерттеу материалы ретінде «English File» ағылшын тілі оқулығы алынды.

Зерттеу нәтижелерін сараптауда Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 2 курс студенттері мен ағылшын тілі оқытушыларынан сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 47 студент және 10 оқытушы қатысты.

Нәтижелер және талқылау

Біріншіден, зерттеу сауалнама арқылы алынған деректердің сандық және сапалық талдауларының жиынтығына негізделеді.

Сауалнама нәтижесі бойынша студенттер 1-ші «Дебат» технологиясы туралы білесіз бе? деген сұрақ бойынша 91 % – «иә», 5 – «жоқ» деп жауап берсе, 4 % – «жауап бере алмаймын» деп жауап берді. «Дебат» технологиясын оқытушылар қолдана ма? – деген сұраққа 84 % – қолданады; 11 % – қолданбайды; 5 % – жауап бере алмады. «Дебат» технологиясын қолдану керек деп ойлайсыз ба? деген сауалға 90 % «қолдану керек»; 3% – «керек емес»; 7 % «жауап бере алмаймын» деп жауап берді. Дебат технологиясын қашан қолданған жөн? деген сауалға 88 % – «иә»; 2 % – «жоқ»; 10% – «білмеймін» жауап берді. «Дебат» технологиясы пайдалы ма? Сұрағына 93% – «иә»; 4 % – «жоқ»; 3 % – «білмеймін» деп жауап берді. Алынған нәтижелерге сәйкес, «Дебат» технологиясы ағылшын тілі сабағында жиі қолданысқа ие екені мәлім болды.

Сурет 2 – «Дебат» технологиясының шетел тілі сабағында қолданылуы

Екіншіден, біз ағылшын тілі сабағында дебат өткізу кезінде оқытушылар мен студенттер тарапынан едәуір әдістемелік кемшіліктер де байқадық.

Ең алдымен дебат технологиясының түрлерін, форматтары мен кезеңдерін сипаттап өтейік.

Дебат форматтары.

- дебат тақырыбын таңдағанда тіл үйренушілердің жас рекшеліктері ескеріледі;

- екі топтың қатысуы, пікірді жақтаушылар (Proposers) мен қарсыластар (Opposers) [5, 95].

- дебатқа қатысушылар алдын-ала дебат кезіндегі рөлдері мен регламентпен танысады;

- қатысушылар өз ойынынан бұрын бір-бірімен кеңесу үшін 5 минуттық уақытты алуға құқылы (уақытты бөліп-бөліп немесе бірден пайдалануға болады);

- рөлдер мен ережелер алдын-ала анықталады;

- дебат регламентінің сақталуын таймкипер қадағалайды. Таймкипер спикерлерге сөз сөйлеу немесе тайм-аут аяқталғанға дейін қанша уақыт қалғанын көрсетеді;

- дебатты төрешілер алқасы бағалайды, яғни қай топтың дәлелдері мен дәлелдеу әдісі сенімді болғанын анықтайды;

Дебат кезеңдері.

Шетел тіліндегі дебат технологиясын ұйымдастыру үш кезеңнен тұруы мүмкін.

1 (Кіріспе кезең). Алғашқы спикерлер сөйлейді, сұрақтар қойылмайды. Әр спикерге белгіленген уақыт екі минутты құрайды.

2 (Сұрақ-жауап кезеңі). Екінші спикерлер сөз алады. Раундтың ұзақтығы - 15 минут.

3 (Қорытынды кезең). Үшінші спикерлер екі минут ішінде қорытынды сөз сөйлейді [6].

Кез-келген дебаттың алғашқы қадамы - тақырыпты тұжырымдау. Бұл оңай мәселе емес. Дебат тақырыбы студенттерге қызық болу керек. Студенттерге тақырыпты таңдау мен талқылау мүмкіндігін беру керек [7, 448].

Зерттеу барысында студенттерде туындаған қиындықтарды атап айтсақ:

- студенттердің дебаттың құрылымын түсінбеуі;

- дебат өткізу процедурасы (дебаттың өту ережесі, сұрақтар қою, сөйлеу реті);

- студенттердің тілдік клишелерді білмеуі (дебатты қалай бастау, аяқтау қорытындылау керектігі, қарсыласпен келісу, келіспеу, қарсы аргумент айту т.б.);

- тақырып бойынша сөздік қордың жетіспеуі мен грамматикалық ақаулықтар.

Бұл қиындықтарды жеңу үшін оқытушы алдын-ала студенттермен тақырып бойынша дебат жүргізу кезінде қажет болатын лексика мен грамматиканы пысықтау қажет. Дебатты алдын-ала дайындық жаттығуларыңыз өткізу қиын процесс. Дебат күрделі технология оны ұйымдастыру оқытушыға тыңғылықты дайындықты қажет етеді. Сұрақтарды дұрыс тұжырымдай білу және оларға шебер жауап беру қабілеті көп жағдайда дебаттың тиімділігін анықтайды және қатысушылардың маңызды дағдыларының бірі болып табылады. Дұрыс қойылған сұрақ дегеніміз:

- қарсыластың көзқарасын нақтылау;

- талқыланатын мәселеге оның қатынасын жақсырақ түсіну;

- қарсылас дәлелдерінің мәнін төмендету;

- теріске шығару.

Сонымен бірге дәлелді және нақты жауап дебаттың өзіндік позициясын нығайтады. Ұсынылған тезистің дәлелдемесін күшейтеді және оның командасының стратегиясына үлкен зиян келтіруге жол бермейді [8, 102].

Аталған қиындықтар мен тілдік кедергіні жеңу үшін төмендегі жаттығуларды ұсынамыз. Мысал ретінде «Modern manners» тақырыбын келтіреміз.

Activity 1 – Brainstorming

Бірінші кезеңде қазіргі кездегі мобильдік телефондардың функцияларына тоқталып, мобильдік телефонның не үшін қажеттілігі туралы студенттерге сұрақтар қойылды:

Name all the functions of your mobile phones?

Calling friends, people and etc.,

Sending a message;

Using alarm clock;

Using the internet;

Using calculators,

Using calendars;

Sending photos;

Taking photos and videos....

Activity 2 – Group work

Using maps;

Using dictionaries;

Watching films;

Using whatsapp;

Do you know any person who hasn't a mobile phone?

Grandparents

Can you live without your mobile phones?

Activity 3 Discussion: Use the questionnaire to interview another student (who has a mobile phone). Ask for more information.

1 Mobile phone questionnaire

What makes your mobile?

How long have you had your mobile?

...sent a text to the wrong person...forgotten to turn your phone off with embarrassing consequences

Activity 4 Debate about the video

Listen to five people talking about things that annoy them about mobiles.

Match the speakers with what they say.

Who...?

A) says talking on your mobile can be dangerous

B) complains about people who are very impatient to use their mobiles

C) complains about people using mobile on social occasions

D) hates having to listen to other people's conversations

E) complains about people who interrupt a conversation to answer the phone

Activity 5 Pair work: Match the answers

1 You shouldn't answer the phone if you're talking to a shop assistant.

2 You have to switch off your mobile when you fly.

3 You mustn't use your phone until you get off the plane.

4 You don't have to shout the other person can hear you.

5 You should talk really quietly if you are in a public place.

A) You don't need to do this. It isn't necessary.

B) Don't do this. It isn't allowed/permitted.

C) Do this because it's a rule or the law.

D) I think it's a bad thing to do this.

E) I think it's good thing to do this.

Activity 6 Discussion. Manners or the law?

1 Play noisy games on a mobile phone in public.

2 Send text messages when your car is stopped a traffic lights.

3 Switch off your mobile on public transport.

4 Switch off your phone in class.

5 Talk loudly on a mobile on public transport.

6 Use a hand-held mobile while driving a car.

7 Make very personal calls in public.

8 Use your mobile at a petrol station.

Жалпы дебат технологиясы кезінде рөлдік ойындардың орны ерекше болды. Себебі ойын студенттердің бір бірімен, мұғаліммен әрекеттесуге деген талпынысын жандандырады және әңгімелесу барысында теңдік шартын

тудыру арқылы мұғалім мен оқушы арасындағы дәстүрлі кедергіні жояды. Рөлдік ойындар өз өзіне сенімсіз, ұялшақ студенттерге сөйлеу арқылы сенімсіздік кедергісін жоюға көмектеседі [9, 37]. Рөлдік ойын арқылы студенттер әңгімені бастау, оған ілесу, қолдау, әңгімелесушінің сөзін бөлу, оның ойымен келісу немесе келіспеу, сұрақтар қою сияқты қарым-қатынас элементтерін меңгерді. Төменде рөлдік ойынға мысал келтіреміз.

Role play. Your foreign friend is staying with you. Unfortunately, you will be busy all day tomorrow so you will not be able to spend the day with him/her. Discuss with your guest (the examiner) about what he/she could do. Include the following:

- explain the situation and apologise;

- give advice how to spend the day;

- suggest a place where to eat;

- how to contact you in case your guest needs some help [10, 244].

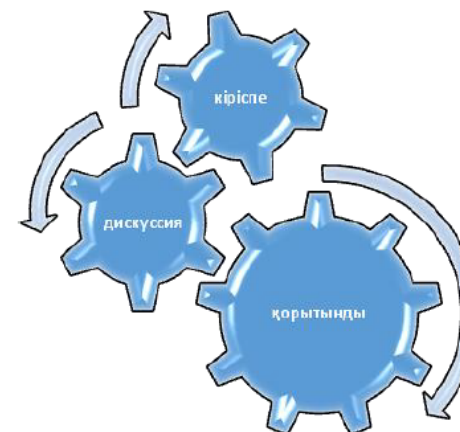
Дебат студенттердің келесі дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді:

- сыни тұрғыдан ойлау: талқыланған ойды тұжырымдау, анықтау, дәлелдеу және талдау; рационалды, рефлексиялық, шығармашылық ойлау

- зерттеушілік дағдылар: келтірілген аргументтерді дәлелдеу үшін түрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу, өз ұстанымын қалыптастыру және қорғай білу;

- қарым-қатынас жасау: көпшілік алдында сөйлеу, полемика, тыңдалым және жазылым дағдылары;

- әлеуметтік және ұйымдастырушылық қабілеттер: диалог құру дағдылары, командада жұмыс жасау, төзімділік, жанжалды шешу, өзіне сенімділік, көшбасшылық қасиеттер.

Сурет 3 – «Дебат» технологиясын ұйымдастыру кезеңдері

Қорытынды

Заманауи білім беру жүйесінде жеке тұлғаға бағытталған, яғни оқушының өзін-өзі көрсетуі, сыртқы ортамен белсенді араласуға көмектесетін технологияларды қолдану басты назарда болып отыр. Осындай технологиялардың бірі – «Дебат» технологиясы. Алайда оқытушылар «Дебат» технологиясын дайындауға көп уақыттың қажет етуіне байланысты оқыту барысында өте сирек қолданады.

Шетелдік білім берудің негізгі міндеттерінің бірі - студенттердің шетел тілінде кәсіби қарым-қатынас жасай білу құзыретін қалыптастыру болып табылады, атап айтқанда көпшілік алдында сөйлеу дағдысы. Тілді үйренуші студенттер ағылшын тілінде сөйлеуге қорқады. Оның негізгі себебі – тілдік ортаның болмауы. Ағылшын тілі сабағында «Дебат» технологиясын қолдану студенттердің қорқынышын сейілетін, олардың ағылшын тілінде еркін сөйлеу дағдылары мен сөздік қорын жақсартуға көмектеседі.

Шетел тілінде көпшілік алдында сөйлеу лингвистикалық және психологиялық тұрғыдан өте күрделі процесс екені бәрімізге мәлім. Сондықтан бұл дағдыны қалыптастыру үшін ағылшын тілі сабағында дебат технологиясын қолдану тиімді болып табылады. Дебат студенттерде сөйлеу әрекетінің төрт түрі тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылымның дағдыларын қалыптастырады.

Дебат оқытудың ұжымдық әдісі болып табылады. Дебаты дайындау студенттер мен оқытушылар арасындағы тұрақты диалогта өтеді.

Қорыта келгенде, дебат студенттерге тұжырымдама жасау мен аргументтерді талдауға, өз көзқарастарын қорғауға, қарсыластарды сендіруіне мүмкіндік береді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Куприянова, В. И., Назаров, А. И.** «Дебаты»: от теории к практике: руководство – Хабаровск : Изд-во ДВАГС, 2009. – 101 с.

2 Использование технологии «Дебаты» в преподавании учебных предметов на профильном уровне и элективных учебных предметов: сб. статей [Текст] / сост. А.Н. Логинова. – Ярославль : ИРО, 2007. – 32 с.

3 **Колеченко, А. К.** Энциклопедия педагогических технологий – СПб. : КАРО, 2002. – 53 с.

4 **Кульневич, С. В.** Совсем необычный урок, ИПК – Ростов, 2001. – 55 с.

5 **Светенко, Т. В.** Формирование методологической компетентности студентов младших курсов в спецкурсе «Дебаты» [Текст] // Материалы научно-методической конференции «Инновационные технологии в вузе». – Псков : ПГПИ, 1999. – С. 95-96.

6 Дебаты : проблемы, исследования и перспективы. Сборник. / Педагогический центр «Эксперимент» – Рига, 2012. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://experiment.lv/rus/biblio/debate/3_murzalinaova.htm.

7 **Поппер, К. Р.** Открытое общество и его враги. – М., 1992. – 448 с.

8 **Селевко, Г. К.** Современные образовательные технологии – М., 1998. – 102 с.

9 **Чапаева, Л. Г.** Технология «Дебаты» в образовательном становлении будущих специалистов. – Оренбург : ГОУ ОГУ, 2008. – 37 с.

10 **Сейранян, М. Ю.** Конфликтный дискурс и его просодический строй: монография / М. Ю. Сейранян – М. : МПГУ, 2016. – 244 с.

References

1 **Kupriyanova, V. I. Nazarov A. I.** «Debaty» : ot teorii k praktike: rukovodstvo [«Debates» : from theory to practice : a guide] – Khabarovsk : Izd-vo DVAGS, 2009. – 101 p.

2 Ispolzovaniye tekhnologii «Debaty» v prepodavanii uchebnykh predmetov na profilnom urovne i elektivnykh uchebnykh predmetov: sb. statey [The use of the «Debate» technology in teaching academic subjects at the profile level and elective academic subjects : collection of articles] [Text] / sost. A. N. Loginova. Yaroslavl : IRO, 2007. – 32 p.

3 **Kolechenko, A. K.** Entsiklopediya pedagogicheskikh tekhnologiy [Encyclopedia of pedagogical technologies] – SPb. : KARO. 2002. – 53 p.

4 **Kulnevich, S. V.** Sovsem neobychnyy urok [A very unusual lesson]. IPK – Rostov, 2001. – 55 p.

5 **Svetenko, T. V.** Formirovaniye metodologicheskoy kompetentnosti studentov mladshikh kursov v spetskurse «Debaty» [Formation of methodological competence of junior students in the special course «Debates»] [Text] // Materialy nauchno-metodicheskoy konferentsii «Innovatsionnyye tekhnologii v vuze». – Pskov : PGPI. 1999. – P. 95–96.

6 Debaty: problemy. issledovaniya i perspektivy [Debates : problems. research and prospects]. Sbornik. / Pedagogicheskiy tsentr «Eksperiment» – Riga. 2012. – [Electronic resource] – Access mode: http://experiment.lv/rus/biblio/debate/3_murzalinaova.htm.

7 **Popper, K. R.** Otkrytoye obshchestvo i ego vragi [Open society and its enemies]. – Moscow, 1992. – 448 p.

8 **Selevko, G. K.** Sovremennyye obrazovatelnyye tekhnologii [Modern educational technologies] – Moscow, 1998. – 102 p.

9 Chapayeva, L. G. Tekhnologiya «Debaty» v obrazovatel'nom stanovlenii budushchikh spetsialistov [The «Debate» technology in the educational formation of future specialists.] – Orenburg: GOU OGU, 2008. – 37 p.

10 Seyranyan, M. Yu. Konfliktnyy diskurs i ego prosodicheskiy stroy : monografiya [Discourse and its prosodic structure: monograph] / M. Yu. Seyranyan // Moscow: MPGU, 2016. – 244 p.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

*З. А. Кемелбекова¹, Г. О. Сейдалиева², Д. Б. Исмаилова³

^{1,2,3}Қазақстан Республикасының педагогикалық университетінің Абай, Республика Қазақстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНОЙ ТЕХНОЛОГИИ «ДЕБАТЫ» В ИНОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассматривается проблема применения интерактивной технологии «Дебаты» на уроках английского языка. Современные подходы к модернизации образования позволяют рассматривать технологию «Дебаты» как эффективную технологию формирования компетентности. Технология «Дебатов» – это образовательная стратегия, основанная на умении анализировать текущие общественно-политические события, сосредотачиваться на актуальной проблеме, собирать и обрабатывать информацию, выражать свое мнение по этому вопросу и отстаивать ее во время игры, организации группового взаимодействия.

Авторы описывают виды, форматы и этапы дебатов, дают эффективные способы предотвращения трудностей, с которыми сталкиваются учителя и студенты во время дебатов. Отмечается эффективность использования технологии дебатов в иноязычном образовании и влияние на повышение мотивации и интереса студентов к изучению английского языка. Дебаты формируют у студентов навыки аудирования, говорения, чтения и письма по четырем видам речевой деятельности. Дебаты формируют у студентов иноязычную коммуникативную компетенцию, развивают навыки публичного выступления, а также способствуют повышению мотивации к изучению иностранного языка. Авторы пришли к выводу, что использования дебатов на уроке

английского языка требует предварительной поэтапной подготовки студентов.

Ключевые слова: технология «Дебаты», обучение иностранному языку, типы дебатов, этапы дебатов, коммуникативная компетенция.

*Z. A. Kemelbekova¹, G. O. Seidalieva², D. B. Ismailova³

^{1,2,3}Abai Kazakh National Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 11.03.22.

FEATURES OF USING INTERACTIVE «DEBATE» TECHNOLOGY IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

The article deals with the problem of using interactive «Debate» technology in teaching English. Modern approaches to modernizing education allow us to consider the debate program as an effective technology for the formation of civic competence. «Debate» technology is an educational strategy based on the ability to analyze current socio-political events, focus on current issues, collect and process information, express their views on this issue and defend it during the game, the organization of group interaction.

The authors describe the types, formats and stages of debate technology, provide effective ways to prevent difficulties faced by teachers and students during debates. The effectiveness of the use of «Debate» technology in foreign language education and the impact on increasing students' motivation and interest in learning English is noted. Debates form students' listening, speaking, reading and writing skills in four types of speech activity. Debates from students' foreign language communicative competence, develop public speaking skills, and also contribute to increasing motivation to learn a foreign language. The authors came to the conclusion that the use of debates in English foreign language classroom requires preliminary steps and preparation of students.

Keywords: «Debate» technology, foreign language teaching, types of debates, stages of debates, communicative competence.

<https://doi.org/10.48081/FTLH5270>

***А. А. Кобланова¹, П. А. Алтынбаева², Г. Ж. Анесова³**

^{1,2}Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

³Қалижан Бекхожин атындағы ЖОББМ,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫТУДА CLIL ӘДІСІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

«Білімді дамыту үшін жаңа ұғым, жаңа үлгі, жаңа тәсілдер қажет», – деп Ж. Аймауытов айтқандай кіріктіре оқытудың нәтижесінде әдіс-тәсілдердің жетілдіре түскендігін байқадық. Ағылшын тілін оқыту пәнінің арасындағы ортақ тақырыптарды ынтымақтаса оқудың тиімді әдіс-тәсілдеріне бағыт беру мақсатында сыныптың деңгейіне сай тапсырмаларды дайындалды, сабақта тірек сөздермен жұмыс жасалды, айтылым, жазылым, тыңдалым және оқылым дағдылары дамытылды, белсенді оқу әдістері қолданылды. Өзара ынтымақтастық мұғалімдердің кәсіби дамуына жағдай жасайды. Өткізілген сабақтар бойынша талдау жасалып, сәтті – сәтсіз тұстары туралы айтылды. Тілдік кіріктіріп оқыту дәстүрлі оқытудағы бас тартып басқа пән бойынша ақпарат алмасуға көмектесті. Кіріктірілген сабақ арқылы жаңа технологияның әдіс – тәсілдерін меңгерді. Жоғары оқу орындарында, әсіресе техникалық мақсатты түрде ESL тілін оқыту өте қиын. Филолог мамандығын меңгерген ағылшын тілі мұғалімдері үшін кейде жаңа тілді де, жаңа пәнді де қатар оқыту қиын болып көрінеді. Бірақ ағылшын тілі мұғалімі оқу тапсырмаларымен күресуге, оқушыларды техникалық контекст лексикасымен таныстыруға дайын болуы керек. Біздің елімізде жастардың көпшілігі ағылшын тілін белсенді түрде оқиды.

Кілтімі сөздер: технология, кіріктірілген сабақ, дағды, мәдениет, термин.

Кіріспе

Ағылшын тілін білу еңбек нарығындағы маманның бәсекеге қабілеттілікті арттырады және осылайша халықаралық қатынасқа ықпал ететін білеміз. Қазіргі кезде қазақстандық білім беру және ғылыми ұйымдардың әлемдік қоғамдастыққа интеграциялануы процесінде ағылшын тілінің рөлі елеулі түрде артып келеді. Осыған байланысты оқу бағдарламасын, оның ішінде зерттеуші ғалымдарды барынша тиімді жүзеге асыруды қамтамасыз ететін шет тілін оқытудың заманауи нысандары мен әдістерін қолдану қажеттілігі туындайды.

CLIL дегеніміз – бұл мазмұн мен тілді кіріктіріп оқыту деп қарастырылады. CLIL-де оқытылатын оқу пәндері өнер, тіл, классика, дизайн және технология (DT), экономика, қоршаған ортаны қорғау, география, тарих, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), сауат ашу, математика, музыка, дене шынықтыру (PE), философияны қамтиды, саясаттану, дінтану (RE), ғылым, әлеуметтік ғылым және технология.

Пән мазмұны туралы идеяларды білдіру және оқушылардың бірлесіп жұмыс істеуіне көмектесу үшін оқушылар коммуникациялық дағдыларды дамытуы керек. Олардың функциялары (фактілер, деректер, ойлар және сезімдер) жазбаша да, ауызша да білдіруі және түсіндіруі керек. Қарым-қатынас дағдылары маңызды. Сондықтан CLIL STT (студенттің сөйлесу уақыты) және TTT (мұғалімнің сөйлесу уақыты) қысқартылуына бағытталған. CLIL сабағы барлық төрт тілдік дағдыларды біріктіруі керек. Дағдылар келесідей көрінеді: Тыңдалым – тілді үйрену үшін қажетті қалыпты енгізу әрекеті. Оқылым – мағыналы материалмен оқу, ақпараттың негізгі көзі [1]. Сөйлесім – еркін сөйлеуге бағытталған. Дәлдік екінші дәрежелі болып саналады Жазылым – бұл грамматикада өңделетін лексикалық әрекеттер тізбегі.

Зерттеудің нысаны: CLIL әдістемесі қарастыру.

Зерттеудің пәні: CLIL әдістемесін практикада қолданып, оқушылардың меңгеруін көрсетті қашықтықтан оқыту жүйесінде платформаларды қолданудың тиімділігін қалыптастыру.

Мақсаты: тіл нақты коммуникациялық мәселелерді шешу үшін қолдануына сай оқушылардың ағылшын тілін меңгеру мотивациясын арттыру.

Міндеттері: CLIL әдістемесін әзірлеу.

CLIL әдістемесін оқыту құралы ретінде қарауға болады. CLIL әдістемесін қолданудың арттықшылықтары:

1 Оқушылар тілдік материалды толық меңгереді;

2 Тілдік қорды толықтыратын пәндік спецификалық терминдерді білуге көмектеседі;

3 Тілдік кіріктіріп оқыту дәстүрлі оқытудағы бас тартып басқа пән бойынша ақпарат алмасуға көмектеседі;

CLIL – әдістемесін қолдана отырып сабақты жоспарлаған да оқушылардың жас ерекшеліктерін, тілдің - пәндік деңгейін ескердім [2].

Еуропа елдерінде 1990 жылдан бастап көптілді дамыту мақсатынды CLIL әдістемесін қолдана бастады. CLIL мазмұн мен тілді біріктіріп оқыту, яғни шет тілі мен басқа академиялық пәндерді біріктіру дегенді білдіреді. Еуропалық елдерде CLIL әдісінің төрт негізгі аспект анықталған 4С:

CONTENT (Мазмұн) – бұл пән саласындағы ілгері басатын білімдер, біліктер мен дағдылар;

COMMUNICATION (Қатынас) – бұл оқытуда шет тілін пайдалану біліктері;

COGNITION (Таным) – бұл жалпы түсінікті қалыптастыратын (нақты және абстрактілі) танымдық және ойлау қабілеттерін дамыту;

CULTURE (Мәдениет) – бұл өзін мәдениеттің бір бөлігі ретінде ұғыну, сонымен қатар балама мәдениеттерді қабылдау.

Осындай әдістердің мектептерде және басқа да салалардағы студенттердің және оқушылардың қажетті құзыреттерін қалыптастыруға ықпал ете алатын CLIL (Content and Language Integrated Learning – CLIL) технологиясы болып табылады.

Оқытудағы кіріктірілген пәндік-тілдік тәсіл – CLIL деп аталады. Ол пәнді шет тілдері арқылы меңгерудің оқыту әдісін сипаттау үшін қолданылады, оның негізгі мақсаты - пәнді меңгеру және шет тілі бойынша тілдік дағдыларды жетілдіру. CLIL материалдық мазмұн мен тіл үйрену арасындағы теңгерімді талап етеді, онда тіл мазмұнды оқыту құралы ретінде пайдаланылады, ал мазмұн, өз кезегінде, тіл үйрену үшін ресурс ретінде қолданылады [3].

Материалдар мен әдістер

CLIL – бұл, пән мен ағылшын тілінің үйлесімі болып табылады. студенттер шет тілін, біздің жағдайда ағылшын тілін үйрену арқылы пәнді үйренеді. Бұл жағдайда оқытушылар ретінде пән оқытушылары немесе ағылшын тілі оқытушылары жұмыс істей алады. CLIL – бұл әртүрлі оқу модельдерін сипаттау үшін қолданылатын термин. «Soft»-тан «Hard»-қа дейін. Қазіргі кезде біз «Hard» – «қиын» жолды таңдап отырмыз, яғни сабақтың бір бөлігі ағылшын тілінде болуы керек. Ең дұрысы, ағылшын тілінде кемінде 50 % сабақ беру керек. Барлығын ағылшын тілде айту міндетті емес. Дегенмен, CLIL сабақтарында ең маңыздысы – ол, нақты материалды тілмен байланыстыру. Осылайша, оқушылар материал бойынша жай ғана нақты сұрақтарға жауап бере отырып, жаңа материалмен қоса тілдің лексикасы мен грамматикасын табиғи түрде үйренеді. CLIL-ды қолдану

арқылы мұғалім 4С секілді сәттерді ескеру керек. Осының барлығы білім берудің жаңартылған мазмұнында байқалады, жаңартылған бағдарлама немесе CLIL бойынша сабақ жоспарын құрастырудың да ұқсас құрылымы бар. CLIL әдіснамасына сәйкес, CLIL терминін (Content and Language Integrated Learning) Д. Марш енгізді, оның келесі анықтамасы берілді [4]: «Пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту кез-келген екі пәндік білім мәнмәтініне бағытталған, онда оқыту тілі ретінде қолданылатын қосымша тіл, яғни негізгі емес/шет тілінде оқытудың курсы жүргізіледі».

Нәтижелер және талқылау

CLIL әдістемесінің позитивті жақтары: мәдениетаралық білімнің қалыптасуы; оқушыларды мәдениетаралық ақпарат алмасу дағдыларының дамуы; тілдік құзіреттіліктің дамуы; түрлі көзқарас тұрғысынан пәннің мүмкіндіктері; оқушылардың пәндік және тілдік сенімділігінің артуы.

Бүгін кез келген мұғалім қайда жұмыс жасайтынына, қандай пәнді жүргізетініне қарамастан, ол интерактивті технологияларды пайдалану саласында құзыретті болуы қажет

Ақпарат деген сөздің мағынасы түсіндіру, мазмұндау.

Ақпараттың түрлері:

- 1) Интерактивті тақта;
- 2) Мультимедия;
- 3) Интернет кеңістігі;
- 4) Электрондық оқулық;

Әлемдік тәжірибеге сүйенсек, оқушылардың шығармашылық қабілеті мен зияткерлік қабілетін арттыру үшін кіріктірілген сабақтың маңызы зор деп ойлаймын [5].

Қазіргі кезде кіріктірілген сабақты ұйымдастыру мұғалімдердің зерттеулерінің бірі деуге болады.

Кіріктірілген пәндерді беру әдістемесін ұйымдастыру төмендегідей мақсаттарды қамтиды:

- Ағылшын тілі мен информатика пәндерінің арасындағы ортақ тақырыптарды ынтымақтаса оқудың тиімді әдіс -тәсілдеріне бағыт беру;

- Кіріктірілген сабақтардағы оқытудың тиімді әдіс -тәсілдеріне инновациялық білім беру тәжірибесіне үлес қосу;

- Кіріктірілген сабақ беру кезінде пән мұғалімдері мынадай сұрақтарға жауап бере алатындай болу керек:

- пән мен тілді кіріктіріп оқыту кезінде сабақ мақсаттарын қалай анықтап қарауға болады?

- пән мен тілді кіріктіріп оқыту арқылы оқушылардың ағылшын тілі пәнін оқуына қалай қолдау көрсетуге болады?

- тілдік ортаға ерудің қолайлы ұйымдастырудың жолдары қандай?

командалық оқытуда екі пән мұғалімі сабақтың бөлімдеріндегі әрекеттерді қалай бөліп алғаны дұрыс деп ойлайсыздар?

- информатика пәнінде сауатты жазылым түрлерін қалай ұйымдастырған тиімді?

- информатика сабағында терминдерді түсіну үшін қандай әдістерді қолданған жөн деп ойлайсыздар?

1 – қосымша. Мұғалімдерден алынған сауалнаманың нәтижесін диаграммадан көруге болады.

Информатика сабағында CLIL әдісінің көмегімен оқыту әдістемесі:

Әдістері: «Quizlet», «GoFormative», «Polleverywhere», «LearningApps com», «Plickers» [6].

Оқу процесін тұтастай қамту, тұтас пән деңгейінде ұйымдастыру үшін Smart технологияларды пайдалану қолайлы болмақ. Мысалы: «Quizlet», «GoFormative», «Polleverywhere», «LearningApps com», «Plickers» quizziz, kahoot, project жобасын құру секілді технологияларды атап етуге болады. Информатика сабағында терминдерді жоғарыда көрсетілген бағдарламаға енгізіп салу арқылы сабақты түрлендіріп өткізуге мүмкіндік береді. Бұл смарт технологиялардың артықшылығы: түрлі сатыдағы ақыл-ой қызметін қажет ететін жұмыстарды арнайы тәсілдер көмегімен орындауға ықпал жасайды. LearningApps.org сайтымен жұмыс жасау арқылы оқушылардың есте сақтау және сынды дағдыларды қалыптастыра аламыз. Информатика сабақтарында терминдерді оқушыларға түсіндіру барысында медиа, суреттер мен шаблондарға енгізуге болады. Бұл бағдарламалар әр қилы форматта, әр түрлі формада ұсынуға жағдай жасалынған. Мысалы: пазлдарды құрастыру, интеллектуалды ойындар, карточкалар мен ребустар, т.б. жүзден аса тапсырмалар жинақталған. LearningApps.org – тапсырма құрастырудың бірнеше жолын көрсетуге болады [7].

«Карточка» – сұрақнамалық екі нұсқадағы үш деңгейлік тапсырмалардан тұрады. «Карточка» мұғалімдер үшін ыңғайлы және пайдалы. Карточка оқушылардың жеке жұмыс жасауына көмектеседі. Екіншіден, оқушылар үшін қажетті құрал болып табылады. Үшіншіден, оқушыларға деңгейі бойынша тапсырмалар бере аламыз.

Визиттік карточка – жеке тұлғаға байланысты қысқаша жазылған мәлімет.

Learningapps.org – интерактивті модульдер көмегімен оқытуға арналған бірегей платформа. Құралдардың кең таңдауы: классификация, хронологиялық кесте, суреттерді сұрыптау, викториналар, пазлдар, аудио-бейне контент, сөзжұмбақ, карталармен жұмыс және басқалары сабаққа әртүрлілік пен креативтілікті қосады. Бұнда интербелсенді тренажерлерді

тексеру автоматты түрде жүзеге асырылады, бұл оқытушылардың қызметін айтарлықтай жеңілдетеді.

«Kahoot» – сурет, видео, карточка немесе тест тапсырмаларын құрастыруға арналған бағдарлама.

Оқушылар әртүрлі тапсырмаларды өз бетімен орындай алады. Оқушылардың жетістіктерін бақылай аламыз. Сабақты қызықты өткізуге мүмкіндік береді.

Kahoot – бұл жаңа білімдерді меңгеруге арналған үйлесімді ойын платформасы. Оқытушы kahoot.com сайтында онлайн-сауалнама жүргізеді, білім алушылар жеке кодты пайдалана отырып қатысады. Ойындар меңгерілмеген материалды анықтауға ғана емес, сонымен бірге рейтингтік бәсекелестік оқыту ортасын құруға мүмкіндік береді. Бұл ресурс сабақта барлық білім алушыларды бағалау процесіне қатыстыру мүмкіндігі болмаған жағдайда қолданылады. Білім алушы кез-келген ыңғайлы уақытта тестілеуден, сауалнамадан өте алады [8].

Кіріктірілген сабақты өткізгеннен кейін ретроспективті және перспективті рефлексия беріліп, нәтижесі талқыланды. Талқылау барысында сабақтың ұйымдастырылудың (Ағылшын тілі және информатика мұғалімдерінің) оқыту әдістемесін сәтті-сәтсіз тұстары мен оқушылардың пәндік, тілдік дағдыларын игеру әрекеті және ұсынылған тапсырмаларды орындау бағыты әдістемелік тұрғыдан талданып, келесі сабақтарда алдыңғы сабақта анықталған кемшіліктер қайтанланбауы ескерілді. Бір сабақтан келесі сабаққа өткен сайын жүргізілген жұмыстар нәтижесінде кіріктірілген сабақтың нәтижесінде әдіс-тәсілдер түрлендіріп отырды. Сабаққа қатысқан мұғалімдер мен оқушылардың кері байланыс нәтижесінде, олардың пікірлері қаралғанның және талданғанның нәтижесінде жетістікке жетті деп ойлаймын.

Кіріктірілген сабақтарды беру кезіндегі келесі қағидалар анықтауға болады:

1 Тақырып бойынша екі пәннің оқу максаттарының бір-біріне сәйкес келуі маңызды;

2. Кіріктірілген сабақта қолданылатын әдіс-тәсілдердің кластың деңгейіне сәйкес болуы керек;

3 Оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артты;

4 Әр тапсырмалардың жетістігі критерийлерге сәйкес құрылып, бағалануы тиіс;

Рональд Де Грот деңгейлік оқытудың үш түрлі деңгейін атап көрсетеді:

1 – шағын деңгей, бұл сынып ішіндегі әртүрлі топтардың арасындағы қарым – қатынас. Бұл деңгейді ішкі саралау деп атайды.

2 – мезодеңгей, мектептің деңгейінде, бірнеше кластар арасында кәсіби байланыстардың орын алуы [9].

3 – макродеңгей, әртүрлі деңгейдегі мектептер арасындағы саралау.

Сонымен қатар оқушыларға түрлі деңгейлік тапсырмалар берілді.

Оқушыларға сұрақ жазуға стикерлер таратылып, мұғалім сұрақтар жазылған стикерлерді жинап алып, оқушылардың өзіне қояды.

Жай сұрақтар «С» деңгейдегі оқушылар үшін, орташа деңгейлі сұрақтар «В» деңгейдегі оқушылар үшін, күрделі деңгейлі сұрақтар «А» деңгейдегі оқушылар үшін қойылды. Деңгейлік тапсырмаларды орындау арқылы оқушылар өздігінен ізденіп, өздерінің ойларын ашық айта білді [10]. Сонымен қатар оқушылар қорытынды жасауды үйренді. Тапсырманы орындау арқылы оқушылар критерейлерге сәйкес өзін – өзі де бағалай алуға үйренді.

Қорытынды

Қорыта келе, инновациялық технологияларды қолдану арқылы коммуникацияның әртүрлерін енгізу арқылы, оқушылардың шығармашылық қабілеттерің арттырумен қатар ғылыми потенциалының өркендеуіне, қазір заманға әлеуметті тілдік тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді. Ағылшын тілі мен информатика пәндерінің арасындағы ортақ тақырыптарды ынтымақтаса оқудың тиімді әдіс-тәсілдеріне бағыт беру мақсатында сыныптың деңгейіне сай тапсырмаларды дайындалды, сабақта тірек сөздермен жұмыс жасалды, айтылым, жазылым, тыңдалым және оқылым дағдылары дамытылды, белсенді оқу әдістері қолданылды. Өзара ынтымақтастық мұғалімдердің кәсіби дамуына жағдай жасайды. Өткізілген сабақтар бойынша талдау жасалып, сәтті - сәтсіз тұстары туралы айтылды. Тілдік кіріктіріп оқыту дәстүрлі оқытудағы бас тартып басқа пән бойынша ақпарат алмасуға көмектесті. Кіріктірілген сабақ арқылы жаңа технологияның әдіс-тәсілдерін меңгерді. Оқу үдерісін саралап ұйымдастыру барысында оқушылардың шығармашылық ойлауы жетілдіреді. Оқушылардың кіріктірілген сабақ бойынша жеке қажеттілігін ескеріліп, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы мен мүмкіндігі артты деп ойлаймын.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Бим, И. Л.** Понятие системы обучения иностранному языку на разных уровнях рассмотрения // Иностранные языки в школе. – № 2. 1975. – 22–35 с.

2 **Елчиева, С. Н.** Формирование нравственной культуры студентов в процессе обучения иностранным языкам в неязыковом вузе. Дисс. ... канд. пед. наук. – Шымкент, 2004.

3 **Byram, M.** Teaching and assessing intercultural communicative competence. – Clevedon, 2014.

4 Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge University Press, 1995.

5 Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe. Eurydice. The information network on education in Europe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurydice.org>. 2006

6 **Лалетина, Т. А.** Интегрированный подход и использование предметно-языковой интеграции при обучении иностранному языку / Т. А. Лалетина. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/8574>

7 **Mehisto, P., Marsh D., Frigols, M. J.** Uncovering CLIL. Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Macmillan Books for Teachers. – Macmillan Education. 2008.

8 **Maljers, A., Marsh, D., Coyle, D., Hartiala, A. K., Marsland, B., Pérez-Vidal, C., Wolff, D.** The CLIL Compendium. 2002. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.clilcompendium.com>

9 **Coyle, D.** Content and Language Integrated Learning Motivating Learners and Teachers [Electronic resource]. – Access mode: <http://bloccs.xtec.cat/clilpractiques1/files/2008/11/slrcoyle.pdf>

10. **Костомаров, В. Г.** Язык в отношении к культуре и цивилизации. Санкт-Петербург, Май, 22–23, 2003. – С. 17–22.

References

1 **Bim, I. L.** Ponyatie sistemy obucheniya inostrannomu yazyku na raznyh urovnyah rassmotreniya [The concept of a foreign language teaching system at different levels of consideration]. In Inostrannye yazyki v shkole. – № 2. – 1975. – 22–35 p.

2 **Elchieva, S. N.** Formirovanie нравственной культуры студентов в процессе обучения иностранным языкам в неязыковом вузе. [Formation of the moral culture of students in the process of teaching foreign languages in a non-linguistic university] Diss. ... kand. ped.nauk. – Shymkent, 2004.

3 **Byram, M.** Teaching and assessing intercultural communicative competence. [in English] Clevedon, 2014.

4 Cambridge International Dictionary of English [in English]. – Cambridge University Press, 1995.

5 Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe. Eurydice. The information network on education in Europe [in English] [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurydice.org>. 2006.

6 **Laletina, T. A.** Integrirovannyj podhod i ispol'zovanie predmetno-yazykovoj integracii pri obuchenii inostrannomu yazyku [An integrated approach and the use of subject-language integration in teaching a foreign language] /

T. A. Laletina. - [Electronic resource]. – Access mode: <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/8574>

7 **Mehisto, P., Marsh, D., Frigols, M. J.** Uncovering CLIL. Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Macmillan Books for Teachers [in English]. – Macmillan Education, 2008

8 **Maljers, A., Marsh, D., Coyle, D., Hartiala, A. K., Marsland, B., Pérez-Vidal, C., Wolff, D.** The CLIL Compendium. [in English]. - 2002. [Electronic resource]. – Access mode: <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/8574>,

9 **Coyle, D.** Content and Language Integrated Learning Motivating Learners and Teachers [in English]. [Electronic resource]. – Access mode: <http://bloccs.xtec.cat/clilpractiques1/files/2008/11/slrcoyle.pdf>

10 **Kostomarov, V. G.** Yazyk v otnoshenii k kul'ture i civilizacii. [Language in relation to culture and civilization] St-Peterburg, May, 22–23, 2003 – P. 17 – 22.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

*А. А. Кобланова¹, П. А. Алтынбаева², Г. Ж. Анесова³

^{1,2}Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова,

Республика Казахстан, г. Актөбе;

³СОШ имени К. Бекхожина,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА CLIL В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

«Развитие знаний требует новой концепции, новой модели, новых подходов», – утверждал Ж. Аймаутов. В результате комплексного обучения методика улучшилась. Чтобы сосредоточиться на эффективных методах обучения в сотрудничестве с общими темами между английским языком и информатикой, были подготовлены задания в соответствии с уровнем класса, на уроке использовались ключевые слова, развивались навыки говорения, письма, аудирования и чтения, активно использовались методы обучения. Уроки анализировались и были обсуждены успехи и неудачи. Интегрированное изучение языка помогло перейти от традиционного обучения к обмену информацией по другому предмету. Изучались методы новых технологий через интегрированные уроки. Преподавание ESL в высших учебных заведениях, особенно с технической целью, очень сложно. Преподавателям английского языка, которые являются

филологами, иногда кажется сложным преподавать и новый язык, и новый предмет одновременно. Но преподаватель английского языка должен быть готов решать задачи по чтению, знакомить студентов лексикой технического контекста. В нашей стране большая часть молодежи активно изучает английский язык.

Ключевые слова: технология, интегрированный урок, навыки, культура, термин.

*А. А. Кобланова¹, П. А. Алтынбаева², Г. Ж. Анесова³

^{1,2}К. Жубанов Актөбе Региональ университеті,

Республика Казахстан, Актөбе;

³Secondary school named after K. Bekkhozhin,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 11.03.22.

PECULARITIES OF CLIL USE IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE

Zh. Aimaurov cited: «Expansion of knowledge requires a new concept, a new model, and new approaches», The result of the comprehensive learning methodology has improved. In order to concern on effective learning methods in collaboration with ordinary themes between English and Computer studies, the tasks were prepared according to class level, and also keywords were used on the lesson, speaking, writing, listening and reading skills were developed, active methods were used to the point. Lessons were analyzed and their success and failures were discussed too. Integrated language learning helped to proceed from traditional learning to sharing information by other subjects. New technology techniques were studied through integrated lessons. Teaching ESL in higher education, especially for a technical purpose, is very difficult. English teachers who are philologists sometimes find it difficult to teach both a new language and a new subject at the same time. But an English teacher should be ready to solve reading problems, introduce students to the vocabulary of a technical context. In our country, most of the young people are actively studying English.

Keywords: technology, integrated lesson, skill, culture, term.

<https://doi.org/10.48081/NODC1330>

***Л. Е. Кудайбергенова**

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

НАУЧНО - ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АКАДЕМИКА М. С. СИЛЬЧЕНКО

В данной статье представлены жизнь и творчество известного ученого Митрофана Семеновича Сильченко, внесшего неоценимый вклад в развитие казахской литературы, его биография, литературное и научное наследие. Статья разработана в рамках докторской диссертации «Научное наследие академика М. С. Сильченко». Важным является определение места академика в развитии литературы в целом в тридцатые – восьмидесятые годы прошлого столетия. Целью и задачей статьи является рассмотрение творческой биографии Митрофана Семеновича Сильченко, выявление его литературного и научного наследия, обзор трудов ученого. Были систематизированы архивные документы на основе сопоставительного анализа ученого, определено место академика в истории развития казахской литературы. Также было выявлено несколько направлений исследований ученого, такие как творчество классиков русской литературы (дооктябрьский и советский периоды); связи казахской литературы с русской литературой; вопросы методики преподавания литературы; написание учебников и учебных пособий, развитие абзацеведения – итог исследования, где было представлено творчество Абая, что помогло точнее и глубже понять творчество писателя, историческую эпоху, которая породила поэта и которую он отразил в своих произведениях.

Ключевые слова: ученый, академик, литература, литературоведение, наследие, фольклор, научные исследования

Введение

Большие перемены двух последних десятилетий в истории казахского народа позволили по-новому осмыслить и заново открыть для себя многие культурно-исторические ценности.

Одним из достижений суверенного Казахстана в области культуры и литературы является возможность изучения и исследования тем и представление литературного, научного наследия на рассмотрение общественности ученого, академика Митрофана Семеновича Сильченко, исследовавшего несколько направлений.

Материалы и методы. Теоретический анализ научной литературы по теме исследования, анализ архивных документов; анализ содержания работ ученого. В работе использованы общенаучные методы описания, анализа, классификации, обобщения.

Митрофан Семенович Сильченко – известный ученый, педагог, организатор науки, академик Академии наук Казахской ССР – родился 20 апреля 1898 г. в Воронеже. По желанию отца-священослужителя М. С. Сильченко становится слушателем Воронежской духовной семинарии, которую окончил в 1917 г. Любознательному молодому человеку не нравится религиозное учение. В 1918 г. он поступил в Воронежский государственный университет на педагогический факультет словесно-исторического отделения, который окончил в 1924 г. Любовь к литературе и к русскому языку определила его будущее. Являясь студентом университета, М. С. Сильченко преподает в начальной школе русский язык и литературу, с 1921 по 1931 гг. – на рабфаке при Воронежском государственном университете. В течение 1926 – 1930 гг. он работал в Воронежской губсовпартшколе и комвузе преподавателем литературы. В 1931 г. М. С. Сильченко был направлен в Казахстан Главпрофобром Наркомпроса РСФСР для преподавания русского языка и литературы в Алма-Атинском педагогическом институте. В культурном центре республики работали виднейшие ученые, с интересом принявшие молодого преподавателя.

«Работа в Казахстане, – пишет Митрофан Семенович в своей автобиографии от 8 мая 1958 г., – определила мои педагогические и научные склонности. Преподавая русскую литературу в казахских отделениях вуза, я стремился обращать внимание на литературные параллели, на взаимодействие казахской литературы с русской литературой, на закономерности русского литературного процесса. Этим объясняется то, что основной проблемой, над которой я работаю как исследователь-литературовед, являются вопросы взаимодействия казахской и русской литературы» [1, с. 17].

М. С. Сильченко занимался методикой преподавания литературы и выполнял научно-методические работы в студенческие годы и будучи преподавателем рабфака. Они положили начало научной деятельности Митрофана Семеновича, хотя не были напечатаны.

По результатам исследования в 1933 г. в соавторстве с М. П. Баталовым академик М. С. Сильченко издает свою первую книгу «Очерки по казахскому

фольклору и литературе», которая получила высокую оценку научной общественности и широкого круга читателей. Литературоведческий труд по казахскому фольклору и народной литературе, в котором анализируются тексты легенд и сказаний, былин и сказок казахского народа. Авторы подчеркивают социальную значимость таких деятелей культуры как Кунанбаев, Байтурсынов, Дулатов и Ауэзов [2, с. 4].

М. С. Сильченко – один из первых исследователей литературного наследия крупного казахстанского писателя И.Шухова. Его значимая статья «Шухов – художник» опубликована в 1934 г.

Многочисленные литературоведческие исследования посвящены творчеству классиков русской советской литературы – А. И. Герцену, В. Г. Короленко, А. П. Чехову, А. Н. Островскому, В. Маяковскому, М. Горькому, Д.Фурманову и др. особое внимание уделяется методике преподавания литературы в высшей и средней школах. Этому посвящены статьи «Типы уроков по литературе», «Урок по литературе и его планирование» и др. [1, с. 18].

30-е годы ознаменовались становлением национальной школы. М. С. Сильченко были написаны учебники и хрестоматии по русской литературе, опубликована «Книга для чтения по русскому языку для 7-го класса казахской школы».

В это же время Митрофан Семенович начинает изучать литературное наследие классика казахской литературы Абая и публикует ряд статей, посвященных его творчеству: «Реализм Абая», «Абай – поэт-реалист», «Поэт и народ» и другие. Он выступает по данной тематике с докладами на различных конференциях и сессиях АН КазССР, пишет рецензии и критические статьи.

В 1942 г. М. С. Сильченко успешно защитил кандидатскую диссертацию на тему «Творчество В. Г. Короленко 70–80 годов», которая явилась итогом его многолетней научно-исследовательской работы. В 40-е годы им написано и опубликовано более 50 научных работ. Ученый ведет исследования в нескольких направлениях: творчество классиков русской литературы (дооктябрьский и советский периоды); связи казахской литературы с русской литературой; вопросы методики преподавания литературы; написание учебников и учебных пособий и др. Большое внимание он уделяет изучению творчества М. В. Ломоносова, А. Н. Радищева, А. С. Пушкина, И. С. Тургенева, И. А. Крылова, Л. Н. Толстого, В. Г. Белинского, А. П. Чехова, М. Горького, А. Н. Островского и др., пишет серию статей о творчестве Абая и Джамбула. В данный период были опубликованы следующие книги: «Война и преподавание литературы», «Абай. Очерк жизни и творчества», «Русская литература. Учебник-хрестоматия для 8 класса казахской школы», «Абай –

классик казахской литературы». Неоднократно переиздавалась «Книга для чтения по русскому языку для 6-го класса казахской школы» [1, с. 18].

Итогом многолетних научных исследований М. С. Сильченко явилось опубликование в 1957 г. его монографии «Творческая биография Абая». В том же году на эту тему им была защищена докторская диссертация. Своему главному труду Митрофан Семенович посвятил свыше 20 лет, публикуя в этот период многочисленные статьи о творчестве великого казахского поэта: «Абай и басни Крылова», «Выдающийся поэт-просветитель Абай Кунанбаев», «Абай и русские революционеры-демократы», «Образы Онегина и Татьяны в творчестве Абая», «Состояние и задачи научной разработки наследия Абая», «Художник-реалист», «Основоположник новой казахской литературы», «Источник и вдохновение», «Национальная гордость казахского народа», «Два стихотворения Абая о волостных управителях», «Путь Абая к реализму» и другие, занявшие достойное место в истории казахского литературоведения и ставшие примером глубокой преданности избранной теме, беззаветного служения науке. М.С. Сильченко – литературовед, написавший ценный труд о творческой биографии Абая, и достаточно ясно дающий представление о мнении великого Абая о Шортанбае, Дулате, Бухаре; о мотивах появления течений «зар заман», «сұм заман»; о событиях, ставших бедствиями для казахов. Когда он анализирует стихи поэтов, выступивших против требований Временного положения об управлении степными областями 1868 года, свои размышления он строит, опираясь на реалии и изменения в кочевой жизни казахов [3, с. 23].

Результатом научно-педагогической деятельности М. С. Сильченко явились следующие его работы: «Казахская литература. Учебник-хрестоматия для 10 классов русских школ Казахстана», «Книга для чтения по русскому языку для 6-го класса казахской школы», «Русская литература. Учебная хрестоматия для 8 класса казахской средней школы», «Казахская литература XIX – начала XX веков. Учебник-хрестоматия для 8 класса казахской средней школы», «Казахская литература XIX – начала XX веков. Учебник-хрестоматия для 9 класса русских школ Казахстана».

Ученый М. С. Сильченко большое внимание уделял подготовке научных кадров. Под его руководством защищено несколько кандидатских диссертаций. Среди его учеников есть доктора наук, члены-корреспонденты АН Казахской ССР. Почти 40 лет проработал М.С. Сильченко в Казахском педагогическом институте им.Абая в качестве преподавателя, заведующего кафедрой русской и зарубежной литературы, декана литературного факультета [4. с. 209].

М. С. Сильченко принимал активное участие в разработке актуальных проблем казахского традиционного фольклора устной индивидуальной

поэзии, казахской дореволюционной и советской литературы. Им написаны крупные разделы для фундаментальных коллективных трудов, таких, как «История казахской литературы», «Очерки казахской народной поэзии», «Труды Отдела народного творчества Института языка и литературы АН Казахской ССР» и др. Под его руководством и с его участием подготовлены и опубликованы собрания сочинений Абая Кунанбаева, Джамбула Джабаева, академические издания казахских эпосов «Кыз-Жибек», «Кобланды батыр». Он неоднократно обращался к творчеству М. О. Ауэзова. Вместе с тем М. С. Сильченко занимался изучением творческого наследия Ибрая Алтынсарина, Чокана Валиханова. Ряд его статей посвящен становлению и развитию казахской литературоведческой науки, разработке основных принципов истории казахской литературы. М. С. Сильченко отличало умение выделить из множества проблем главную и сконцентрировать все силы на ее решении.

Отдавая много сил педагогической и научной деятельности, М. С. Сильченко активно занимался общественной работой как в педагогическом институте им. Абая, так и в Институте языка и литературы АН КазССР. Его неоднократно избирали делегатом на районные и городские партийные конференции, на республиканские съезды профсоюза работников просвещения, высшей школы и научных учреждений.

Результаты и обсуждение. М. С. Сильченко активно выступал с научными докладами на различных конференциях, совещаниях, сессиях. Он состоял членом ученых, проблемных и специализированных советов, редколлегии журналов, а в 1962-1970 гг. был ответственным редактором журнала «Известия АН КазССР. Серия филологии и искусствovedения; Серия общественная; Серия общественных наук». Под редакцией М. С. Сильченко опубликованы такие работы, как «Абай – великий казахский поэт», «Джамбул», «Труды 1 сессии АН КазССР», «Очерки казахского народно-поэтического творчества советской эпохи», «Труды Отдела народного творчества», «Библиографический указатель по казахскому народному творчеству», «Собрание сочинений Джамбула Джабаева», «Казахское стихосложение» и др.

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного мы попытались раскрыть литературное наследие ученого Митрофана Семеновича Сильченко. Он вырос со страстью и любовью к литературе. Интерес М. С. Сильченко к литературе восходит к 1940-м годам. Политическая обстановка в обществе того времени и развитие литературы определили взгляды и литературную направленность ученого. Как и многие ученые, поэты и писатели того времени,

М. С. Сильченко верил в идеологию советской власти и тем самым оставил свой след в казахской литературе.

Список использованных источников

- 1 Академия наук Казахской ССР. Митрофан Семенович Сильченко. – Алма-Ата, 1987.
- 2 **Баталов, М., Сильченко, М.** Очерки по казахскому фольклору и казахской литературе. – Алма-Ата – Москва, 1933.
- 3 Әдеби мұра және оны зерттеу. – Алматы : Издательство АН Казахской ССР, 1961. – 376 с.
- 4 **Сейтов, С.** Жизнь, посвященная науке; [80 лет со дня рождения М. С. Сильченко] Звезда – 1978. – № 4. – С. 208–210.
- 5 **Нарымбетов, А.** Выдающийся ученый : к 70-летию М. С. Сильченко [Казахская литература, 21 апреля, 1968. 2 с.
- 6 **Ахметов, З.** Абайдың ақындық әлемі. – Алматы: Ана тілі, 1995. – 272 б.
- 7 **Ахметов, З. А.** Казахское стихосложение. (Проблемы развития стиха в дореволюционной и современной поэзии).
- 8 История казахской литературы : В 3 т. / Редкол. : М.К. Каратаев (отв. ред.), М. С. Сильченко и др.; АН КазССР. Ин-т лит. и искусства им. М. О. Ауэзова. – Алма-Ата : Наука, 1971.
- 9 Казыханова, Б. Роль художественного наследия в эстетическом воспитании. – Алма-Ата, 1967. – 240 с.
- 10 **Еспенбетов, А.** Уақыт өрнегі. – Алматы : Инжу-маржан, 2005. – 515 б.

References

- 1 Akademiya nauk Kazakhskoy SSR. Mitrofan Semenovich Silchenko. [Academy of Sciences of the Kazakh SSR. Mitrofan Semyonovich Silchenko]. Alma-Ata, 1987.
- 2 **Batalov, M., Silchenko, M.** Ocherki po kazakhskomu folkloru i kazakhskoy literature. [Essays on Kazakh folklore and Kazakh literature]. – Alma-Ata – Moscow, 1933.
- 3 Әдеби мұра және оны зерттеу [Publishing House of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR]. – 1961. – 376 p.
- 4 **Seytov, S.** Jizn, posviaennaa naýke [80 let so dnia rojdeniia M. S. Silchenko], [Life dedicated to science] [80 years since the birth of M. S. Silchenko]. – Star – 1978. – No. 4, – P. 208–210.

5 **Narymbetov, A.** Vydayushchiysya uchenyy : k 70-letiyu M. S. Silchenko] [An outstanding scientist : to the 70th anniversary of M. S. Silchenko]. In Kazakh literature, April 21, 1968. – 2 p.

6 **Ahmetov, Z.** Abaıdyń aqyndyq álemi. [Abai's poetic world]. – Almaty : Ana tili, 1995. – 272 p.

7 **Ahmetov, Z. A.** Kazakhskoye stikhoslozheniye (Problemy razvitiya stikha v dorevolutsionnoy i sovremennoy poezii) [Kazakh versification (Problems of the development of verse in pre-revolutionary and modern poetry)]

8 Istoriya kazakhskoy literatury [History of Kazakh literature] In 3 volumes / Editorial board: M.K. Karataev (editor-in-chief), M.S. Silchenko and others; AN KazSSR. Institute of Literature and Art. M.O. Auezov. – Alma-Ata : Science, 1971.

9 **Kazykhanova, B.** Rol' khudozhstvennogo naslediya v esteticheskom vospitani. [The role of artistic heritage in aesthetic education]/ – Alma-Ata, 1967. – 240 p.

10 **Espenbetov, A.** Ұақыт órnegi [Expression time]. – Almaty : Pearls, 2005. – 515 p.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

*Л. Е. Кудайбергенова

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 11.03.22 баспаға түсті.

АКАДЕМИК М. С. СИЛЬЧЕНКОНЫҢ ҒЫЛЫМИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Мақалада қазақ әдебиетінің дамуына өмірлік үлес қосқан белгілі ғалым Митрофан Семенович Сильченконың өмірі мен шығармашылығы, оның өмірбаяны мен ғылыми мұрасы қарастырылады. Мақала докторлық диссертация «Академик М. С. Сильченконың ғылыми мұрасы» аясында әзірленген. Өткен ғасырдың отызыншы-сексенінші жылдарындағы академиктің жалпы әдебиеттің дамуындағы орнын анықтау да маңызды. Мақаланың мақсаты мен міндеті – Митрофан Семенович Сильченконың шығармашылық өмірбаянын қарастыру, оның әдеби және ғылыми мұрасын анықтау, ғалымның еңбектеріне шолу жасау. Ғалымның салыстырмалы талдауы негізінде мұрағат құжаттары жүйеленіп, академиктің қазақ әдебиетінің даму тарихындағы орны айқындалды. Ғалымның бірнеше зерттеу бағыттары да айқындалды, мысалы, орыс әдебиеті классиктерінің

шығармашылығы (қазанға дейінгі және кеңестік кезең); қазақ әдебиетінің орыс әдебиетімен байланысы; әдебиетті оқыту әдістемесінің сұрақтары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдар жазу; абайтану ғылымының дамуы – Абай шығармашылығын танытатын, ақынды дүниеге әкелген және өз шығармаларында бейнелеген тарихи дәуірді дәл әрі терең түсінуге көмектескен зерттеудің нәтижесі.

Кілтті сөздер: ғалым, академик, әдебиет, әдебиеттану, мұра, фольклор, ғылыми зерттеулер.

*L. E. Kudaibergenova

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 11.03.22.

EDUCATIONAL SCIENCE WORK OF ACADEMICIAN M. S. SILCHENKO

The article deals with life and work of the famous scientist Mitrofan Semenovich Silchenko, who made indispensable contribution to the development of Kazakh literature, his biography and scientific heritage. The article was developed within the framework of the doctoral dissertation «Scientific heritage of Academician M. S. Silchenko». It is also important to determinate the position of the academician in the development of literature in general in the thirties and eighties of the last century. The purpose and objective of the article is to consider the creative biography of Mitrofan Semenovich Silchenko, to identify his literary and to review the works of the scientist. There were systematized archival documents on the basis of a comparative analysis of the scientist, it was determined the position of the academician in the history of the development of Kazakh literature. There were also identified several areas of research by the scientist, such as the work of Russian literature classics (pre-October and Soviet periods); connections of Kazakh literature with Russian literature; questions of methods of literature teaching; writing textbooks and teaching aids; the development Abai studies – the result of a study where Abai's work was presented, which helped to more accurately and deeply understand the writer's work, his historical era that gave birth to the poet and which he reflected in his works.

Keywords: scientist, academician, literature, literature studies, heritage, folklore, scientific studies

<https://doi.org/10.48081/DGDZ1673>

***М. Қ. Мұқашева¹, А. М. Картаева²**

^{1,2}Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.

«АБАЙ ЖОЛЫ» ЭПОПЕЯСЫН ОҚЫТУ (Қ. БІТІБАЕВАНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ)

Мақалада әдіскер ұстаз Бітібаева Қанипа Омарғалиқызының әдебиеттану және әдебиетті оқыту әдістемесі ғылымына қосқан педагогикалық еңбегі сөз етіледі. Қ. Бітібаеваның М. Әуезовті мектепте оқыту туралы зерттеу еңбектеріндегі «Абай жолы» роман-эпопеясын оқытудың технологиясы, әдістемесі жан-жақты қарастырылады. Негізгі бөлімде Қ. Бітібаеваның тереңдетілген бағдарламасында берілген «Абай жолы» роман-эпопеясын тұтастай оқытудың тиімді жолдары мен әдістемесі ұсынылады. Ұстаз технологиясына түсініктеме беріліп, ролі айқындалған. Қ. Бітібаеваның «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиясымен «Абай жолы» роман-эпопеясын санаулы сағаттарда оқытып, тұтастай талдау барысында тиімді ұйымдастырылатын жұмыс түрлерін саралап көрсетеді. Ғылыми еңбектермен жұмыс, қосымша материалдарды қолдану, мәтінді өмірмен байланыстырудың ұстаз технологиясында өзара тығыз байланысты екендігін дәлелдейді. Ұстаздың құзырлыққа бағытталған тапсырмалар үлгісін ұсынады. Қ. Бітібаеваның педагогикалық идеясын, тың ізденістерінің қазіргі оқыту жүйесіндегі маңызын айқындаған, тәжірибеде қолданудың тиімді жолдары көрсетіледі. Мақаланың қорытынды бөлімінде автор Қ. Бітібаеваның жаңашыл ізденістерін зерделей келе, тиімді әдіс-тәсілдерін іс-тәжірибесінде қолданған сабақ үлгілерін, оқушыларды зерттеушілікке жетелейтін тапсырмаларды ұсынады. Қазіргі оқыту жүйесінде Қ. Бітібаеваның технологиясының жаңашылдығы, өміршеңдігі басым және ұстаздар қауымы тәжірибелерінде қолданып келеді деп қорытындылаған.

Кілтті сөздер: технология, эпопеяны оқыту, әдіс-тәсілдер, проблемалық оқыту, көркем мәтін, образды талдау.

Кіріспе

Қанипа Бітібаева – ғұмырын ұстаздыққа арнаған, педагогика саласында өзіндік қолтаңбасын қалдырған ұлағатты ұстаз. Әдіскер ұстаз бірнеше ғылыми еңбектер мен авторлық бағдарлама жазды. Қ. Бітібаеваның «Әдебиетті оқыту әдістемесі», Абай мен Мұхтар шығармашылығын тұтастай оқытудың әдістемесін ұсынған еңбектері – әдебиеттану саласындағы қомақты зерттеулер. Тәжірибе мен әдістемені ұштастырған әдіскер ұстаз еңбектерінде оларды оқытудың әдістемесін, технологиясын ұсынды. Авторлық бағдарламасының негізінде әдебиетті әлем әдебиетінің бір бөлшегі, ұлттық құндылықтың көзі деп оқытуды қарастыра отырып, құзырлыққа бағытталған тапсырмалар, жеке тұлғаны шығармашылыққа жетелейтін тапсырмалар үлгісін жасады.

«Біздің «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиямыз: бүгінгі сөз болып жүрген оқушыға субъект ретінде қарау; құзыреттіліктерді қалыптастыруға негізделген шығармашылық тапсырмалар; оқушылардың сыни тұрғыда ойлау қабілеттерін дамыту; білімді оқушылық деңгейден өнімді, шығармашылық деңгейге дейін көтеру; дарын көздерін ашу; ғылыми-іздендіру жұмыстарына баулу мәселелеріне негізделген...», – деген пікірі ұстаз технологиясының жаңашылдығын аша түседі [1, 2].

Материалдар мен әдістер

Зерттеу мәселесі бойынша ғылыми-тәжірибелік және педагогикалық еңбектерге теориялық талдау; Қанипа Омарғалиқызының «Әдебиетті оқытудың тиімді жолдары» [1], М. Әуезов шығармашылығын оқыту [2], «М. Әуезов туындыларын мектепте оқыту» [3] еңбектері зерделеніп, талдау; сайттардан ақпараттар жинақтау; ақпараттарды өңдеу, салыстыру, жүйелеу, қорытындылау әдіс-тәсілдері кеңінен қолданыс тапты.

Нәтижелер мен талқылау

Қазіргі қоғам жаһандануға түбегейлі бетбұрды, әлемдік стандарттағы жаңа технологиялардың тәжірибеге еңгізіліп жатқаны белгілі. Атап айтсақ, білім жеке тұлғаға бағытталуда және оларды табысты оқытуға жетелеуді; оқушының төрт тілдік дағдыларын дамытуды көздеп отыр. Яғни, оқушының өз бетімен шешім қабылдауына, алған білімдерін кез келген ортада қолдана алуларына, сындарлы ойлай алатын жеке тұлғаның шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталады. Қ. Омарғалиқызының технологиясынан жаңашылдықты, тың ізденістерді табамыз. Ұстаздың жаңа технологиясы қазіргі таңда өміршеңдігін жойған емес, керісінше құндылығы арта түсуде деп айта аламыз. Оған дәлел Қ. Омарғалиқызының педагогикалық мұрасы мен ғылыми еңбектерін, жаңа технологиясын ұстаздар қауымы өз тәжірибелерінде қолданып келеді. Бұл еңбектер ұстаздар үшін бағдарламдай

болып отыр. Осы орайда, Қанипа Омарғалиқызының ұстаздық еңбек жолының бағасы өлшеусіз.

Қ. Бітібаеваның жаңа технологиясын қазіргі жаңартылған білім беру бағдарламасымен салыстыра отырып, сабақтастығына тоқталып өтсек. Заманауи білім стандартына негізделген жаңартылған бағдарламаның басым бөлігі сындарлы оқыту технологиясынан құралғандығын ескерсек, Қ. Бітібаеваның «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиясы – қазіргі жаһандану заманына төтеп бере алатын жаңа технология. Ұстаздың әр сабағы «әр оқушыны сабаққа ойланып келуге», немесе «сабақтан ойланып кетуіне, келесі сабаққа ой салуынан» құралып, оқушыны іздендіру, зерттеу жұмыстарына жетелеуден құралған. Білім жеке тұлғаға бағытталады, «оқушы» – ізденуші, зерттеуші, білімді өз ізденісі арқылы алушы, алған білімдерін шығармашылық деңгейге жеткізуші, өз көзқарастарын танытушы, өзін-өзі, бірін-бірі бағалаушы; «мұғалім» – ұйымдастырушы, қолдаушы, бағыт-бағдар беруші, ынталандырушы, жетелеуші.

Қазіргі оқыту технологиясындағы сыни ойлауға жетелеудің тәсілін ұстаздың технологиясының өн бойынан байқаймыз. «Қалай ойлайсыңдар... Өздерің осы шешімге келісесіңдер ме?...» деген сынды оқушының өз шешіміне, өз сыни ойлауына түрткі болып, ой салу Қ. Бітібаеваның технологиясының өзегі десек дәлелді. Яғни, сабақтағы оқушы ойының еркіндігі, құндылығы бағаланады, ал мұғалім әдеттегідей бағыттаушы, ұйымдастырушы, бағалаушы. Яғни, жаңартылған бағдарлама оқушының өзіндік ойын, пікірін тыңдауға, айтқыза білуге, сыни ойлауға жетелесе, Қ. Бітібаеваның технологиясында, ең алдымен, оқушының өз пікірі, ойына ден қоя отырып, олардың белсенді әрекеттері жүзеге асырылады. Ұстаздың еңбектеріне талдау жасасаңыз, оқушыны «оқырман» ретінде қабылдауды ұсынады, оларға оқулықтың, немесе ғалымдар жазған пікірлерді жаттанды айтқыздан гөрі, өз сыни көзқарасын танытуды ұсынады. Сонымен қатар оқыту жүйесінде тиімді қолданылып жүрген диалогтік оқытудың әдіс-тәсілдері, яғни топтық, жұптық жұмыстар Қ. Бітібаеваның іс-тәжірибесінде тиімді ұйымдастырылған. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай топтық тапсырмалардың зерттеушілікке, проблема шешуге құрылуы, яғни әдебиетті пән ретінде ғана оқытпай, әдеби теориялық тұрғыдан ғылыми талдауларға жүгінуге негіздеген тапсырмалар үлгісін ұсынады.

Ғылыми еңбектермен жұмыс, қосымша материалдарды қолдану, өмірмен байланыстыру – бұл Қ. Бітібаеваның жаңа технологиясының бір ұстанымы. Жаңа білімді меңгерту үшін, ең алдымен, әр тақырыпты өткенде оқушының ғылыми еңбектермен дәлелді сөйлеуі мақсат етіледі. Оқушының өз ізденісі, одан кейін барып оқулық, мұғалім пікірі, топтағы көшбасшылық, ынтымақтастықтың үндестігі сынды әрекеттер жүзеге

асады. Ұстаздың технологиясындағы бағалаудың: оқушының «өзін-өзі», «бірін-бірі» бағалаулары, мұғалімнің кері байланысы тиімді ұйымдастырылған. Ұстаз жаттанды, дәстүрлі оқытудағы бағалау талаптарынан гөрі, бағалауда оқушының ішкі уәжін оятуды, сыни көзқарасы мен әділ шешім қабылдау жағына назар аудартады. Оқушылар мен мұғалімнің арасындағы байланыс, кері байланыс әр сабақта да қызу орын алады. Мұғалімнің әр оқушыны «өз ойы бар оқырман» деп қабылдауы, олармен сырласып, пікірлесіп, ой бөлісуі қазіргі оқытудағы оқушының «ішкі уәжін» ояту қағидасымен сабақтасып жатыр.

Қанипа Омарғалиқызының Әуезовті оқыту айналасындағы үш еңбегі – ұлы жазушы шығармашылығын тұтастай оқытуға арналған тұңғыш еңбектер. Қ. Омарғалиқызы М. Әуезов шығармаларын мектепте оқыту мәселесін көтерді, арнайы бағдарламасын жасап, оқытудың технологиясын, әдістемесін ұсынды. «М. Әуезовті оқыту мәселесіне негізделген еңбектерімізде де әдебиетті оқытудың күре тамыры – мәтінді талдаудың тың жолдары, ғылыми ізденіске негізделген, проблемалық оқыту, дамыта оқыту, жобалап оқыту технологиясына негізделген ғылыми-шығармашылық бағытындағы тапсырмалар жүйесі ұсынылған болатын», – деп түсінік береді [3, 2].

Ғалым Ә. Дайырова: «Қанипаның кітаптары, оқу құралдары, мақалаларының барлығы – әдебиетті оқыту ғылымына қосылған ерен еңбектер, іргелі зерттеулер», – деп баға береді [4, 212]. Осы пікірден Қ. Бітібаева еңбектерінің әдебиетті оқыту саласындағы құндылығын әрі қажеттілігін атап айтуға болады.

Бұл оқу құралдары озат тәжірибеге, дидактикалық теорияларға негізделіп жазылды. «М. Әуезов шығармашылығын оқыту», «Әдебиетті оқытудың тиімді жолдары» кітаптарында автор 1970-90 жылдардағы оқытудың неғұрлым озық тәсілі деп танылған «тиімділік» идеяларын басшылыққа ала отырып, М. Әуезовті оқушыларға жеңіл, оңтайлы жолдармен танытудың өзіндік жүйесін жасады. Жазушының өмірбаяны мен қайрткерлік, ғалымдық, қаламгердің тұлғасын тұтастай таныту жолдарын, әңгімелері, драмалары мен ғылыми мұрасы, көсемсөздерін, басты кітабы «Абай жолы» дәуірнамасын оқытудың инновациялық технологиясын ұсынды [5, 30].

Қ. Бітібаева тереңдетілген бағдарламада жазушының көлемді де күрделі туындысы «Абай жолы» эпопеясын тұтастай талдап оқытудың тиімді жолдары мен әдістемесін ұсынады. Бұл туралы ғалым Ф. Оразбаева былай дейді: «Ұстаз М. Әуезов шығармашылығын тереңдете оқыту жолдарын көрсете отырып, оны оқушының жедел меңгеруіне айырықша назар аударады. Ұстаз Әуезов шығармашылығын 5 сыныптан 11 сыныпқа дейін тұтастай оқытудың бағдарламасын жасай отырып, ұлы жазушы қаламынан туған әңгімелерді, драмаларды, эпопеяны жүйелі түрде оқыту проблемасын

нақтылай түседі... М. Әуезовті оқыту туралы бұл кітап – әдебиетті терең білуге, ұлы қаламгерді жете танып, зерделеуге игі ықпал ететін ғылыми-педагогикалық еңбек», -деп бағдарламаның тиімділігін анықтап береді [6, 10].

Ғалым әдіскер-ұстаздың М. Әуезов шығармашылығын 5 сыныптан 11 сыныпқа дейін тұтастай оқытудың бағдарламасын жасаудағы шеберлігіне тоқталып, қаламгер шығармашылығын оқушылардың меңгеруіне ықпал ететін ғылыми-педагогикалық еңбек екенін көрсетеді.

«...Мектепте 4 томдық эпопеяны оқытудың (санаулы сағаттар ішінде) ерекше маңызды әрі қиын мәселе екендігі түсінікті. Ең алдымен, эпопеяның өзін оқытуды ұйымдастыра білу керек... [7, 83]. Ұстаз эпопеяны толық меңгерту үшін алдын-ала тапсырмалар берудің тиімділігін көрсетеді. Яғни, оқушының өзіндік ізденісін, сыныптан тыс оқып келуін ұйымдастырудың нәтижелі екендігіне көз жеткіземіз. Бұл жерде мұғалімнің тарапынан жетелеу, ұйымдастыру, түрткі болу, ынталандыру шаралары жүргізілетіндігі байқалады. Тапсырманы құрғақ бере салмай, оқушыларға эпопея бөлімдері бойынша басты оқиғаларды көмек-нұсқаулар беру арқылы кестеге толтырудың үлгісін ұсынды.

Кесте 1 – «Абай жолы» роман-эпопеясы [7, 84]

Бөлімдер	Басты оқиғалар	Басты кейіпкерлер
Қайтқанда	а) Абай Семейден елге оралады ә) Қодар мен Қамқа өлімі б) Абайдың ауырып қалуы, ақын Байтастардың Ұлжан мен Зерде қонақта болуы	Абай, Ұлжан, Зере, Құнанбай, Қодар, Қамқа, Майбасар, Бөжей, Сүйіндік т.б

Алдын ала берілетін тапсырманың тиімділігі: 4 томдық кітаптың әр бөлімдеріндегі басты оқиғаларды оқушылардың есте сақтауына, ондағы кейіпкерлердің іс-әрекеттерін талдау барысында көмегі зор екендігін көрсетеді. Оқушының білімді өз ізденісі арқылы алуына, көркем мәтінмен жұмыс жасауына, мәтіннен дәлелдемелер келтіруіне, талдау жұмыстарына негіз болған тапсырмалар жүйесін жасайды.

«...Мұғалім роман, эпопеяларды талдағанда, жоғарыда айтылғандай, бар мәні, қасиетін сақтай отырып, оқытуға талаптанып, соның оқушыға қонымды, тиімді жолдарын іздеулері керек...» [7, 85]. Ұстаз эпопеяда қаншама кейіпкерлер бейнесі болса, оларды тағдырлары тудырған проблемаларына орай маңайындағыларымен топтастыра отырып және басты образ, тарихи тұлға Абайдың төңірегіне жинақтайды. Мәселен, «Абай, феодалдық

қоғам және Құнанбайлар», «Абай, феодалдық қоғам және Дәркембайлар», «Абай, феодалдық қоғам және аналар» т.б.

Эпопеядағы кейіпкерлерді проблемалары төңірегінде топтап, жинақтап көрсетті. Оны төмендегі кестеден көреміз

Кесте 2 – «Абай жолы» роман-эпопеясы [7, 85]

Сабақ реті	Тақырыбы	Сабактың түрлері
I сабақ	«Қазақтың ұлы ақыны» (эпопеяның жазылу тарихы)	Баспасөз сабағы (пресс-конференция)
II сабақ	«Шыңға шыққан жас шынар» (Абай бейнесі I-II кітап)	Проблемалық оқытуға негізделген практикалық сабақтар
III сабақ	«Атаның емес, Адам ұлымын» (Абай бейнесі III-IV кітаптар)	Іздендіру, зерттеу бағытындағы монолог, диалог сабақтар. Әдеби пікірталас
IV сабақ	«Адамның емес, Ата ұлдары» (Құнанбайлар әлемі)	Пікір қорғау сабақтары, реферат қорғау сабағы ретінде өткізуге болады
V сабақ	«Атасының қорлығы қосқандар» (Дәркембайлар бейнесі)	Әдеби-композициялық сабақ
VI сабақ	«Жарқ етпес қара көңілім...» (Әйелдер бейнесі)	Семинар сабағы
VII сабақ	«...Гүлдерім, дөңдерімнен ұрпақ-нәсіл қалар ма?» (Жастар бейнесі)	Ұлылар мінбесі сабағы.
VIII сабақ	«Өмірге көзімді ашқан» (Абайдың орыс достарының бейнесі)	Интеграциялық оқытуға негізделген.

«Абай жолы» роман-эпопеясындағы көтерілген мәселе, ондағы идея мен негізгі тартыстар, образдар галереясы, оның эпопеяның алтын дінгегі Абаймен бірлестікте алынуы туралы оқытуда ұстаз проблемалық талдау, образды талдаудың тиімділігін ұсынды. Эпопеяның арқауы болған кейіпкерлерді ірі тартыстар мен оқиғалар арқылы аша түседі.

Эпопея негізінде жатқан қадау-қадау ірі проблема, тартыстарды жіктеп береді. Эпопеяны осылай жіктеп беру оқушыларға оқиғалар мен кейіпкерлерді, олардың іс-әрекеттерін есте сақтауларына, көркем мәтінді талдауға, шығармашылық жұмыстар жасауларына жол ашады. Эпопеяның сюжетін, композициясын талдап оқытудың ұтымды тәсілі деп кейіпкерлерді іс-әрекеті, мінез-құлқына орай проблема айналасында топтастырып оқытуға, образды талдауға ерекше көңіл бөлуді талап етеді. Талдау барысында тиімді ұйымдастырылатын жұмыс түрлерін төмендегіше топтайды:

- Проблемалық сұрақтар, тапсырмалар.
- Танымдық іздендіруші, зерттеу әдісіне негізделген тапсырмалар (топтық, жалпы сыныптық, даралық)
- Шығармашылық дарынын, қабілетін дамытатын жұмыстар (инсценировка, иллюстрация, рөлге бөліп, мәнерлеп оқу, жазба жұмыстарының түрлері т.с.с)
- Мәтінмен, кітаппен жұмыс түрлері (практикалық тапсырмалар).
- Ғылыми еңбектермен жұмыс [7, 89].

Қ. Бітібаеваның технологиялық әрі педагогикалық шеберлігінің шыңы – «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиясы. Ол туралы педагогика ғылымдарының докторы Ш. Қ. Құрманбаева: «Ұстаздың әдебиетті оқыту пәлсапасы ой, ойлау, ойланту мәселелерінен тұрады. Әр сабақта оқушыға ой салу, ойланту ұстаздың әдістемесінің биік жемісі. Ол әдебиетті – ғылым, өнер пәні ретінде қарастырады. Байырғы әдістемемен оқытылып келе жатқан әдебиет пәніне жаңа бетбұрыс әкеліп, инновациялық технологиямен оқыту мәселесін қазіргі педагогика ғылымының күн тәртібіне қойды. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесін мүлде тың арнаға бұрды деуге болады» [8, 6].

Қ. Бітібаеваның «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиясын іс-тәжірибемізде жүйелі қолданып келеміз. Ұстаздың жаңа технологиясына негізделген қазақ әдебиетінен «Абай жолы» роман-эпопеясындағы кейіпкерлер әлемі» тақырыбындағы сабақты кіші ғылым академиясындағы ғылыми кеңес отырысы (жобалар қорғау) түрінде өткізу тиімді болды. Сабақта оқушыларға алдын-ала берілген танымдық, зерттеушілік тапсырмалар арқылы зерттеу жұмыстарын ұйымдастырдық. Сабақ барысында оқушылардың білімді өз ізденістері арқылы алуына, оны шығармашылық деңгейге жеткізулеріне қолдау көрсетіп отырылды.

Мақсаты. «Абай жолы» роман-эпопеясындағы образдар галереясы, оның эпопеяның алтын дінгегі Абаймен бірлестікте алынуы туралы түсінік беру. Эпопеяның өн бойындағы Абай дәстүрі, ұлылар үндестігі жайлы түсініктерін қалыптастыра отырып, оқушыларды ғылыми ізденіске жетелеу.

«Абай жолы» роман-эпопеясынан алған білімдерін жинақтау, қайталау; іздендіру, зерттеу жұмыстары арқылы шығармашылық жұмыстарға жетелеу.

Оқушылардың өз бетімен ізденуге, ғылыми ізденіске дағдыландыру. Проблеманы шеше білу, ғылыми негізде дәлелдеуге қалыптастыру, білімділік дағдыларын дамыту.

Адамзат әдебиеті, мәдениеті, өнері, рухани байлығынан іздену, оны құрметтеуге баулу. Әдемілік, сұлулықты қабылдауға, ұлтжандылық қасиеттерін қалыптастыру.

Сабақ төрт кезеңнен құрылды. I кезең Кіші ғылым академиясындағы кіші ғылыми кеңес отырысы. Танымдық іздендіруші, зерттеу әдісіне негізделген тапсырма бойынша екі оқушыға жоба қорғау ұсынылды:

I жоба: Абай дәстүрі М. Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясында [9].

II жоба: «Абай жолы» эпопеясындағы образдар галереясы [9].

Берілген зерттеу жұмысы оқушылардың ғылыми деректермен жұмыс жасап, зерттеушілік ізденістерін таныта білді. Нақты дәлелдемелер мен деректерді презентациялап, жоба төңірегінде сұрақтар қойылып, өз тұжырымдарын ұсынды.

II кезеңде әдеби диагностикалық консилиум өткізілді. Қаралатын мәселе: «Абай жолы» эпопеясындағы тарихи және көркем шындық.

Құнанбай – Ділдә – Дәрмен бейнелерінің тарихи негізі және жазушының көркем шешімі туралы оқушылар ғылыми деректерден дәлелдемелер келтіріп, өз көзқарастарын, сыни ойларын талқыға салды.

III кезеңде «Абай жолының халық жолына ұласуы» атты бейнелік модель қорғау жүргізілді. «Абай жолы. Құнанбай жолы» тақырыбында модель қорғалып, дәлелдемелерді оқушылар мәтіннен, ғылыми деректерден келтірді. Осы тапсырмада «Мифа шабуыл» сұрақтары арқылы оқушылардың сыни көзқарастарын танытуға жол ашылды, шағын әдеби пікірталас ұйымдастырылды.

VI кезеңде «Мен және «Абай жолы» атты идеялар презентациясы ұйымдастырылды. Оқушылардың алған білімдерін бүгінгі өмірмен байланыстыруына тапсырма тиімді болды. Өзін-өзі, бірін-бірі бағалау жұмыстарын жүргізу арқылы сабақты қорытындылап, коррекция жұмыстары жүргізілді.

Эпопеяны тұтастай оқытып талдау мұғалімнен жауапкершілікті талап ететіндігін ескертеді. Кейіпкерлерді топтап, немесе образды талдаудың жеткіліксіз екендігін сөз ете отырып, кейіпкер бейнесін ашатын штрих, деталь, өзге де мәселелер төңірегінен ізденіп, оны оқушыға ұғынықты, жинақы етіп, немесе тірек-сызбалар, көрнекіліктер арқылы жеткізудің тиімді тәсілін ұсынады. Сондай-ақ, сабақтың ғылымилығына аса назар аудартады, кейіпкерлерді талдауда, «көркем шындық пен тарихи шындықты» талқылауда ғылыми деректермен жұмыс жасаудың тәсілін көрсетеді.

«Шәкірт пен ұстаз арасындағы ынтымақтастық, әр ұстаздың шәкіртке өзіне тәуелді, өзінен төмен орындаушы деп қарамауы, оны білім мен тәрбие алудың объектісі ретінде ғана санамауы, ең бастысы, әр шәкіртті бас бостандығы өзіндегі егеменді еліміздің болашағы, соның бір азаматы деп тануы деген сөз», – деп Қанипа Бітібаева айтқандай [87, 4], әр оқушының тұлғалық қасиетін ашып, шығармашылық тұлға биігіне жеткізу – сабақтағы ұстанымымыз.

Қорытынды

Бүгінгі таңда ұлттық құндылығымыздың көзіне айналып отырған М. Әуезов шығармаларын жас ұрпаққа жеткізуде, оларды сөз өнеріне баулуда, шығармашылық жұмыстарға жетелеуде Қ. Бітібаеваның еңбектерінің ұстаздар қауымы үшін маңызы зор деп айта аламыз.

«Жазушы мұрасын тұтастай оқыту керек» деген пікірдің дау туғызатыны айдан анық. «Университет емес, санаулы сағаттарда Әуезовтің аса бай мұрасын мектепте таныту мүмкін бе?» деген сұрақтарға кезігіп жүрміз. Мәселе сағатта емес, мәселе ұстаз шеберлігінде, оның терең білімінде жатыр. Ізденімпаз ұстаз берілетін білім мазмұнының ең негізгі түйінді дәнін дөп басып, оны оқушыларға жеткізудің тың технологиясынан ізденсе, ол сұрақтың жауабы табылар еді», – деп М. Әуезов туындыларын мектепте оқытуда ұстаздар қауымынан жауапкершілікті талап ететіндігіне назар аудартады [1, 9].

Сөзімізді түйіндесек, Қанипа Омарғалиқызының М. Әуезовті мектепте оқыту еңбектері – әдебиеттану ғылымында, мұхтартану ғылымында бағасы өлшеусіз құнды еңбектер. Қай еңбегін алмаңыз, М. Әуезовтің шығармаларын тұтастай оқытудың технологиясы, тиімді әдіс-тәсілдері, сабақ түрлері ұсынылады.

«Жазушы мұрасы ғасырдан-ғасырға жасай бермек. Ал оны жас ұрпаққа жеткізу айналасындағы ізденістер де толастамақ емес» [10, 118]. М. Әуезовті оқытуға арналған ұстаздың еңбектері іздеушілерін табуда. Оған дәлел, ұстаздың жаңа технологиясы, ғылыми еңбектері еліміздің әр түкпіріндегі ұстаздар тәжірибесіне кеңінен енгізілуде, бағдаршамына айналуында жатыр.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Бітібаева, Қ. О.** Әдебиет пәнін оқытудың тиімді жолдары [Мәтін]. – Алматы : Рауан, 2009. – 200 б.
- 2 **Бітібаева, Қ. О.** М. Әуезов шығармашылығын оқыту [Мәтін]. – Алматы : Республикалық баспа кабинеті, 1994. – 94 б.
- 3 **Бітібаева, Қ. О.** М. Әуезов туындыларын мектепте оқыту [Мәтін]. – Алматы : Мектеп, 2002. – 120 б.

4 **Ферхо, С., Байхонова, С., Тоқпатаев, У., Құрманова Ж.** Аңызға айналған ұстаз [Мәтін]. – Өскемен, 2005. – 224 б.

5 **Келгембаева, Б. Б.** Қазақ педагогикасының көрнекті өкілі [Мәтін]. – Шымкент : ЯССЫ, 2009. – 160 б.

6 **Оразбаева, Ф. Ш.** Дарынды педагог, қарымды әдіскер // «Қазақ әдебиеті – тұлғаның рухани дамуының бастауы» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдар жинағы. – Алматы, 21-22 желтоқсан, 2005. – 356 б.

7 **Бітібаева, Қ. О.** Әдебиетті оқыту әдістемесі [Мәтін]. – Алматы : Рауан, 1997. – 288 б.

8 **Құрманбаева, Ш. Қ.** «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиясы // Білім көшбасшысы. Ғылыми-әдістемелік және педагогикалық журнал. – 2014. – № 1. – 6 б.

9 **Әуезов, М. О.** Абай жолы. роман-эпопея [Мәтін]. – Алматы : Жазушы, 2007. – 384 б.

10 **Бітібаева, Қ. О.** Әдебиетті тереңдетіп оқыту [Мәтін]. – Алматы : Мектеп баспасы, 2003. – 285 б.

References

- 1 **Bitibayeva, K. O.** Adebiet panin okytudyn tiimdi joldary [Effective ways of teaching literature] [Text]. – Almaty : Rauan, 2009. – P. 200
- 2 **Bitibayeva, K. O.** M. Ayezov Shygarmashylygyn okytu [Teaching M. Auezov's creativity] [Text]. – Almaty : Mektep, 2002. – P. 120
- 3 **Bitibayeva, K. O.** M. Ayezov tuyndylaryn mektepte okytu [Teaching Mukhtar Auezov's works at school] [Text]. – Almaty : Mektep, 2002. – P. 120
- 4 **Ferho, C., Baihonova, C., Tokpataev, U., Kurmanova, Zh.** Anyzga ainalgan ustaz [The legendary teacher] [Text]. – Ust-Kamenogorsk : TOO «Media-Alians», 2005. – P. 224
- 5 **Kelgembayeva, B. B.** Kazakh pedagogikasyynyn kornekti okili [An outstanding representative of Kazakh pedagogy][Text]. – Shymkent : ASSY, 2009. – P. 160
- 6 **Orazbayeva, F. SH.** Daryndy pedagog, qapymdy adisker // «Qazaq adebieti – tylgany pyhani damyinin bastayi» qalyqaralyq gylimi-tazhipibelik konferencianyn materialdar zhinagy [Talented teacher, active methodologist // collection of materials of the international scientific and practical conference «Kazakh literature - the beginning of spiritual development of the individual»]. – Almaty, 21–22 zheltoksan, 2005. – P. 356
- 7 **Bitibayeva, K. O.** Adebietti okytu adistemesi [Methods of teaching literature] [Text]. – Almaty : Rauan, 1997. – P. 288

8 **Qyrmanbaeva, SH. K.** «Oi tastay. oilantu. oilay» tehnologiasy. In Bilim koshbashysy. Gylymi-adistemelik gane pedagogikalyk gynal. – 2014. – № 1. – P. 6.

9 **Auezov, M. O.** «Abai zholy» roman-epopeyas. 1-tom. [Novel-epic «the way of Abai»] [Text]. – Almaty : Zhazushy, 2009. – P. 365.

10 **Bitibaeva, K. O.** Adebietty terndetip okyty [In-depth study of literature] [Text]. – Almaty : Mektep, 2002. – P. 120.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

*М. К. Мукашева¹, А. М. Картаева²

^{1,2}Восточно-Казахстанский университет

имени Сарсена Аманжолова,

Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ ЭПОПЕЕ «ПУТЬ АБАЯ» (ПО НОВОЙ ТЕХНОЛОГИИ КАНИПЫ БИТИБАЕВОЙ)

В статье рассказывается о педагогическом вкладе учителя-методиста Битибаевой Канипы Омаргалиевны в науку о литературоведении и методах преподавания литературы. В исследованиях К. Битибаевой по обучению М. Ауэзова в школе подробно рассмотрены технология и методика преподавания романа-эпоса «Путь Абая». В основной части будут представлены эффективные приемы и методика преподавания романа-эпопеи «Путь Абая» в целом, изложенные в углубленной программе К. Битибаевой. Даны разъяснения технологии учителя, определена его роль. С технологией К. Битибаевой «Ой тастау, ойланту, ойлау» роман-эпопея «Путь Абая» изучается за считанные часы и в целом анализирует эффективно организованные формы работы. Работа над научными трудами, использование дополнительных материалов, связь текста с жизнью доказывают тесную взаимосвязь в педагогической технологии. Показаны эффективные пути практического применения педагогической идеи К. Битибаевой, определившие ее значение в современной системе обучения. В заключительной части статьи автор, изучая новаторские изыскания К. Битибаевой, предлагает примеры уроков, на практике применявших эффективные методы и приемы, задания, которые приведут учащихся к исследованиям. В современной системе обучения у К. Битибаевой преобладает

новизна, жизнеспособность технологии и используется в практике педагогической общественности.

Ключевые слова: технология, обучение эпопеи, методика, проблемное обучение, художественный текст, анализ изображений.

*М. К. Mukasheva¹, А. М. Kartaeva²

^{1,2}Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University,

Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk.

Material received on 11.03.22.

TEACHING THE EPIC «THE WAY OF ABAY» (BASED ON THE NEW TECHNOLOGY OF K. BITIBAIEVA)

The article describes the pedagogical work of the methodologist Kanipa Omargalieva Bitibaeva in the science of literary studies and methods of teaching literature. In the research works of K. Bitibaeva on teaching M. Auezov at school, the technology and methodology of teaching the novel-epic «The Way of Abai» are considered in detail. The main part presents effective ways and methods of teaching as a whole, presented in the in-depth program of K. Bitibaeva. The teacher's technology and role are explained and determined. In a few hours, the novel-epic «The Way of Abai» by K. Bitibaeva's technology «throw thoughts, think, think» will be taught and analyzed in general, which will effectively organize the types of work. Working with scientific works, the use of additional materials, and the connection of text with life prove that the teacher's technology is inextricably linked. In the final part of the article, the author presents examples of lessons that use effective methods and techniques in practice, tasks that lead students to research. In the modern system of education, K. Bitibaeva's technology is dominated by innovation, viability and is used in the practice of teachers.

Keywords: technology, epic-teaching methods, types of lessons, problem-based learning, literary text, image analysis.

<https://doi.org/10.48081/NOFV4049>

***A. U. Nurpeisova¹, A. A. Kaliyeva²**

¹Zhubanov University,

Republic of Kazakhstan, Aktobe;

²Toraighyrov University

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY AND LINGUISTIC ASPECTS OF TEACHING LANGUAGE

The article reveals the use of the pedagogical technology and linguistic aspects in the teaching of a foreign language that contributes to the formation of learning motivation, which is important because it is important in the context of teaching. Linguistic aspects – the essence of the country of the studied language, lexical units with national-cultural semantics and their intercultural communication. In the course of our research, the goals and methodological objectives of the linguistic aspects of teaching a foreign language were considered and studied. Thus, the main methodological tasks of linguistics are: identification of language and speech materials; this is done through exercises that develop knowledge, skills and abilities, as well as the ability to communicate in another language. The main purpose of the pedagogical technology and linguistic aspects is the simultaneous and comprehensive teaching of the culture of the country where the language is studied. The aspect of ethnography is a powerful tool for creating and supporting interest in learning foreign languages and increasing motivation to learn foreign languages.

Keywords: pedagogical technology, linguistic aspects, foreign language, computer technology, intercultural education.

Introduction

The first President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in his Address to the Nation «Strategy» Kazakhstan – 2050 «– a new political course of the established state» said: One of them is the Kazakh language and the trinity of languages. Emphasizing the importance of our native language, the Kazakh language, the President noted that language policy is one of the main factors uniting the Kazakh nation. Mastering world languages opens the way to enter the world educational space. Therefore, in order to further develop and develop

world-class applied and fundamental research, university graduates in line with current international requirements are needed. Sufficient quality education can be provided to them only through the development of a higher education system. One of them is the development of linguistic materials of the target language in comparison with the native language, the peculiarities of the linguistic aspects of the native language [1, 32]. Scientists believe that the ability to study the laws of language development is a scientific knowledge of the language: «The main condition for scientific knowledge of the language is the study of its grammar, grammatical structure, basic vocabulary, sound system, as well as its structure and history. Close, related, covering ethnographic, historical, literary issues related to a foreign language [2, 28]. Thus, since language is a means of social communication, it has its own peculiarities in the study of the laws of its development, and there are enough issues to study and cover.

Object of research: the object of research is the organization of the learning process in the teaching of a foreign language.

Subject of research: the subject of research is the linguistic aspects of teaching language.

Purpose of the research: the purpose of the research is to determine the effect of pedagogical technology and linguistic aspects in the teaching of a foreign language.

Research materials and methods

That linguistics is the study of language. Among the issues under consideration, we consider the purpose of teaching a foreign language in accordance with modern requirements, which are its relevant areas. The purpose of foreign language teaching is expressed in the domestic method through four aspects: 1) educational and practical; 2) educational; 3) organizing; 4) developing. Let's look at each of these aspects in more detail.

New foreign language teaching has gained momentum in recent years. The responsibility of teachers in lesson design allows students to communicate effectively in a foreign language. They can achieve great things in a short time with the help of new technology. The introduction of innovative technologies in the traditional educational process allows teachers and students to improve traditional forms and methods, as well as new ones, in particular: trainings, round tables, press conferences, etc. Teachers' qualifications are reflected in the fact that they create the conditions for pedagogical communication, in which both teachers and students have the opportunity to choose and monitor. Innovation is not only the introduction of innovations, but also the ability to apply the new to the traditional educational process. The issue of using new information technologies in the educational process is one of the most pressing issues. If the purpose of teaching a foreign language is to form the subject's skills of intercultural communication, then

the use of new information technologies in the teaching of that foreign language will be a necessity arising from the purpose of teaching a foreign language [3].

The following methodological and pedagogical tasks can be solved in informatization of the educational process:

- access to a wide range of information in education; increased motivation to learn; work independently; self-control, etc.
- personal development (development of personality, aesthetic education, research skills, formation of information culture, etc.
- implementation of social order (formation of computer skills, training in a particular field, etc.).

Improving educational work (improving the quality and effectiveness of education, providing motivation for cognitive activity, deepening interdisciplinary ties, etc. The topic will be the use of the Internet in foreign language lessons using computer technology. Based on the use of the global Internet, language learners can develop skills in all four types of speech activities, through the use of system materials will be able to develop their reading and writing skills, enrich their vocabulary. Using the Internet, the learner can communicate with representatives of the country. Encouraging students to learn a foreign language is based on their participation in the following events: debates, competitions, Olympiads, etc. The term «Internet» comes from the English word «international net», which means «international connection» [4]. Through the Internet, the language learner can communicate directly with the language representative, and in a foreign language lesson, you can create a real model of communication by connecting to the Internet. Using language as a means of communication in a natural language environment, language learners become accustomed to responding to utterances spontaneously and quickly using a variety of language formulas.

The use of the following information resources and resources of the Internet in foreign language lessons will be effective:

- e-mail, teleconferencing, video conferencing;
- the ability to publish personal information, or in other words, the Web individual output to the server;
- information directories (Yahoo, InfoSeek / UltraSmart, Galaxy), search engine (Alta, Vista, HotBob, Open Text), in-system conversation (Chat) [5].

By working with a computer in a foreign language class, students also receive psychological benefits. In particular, the lack of direct participation of the teacher, who evaluates each student's work on the basis of repetitions, ie approves or to some extent disapproves of the results of their work, ensures that students work independently and confidently. This should not be construed as a denial of a teacher's place in a foreign language class. On the contrary, the teacher is the only subject who can create a socio-psychological environment for language learners

to perform their tasks as individuals and determine the results of their work, to guide their work.

At present, the communicative, interactive, authenticity of foreign language teaching is dominated by the fact that the process of language learning is in a cultural context. These principles create the preconditions for the development of intercultural competence as a component of communication skills. In traditional foreign language teaching, language learners are limited to doing language exercises and memorizing the necessary material. That is, it looks like this: «vocabulary + required structure = language». However, limited to memorizing the language structure does not allow to fully master the language as a means of communication. In order to teach language communication in a foreign language, it is necessary to create real, real-life situations. It promotes the acquisition of the necessary material by students and the formation of appropriate behavior. The Internet plays an important role in solving this problem. We will also describe the traditional foreign language lessons. In most cases, in the process of learning a foreign language, the teacher manages the student game, that is, instead of directing or supervising, he moves to the leadership position. This action, according to psychologists, inhibits the thinking process of students. For example, a round table, a discussion issue is prepared by the teacher, a plan is given, and the student is required to rely only on it when speaking. That is, a person is not given the freedom to express themselves. Without understanding the problem, the student will not be able to get the information he needs, will not be able to come up with a creative approach to solving the problem, will not be able to think for themselves, formulate it and make interesting comments [6]. And in solving the problem, it is very important to come up with new ideas and valuable opinions. And if it is definitely summed up and reflected, the result will be high [7].

Results and discussion

Indicators of the effectiveness of foreign language teaching technology are: Taking into account the moral, psychological, intellectual and age characteristics of students. Creating a positive mood for reading. Establish the principle of communication, scientific communication and partnership between teacher and student. Increasing the activity of students by increasing their memory and creativity. Extensive use of multimedia and other technical arsenals for learning [8]. The end result of students' satisfaction with the future at the end of classes. There are three different types of educational technology. They are traditional, innovative and informative. The main thing is not the set of technology, but its degree. Develops students' professional skills in language acquisition through their own search with the help of computer technology using various sources of information and resources. The new information technology is the electronic input, storage and transmission of various information. They can be grouped according

to the specifics of their use in the learning process as follows: Computer training programs (electronic textbooks, simulators, tutors, laboratory exercises, test systems). The educational system in accordance with multimedia technology is carried out using a set of computers, video equipment, optical discs. Intelligent and expert system. Formation of a database. Telecommunication devices that combine e-mail, teleconferencing, local or regional communication systems. Electronic libraries. These technologies are evolving faster than their use in education. Many e-mails are often used in higher education institutions. Nowadays, the exchange of audio information, video exchange, virtual auditorium, keyboards with thematic information, file sharing, multi-conference conferencing is one of the most popular methods of computer video conferencing. Because these materials are provided only in English. The computer system is a tool to improve the learning process. However, information related to reading on the Internet is rare, scarce and unsystematic. Intermediate management of the educational process is carried out by receiving, sending materials by e-mail, copying course and diploma works, exchanging interactive messages.

The object of linguistic knowledge are anthroponyms (personal names of people). These are, first of all, the names of historical figures, statesmen and public figures: Henry VII – King of England.

Ethnographic realities – Life. a) food: hamburger; b) clothes: parka – Eskimo clothes; b) Housing: wigwam – housing of North American Indians; c) household establishments: saloon-beer establishment; d) Recreation, leisure, sports, games: baseball, Boot Race, cricket, rugby; f) customs, holidays: May Day; e) protection of flora and fauna, environment: daffodils, national park [9].

Ethnic objects. a) ethnonyms: Apache-Apache, Apache tribe; b) nickname: hawks - «hawks», supporters of the war; doves – «Pigeon», supporters of peace; b) names of people by place of residence: Michigander – a Michigan man, a resident of Michigan. – Measures and money. a) unit of measurement: foot (30.4 cm), bushel (OK. 35.2 l); b) monetary unit: a penny – a cent, a dime – a positive cent.

The essence of the system of education and upbringing of the younger generation: Girls guide, public schools, Scout Association. - Reality of culture: a) literature: Burns, Shakespeare; b) cinema and theater: Chaplin, The Globe Theater, Star Wars; b) fine arts: the National Gallery; c) music: AC / DC – on Australian heavy-metal group, Beatles; d) Mass media: BBC, The Independent [10].

Today, these technologies are more important than training. However, the desire to learn a foreign language through the use of various information flows will help future medical students to develop in a comprehensive way and become competent professionals. The acquisition of technical knowledge by students in accordance with the professional program, mastering a foreign language, depends

on their constant training and search for this purpose, using systematic technological information and pedagogical technology. New pedagogical technology allows students to individually learn a foreign language and take into account their communication skills in preparation. The difference between technology and methodology is that the design of learning is not based on the summarization of experience, but on the scientific substantiation of learning. The technology is based on the stability of the result. Regardless of the state of learning and various factors, from the point of view of individual entrepreneurship, pedagogical technology clarifies the nature of didactic knowledge in the development of science through the use of empirical innovation in the learning process to achieve high results. To do this, it is necessary to improve the content, methods of teaching, the form of organization of the educational process, the textbook. Researchers of Internet technology emphasize that any pedagogical technology is informative. Information technology is characterized by the widespread use of computer technology in the educational process. The use of new information technology in education satisfies the basic principles of basic pedagogical technology. The use of new pedagogical and telecommunication technologies in the study of a foreign language as a professional orientation is an innovative form of modern education.

Conclusion

Pedagogical technology is a joint technological action of teachers and students in order to improve the quality of teaching and achieve project results. In short, the use of innovative technologies in the classroom is the only way to create a favorable environment for its effectiveness, which in turn promotes cooperation and human relations. The use of an innovative approach to teaching is a great achievement of practice-oriented learning, and its quality ensures that the acquired knowledge meets the great demand for improving the quality of life, as well as achieving goals in real situations.

Information technology tools offer a wide range of opportunities for the implementation of the linguistic aspects. The use of information technology tools for teaching by modern scientists. to take into account the individual characteristics of students by giving them the opportunity to choose the content, trajectory, pace and mode of work; socially important personality traits - activism, independence, communicativeness of historical facts, names of national heroes.

References

- 1 Поляков, О. Г. Лингвистические аспекты проектирования курса английского языка для специальных целей // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 12 (30). – Ч. 1. – С. 165–168.

2 **Golfam, A., Dehghan, M., Aghagolzade, F., Kam-buzi, A. A.** Cognitive perspective on teaching English vocabulary for language learners in Iran. In *Global Journal of Human Social Science Research*. – 2014. – Vol. 14/7-G. – P. 37–40.

3 **Колчина, А. И.** Принципы обучения аудированию через систему Интернет // *Лингвистика и методика обучения иностранным языкам: сб. науч. тр.* – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2005.

4 **Штейнберг, В. Э.** Дидактические многомерные инструменты : Теория, методика, практика. – М. : Народное образование, 2002.

5 **Вербицкий, А. А.** Активное обучение в высшей школе : контекстный подход. – М. : Высш. шк., 1991.

6 **Хуторской, А. В.** Педагогическая инноватика. – М.: Академия, 2008.

7 **Олешков, М. Ю.** Педагогическая технология : проблема классификации и реализации // *Профессионально-педагогические технологии в теории и практике обучения : Сборник научных трудов.* – Екатеринбург: РГППУ, 2005. – С. 5–19.

8 **Hudson, R.** Word grammar, cognitive linguistics and second-language learning and teaching // *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*. – N. Y., 2008. – P. 89–113.

9 **Непогода, Л. И.** Формирование профессионально-технологической компетенции учащихся старшего школьного возраста в образовательном процессе. Автореферат диссертации ... кандидата педагогических наук. Смоленск, 2008.

10 **Валеева, Л. А., Сиразеева, А. Ф.** Использование инновационных технологий в процессе преподавания иностранного языка. // *Фундаментальные исследования*. – 2007. – № 12 – С. 484

References

1 **Polyakov, O. G.** Lingvisticheskie aspekty proektirovaniya kursa anglijskogo yazyka dlya special'nyh celej [Linguistic aspects of designing an English course for special purposes]. In *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*. – 2013. – № 12 (30). – CH. 1. – P. 165-168.

2 **Golfam, A., Dehghan, M., Aghagolzade, F., Kam-buzi, A. A.** Cognitive perspective on teaching English vocabulary for language learners in Iran [in English]// *Global Journal of Human Social Science Research*. – 2014. – Vol. 14/7-G. P. 37–40.

3 **Kolchina, A. I.** Principy obucheniya audirovaniyu cherez sistemu Internet [Principles of teaching listening comprehension through the Internet system]. In *Lingvistika i metodika obucheniya inostrannym yazykam : sb. nauch. tr.* – SPb. Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena, 2005.

4 **Steinberg, V. E.** Didakticheskiye mnogomernyye instrumenty : Teoriya, metodika, praktika. [Steinberg V.E. Didactic multidimensional tools : Theory, methodology, practice] Moskva: Narodnoye obrazovaniye, 2002.

5 **Verbitskiy, A. A.** Aktivnoye obucheniye v vysshey shkole: kontekstnyy podkhod. [Verbitskiy A.A. Active Learning in Higher Education: A Contextual Approach]. – Moscow : Vyssh. shk., 1991.

6 **Khutorskiy, A. V.** Pedagogicheskaya innovatika. [Pedagogical innovation]. – Moscow: Akademiya, 2008.

7 **Oleshkov, M. YU.** Pedagogicheskaya tekhnologiya : problema klassifikatsii i realizatsii [Professional pedagogical technologies in the theory and practice of teaching] [Pedagogical technology : the problem of classification and implementation] In *Professional'no-pedagogicheskie tekhnologii v teorii i praktike obucheniya : Sbornik nauchnykh trudov*. – Ekaterinburg : RGPPU, 2005. – P. 5–19.

8 **Hudson, R.** Word grammar, cognitive linguistics and second-language learning and teaching [in English] In *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*. – N. Y., 2008. – P. 89–113.

9 **Nepogoda, L. I.** Formirovaniye professional'no-tekhnologicheskoy kompetentsii uchashchikhsya starshego shkol'nogo vozrasta v obrazovatel'nom protsesse [Nepogoda L.I. Formation of vocational and technological competence of senior schoolchildren in the educational process] *Avtoferat dissertatsii ... kandidata pedagogicheskikh nauk*. – Smolensk, 2008.

10 **Valeeva, L. A., Sirazeeva, A. F.** Ispol'zovanie innovatsionnykh tekhnologiy v processe prepodavaniya inostrannogo yazyka [The use of innovative technologies in the process of teaching a foreign language]. In *Fundamental'nye issledovaniya*. – 2007. – № 12 – P. 484

Material received on 11.03.22.

*А. У. Нурпейсова¹, А. А. Калиева²

¹Жұбанов университеті,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.;

²Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 11.03.22 баспаға түсті.

ТІЛДІ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ЛИНГВОЕЛТАНЫМДЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Бұл мақалада шет тілін оқытудағы лингвоелтанымдық аспекті пайдалану оқу уәждемесін қалыптастыруға ықпал етеді, бұл мектепте оқыту жағдайында маңызды, өйткені өзге тілді қарым-қатынас тілдік ортамен бекітілмеген.

Лингвоелтанымдық аспектілерді оқытылатын тіл елінің болмысын, ұлттық-мәдени семантикасы бар лексикалық бірліктерді және оларды мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында қолдана білуді қамтиды. Біздің зерттеу барысында шетел тілін оқытудағы лингвоелтанымдық аспект мақсаттары мен әдістемелік міндеттері қарастырылды және зерделенді. Сонымен, лингвоелтанымдық негізгі әдістемелік міндеттері: тілдік және сөйлеу материалдарын анықтау; және орындау нәтижесінде білім, білік және дағды, және өзге тілді қарым-қатынасты жүзеге асыру қабілеті қалыптасатын жаттығулар арқылы жүзеге асырылатын осы мазмұнды қабылдау, оңдеу және беру бойынша әрекеттерді анықтау болып табылады. Лингвоелтанымдық аспектілердің негізгі мақсаты тілді оқып жатқан елдің мәдениетін бір уақытта тілмен жан-жақты түрде оқыту болып табылады. Қазіргі уақытта бір немесе бірнеше шет тілдерін беделді білу қажет болғандықтан, шетел тілдерін жеделдете, бірақ әрдайым тиімді меңгерудің көптеген әдістемелер пайда болды, сондықтан жалпы білім беретін орталарда шет тілдерін оқыту деңгейі жоғарылауы қажет. Лингвоелтанымдық аспектілерді шет тілдерін оқуға деген қызығушылықты қалыптастыру және қолдау және шет тілдерін оқуға ынталандыруды арттыру үшін күшті тетік болып табылады.

Кілтті сөздер: педагогикалық технологиялар, лингвоелтанымдық аспектілер, шетел тілі, компьютерлік технологиялар, мәдениаралық білім беру.

*А. У. Нурпейсова¹, Ә.А. Калиева²

¹Жубанов университет,

Республика Казахстан, г. Актобе;

²Торайғыров университет,

Республика Казахстан, город Павлодар.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ

В данной статье рассматриваются лингвистические аспекты – сущность изучаемого языка, лексических единиц с национально-культурной семантикой и их межкультурная связь. В ходе нашего исследования были рассмотрены и изучены цели и методические задачи лингвистических аспектов обучения иностранному языку. Таким образом, основными методологическими задачами языкознания являются: выявление языковых и речевых материалов; и делается это с помощью упражнений, развивающих знания, навыки и умения, а также способность общаться на другом языке.

Основной целью лингвистических аспектов является одновременное и всестороннее обучение культуре страны, где изучается язык. В наше время каждый человек должен владеть иностранным языком, а для этого имеется множество методов и приемов обучения английскому языку, в общеобразовательных школах должны поднять уровень преподавания и владения английским языком у школьников. Лингвистические аспекты стал мощным инструментом формирования и поддержки интереса к изучению иностранных языков и повышения мотивации к изучению иностранных языков.

Ключевые слова: педагогические технологии, лингвистические аспекты, иностранный язык, компьютерные технологии, межкультурное образование.

<https://doi.org/10.48081/HWCX6771>

***М. Н. Нұртаза¹, А. Ж. Анесова²**

¹Жұбанов университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

²Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЛАТФОРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Бұл мақалада цифрлық білім беру платформасы – қашықтан білім алуға мүмкіндік беретін, әдістемелік материалдар мен ақпаратқа қолжетімділікті қамтамасыз ететін, сондай-ақ студенттердің білім деңгейін бақылау үшін тестілеуге мүмкіндік беретін оқу үдерісіне қатысушыларды біріктіретін ақпараттық кеңістік екендігі айтылады. Қашықтықтан оқыту білім беру жүйесін дамытудағы перспективалы бағыттардың бірі екендігі туралы сөз қозғалады. Аталмыш мақалада қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруға қажетті әртүрлі сандық білім беру платформаларын пайдалану ерекшелігі туралы баяндалған.

Сонымен қатар аталмыш мақалада қашықтықтан оқыту – оқытудың дәстүрлі формаларымен бірге білім беру процесінде өз орнын ала бастағандығы мен қашықтықтан оқыту компьютерлер мен компьютерлік құралдарды қолдануға негізделгендігі, олар қашықтық мәселелерін шешетіндігі және оқытушы мен студенттер арасында жедел байланыс орнататындығы және қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар оқыту кезінде материалды ұсынудың әртүрлі формаларын – графика, дыбыс, анимация, бейнені пайдалануға мүмкіндік беретіндігі туралы мәлімет берілген. Білім беру платформалары оқытушыларға үшін сәтті ақпарат көзі болып табылады, оның міндеті оқу процесіне материалды таңдау және енгізу болып табылады. Бұл құралдарды оқыту процесінің әртүрлілігі, оқытушылардың қызығушылығын дамыту, ағылшын тілін оқуға деген ынтаны және оқу қызметінің тиімділігін арттыру үшін пайдалану қажет.

Кілтті сөздер: қашықтықтан оқыту, білім беру платформасы, онлайн оқыту, оқыту технологиялары, ағылшын тілі.

Кіріспе

Қазіргі таңда қашықтықтан оқытуға деген қызығушылық ұлғаюда, яғни ол оқытудың дәстүрлі формаларымен бірге білім беру процесінде өз орнын ала бастайды. Қашықтықтан оқыту компьютерлер мен компьютерлік құралдарды қолдануға негізделген, олар қашықтық мәселелерін шешеді және оқытушы мен студенттер арасында жедел байланыс жасайды. Қашықтықтан оқыту белгілі бір дәрежеде әлеуметтік шиеленісті жеңілдетеді, тұрғылықты жері мен материалдық жағдайына қарамастан білім алуға тең мүмкіндік береді. Қашықтықтан оқытуда интерактивті қарым-қатынас стилі мен жедел байланыстың арқасында оқу процесін даралау мүмкіндігі ашылады. Оқытушы студенттердің жеке ерекшеліктеріне байланысты икемді, жеке оқыту әдістемесін қолдана алады, студентке бағытталған қосымша оқу материалдарын ұсына алады. Жаңа буын оқытушылары оқу процесінде қолданылатын технологияларды дұрыс таңдап, қолдана білуі керек. Олар белгілі бір пәнді оқытудың мазмұны мен мақсаттарына толық сәйкес келеді және студенттердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, үйлесімді даму мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етеді.

Зерттеудің нысаны: қашықтықтан оқыту жүйесінде платформаларды қолданудың тиімділігін қалыптастыру.

Зерттеудің пәні: қашықтықтан оқыту жүйесінде платформаларды қарастыру мәселесі.

Мақсаты: қашықтықтан оқытуға арналған ақпараттық ресурстардың, оқыту платформаларының едәуір таралуымен және жоғары оқу орындарындағы білім беру процесіне интернет-технологияларды енгізу қажеттілігін анықтау.

Міндеттері: болашақ педагогтардың басқарушылық қабілетін қалыптастыруын қамтамасыз ететін білім мазмұнын әзірлеу; болашақ шет тілі мұғалімдері арасында цифрлық сауаттылықты дамыту; студенттер оқыту жүйесінде платформаларды қолдану арқылы ағылшын тілінде берілген грамматикалық тақырыптарды меңгере отырып оны іс жүзінде көрсете алуы.

Қашықтықтан оқыту – бұл әртүрлі модельдер, оқыту әдістері мен технологиялары, онда оқытушы мен білім алушы кеңістікте және уақыт бойынша бөлінеді, сондықтан қоршаған орта құрылады, олардың көмегімен байланыс жүреді. Бұл орта пошта, факс, телефон байланысы, оқу теледидарлық бағдарламалары, дискілердегі оқу материалдары, интернет ресурстарын пайдалану, сандық білім беру ресурстары арқылы материалдарды ала білуі мүмкін.

Ақпараттық технологияларды адам қызметінің барлық салаларында қолданудың өсіп келе жатқан танымалдылығына байланысты адам қызметін жеңілдету үшін жоғары сапалы және тиімді веб-сайттар мен мобильді қосымшалар құруға сұраныс артып келеді. Бұл процесс жалпы білімге және әсіресе шет тілдерін үйренуге әсер етті.

Мақала тақырыбының өзектілігі қашықтықтан оқытуға арналған ақпараттық ресурстардың, оқыту платформаларының едәуір таралуымен және жоғары оқу орындарындағы білім беру процесіне интернет-технологияларды енгізу қажеттілігімен байланысты.

Қашықтықтан оқыту – оқытудың дәстүрлі формаларымен бірге білім беру процесінде өз орнын ала бастады. Қашықтықтан оқыту компьютерлер мен компьютерлік құралдарды қолдануға негізделген, олар қашықтық мәселелерін шешеді және білім беруші мен студенттер арасында жедел байланыс орнатады. Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар оқыту кезінде материалды ұсынудың әртүрлі формаларын – графика, дыбыс, анимация, бейнені пайдалануға мүмкіндік береді. Көптеген компьютерлік оқыту және бақылау бағдарламалары студенттерге ағылшын тіліндегі оқу материалын тезірек және тереңірек игеруге көмектеседі, оқытушыға оқу материалын игеру деңгейіне жедел бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер

Қашықтықтан оқыту барысында ақпараттық әдістердің барлық негізгі түрлері қолданылады, олардың көмегімен мұғалім өзінің дидактикалық міндеттерін шешеді:

Электрондық пошта – педагог пен білім алушы арасындағы қарым-қатынас (оқу тапсырмаларын жіберу, мұғалімнің және студенттің сұрақтары). Электрондық пошта мұғалімге материалды жаппай жіберуді әлдеқайда жеңілдетеді. Оқушылармен хат алмасу тарихын бақылауға мүмкіндік береді.

Деректерді қайта жіберу (FTR-серверлер). Гипермәтіндік орта (www-серверлер) – гипермәтін түрінде ұйымдастырылған оқу материалдарын орналастыру. Гипермәтін материалды құрылымдауға, бір-бірін нақтылайтын және толықтыратын оқу материалының бөлімдерін байланыстыруға мүмкіндік береді. www. құжаттарында сіз тек мәтінді ғана емес, сонымен қатар графикалық, сонымен қатар дыбыстық және бейне ақпаратты орналастыра аласыз.

Интернет ресурстары (World Wide Web парақтары, мәліметтер базасы, ақпараттық іздеу жүйелері) бай иллюстрациялық және анықтамалық материал ретінде қолданылады [1].

Қашықтан оқытуда интерактивті қарым-қатынас стилі мен жедел байланыстың арқасында оқу процесін жекелендіруге мүмкіндік ашылады. Оқытушы студенттердің жетістіктеріне байланысты икемді, жеке оқыту

әдісін қолдана алады, оған қосымша, білім алушыға бағытталған оқу материалдарының блоктарын, ақпараттық ресурстарға сілтемелер ұсына алады. Студент сонымен қатар материалды үйрену қарқынын таңдай алады, яғни, жалпы курс бағдарламасымен келісілген жеке бағдарлама бойынша жұмыс істей алады, өйткені бұл өте маңызды [2].

Білім беру платформасы – пайдаланушыларға белгілі бір шарттарда ұсынылатын оқу материалдарын міндетті түрде қамтитын интернет-ресурс. Платформада оқу өзара әрекеттесудің дәстүрлі моделін өзгертуді, мектеп институтының өзін дамытуды, демек, мұғалімнің рөлін қамтиды. Студент әрқашан байланыста болу мүмкіндігіне ие. Бұл платформалардың мақсаты цифрлық технологиялардың көмегімен жоғары сапалы білім беруді қамтамасыз ету болып табылады.

Сандық оқу материалдары оңтайлы жеке бағытталған оқу мүмкіндіктерін ұсынады. Халықаралық сарапшылар қағаз оқулықтарға қарағанда, оқу процесінде цифрлық технологияларды қолдану студенттерге таңдалған тақырыпты тереңдетіп оқуға немесе қайталау үшін алдыңғы материалға жүгінуге мүмкіндік беретінін атап өтті. Бұл заманауи іздеу жүйесі мен оқу ортасының интеграцияланған мазмұнының арқасында мүмкін болады. Басқаша айтқанда, электронды оқулықтармен оқыту оқушылардың жеке қажеттіліктері мен оқу мақсаттарына сәйкес болған кезде тиімді болады [3].

Қазақстанда онлайн-білім беру жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін негізгі құралдардың бірі ретінде түрлі мобильді қосымшалар, мессенджерлер мен бейнеконференция сервистері қалып отыр.

Танымал WhatsApp мессенджерін оқытушылар топпен чаттарын жүргізу, үй тапсырмаларын жіберу және жинау, кураторлар виртуалды ата-аналар жиналыстарын өткізу және тағы басқалар үшін пайдаланады. Қосымшаның негізгі артықшылықтары: тегін аудио және видео байланыс, қарапайым және түсінікті интерфейс, қол жетімділік.

Zoom бағдарламасының негізгі артықшылықтары: конференцияның әрбір қатысушысымен бейне және аудио байланыс; платформаға интерактивті тақта орнатылған (бейнеконференция таратылымынан тақтаға оңай және тез ауысып, слайдтар көрсетуге болады); чат бар (хабарламалар мен файлдарды бөлісу ыңғайлы); сонымен қатар сабақтарды компьютердің жадына да, «Облако»-ға да жазуға болады.

Жетілдірілген оқытушылар Microsoft өнімін-Teams корпоративтік платформасын пайдаланады. Оның құрамына чат, онлайн кездесулер, түрлі қосымшалар кіреді. Сондай-ақ, өнім файлдармен бөлісу және бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндігін ұсынады. Teams платформасы, әзірлеушілердің пікірінше, Zoom, Google Docs, Trello және басқа ұқсас құралдар сияқты қызметтерді алмастыра алады. Microsoft Teams негізгі нұсқасын тегін пайдалануға болады.

Teams-тің басты артықшылықтары: жұмыс пен тапсырмаларды топтарға бөлу; пайдаланушылардың шексіз санын қосу мүмкіндігі; файлдарға бұлтты сақтау; кез-келген оқу тапсырмаларын орындау үшін 250-ден астам біріктірілген қосымшалар [4].

Қашықтықтан ағылшын тілін оқыту стратегиясының негізгі мақсаты-студенттерге түрлі мүмкіндіктер беру және заманауи педагогикалық технологияларды іске асыру. Мұның бәрі білім беру тиімділігін арттыру үшін жасалынады. Сондықтан қосымшаны таңдау әр оқытушы мен студенттерге ерікті болып табылады.

Қазіргі таңда біз жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып оқытудың жаңа тәсілдерін меңгеріп және қолданып келеміз. Қысқа мерзімде біз, ұсынылған білім беру платформалары мен қызметтерінің үлкен санынан оқу процесін жалғастыруға көмектесетін интернет кеңістігімен жұмыс жасаймыз. Студенттермен жұмыс істеудің инновациялық түрі – ZOOM білім беру платформасына толығырақ тоқталайық. Бұл қызметтің артықшылықтары қандай? Пандемия кезінде бұл платформамен 2 жыл бойы студенттермен ағылшын тілінен практикалық сабақтарды жүргізіп келдік.

ZOOM – бұл онлайн режимінде нақты уақыт аясында қол жетімді форматта сөйлесуге мүмкіндік беретін «Облако» (бұлтқа) негізделген бейнеконференция байланыс платформасы. Бұл көптеген оқытушылар үшін студенттерге ағылшын тілін онлайн режимінде оқытатын платформаны таңдаудағы негізгі фактор болды, өйткені оның функционалдығы арқасында оқытушыларға қашықтан оқыту арқылы сабақты мүмкіндігінше тиімді өткізуге мүмкіндік береді.

ZOOM платформасы коммуникациялық бағдарламалық жасақтаманы ұсынады; бұл жүйенің басты артықшылықтарының бірі болып табылады. Мұнда бейнеконференциялар, чаттар студенттер мен оқытушылар арасындағы білім беру процесі барысында zoom платформасы ұсынатын әртүрлі мүмкіндіктерді пайдалану арқылы тиімді қолданылады. Мысалы, шетел тілін оқыту студенттер мен оқытушы арасындағы әртүрлі формалардағы тікелей байланысты қамтиды. Оқытушы ағылшын тілінде zoom платформасы осы жағдайларды жүзеге асырады, өйткені конференцияны ұйымдастырушы болып табылатын оқытушы осы жүйе ұсынатын әртүрлі функцияларды қолдана отырып, ауызша да, жазбаша да қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, ұйымдастырушы-оқытушы микрофонды басқаруға, яғни конференцияның барлық қатысушылары үшін дыбыс пен бейнені қабылдауды ұйымдастыруға, тыңдау және оқу дағдыларын пысықтау үшін өзіндік тілдік сынып құруға, түрлі ақпараттық материалдарды, соның ішінде аудио және бейнематериалдарды, презентацияларды, электронды кітаптарды, көрнекі

материалдарды көрсету үшін өзінің цифрлық құрылғысының экранын көрсетуге мүмкіндігі бар.

Экранды көрсету кезінде оқытушы әртүрлі жаттығулар жасау үшін қолдана алатын «түсініктеме» функциясына ерекше назар аудару керек. Мысалы, сөздер мен суреттерді жалғау, сөзжұмбақ шешу. Студенттер орындалған үй тапсырмасын экранда «экранды бөлісу» функциясын қолдана отырып көрсете алады, ал конференцияны ұйымдастырушы оқытушы өз кезегінде студенттің экранын өз бетінше көреді, тапсырманы түзетеді және белгі қояды.

«Чаттың» тағы бір пайдалы функциясы сұрақтар жазуға және оларға микрофонды қоспай-ақ жауап беруге мүмкіндік береді, яғни жазу дағдыларын пысықтау үшін оқу үшін жаңа лексикалық бірліктерді енгізуге немесе барлық оқушыларға бірден немесе іріктеп файлдар мен құжаттардың әртүрлі түрлерін жіберуге болады. Бұл білім беретін орындарда шетел тілін оқытуда сараланған тәсілді қамтамасыз етуге көмектеседі. Сонымен қатар, интерактивті тақта нақты уақыт режимінде студенттермен тікелей кері байланыс орнатуға мүмкіндік береді: мұғалім материалды нақты түсіндіруге, жазбаша тапсырмалар беруге және оларды тікелей сабақта тексеруге, қажетті лексикалық және грамматикалық материалдарды өңдеуге, көрнекі материалдармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Шетел тілін оқыту үшін осы платформаның қажетті ерекшеліктерінің бірі – сабақты жазу мүмкіндігі. Мұғалімнің өткен сабақты қандай да бір себептермен немесе басқа уақытта онлайн-сабаққа қатыса алмаған оқушыларға көрсетуге мүмкіндігі бар.

Масштабтау кезінде біз студенттерді жеке тапсырмалармен жұмыс жасау үшін жұптарға немесе топтарға бөлуімізге болады: мысалы, диалогтық немесе монологиялық мәлімдеме жасау, жобалар немесе шығармашылық шеберханалар тапсырмалары барысында тиімді қолданылады. Осылайша, мұғалімдер әдеттегі жұмыс жасау әдістерін сабақтың жаңа форматына тиімді біріктіру арқылы сақтайды. Басқаша айтқанда, ZOOM-ның көптеген артықшылықтары бар, бұл қызметті қашықтықтан оқыту кезінде шетел тілі оқытушылары үшін таптырмайтын етеді, бірақ ең маңызды артықшылығы-платформа студенттермен өзара әрекеттесу кезінде сөйлеуді қолдануға мүмкіндік береді, онсыз шетел тілін үйрену мүмкін емес.

Осылайша, ZOOM платформасы ағылшын тілін қашықтықтан оқыту контекстінде шетел тілі сабақтарын өткізу үшін ең тиімді болып көрінеді, өйткені ол сізге негізгі дағдыларды игерудегі маңызды және іргелі факторды сақтауға мүмкіндік береді, онсыз шетел тілін оқытудың негізгі нәтижесі болып табылатын тілдік құзыреттілікті игеру мүмкін емес.

Нәтижелер және талқылау

Торайғыров университетінде «Үш тұғырлы тіл» кафедрасы тілдік пәндерді оқыту үдерісінде дәстүрлі dot.tou.kz платформасымен қатар қосымша оқыту форматтарын пайдаланады. Олардың арасында танымал Skyes University білім беру платформасы бар. Осы мақсатта 2020 жылдың қазан айында Торайғыров атындағы университетте кафедра оқытушылары үшін Skyes University пилоттық жобасын іске қосу бойынша оқыту семинары өтті – кафедраның профессорлық-оқытушылық құрамына дамыту үшін ұсынылатын білім беру қызметтерінің сапасын арттыру үшін ұсынылған платформа. тілдік пәндер: қазақ, орыс және шет тілдері. Семинардан кейін оқытушылар студенттерді шақыру және тіркеу, сонымен қатар студенттерге жоғарыда көрсетілген платформада жұмыс жасау бойынша нұсқау беру бойынша көптеген жұмыстар атқарды. Нәтижесінде 18 қарашада Торайғыров университетінде бұл жоба іске қосылды. Платформадағы жұмыс оқытушылардың мақұлдауын алып, кафедраның әдістемелік кеңесінде талқыланды. Бұл платформа туралы бірнеше сөз: 1. Тапсырмалар негізіне негізгі лексикалық және грамматикалық тақырыптар мен силлабусқа сәйкес келетін жаттығулардың әртүрлі түрлері кіреді. 2. Тапсырмаларды орындау мерзімдері – орындалу мерзімі – оқытушымен белгіленеді. 3. Тапсырмалар базасы өздік жұмыс үшін пайдаланылады: оқытылатын материалды бекіту, сонымен қатар бұрыннан бар білімді жүйелеу. Қазіргі уақытта Skyes университетінің платформасы университетте тілдік пәндерді оқытуда сәтті қолданылуда, пәндерді оқуға бөлінген уақыттың 60 пайызын алады.

Айта кету керек, бұл платформадан басқа, кафедра оқытушылары әдістемелердің кең арсеналын пайдаланады, олардың ішінде оқытылатын пәндердің ерекшеліктеріне байланысты ақпараттық-коммуникациялық технологияларға басымдық беріледі. Олардың ішінде интернет ресурстары: YouTube, аудиожазбалар, подкасттар: I-tunes, Sound Cloud; зерттелген грамматикалық құрылымдар мен лексикалық бірліктерді қамтитын дәрістер, баяндамалар, деректі фильмдер үзінділері: TED, Documentary Heaven; Жаңалықтар (үзінділер): CNN, BBC, World Service; Vocafoo, түпнұсқалық мәтіндер және көптеген басқалар. ОӘК пәндеріндегі материалдар мен Интернет ресурстарына сілтемелер. Жоғарыда аталған ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен интернет ресурстары, әсіресе, оқу пәндерінің жаңа мазмұнын барынша жан-жақты көрсетуге ықпал етеді. Бұл платформаларда оқытушымен ортақ форум бар, онда студенттер сабақтың тақырыптары бойынша voка.го бағдарламасы арқылы жазылған дауыстық хабарламаларын қалдырады. Сондай-ақ, онлайн курстардың соңында студенттер өтілген тақырыптар бойынша тестілеуден өтеді.

Қазіргі уақытта оқу процесінде дербес компьютерлер негізінде бағдарламалық технологияларды қолдану насихатталуда. Олар студенттің оқу материалын жақсы игеруі және алған білімдерін бақылау үшін қолданылады. Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар құралдарының ішінде жетекші орындардың бірін компьютерлік оқыту бағдарламалары алады.

Бағдарламаланатын оқыту басқару бағдарламаларын қолдана отырып, оқу материалының бақыланатын дамуын қамтиды. Бұл процесс бағдарламаланатын оқулық немесе оқу машинасы бола алатын оқу құрылғысы арқылы жүзеге асырылады. Бағдарламаланатын оқу материалы белгілі бір ретпен ұсынылған оқуға арналған ақпараттың аз бөлігін білдіреді [5].

Жалпы, білім беру бағдарламаларын қолдану әдісі осы принциптерге негізделген:

1 Бағдарламаланатын оқыту қажетті оқу бағдарламалары болған жағдайда курстың белгілі бір тақырыптарын ғана үйрену үшін қолданылады.

2 Оқу бағдарламасын кез-келген жастағы студенттерге қолдануға болады. Бұл оқу материалы өте күрделі болуы мүмкін және оны зерттеуге көп уақыт кетеді. Студенттер күрделі тақырыптарды әртүрлі жылдамдықта оқиды және оқу бағдарламаларын қолдану барлығына оқуды жеңілдетеді. Қазіргі балалар қазіргі уақытта компьютермен күнделікті өмірде белсенді қарым-қатынас жасайды, сондықтан оны оқу үшін пайдалану оңайырақ.

3 Компьютерлік бағдарламамен жұмыс істеудің күрделілігін болдырмау үшін сабақтардың дәйектілігін сақтау қажет. Балалардың жаңа қызмет түріне деген қызығушылығын, әсіресе компьютерді қолдану арқылы ескеру қажет. Сондықтан компьютерлік бағдарламамен жұмыс істеуге кететін уақыт әрқашан күткеннен көп жұмсалады. Бірақ бұл жолы сізге пайдалы болады.

4 Егер сіз оқу бағдарламасын қолдансаңыз, онда сіз оқушылардың компьютерлік бағдарламаға жұмыс уақытынан тыс уақытта қол жеткізуін ұйымдастыруыңыз керек немесе үйде орнату үшін студенттерге бағдарламаны кез-келген ортада ұсынуыңыз керек [6].

5 Оқу бағдарламасын қолдану кезінде тақырыптың мазмұны блоктарға жақсы бөлінеді. Негізгі оқу материалы сабақ барысында беріледі. Оқу бағдарламасы осы материалды зерттеу және жаңа материалмен жұмыс істеу қабілетін дамыту үшін қолданылады. Компьютерлік бағдарламамен қамтамасыз етілген материал оқытушының компьютер арқылы түсіндірген материалына сәйкес келуі керек.

6 «Оқу жоспары» термині бағдарламаланған оқыту теориясынан шыққан. Сондықтан бағдарламада оқу блогын оқуды аяқтауды ескеру керек, яғни оқушыға тапсырма беріліп, оның нәтижелері бойынша алынған білім деңгейін анықтау керек. Егер оқу жоспары тақырыпты игеруге сәйкес

келмесе, мұғалім студенттердің алған білімдерін, мысалы, жазбаша жұмыста анықтай отырып, жұмысты жоспарлауы керек [7].

7 Тақырыпты түзеткеннен кейін алынған білімді тексеру үшін кез-келген тақырып бойынша компьютерлік бағдарламаны пайдалану керек. Ең жақсы әдіс, мысалы, тестілеу, тест жұмысы немесе өзіндік жұмыс және т. б.

8 Егер сіз оқу бағдарламаларын қолдансаңыз, жұмысты тіпті кішігірім топтарда да жоспарлаудың қажеті жоқ, өйткені компьютермен жұмыс жасау кезінде бір студент белсенді бола алады, ал басқалары олардың жұмысын бақылап отырады. Егер әр студенттің өз қаламы мен дәптері болса, топтық жұмыс пайдалы [8].

9 Егер сіз топта оқу бағдарламасын қолдансаңыз, кейбір студенттер басқаларға қарағанда тапсырманы ертерек бітіруі мүмкін. Мұндай студенттер үшін мұғалім ойын-сауық бағдарламалары түрінде визуализацияланған оқу бағдарламалары түрінде қосымша материалдар дайын болуы керек.

10 Компьютер құрал және көмекші ретінде әрекет етеді, оны байланыс құралы ретінде пайдалануға болады, студентпен кітап ретінде қарым-қатынас жасау мүмкін, бірақ ол оқытушыдан алыс [9].

Интернет-технологияларды қолдану қазір оқытудың барлық кезеңдерінде мүмкін. Интернет-технологиялардың көмегімен студенттер шетел тілдік құзыреттілікті дамытады. Біздің қоғам білім берудің жаңа сапасына бет бұрған сайын, біз уақытпен бірге ілгері қадам басуымыз керек.

Қорытынды

Әр оқытушы мен студенттер ағылшын тілін оқыту мен үйренуге арналған сайттарды өздері таңдап жұмыс жасай алады. 1) Ағылшын тілінен емтиханға дайындалуға арналған сайт <http://lenglish.com/tests/ege> бұл сайтта студенттердің тапсырмаларды орындауын тексеру процедурасын едәуір жеңілдететін, ағылшын тілінде бірыңғай мемлекеттік емтиханның 6 толық нұсқасы бар. Сонымен қатар, тестті бір рет аяқтағаннан кейін оған қайта оралуға, қателермен жұмыс жасауға және жеке сұрақтарды талдауға болады. Сайтта лексикалық дағдыларды және тыңдау мен оқу дағдыларын жетілдіруге арналған жаттығулар бөлек ұсынылған, бұл емтиханға дайындықтың әртүрлі кезеңдерінде қолдануға мүмкіндік береді. 2) Тыңдау дағдыларын дамытуға арналған сайт http://www.english-test.net/toeic/listening/the_bund_shanghai.html бұл сайтта шетел тілін тыңдауға арналған аудио файлдардың үлкен жиынтығы және айтылымға жаттығулар жасалды. 3) Ағылшын тілінің фразеологизмдері мен фразалық етістіктерін зерттеуге арналған сайт <http://usefulenglish.ru/idioms/> - осы сайтта жаттығулар бар оқу материалдары стандартты сауатты ағылшын тілін, яғни стандартты қолданыста жалпы қолданыстағы тілді қолдануды сипаттайды. Ауызша және жазбаша сөйлеу кезінде әр түрлі жағдайда қолдану мысалдары, сөздер мен сөз тіркестері,

фразеологизмдер мен тұрақты тіркестер келтірілген. 4) Ағылшын тілін үйренуге арналған сайт <http://www.native-english.ru/> – ағылшын тілін үйрену үшін сізге қажет нәрсенің бәрі – грамматикалық анықтамалық, тест тапсырмалары, фразеологизмдер мен мақал-мәтелдер сөздігі, әндер, өлеңдер және тағы басқалар. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, платформалар мен мультимедиялық оқыту технологияларының дәстүрлі оқыту әдістеріне қарағанда үлкен артықшылықтары бар деген қорытынды жасауға болады.

Мобильді құрылғыларды қолдана отырып, білім беру қызметін ұйымдастыру білім деңгейін арттырады. Мобильді қосымшаларда бейнеклиптер, музыка және қашықтықтан оқыту мүмкіндігі бар. Егер мобильді құралдар қолданылса, оқу процесін құру тиімдірек болады, өйткені бұл орын мен уақытқа байланысты емес [10]. Бұл үздіксіз білім беру формаларына сәйкес келеді. Қазіргі студенттер мобильді оқыту құралдарын психологиялық жағынан да, техникалық жағынан да қуана қабылдайды. Бұл студенттерді шетел тілдерін үйренуге ынталандырады, олар оқуға және жаңа білім алуға деген үлкен ықыласқа ие [11].

Осылайша, білім беру платформалары оқытушылар үшін сәтті ақпарат көзі болып табылады, оның міндеті оқу процесіне материалды таңдау және енгізу болып табылады. Бұл құралдарды оқыту процесінің әртүрлілігі, оқышылардың қызығушылығын дамыту, ағылшын тілін оқуға деген ынтаны және оқу қызметінің тиімділігін арттыру үшін пайдалану қажет.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Бовтенко, М. А.** Электронные образовательные ресурсы : современные возможности / М. А. Бовтенко. – М. : Омега-Л, 2010. – 380 с.
- 2 **Андреев, А. А.** Введение в дистанционное обучение [Текст] : Учебно-методическое пособие/А. А. Андреев. – М.: ВУ, 1997.
- 3 Мэксин Меллинг. Электронное обучение. Рекомендации руководителям [Текст] // Мэксин Меллинг. – М. : Омега-Л, 2010. – 224 с.
- 4 **Беспалов, В. В.** Информационные технологии : учебное пособие – Томский политехнический университет. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2012. – 134 с.
- 5 **Захарова, И. Г.** Информационные технологии в образовании: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений – М. : Издательский центр «Академия», 2010. – 192 с.
- 6 **Акай, О. М., Завгородняя, Г. С., Царевская, И. В.** Роль интернет-технологий в современной концепции обучения иностранному языку // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 5.

7 **Лесникова, Е. С.** Интеграция информационно-коммуникационных технологий в процесс обучения иностранным языкам // Вестник КемГУ. – 2012. – № 4. – С. 266–270.

8 **Валеева, Л. А., Сиразеева, А. Ф.** Использование инновационных технологий в процессе преподавания иностранного языка. // Фундаментальные исследования. – 2007. – № 12 – С. 484.

9 **Дрешер, Ю. Н.** Применение мультимедийных технологий в образовательном процессе. – 2009. – 235 с.

10 **Аленичева, Е., Монастырев, Н.** Электронный учебник // Высшее образование в России. – № 1. – 2011. – С. 223.

11 **Вирам, М.** Teaching and assessing intercultural communicative competence. – Clevedon, 2014.

References

1 **Bovtenko, M. A.** Elektronnyye obrazovatelnye resursy: sovremennyye vozmozhnosti [Electronic educational resources: modern opportunities] / M. A. Bovtenko. – Moscow : Omega-L, 2010. – 380 p.

2 **Andreev, A. A.** Vvedenie v distantsionnoe obuchenie [Andreev, A. A. Introduction to distance learning]: Uchebno-metodi-cheskoe posobie./A. A. Andreev. – Moscow : VU, 1997.

3 **Meksin Melling.** Elektronnoe obuchenie. Rekomendatsii rukovoditeliam [E-learning. Recommendations for managers] In Meksin Melling. – Moscow : Omega-L, 2010. – 224 p.

4 **Bespalov, V. V.** Informatsionnye tekhnologii [Information technologies: uchebnoe posobie] – Tomskii politekhnicheskii universitet. – Tomsk : Izd-vo Tomskogo politekhnicheskogo universiteta, 2012. – 134 p.

5 **Zakharova, I. G.** Informatsionnye tekhnologii v obrazovanii. uchebnoe posobie [Information technologies in education: a textbook for students]: – Moscow : Izdatelskii tsentr «Akademiia», 2010. – 192 p.

6 **Akai, O. M, Zavgorodniaia, G. S., Tsarevskaiia, I. V.** Rol internet-tekhnologii v sovremennoi kontseptsii obucheniia inostrannomu iazyku [The role of Internet technologies in the modern concept of teaching a foreign language]. In Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniia. – 2015. – № 5.

7 **Lesnikova, E. S.** Integratsiia informatsionno-kommunikatsionnykh tekhnologii v protsess obucheniia inostrannym iazykam [Integration of information and communication technologies in the process of teaching foreign languages]. In Vestnik KemGU. – 2012. – № 4. – p. 266–270.

8 **Valeeva, L. A., Sirazeeva, A. F.** Ispol'zovanie innovatsionnykh tekhnologii v processe prepodavaniya inostrannogo yazyka. [The use of innovative technologies

in the process of teaching a foreign language]. In Fundamental'nye issledovaniya. – 2007. – № 12 – P. 484.

9 **Dresher, YU. N.** Primenenie mul'timedijnykh tekhnologij v obrazovatel'nom processe [The use of multimedia technologies in the educational process]. – 2009 – 235 p.

10 **Alenicheva, E., Monastirev, N.** Elektronnyj uchebnik. [Electronic textbook]. In Vysshee obrazovanie v Rossii. – № 1. – 2011. – P. 223.

11 **Vyram, M.** Teaching and assessing intercultural communicative competence [in English] – Clevedon, 2014.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

*М. Н. Нуртаза¹, А. Ж. Анесова²

¹Жубанов университет,

Республика Казахстан, г. Актөбе;

²Торайғыров университет

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЛАТФОРМ В СИСТЕМЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

В данной статье отмечается, что цифровая образовательная платформа – это информационное пространство, объединяющее участников образовательного процесса, которое позволяет получать дистанционное образование, обеспечивает доступ к методическим материалам и информации, а также позволяет проводить тестирование для контроля уровня знаний студентов.

Речь идет о том, что дистанционное обучение является одним из перспективных направлений в развитии системы образования. В данной статье рассказывается об особенностях использования различных цифровых образовательных платформ, необходимых для организации дистанционного обучения.

Кроме того, в данной статье говорится о том, что дистанционное обучение – наряду с традиционными формами обучения – начало занимать свое место в образовательном процессе, а дистанционное обучение основано на использовании компьютеров и компьютерных средств, которые решают проблемы расстояния и обеспечивают оперативную связь между преподавателями и студентами, а современные информационные технологии позволяют использовать

при обучении различные формы подачи материала - графику, звук, анимацию, видео. Образовательные платформы являются успешным источником информации для преподавателей, задача которых заключается в отборе и внедрении материала в учебный процесс. Эти инструменты следует использовать для разнообразия учебного процесса, развития интереса студентов, мотивации их к изучению английского языка и повышения эффективности их учебной деятельности.

Ключевые слова: дистанционное обучение, образовательная платформа, онлайн обучение, обучающие технологии, английский язык.

**M. N. Nurtaza¹, A. Zh. Anessova²*

¹Zhubanov University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe;

²Toraighyrov University
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 11.03.22.

THE EFFECTIVENESS OF USING PLATFORMS IN THE THE SYSTEM OF ENGLISH DISTANCE LEARNING

This article notes that a digital educational platform is an information space that unites participants in the educational process, which allows for distance education, provides access to methodological materials and information, and also allows testing to control the level of knowledge of students. The point is that distance learning is one of the promising areas in the development of the education system.

This article describes the features of using various digital educational platforms necessary for the organization of distance learning. In addition, this article provides information that distance learning – along with traditional forms of learning – has begun to take its place in the educational process, and distance learning is based on the use of computers and computer tools that solve distance problems and provide operational communication between teachers and students, and modern information technologies allow for the use of various forms of presentation of material-graphics, sound, animation, video. Educational platforms are a successful source of information for teachers, whose task is to select and implement material in the educational process. These tools should be used to diversify the learning process,

develop students' interest, motivate them to learn English and increase the effectiveness of their learning activities.

Keywords: distance learning, educational platform, online learning, learning technologies, English language.

<https://doi.org/10.48081/JNPB3621>

***S. V. Olenev¹, N. Zh. Zharylgassyn²**

¹Kemerovo State University, Kemerovo, Russian Federation;

²Zhubanov University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe.

THE ROLE OF PODCASTS IN THE FORMATION OF LISTENING SKILLS

This article discusses effective methods of auditory understanding of speech in a foreign language using podcasts in teaching English, issues of perception, understanding and formation of skills and abilities for critical processing of sound material, development of auditory perception. Since listening is the basis of communication, mastery of verbal communication begins. It consists in the ability to distinguish perceived sounds, combine them into semantic complexes, memorize them when listening, carry out probabilistic forecasting and understand the received sound sequence, based on the communication situation. Computer technologies have already become in demand and relevant in the field of the educational process. In modern society, informatization in education is actively developing, aimed at the formation of an intellectually developed creative personality, well-oriented in the information space, ready for self-development and the use of this knowledge in future professional activities. The article outlines the theoretical prerequisites for the formation of podcasts and video programs as the most important component of communicative competence. The practical significance of the article lies in the fact that the use of podcasts and video programs for the formation of listening skills for foreign language learners can be an effective addition to classes and positively affect the level of students' preparation for the international exam.

Keywords: podcasts, communicative competence, audio file, audio history, receptive skills, original texts, transcript, language training, speech etiquette.

Introduction

The article reveals the theoretical prerequisites for the formation of podcasts and videocasts as the most important component of communicative competence. The practical significance of the article lies in the fact that the use of podcasts and videocasts for the formation of listening skills of foreign language learners can serve as an effective addition to classes and will favorably affect the degree of readiness of students to pass the international exam.

This article discusses the issues of effective ways of understanding foreign language speech by listening, the formation of skills and abilities of perception, comprehension and critical processing of sounding material, the development of auditory memory through the use of podcasts when teaching English. As listening is the basis of communication, the mastery of oral communication begins with it. It consists of the ability to differentiate perceived sounds, integrate them into semantic complexes, keep them in memory during listening, carry out probabilistic forecasting and, based on the communication situation, understand the perceived sound chain. Computer technologies have already become necessary and relevant even in the field of the educational process. In modern society, informatization in education is actively developing, aimed at the formation of an intellectually developed creative personality, perfectly oriented in the information space, finally ready for self-development and the application of this knowledge in future professional activity.

Object of research: the object of research is the use of podcasts when teaching English.

Subject of research: the subject of research is the formation of listening skills.

Purpose of the research: the purpose of the research is to identify the use of podcasts and videocasts for the formation of listening skills of foreign language learners.

Research materials and methods

The relevance of this topic is due to the expansion of the possibilities of using Internet technologies. As well as the use of podcasts and videocasts as a means of teaching English. The use of such tools helps in the development of students' listening skills.

The changes in public relations, the means of communication, and the mobility of society require an increase in the level of communicative competence of foreign language learners, i.e. the ability and readiness to carry out interpersonal and intercultural communication. The increased status of English as a means of communication affects the search for new approaches to learning. This is due to the need to improve the quality of teaching and learning with a small amount of training time. In the context of the communicative orientation of learning, the problem of forming listening strategies is especially relevant. Understanding

foreign language speech is an important skill in connection with the transition to the information society and one of the main ways of obtaining information. In the process of oral foreign language communication in the field of professional communication, information of interest to specialists is transmitted to speakers and received by listeners, and the success of the communication act depends on how accurately and fully the message is perceived [1]. Therefore, there is a need to teach students of non-linguistic specialties effective ways of understanding foreign language speech by ear.

This process is impossible if its participants do not have the skills and abilities of perception, comprehension and critical processing of sounding material, auditory memory is not developed, there is no interest in acquiring new information. The purpose of teaching a foreign language is to possess the ability to communicate directly with native speakers of the language being studied in the most common situations of everyday communication. And, as you know, communication is not only speaking a foreign language, but also listening to the interlocutor's speech. That is, speaking and listening are the main types of speech activity in communicating with native speakers of a foreign language. Listening makes it possible to master the sound side of the language being studied, its phonemic composition and intonation: rhythm, stress, melody. Through listening, the development of a new lexical composition and grammatical structure is carried out. Speaking cannot be normal without listening, these are two sides of oral speech.

When using a podcast, the process of learning a foreign language becomes more flexible and variable in time and space. The work takes place at a pace corresponding to the level of the group, which allows students to work actively.

Audio recording allows not only to expand the capabilities of the teacher in transmitting information, but also to increase the effectiveness of managing students' activities during the lesson.

It should be noted that when selecting podcasts for educational purposes, the teacher should be guided by the following criteria:

- thematic correspondence of materials to the curriculum; authenticity of selected Internet materials is largely determined by the competent use of lexical and phraseological units, grammatical structures, formal and meaningful integrity of the podcast text;
- the updatability of Internet materials provides a large selection of materials on various topics;
- the novelty of the selected materials presupposes the availability of materials containing new information on a given topic;
- compliance with the interests and capabilities of trainees, taking into account subjective factors;

- operability of an Internet site with podcast resources, that is, ease of operation, convenient structure of the arrangement of its elements;
- functionality of the podcast text itself, i.e. orientation of the materials to real communicative use;
- the quality of the recording, assuming the clarity of diction and expressiveness of intonation, the presence of a pleasant voice from the speaker, the natural pace of speech [2, 147].

The use of podcasts in listening training seems to us the most promising, since this type of speech activity is an integral part of oral communication in a foreign language, ensuring the adequacy of speech behavior in various situations of intercultural communication at the everyday and professional level.

According to the opinion of A. I. Kolchina, a distinctive feature of educational podcasts when teaching listening is that they are read slowly and clearly, if possible, the texts consist of simple phrases and expressions, so that students can get the most out of the listened audio materials.

As a rule, an educational podcast usually consists of two parts: the first part presents a sounding text, usually lasting 2–3 minutes; the second part includes a linguosemantic commentary with definitions of words and expressions from the first part and the use of these lexical units in speech [3, 17].

However, when choosing and preparing audio materials, it is necessary to remember that the difficulties of listening can be associated with both the language form of the message, the semantic content of the message, and the conditions of presentation of the message, with the sources of information. Materials should be selected in such a way that they ensure the development of compensatory skills in students, understanding and assimilation of implicit meanings of speech and cover genres of everyday, cultural and professional orientation.

To ensure a positive result in learning listening, it is necessary to methodically organize the process of teaching this type of speech activity, which would contribute to the formation of auditory skills of students studying a foreign language. Consequently, the role of the teacher in this process is essential, and the use of modern technologies and methods by him will have an effective impact on the formation of students' auditory skills.

In this regard, it is important to note that the technology of working with a podcast when teaching listening completely coincides with the technology of working on an audio text and has a clear sequence in the actions of the teacher and students in accordance with the «three-stage model of listening training».

The model of listening education developed by us using Internet technology – podcasting in a foreign language classes traditionally consists of three parts: exercises before listening, exercises during listening and exercises after listening.

So, the algorithm of work at the stage before listening is to perform the following exercises:

1) Guessing the topic of the text for listening with the help of visual aids that can activate the mental activity of students, arouse interest and increase motivation to listen to the text; posing a problem that allows you to activate knowledge on this issue, predict the content of the text; compiling a lexical cluster using the method of brainstorming, updating existing knowledge, creating a comfortable communicative environment by activating vocabulary.

2) Work on the removal of lexical difficulties, the semantics of which is carried out in such ways as the interpretation of meanings through definitions, the selection of synonyms and antonyms for the new vocabulary, guessing by context when perceiving the text by ear.

In the developed methodology, the first stage is one of the main ones, since it is the stage before listening that is the stage for removing difficulties, introducing and fixing new words and phrases and creates a favorable environment for further listening, it is from this stage, as a rule, that the quality of understanding of the audio text depends.

One of the methods of working with the text during the first listening can be the exercise «Listening with stops», the essence of which is the dosed presentation of information from the text and discussion of each of the listened passages of the text, which contributes to faster and more effective performance of post-text tasks.

Special attention should be paid to the exercises of the «after listening» stage related to the inclusion of the received information in the process of communication on this topic, with its use in such productive types of speech activity as speaking and writing.

At the stage «after listening to» effectively to perform the following tasks:

a) understanding of the content streamed includes the answers to the questions in the text, tests of multiple choice or definition of false and true statements based on information from the text, drawing up a plan for retelling the text, which gives the possibility to check the consistency of the understanding of the events in the text, the ability to build a logical chain of statements;

b) for the creative processing of the perceived information, which include the creation of a project based on the listened information, the production of posters, drawings reflecting the meaning of the listened text;

c) for the use of the information received in communication on the topic of audio text.

It should be noted that one of the options for using podcasting technology can be the production of students' own podcast and the publication of a self-prepared podcast in their audio blog.

The above allows us to conclude that the methodology of teaching listening in foreign language classes using Internet technology – podcasting includes special exercises at all stages of training that develop the ability to solve the proposed communicative tasks and create the basis for their further use in future professional activities.

Results and discussion

Recently, the popularity of so-called podcasts has increased among English language learners. The term podcasting comes from two words: iPod is a media player from Apple and broadcasting is a ubiquitous broadcast. A podcast is a file for listening or viewing, distributed free of charge on the Internet for universal use. Such recordings are a good tool for improving the ability to perceive English by ear. Since podcasts are not only a tool for developing listening and speaking skills, their use helps to go beyond classroom work in teaching English.

The content of podcasts related to learning English as a foreign language is diverse. It seems necessary to distinguish the following categories of podcasts based on the content:

- podcasts aimed at developing listening skills. Such programs include traditional listening tasks.

- podcasts that serve as the basis for conducting English classes. Audio files of this type are designed to work with them during the whole lesson and are usually accompanied by a handout and a lesson plan.

- podcasts for working with lexical material.

- podcasts accompanied by secondary text. The summary of the audio file can be used for support during listening.

- podcasts-jokes. Such files may contain recordings of jokes, which, as is known, not only make learning English more interesting, but also encourage students to listen to the texts of jokes based mainly on the language game very carefully.

- podcasts-songs. These files contain songs specially selected for learning English as a foreign language.

- podcasts that develop phonetics. Programs of this type are aimed at practicing the pronunciation of English sounds, setting phrasal stress.

- podcasts-stories. These are recordings-stories read aloud, some of which are accompanied by tasks to test the understanding of what was listened to.

Speaking about the advantages of teaching podcasts, researcher Stanley notes that they expand the possibilities of learning English in general and can be used both in the educational process and for organizing independent work [4].

The advantages of using podcasts in teaching English are obvious:

- 1 general cultural development of students;
- 2 improving the language level;

- 3 creating a favorable psychological climate;
- 4 increasing the motivation of students and their interest in the subject;
- 5 self-affirmation;
- 6 the possibility of implementing individualization of training;
- 7 implementation of the feedback principle;
- 8 great opportunities for visual presentation of the material;
- 9 excluding time for writing material on the blackboard;
- 10 improvement of the work verification process;
- 11 increasing the authority of the teacher;
- 12 combination of control and self-control; objective and timely assessment of students' actions;
- 13 activation of independent work skills.

Podcasts, once posted on the Network, are available to all Internet users anywhere in the world. This means that podcasts serve not only for listening in the educational process, but also for a wider audience. Students who feel insecure during a face-to-face conversation in a foreign language feel freer when working with them. This is the main motivating factor for learning English. The technology presents new opportunities for organizing multi-level training in groups. Podcasts can be used as follows:

- 1 Listening to podcasts as homework and then discussing them in class;
- 2 Listening to podcasts with preliminary acquaintance with lexical comments prepared by the teacher, which makes authentic podcasts available to students of lower levels;
- 3 Listening to individual excerpts of podcasts, podcasts with a transcript (printed text of this audio file);
- 4 The use of individual podcast excerpts for dictation with subsequent exercises on phrases, grammatical rules, etc.;
- 5 Listening to podcasts with a slow speech rate, which facilitates the process of speech recognition in a foreign language for students with a low level of language training;
- 6 Recording of student podcasts on a given topic in the form of a group or pair discussion.

So, we can say that the new information technology podcasting has great potential both in the field of education in general, and for teaching English as a foreign language, in particular. The ability to easily download podcasts to mp3 players and iPods makes the process of learning English continuous, and the training itself is available not only within the educational process, but also in any other environment. The possibility of posting them online is a motivating factor for learning English. In addition, working as podcasts allows students to gain experience working with lexical and grammatical material. This technology

makes English language teaching personally oriented [5]. Using imagination and creativity, a teacher with the help of podcasting technology can achieve better results in teaching listening and speaking compared to traditional methods.

In addition, podcasts allow you to more effectively solve a number of didactic tasks: to form and improve reading skills directly using materials of varying degrees of complexity; to improve the skills of auditing on the basis of authentic sound texts on the Internet, as well as texts prepared by a teacher; to improve writing skills and speaking skills in a foreign language; to replenish the vocabulary, both active and passive vocabulary of the modern language; to acquaint students with the realities of regional studies, including speech etiquette, features of speech behavior of various peoples in the conditions of communication, features of culture, traditions of the country of the studied language; to form a stable motivation of foreign language activity of students in the classroom based on the systematic use of authentic materials and compliance with the principle of connection with life [6].

The speech skills that are included as an element in the composition of speech skills can include the skills of using vocabulary (lexical skill), grammar (grammatical skill), writing technique skills (spelling skill), as well as pronouncing skill. Speech skills are their own speech operations, which differ in such parameters as unconsciousness, full automaticity, compliance with the norm of the language, normal pace (speed) of execution, stability. To form a speech skill means to provide the student with the opportunity to correctly build their own, written and oral foreign language statements and understand the statements of other people, including native speakers of the language being studied [7]. Other skills should be considered as components of the content of teaching a foreign language. Such skills include, for example, skills related to intellectual processes:

- to observe a particular linguistic phenomenon in the studied language,
 - to compare and compare the linguistic phenomenon in a foreign language and in the native one;
 - to search for and allocate the necessary information in accordance with a specific educational task;
 - compare, compare, group information in accordance with a specific educational task;
 - anticipate information, summarize the information received, evaluate what you have listened to, read;
 - fix the main content of the message;
 - formulate the main idea of the message;
 - make plans, theses;
 - prepare and make detailed reports in the form of reports;
- as well as skills related to the organization of educational activities:
- work in different modes - individually, in pairs, in a group;

- use reference materials;
- to control their actions and the actions of their comrades, to evaluate them objectively;

- ask for help, additional explanations;

Working with podcasts can be conditionally divided into a pre-text stage, the purpose of which is to motivate students to complete the task, making them active participants in the learning process, removing possible difficulties in perceiving the text and preparing for the successful completion of the task. Task types can contain various options for anticipating the content of the text, based on:

- generalization of previously acquired knowledge on this topic;
- features of the header;
- a list of new words with translations or definitions, presented before the text;
- the content of questions or correct /false statements;
- a brief summary of the main content of the text by the teacher.

The teacher can briefly convey the main plot of the audio fragment, thus explaining what is to be heard. If the plot is of interest to students, then this introduction is designed to interest listeners, which means that the first goal of the stage can be considered achieved. In his speech, the teacher can convey the main idea of the text in simple and understandable words, or he can save a number of expressions that are difficult to understand. The main thing in this case is to anticipate possible difficulties of a linguistic, speech and socio-cultural nature and to remove them using various techniques, including explanation, interpretation, translation, correlation with previously studied material, etc. It is obvious that to use this type of task, the teacher must have a certain level of professional-methodological and professional-communicative competence [8].

The next stage is text - based. The purpose of this stage is to ensure the further development of students' language, speech or socio-cultural competencies, taking into account their real opportunities for foreign language communication. The types of tasks, respectively, are tasks for searching for language information. This type of exercises and tasks is focused on the search, isolation, fixation, transformation of a certain language material: vocabulary, grammar, phonetics. In this case, it is not so much the wording of the task as the content of the exercise that provides a certain degree of efficiency and justification for completing the task. The wording of the tasks may sound something like this:

- choose English equivalents to the following Russian/Kazakh words and expressions;
- choose the Russian/Kazakh equivalent to the following English words and expressions;
- fill in the gaps in the sentences with the necessary words and expressions;

- write down all the adjectives that were used in the audio with the noun «road» (all the verbs that were used with the noun «products», etc.);
- write down the verbs from the list below in the grammatical form in which they were used in the text;
- with what intonation was the word «really» pronounced in the text;
- from the list of synonymous expressions given below, select those that were (not) used in the text.

In tasks for the development of receptive skills (at the level of highlighting meaningful and semantic information), traditional exercises aimed at:

- search for correct answers to questions (questions are suggested before viewing);
- determination of correct / incorrect statements;
- correlation of disparate sentences with semantic parts of the text (the outline of the text and the titles of each part are proposed);
- arranging parts of the text in a logical sequence;
- establishment of cause-and-effect relationships, etc.

The goal of the third, post-text stage is to use the source text as a basis and support for the development of productive skills in oral or written speech [9]. At this stage, in addition to the above exercises, you can use:

- project work related to the preparation of similar audio stories in detail (conducting a tour of the city/ institute, etc., attending a concert, telling about your family, etc.);
- role-playing games based on a plot or situation. At the same time, they can be partially modified.

So, it should be recognized that not only Internet resources play a special role in this process, but also new forms, techniques and methods of teaching, approaches to the learning process associated with such mental operations as analysis, synthesis, comparison and forecasting.

Conclusion

Summing up the above, it can be argued that the use of podcasts in the classroom opens up wide opportunities for active work in the process of forming students' speech skills and abilities and makes the learning process of mastering a foreign language attractive to students at all stages of learning, since their use brings diversity to the learning process (contributes to the change of educational activities – break from reading), allows you to present the material more emotionally and increase students' interest in the subject, form listening skills when a student learns not only to perceive the speech of native speakers, but also to reproduce the intonation pattern of foreign language speech and distinguish different accents. In addition, podcasts allow you to expand the vocabulary of students, linguistic and cultural representations. Thus, we can say that podcast is a platform on the

basis of which it is possible to teach speaking: from identifying colloquial turns to organizing a discussion on the topic of podcasts.

In conclusion, it should be noted that podcasts provide the flexibility of the educational process — a clear advantage in an ever-changing and developing world. It seems that podcasts will be in demand in the near future as a tool for learning and cognition.

References

- 1 **Галичкина, Е. Х.** Компьютерная коммуникация : лингвистический статус, знаковые средства, жанровое пространство текста : автореф. дис.... канд. филол. наук. диск. доктор филологических наук: 10.02.19 / Е. Н. Галичкина. – Волгоград, 2012. – 35 с.
- 2 **Ковалёва, Т. А.** Дидактический потенциал подкастов и методика их использования в дистанционной форме обучения иностранному языку // Иностранные языки дистанционном обучении : Материалы III Международной науч.-практ. конф. 2325 апреля 2009 г./Пермь. Том 2. – Пермь : Изд-во Перм. гос. техн. ун-та. – 2009. – С. 48–55.
- 3 **Колчина, А. И.** Принципы обучения аудированию через систему Интернет // Лингвистика и методика обучения иностранным языкам : сб. науч. тр. – СПб. Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена. – 2005.
- 4 **Salmon, G.** Podcasting for Learning in Universities / G. Salmon, P. Edirisingha // Maidenhead, England : Open University Press, 2008.
- 5 **Stanley, G.** Podcasting: Audio on the Internet comes of age Electronic resource. / G.Stanley // TESL-EJ. 2006. – 9(4). – P. 1–7. – [Электронный ресурс] Access: <http://tesl-ej.org/ej36/int.html>
- 6 **Голубева, Т. Н.** Применение информационных технологий в обучении иноязычному тексту : учебное пособие / Т. И. Голубева, С. О. Репина. Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004. - 167 с.
- 7 **Астафурова, Т. Н.** Лингводидактика в высшей школе (языковом университете): монография / Т. Н. Астафурова, А.В. Олянич. Волгоград, 2010. – 560 с.
- 8 **Куликова, Е. В., Алпатова, И. Ю.** Особенности использования подкастов в обучении иностранным языкам. Новое в преподавании иностранных языков. Международный научно-практический интернет-семинар.
- 9 **Титова, С. В.** Информационно-коммуникационные технологии в гуманитарном образовании : теория и практика Текст : учебник для вузов / С. В. Титова. М., 2009. – 240 с.

10 **Миньяр-Белоручева, Р. К.** Методика преподавания иностранных языков или Лингводидактика текста. / Р. К. Миньяр-Белоручева // Иностранные языки в школе. – 1996.

11 **Сысоев, П. В., Евстигнеев М. Н.** Методика обучения иностранному языку на основе новых информационно-коммуникационных Интернет-технологий. – М. : Глосса-Пресс, 2010.

References

- 1 **Galichkina, E. H.** Komp'yuternaya kommunikaciya : lingvisticheskij status, znakovye sredstva, zhanrovое prostranstvo teksta. [Computer communication : linguistic status, symbolic means, genre space of the text] : avtoref. dis.... kand. filol. nauk. disk. doktor filologicheskikh nauk : 10.02.19 / E. N. Galichkina. – Volgograd, 2012. – 35 p.
- 2 **Kovalyova, T. A.** Didakticheskij potencial podkastov i metodika ih ispol'zovaniya v distancionnoj forme obucheniya inostrannomu yazyku [Didactic potential of podcasts and methods of their use in distance learning of a foreign language]. In Inostrannye yazyki distancionnom obuchenii: Materialy III Mezhdunarodnoj nauch.-prakt. konf. 2325 aprelya 2009 g./Perm'. Tom 2. – Perm': Izd-vo Perm. gos. tekhn. un-ta. – 2009. – P. 48–55.
- 3 **Kolchina, A. I.** Principy obucheniya audirovaniyu cherez sistemu Internet [Principles of teaching listening comprehension through the Internet system]// Lingvistika i metodika obucheniya inostrannym yazykam : sb. nauch. tr. – SPb. Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena – 2005.
- 4 **Salmon, G.** Podcasting for Learning in Universities [in English] / G. Salmon, P. Edirisingha // Maidenhead, England : Open University Press, 2008.
- 5 **Stanley, G.** Podcasting : Audio on the Internet comes of age – [in English] / G.Stanley. In TESL-EJ. 2006. – 9(4). – P. 1–7. - [Electronic resource.] Access: <http://tesl-ej.org/ej36/int.html>.
- 6 **Golubeva, T. N.** Primenenie informacionnyh tekhnologij v obuchenii inoyazychnomu tekstu : uchebnoe posobie [Application of information technologies in teaching a foreign language text] / T. I. Golubeva, S. O. Repina. – Orenburg : GOU OGU, 2004. – 167 p.
- 7 **Astafurova, T. N.** Lingvodidaktika v vysshej shkole (yazykovom universitete): [Linguodidactics in higher education (language university) : monograph] / T. N. Astafurova, A.V. Olyanich. Volgograd, 2010. – 560 p.
- 8 **Kulikova, E. V., Alpatova, I. YU.** Osobennosti ispol'zovaniya podkastov v obuchenii inostrannym yazykam [Features of using podcasts in teaching foreign languages.] In Novoe v prepodavanii inostrannyh yazykov. Mezhdunarodnyj nauchno-prakticheskij internet-seminar.

9 **Titova, S. V.** Informacionno-kommunikacionnye tekhnologii v gumanitarnom obrazovanii: teoriya i praktika [Titova, S. V. Information and communication technologies in liberal arts education: theory and practice] Tekst: uchebnik dlya vuzov / S. V. Titova. M., 2009. - 240 s.

10 **Min'yar-Belorucheva, R. K.** Metodika prepodavaniya inostrannykh yazykov ili Lingvodidaktikateksta. [Minyar-Belorucheva, R. K. Methods of teaching foreign languages or Lingvodidactics of the text] / R. K. Min'yar-Belorucheva // Inostrannye yazyki v shkole. 1996.

11 **Sysoev, P. V., Evstigneev, M. N.** Metodika obucheniya inostrannomu yazyku na osnove novykh informacionno-kommunikacionnykh Internet-tekhnologiy. [Sysoev P. V., Evstigneev M. N. Methods of teaching a foreign language based on new information and communication Internet technologies] M.: Glossa-Press, 2010.

Material received on 11.03.22.

*С. В. Оленев¹, Н. Ж. Жарылгасын²

¹Кемеров мемлекеттік университеті, Ресей Федерациясы, Кемеров қ.

²Жұбанов университеті, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

ТЫҢДАП-ТҮСІНУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПОДКАСТТАРДЫҢ РӨЛІ

Бұл мақалада ағылшын тілін оқытуда подкасттарды қолдану арқылы шетел тілінде сөйлеуді есту арқылы түсінудің тиімді әдістері, дыбыстық материалды қабылдау, түсіну және сыни оңдеу дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыру, есту қабілетін дамыту мәселелері қарастырылады. Тыңдау қарым-қатынастың негізі болғандықтан, ауызша қарым-қатынасты игеру басталады. Ол қабылданатын дыбыстарды ажырата білу, оларды семантикалық кешендерге біріктіру, тыңдау кезінде оларды есте сақтау, ықтималды болжауды жүзеге асыру және қарым-қатынас жағдайына сүйене отырып, қабылданған дыбыстық тізбекті түсіну қабілетінен тұрады. Компьютерлік технологиялар қазірдің өзінде білім беру процесі саласында да қажет және өзекті бола бастады. Қазіргі қоғамда ақпараттық кеңістікте жақсы бағдарланған, өзін-өзі дамытуға және осы білімді болашақ кәсіби қызметінде қолдануға дайын интеллектуалды дамыған шығармашылық тұлғаны қалыптастыруға

бағытталған білім берудегі ақпараттандыру белсенді дамып келеді. Мақалада коммуникативті құзіреттіліктің маңызды құрамдас бөлігі ретінде подкасттар мен бейне бағдарламаларды қалыптастырудың теориялық алғышарттары көрсетілген. Мақаланың практикалық маңыздылығы – шетел тілін үйренушілердің тыңдау дағдыларын қалыптастыру үшін подкасттар мен бейне бағдарламаларды пайдалану сабақтарға тиімді қосымша бола алады және студенттердің халықаралық емтиханға дайындық деңгейіне жағымды әсер етеді.

Кілтті сөздер: подкасттар, коммуникативті құзіреттілік, аудио файл, аудио тарих, рецептивті дағдылар, түпнұсқа мәтіндер, транскрипт, тілдік дайындық, сөйлеу этикеті.

*С. В. Оленев¹, Н. Ж. Жарылгасын²

¹Кемеровский государственный университет,

Российская Федерация, г. Кемерово;

²Жубанов университет, Республика Казахстан, г. Актөбе.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

РОЛЬ ПОДКАСТОВ В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ

В данной статье рассматриваются эффективные методы слухового понимания речи на иностранном языке с использованием подкастов в обучении английскому языку, вопросы восприятия, понимания и формирования навыков и умений критической обработки звукового материала, развития слухового восприятия. Поскольку слушание является основой общения, начинается овладение вербальным общением. Оно состоит в умении различать воспринимаемые звуки, объединять их в смысловые комплексы, запоминать их при прослушивании, осуществлять вероятностное прогнозирование и понимать принятую звуковую последовательность, исходя из ситуации общения. Компьютерные технологии уже стали востребованными и актуальными и в сфере образовательного процесса. В современном обществе активно развивается информатизация в образовании, направленная на формирование интеллектуально развитой творческой личности, хорошо ориентированной в информационном пространстве, готовой к саморазвитию и использованию этих знаний в будущей профессиональной деятельности. В статье изложены теоретические предпосылки формирования подкастов

и видеопрограмм как важнейшей составляющей коммуникативной компетенции. Практическая значимость статьи заключается в том, что использование подкастов и видеопрограмм для формирования навыков аудирования у изучающих иностранный язык может стать эффективным дополнением к занятиям и положительно повлиять на уровень подготовки студентов к международному экзамену.

Ключевые слова: подкасты, коммуникативная компетентность, аудиофайл, аудиоистория, рецептивные навыки, оригинальные тексты, транскрипт, языковая подготовка, речевой этикет.

SRSTI 14.07.09

<https://doi.org/10.48081/PSJE2430>

***A. B. Rakhimzhanova¹, A. A. Baizhanova²,
N. A. Ishmukhambetov³**

^{1,2,3} Astana IT University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

LESSON STUDY: USING GROUPWORK ACTIVITY TO ENHANCE STUDENT'S OUTPUT IN EAP CLASSES

This article is a product of collaborative work between three university instructors that specifically focused on developing and enhancing students' output using groupwork in their English for Academic Purposes (EAP) classes. The experimental part of this paper was based on the method commonly known as lesson study and aimed at observing and analyzing the use of language input covered during the classes by students. To provide favorable environment for the language practice, greater time was allocated for the production part of the lesson, where students did a role play activity in groups. The experiment proved that groupwork indeed enhances student output and engages more of them. At the same time, it was revealed that providing more time for the production part does not always lead to an increase in student talking time. Low performing students' output as well, did not necessarily improve during such activities.

Keywords: communicative approach, lesson study, learner autonomy, groupwork

Introduction

The idea for this article originated from an informal discussion among the instructors working in English Language Programme at Social Sciences department of Astana IT university. The course titled English for Academic Purposes is embedded in the degree programmes in Information Technology, which is designed for first-year students from the fields of Software Engineering, Big Data Analysis, Cybersecurity and Digital Journalism. This is a mandatory course for the first trimester of an academic year. The course itself focuses on developing presentation and research skills of students in English language. It has become clear that most of the instructors delivering this course face difficulties in encouraging students' output during the lessons. This means that after presenting

the learning material the students rarely use it in the classroom activities or in their assignments. Therefore, we decided to plan a small-scale lesson study to test the specific strategies that we thought would be helpful to increase the students' language production in the lessons. The main research questions that we tried to answer in this article are

- How to increase the use of language learnt in the lesson, particularly at the production stage of the lesson?
- What activities and interaction patterns are more effective in increasing the students' output?
- What are the benefits of group activities in increasing the students' language production?

Research methods and materials

As a basis for this article the instructors chose lesson study method that is defined as «a system for building and sharing practitioner knowledge that involves teachers in learning from colleagues as they research, plan, teach, observe and discuss a classroom lesson» [1, p. 142]. In the first stage three instructors chose one specific topic from the syllabus and carefully designed the lesson plan. The chosen lesson shape was PPP (Presentation, Practice and Production). While designing the lesson the instructors decided to allocate less time for the presentation and more time for the production and practice stages. The instructors unanimously decided for the production part to use a role-play activity based on groupwork. In the second stage each instructor had to teach the same lesson to their learners. In teaching part at least one of other two instructors who contributed to lesson planning had to observe the colleague's lesson using the observation sheet with the criteria focused on the concepts related to the research questions. In the third stage the instructors analysed their observations and self-reflections. The final stage involved writing up the results of the research analysis.

The production part of the lesson in EFL classroom is usually distributed differently depending on the teaching style of the instructor. The most recent and commonly used approach to teaching English nowadays is the Communicative Language Teaching Approach which took its beginning in 1980. This method emphasises the importance of using the target language to connect people and employs group and pair work extensively as a means of creating a natural environment for practising the L2 by students. Therefore, it is believed that a substantial part of the EFL classes should be dedicated to students' output. In this concern, it is important to understand the previous research on Teacher Talking Time and Student Talking Time during the English language classes.

Teacher Talking Time (TTT) comprises the time teacher spends to instruct, give feedback or for organization purposes. According to Nunan (1991) the percentage of time the teacher talks during the class can vary in connection with the

aims of the lesson along with the programme curriculum [2]. TTT is the crucial part of English class as it is the time for the students to learn new materials. Nonetheless, modern trends in teaching language tend to advocate Learner-centered classroom claiming that STT should account for far greater time than TTT during the English lessons. In fact, encouraging students to speak is the essential part of instructors' work since practice in L2 is needed for students, not teachers [3]. Flege (2002) argues that eliciting students' responses enable them to use L2 and further results in independent communication in this language [4]. This is particularly needed for countries where English is not an official language and students have limited opportunity to practice it outside the classroom [5]. Nonetheless, as much as teachers understand the importance of STT being longer than the TTT, it is often challenging to adhere to this rule for most instructors.

Currently, educational theory and practice are looking for forms and methods that can create the conditions for the development of communication and teamwork skills that increase STT. Such forms and methods are based on the activity of each subject of the educational process, the ability to make decisions and choices independently, as well as the coexistence of different points of view and their free discussion. Groupwork, for instance, has a high potential for this achievement as a form of organizing the education process [6]. According to Fushino (2010), students can have plenty of opportunities to connect with each other in their second language in natural ways when working in small groups, which is likely to improve their communicative ability [7]. Long and Porter (1985) state that one of the main reasons why many second language students perform poorly in the classroom is simply that they do not have enough time to practice the new language, especially speaking; Therefore, groupwork increases the possibilities of practicing the language [8]. In well-organized small groupwork, a non-threatening classroom atmosphere could be created for optimal language learning, in which it appears easier for the students to have less psychological pressure when they think and speak without being observed by the whole class or the teacher [6].

In addition, many researchers highlighted the importance of using groupwork activities in the classroom to enhance learner autonomy [9; 10]. Considering the advantages of groupwork mentioned above it is possible to conclude that the students who think and work independently are more motivated, self-efficient and more confident about their own learning abilities [11]. Moreover, the learner autonomy is especially relevant at university level and within EFL context. The promotion of learner autonomy will make the learners more likely to be responsible for all or part of their language learning program [12]. Although many scholars agree about the positive effect of the groupwork in creating favourable learning environment and enhancing their autonomy, there have not been many studies that specifically aimed at evaluating students' language production during the lessons

in relation to the forms of activities generally used by the EFL teachers. This work particularly focuses on the lesson analysis where group role-play activity was used to measure students' output in EAP classes. Based on the literature review and the research questions we developed three hypotheses:

H1: Groupwork has a strong potential in encouraging students' language output in the lesson.

H2: Allocating more time for production part of the lesson increases students' language output.

H3: Learner autonomy has a positive impact on language production of students with low performance.

In the following part we provide a detailed discussion of the hypotheses and the lesson analysis based on the teachers' observations and self-reflections.

Results and discussion

H1: Groupwork has a strong potential in encouraging students' language output in the lesson.

As mentioned above in the research questions, one of the main objectives of this study was to analyze the benefits of group lessons in improving students' language skills. For this reason, the classes of three instructors were observed where a group work activity in the production part of the lesson was used. In addition, based on the literature review, a hypothesis: «Groupwork has a strong potential in encouraging students' language output in the lesson» was put forward. Based on observations of lessons and a comparison of reflective reports, we could claim that the hypothesis is confirmed. Groupwork in every observed class revealed a positive result in the practical use of the language and active involvement of the learners, clear role and function distribution. For instance, «In one group, it was noticeable that the leader distributed the task well among all members of the group and made it possible for everyone to express their opinions» (Self-reflection, teacher Nariman). It was also noticed by all observers that students with a good level of knowledge of the language take leadership positions in the group. This is also confirmed by Fushino (2010); in her study, she states that various group activities demand high communication skills and the capability to be engaged in interaction spontaneously [7].

Figure 1 – Students working on their ideas. Photo was taken by the instructor Aray upon the permission of her students for the sake of publication

Groupwork made it possible to involve everyone in the learning process; thus, each student felt responsible and had their role in groups. In addition, it should be noted that the students had the opportunity to teach each other. In one group, students were responsible for different tasks; for example, some students were preparing to defend the poster while others took part in designing it, and so everyone enjoyed the process of learning. According to Jiang (2009), the students can become more self-confident in a comfortable and relaxing learning atmosphere where they can play presenter, listener, or teachers' roles. In other groups, students decided to divide all speech presentations between all members of the group, even when they had low-performing students in the group [6]. With the support of the group members, these students were able to practice language even though they were shy and unconfident in the beginning.

The advantage of groupwork is that it allows for a greater quantity and broader variety of language practice that better adapts to individual needs and is conducted in a more positive effective climate [8]. Although there is a likelihood of an imbalance in the participation of students in groupwork, it can be confidently asserted that groupwork in the lessons of learning a second language provides an opportunity for practical use of the material studied and encourage group members to engage in the learning process.

H2: Allocating more time for production part of the lesson increases students' language output.

The second hypothesis of our research that allocating more time for production part of the lesson increases students' language output did not find its confirmation during both class observations and self-reflections of teachers. Students in average used only 50 % of the new vocabulary on hedging language during the production part of the lesson. One teacher reported that «Students were relying mainly on their previous knowledge of hedging language, for example often used modal verbs (can and may), whereas examples of high-level vocabulary representing (approximately, reasonably, on occasion, to some extent, estimate) were not used properly». This phenomenon can be explained by Krashen's acquisition-learning distinction which states that learning the language refers to '... knowing the rules, and being able to talk about them', while acquiring the knowledge occurs subconsciously and leads to having a 'feeling' for correct or wrong language without realizing the exact rules for it (Krashen, 1982, p. 10). He further concludes that students fall back on first language or previous knowledge «when a second language rule is needed in production but is not available» (p. 29). In other words, students learned the new vocabulary and they know it, however the acquisition process has not yet been completed for the full practice of it. Hence, it could be concluded that to acquire the new materials more than one lesson input is needed.

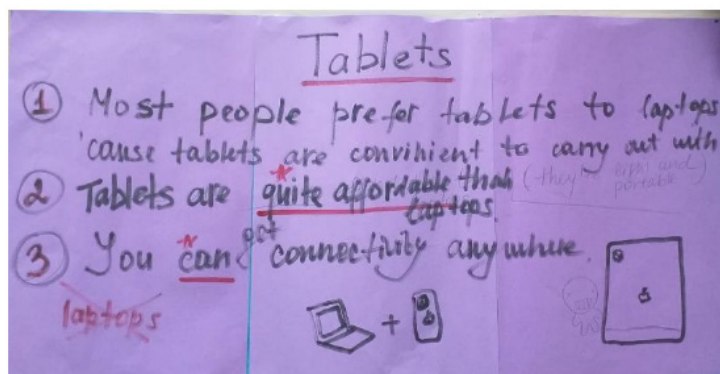

Figure 2 – The sentences presented by one of the groups. The teacher marked the examples of hedging language with stars

At the same time, even though the lesson plan allowed more time for the students' production, all three teachers had longer TTT than STT. For example,

teacher Nariman made students justify their responses in controlled practice, since some of the students were struggling to give reasons, he began to elaborate on students' answers and, in this way, he increased his TTT. On the other hand, teacher Ainur claimed that only a few students were willing to actively participate and take the initiative which led to a higher rate of teacher's involvement rather than that of students. Observing the given classes, we could see more of the traditional approach to class where the authority is the teacher who speaks the most and students are the ones who answer the questions [14; 15]. This could be a result of students being used to the traditional style of teaching and expecting more instruction from teachers rather than actively contributing to the lesson. Therefore, students' language output cannot be increased only by adding more time for it during one trimester. More time is needed for students to get accustomed to the new teaching approach.

H3: Learner autonomy has a positive impact on language production of students with low performance.

As Baranovskaya and Shaforostova (2018) stated «facilitating autonomous learning in the language classroom requires active participation from each student.» Using the role-play activity based on group interaction pattern we tried to achieve not only the learner autonomy, but also to encourage low-performing students to produce more language in the classroom. The role-play activity where students had to provide their arguments about different IT inventions using examples of hedging language indeed sparked the interest of learners in all groups. The reason for this might be the creative approach that has been encouraged throughout the activity. One of the teachers wrote in her self-reflection «Creative tasks in groups sparked more interest among low performing students, however their engagement level in the activity differed depending on their personalities.» The learners were deeply involved in drawing, decorating their posters, and trying to create some rhyming expressions. Taking into consideration this creative aspect of the activity we thought it would encourage the language production of low-performing students. However, according to our self-reflections and observations it has become clear that despite their highly engagement in the task, the low-performing students relied on L1 while doing the activity and a few of them even stayed silent throughout the activity. In this way, we can state that our third hypothesis about positive impact of learner autonomy on the language production of students with low performance was not confirmed.

Regardless of this fact we believe that passive learning took place and some language knowledge exchange happened during the activity. For example, listening to their peers' speech in English or writing down dictated sentences on the poster, the low-performing students internalised the language material that had been taught in the lesson, particularly in this case the use of hedging language in academic

texts. However, it might take more practice and time until they start to produce the language by themselves. Therefore, as teachers our next step is to focus on the development of learner autonomy both inside and outside the classroom. Although it seems a quite challenging process, but today most learners at the university level are lucky to have many different opportunities to become autonomous. Universities provide their students with free textbooks in English language, and they also have access to the limitless sources on the internet that enhances their learning, many of them are free. In addition, they can use different modern technologies that help them to organise their language learning process efficiently [11]. Despite these opportunities listed above it is the teachers' responsibility to provide gradual guidance and support in this process, so «that students can feel secure, even if their abilities are still lacking» [12, p. 17]. It has been suggested that developing learner autonomy in the language classroom is possible via stimulating pair and groupwork activities. Working with peers can ensure learner-centredness of the lessons [12]. As a result, the teachers will stop struggling with their talking timing, because as soon as group activities are encouraged and applied during the lessons, this automatically increases STT essentially.

Conclusion

As we discussed above, only one of our hypotheses was fully confirmed. Based on the teaching reflections it was possible to conclude that groupwork had a positive effect in increasing students' output in the EAP classes. It made possible to involve all the learners in the process regardless of their level of proficiency in English. The students were more independent and autonomous while allocating the roles to each other. We believe that the students' output has increased, because groupwork usually creates comfortable and relaxing learning environment. In this environment students are not afraid of making mistakes while speaking, because they work with their peers. They were less intimidated by the teachers' presence in the production part of the lesson because the teachers only monitored in the background, allowing the students to express their ideas freely. While this work confirmed the positive effect of groupwork in raising overall language output of the students, allocating more time for the production part of the lesson did not really reduce TTT. In every observed lesson TTT varied depending on the teachers' individual habits and style of lesson delivery. But overall, their TTT was higher than STT. This might be because the teachers are more used to the traditional style of teaching, where teachers are mostly upfront. The final hypothesis was also not confirmed. Although owing to role-play activity learners' autonomy in the classroom has been increased, it did not really affect low performing students' language output in the sessions. Finally, we highly recommend that this type of lesson studies should be carried out regularly for a longer period to improve our teaching practices. Only via teachers'

self-reflections, peer observations and experimenting with different teaching strategies, we can objectively measure students' progress in relation to their language output in EFL classrooms.

References

- 1 **Lewis, C., Perry, R., & Friedkin, S.** Lesson Study as Action Research. In *The SAGE Handbook of Educational Action Research*. – 2012. – №3(1). – P. 142–154. – doi: <https://doi.org/10.4135/9780857021021>
- 2 **Nunan, D.** Communicative Tasks and the Language Curriculum. In *TESOL Quarterly*. – 1991. – № 25(2). – P. 279–295. – <https://doi.org/10.2307/3587464>
- 3 **Harmer, J.** *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education Limited. – 2002. – 165 p.
- 4 **Flege, J., Mackay, I., Piske, T.** Assessing bilingual dominance. In *Applied Psycholinguistics*. – 2002. – №23(4) <https://doi.org/10.1017/S0142716402004046>
- 5 **Paul, D.** *Teaching English to Children in Asia*. – Asia : Longman. – 2003. – 217 p.
- 6 **Jiang, Y.** (2009). Applying Group Work to Improve College Students' Oral English. In *International Education Studies*. – 2009. – №2(3). P. 56–67. – <https://doi.org/10.5539/ies.v2n3p136>
- 7 **Fushino, K.** Causal Relationships Between Communication Confidence, Beliefs About Group Work, and Willingness to Communicate in Foreign Language Group Work. In *TESOL Quarterly*. – 2010. – № 44(4). – P. 700–724. – <https://doi.org/10.5054/tq.2010.235993>
- 8 **Long, M. H., & Porter, P. A.** Group Work, Interlanguage Talk, and Second Language Acquisition. In *TESOL Quarterly*. – 1985. – № 19(2). – P. 207. – <https://doi.org/10.2307/3586827>
- 9 **Holec, H.** *Autonomy and foreign language learning*. – Strasbourg, Germany : Council of Europe. – 1980. – 65 p.
- 10 **Benson, P.** Learner autonomy in the classroom. In D. Nunan (Ed.) *Practical Boud, D. Moving towards autonomy in Developing student autonomy in Learning*. – New York : Nichols Publishing, 2003. – 128 p.
- 11 **Haddad, R. H.** Developing Learner Autonomy in Vocabulary Learning in classroom : How and Why can it be Fostered? *International Conference on Teaching and Learning English as an Additional Language, GlobELT*, 2016. – doi:10.1016/j.sbspro.2016.10.106.
- 12 **Baranovskaya, T. & Shafarostova, V.** Learner Autonomy through Role Plays in English Language Teaching. In *Journal of Language and Education*. – 2018. – № 4(4). – P. 8–19. – doi: 10.17323/2411-7390-2018-4-4-8-19

13 **Dam, L.** Developing learner autonomy with school kids: Principles, practices, results. In D. Gardner (Eds.), *Fostering autonomy in language learning*. - Gaziantep, Turkey : Zirve University, 2011. – P. 40–51.

14 **Pavlov, I. P.** Conditioned Reflexes: An investigation of the physiological activity of // the cerebral cortex. – 1927. [Electronic resource] – Retrieved from <http://psychclassics.yorku.ca/Pavlov/lecture6.htm>.

15 **Larsen-Freeman, D.** *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford : Oxford University. – 1986. – 374 p.

Material received on 11.03.22.

*А. Б. Рахимжанова¹, А. А. Байжанова², Н. А. Ишмухамбетов³

^{1,2,3}Astana IT Университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ: АКАДЕМИЯЛЫҚ МАҚСАТҚА АРНАЛҒАН АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНДЕ ТОПТЫҚ ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ СӨЙЛЕУ ПРАКТИКАСЫН ЖАҚСARTU

Бұл мақала академиялық мақсатқа арналған ағылшын тілі пәнінде топтық жұмыс арқылы студенттердің сөйлеу практикасын дамытуға және жақсартуға бағытталған зерттеу жобасының нәтижесі болып табылады. Зерттеу үш университет оқытушысы тарапынан жүзеге асырылған. Мақаланың эксперименттік бөлігі сабақты зерттеу деп аталатын әдіске негізделген және студенттердің сабақ барысындағы тілдік қолданысын бақылауға және талдауға бағытталған. Тілдік қолданысқа қолайлы жағдай жасау үшін сабақтың практикалық бөлігіне көбірек уақыт бөлінді, осы кезеңде студенттер топтық тапсырма орындады. Тәжірибе топтық жұмыс шынымен де оқушылардың белсенділігін, олардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырғанын дәлелдеді. Алайда, сабақта практикаға көбірек уақыт бөлу әрдайым студенттердің сөйлеу уақытының ұлғаюына әкелмейтіні анықталды. Оған қоса, тілді меңгеру деңгейі төмен студенттердің нәтижесі топтық тапсырмаларды орындау кезінде еш өзгерген жоқ.

Кілтті сөздер: коммуникативті тәсіл, сабақты зерттеу, оқушының дербестігі, топтық жұмыс

*А. Б. Рахимжанова¹, А. А. Байжанова², Н. А. Ишмухамбетов³

^{1,2,3}Astana IT Университет,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОКА: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГРУППОВОЙ РАБОТЫ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ ЦЕЛЕЙ

Данная статья является результатом совместной работы трех университетских преподавателей, которые сосредоточились на развитии и улучшении результатов студентов с помощью групповой работы на уроках английского языка для академических целей. Экспериментальная часть этой статьи была основана на методе, широко известном как изучение уроков, и была направлена на наблюдение и анализ использования языкового ввода, используемого студентами во время занятий. Чтобы создать благоприятную среду для языковой практики, больше времени было отведено практической части урока, где студенты выполняли ролевую игру в группах. Эксперимент доказал, что групповая работа действительно повышает продуктивность студентов и вовлекает их больше в процесс обучения. В то же время выяснилось, что выделение большего количества времени для практической части не всегда приводит к увеличению времени, затрачиваемого студентами на говорение. Результат студентов с низким уровнем владения языком не изменился во время выполнения групповых заданий.

Ключевые слова: коммуникативный подход, изучение урока, самостоятельность учащихся, групповая работа

<https://doi.org/10.48081/SFJC5483>

***A. N. Rustemova**

Qyzylorda university named after Korkyt Ata,
Republic of Kazakhstan, Qyzylorda

HOW DIFFERENTIATED INSTRUCTION THROUGH TV MATERIALS IMPROVES THE EFFECTIVENESS OF THE LESSON

The article discusses the problem of using a differentiated approach in teaching a foreign language to future teachers. The purpose is defined and the main methods of differentiated training are carried out. The role of digital technologies in the modern world and their use in the educational process is outlined. The use of television video materials will reveal the skills and abilities of students, as well as increase the independence of learning. The organization of differentiated education of children provides an opportunity for each student to understand the educational material. The main ways to study the individual characteristics of students are systematic observations of the student, individual and group conversations on a pre-planned topic, additional learning tasks and analysis of the student's reasoning methods, special tasks. The main thing is the correct selection of teaching methods for students with different levels of knowledge. This approach will improve the quality of education received, and deepen students' knowledge of the culture of a foreign language.

Keywords: differentiated training, technology, audiovisual materials, television materials, mass media.

Introduction

Today, globalization is a social phenomenon of the modern information society, which is especially manifested in the disappearance of barriers in interethnic cultures. Significant political, economic, social, demographic and cultural changes are taking place in the modern world. Technological progress has accelerated the pace of globalization, and development, competition, interconnection and cooperation have become key features of the international economy and foreign policy. Economic, political and ideological borders began to develop between the countries, the process of world integration began, inspiring hope and faith in

establishing peace and maintaining stability in relations. Similar changes affect the process of training future specialists in various fields [1].

The process of training a foreign language teacher becomes especially interesting. Teacher training for professional activity is an integral dynamic system structured in accordance with the goals and objectives, content and organizational aspects of training, targeted means of interaction between the teacher and students, as well as the result of their joint activities as a result of the pedagogical learning process.

To achieve new results in the training of future personnel, it is necessary to set new goals in teaching a foreign language. Recently, the search for new methods in teaching teachers has begun. In the pedagogical dictionary there is such a definition as differentiation of learning. It means a form of organization of students' learning activities, which takes into account their inclinations, interests and emerging abilities. Thus, we are most interested in a differentiated approach to learning [2].

Worldwide digitalization and the development of information technologies have a wide impact on the modernization of approaches to general, secondary special and vocational education. Digital technologies are becoming an important part in solving many tasks of the educational process. Today, digital technologies, namely information, computer, mobile, network technologies, help teachers to fully implement a personality-oriented approach to students in the course of educational activities. This is how a differentiated approach to learning develops, taking into account the individual characteristics of students, their abilities to assimilate material and other characteristic properties.

For students, digital technologies make it possible to improve the quality of their independent work, and for teachers to use a variety of methods of submitting and processing information, to qualitatively exercise operational control over the results of the work carried out, to organize an operational interactive exchange of educational information and the results of educational activities between student and teacher [3].

Pedagogical systems in which the differentiation of the educational process is the main distinguishing feature can be called «differentiated learning technologies». The technology of teaching is a set of certain approaches, techniques, methods in the work of the teacher in the classroom, aimed at the mandatory achievement of the set goal and task [3]. Differentiated learning technology is a set of organizational solutions, means and methods of differentiated learning covering a certain part of the educational process.

The use of audiovisual digital resources in learning a foreign language increases the motivation and interest of students in the subject, makes it possible to model the conditions of communicative activity, promotes the growth of

lexical and grammatical skills, allows students to receive feedback quickly and instantly, makes the dynamics of changes in educational achievements visible, encourages the teacher to introduce new approaches to teaching, set an individual development trajectory for each student, in practice implementing the principles of differentiated learning [4].

Materials and methods

The aim of the work was to substantiate a differentiated approach in teaching a foreign language to future teachers using television materials.

To carry out such work, we have used appropriate methods, namely:

- the use of different versions of the same type of video materials;
- providing various assistance to students when performing the same task using television materials;
- different number of repetitions to complete the same task;
- different types of TV shows to complete the tasks;
- performing exercises on individual topics using news channels [5].

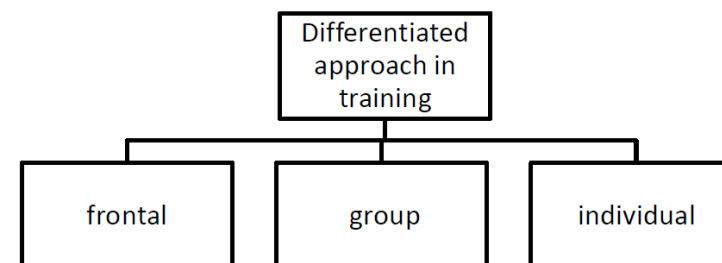
In the use of a differentiated approach with the use of television materials, it was clarified and specified by which categories the differentiation of training would be carried out. To start the work, ready-made assignments, video materials, tests were used to differentiate students.

Results and discussion

The study of the research of psychologists and teachers allowed us to identify the existing gaps in the training of students. Actively used in the educational process of modern education in various subjects, this technology of teaching is not yet sufficiently applied in the field of foreign language teaching. The reasons lie in the specifics of the subject – most of the lesson is reduced to the practical part, and in the fact that students often consider a foreign language a secondary, unnecessary discipline for themselves. Thus, the teacher is forced to look for new ways to improve the effectiveness of teaching students in the classroom. In the process of training future teachers of a foreign teacher, it is necessary to keep in mind this fact, school time can also affect the assimilation of the subject [6].

It is known that all students are different - both in abilities, and in the pace of learning, according to interests and needs. In the conditions of the educational process, the teacher focuses on the average student, not giving a sufficient load to the «strong», not having time to explain and achieve the assimilation of the material by “weak” students. And it is at this point that a big role is given to the idea of a differentiated approach to learning, which involves taking into account individual abilities and needs and manifests itself in the concretization of goals, objectives, content and ways of organizing the educational process, requires a variety of training.

So, using three forms of a differentiated approach to teaching a foreign language (pic. 1), we will get closer to getting an effective education.

Picture 1 – Forms of differentiated learning

In front-line work, the teacher orally expounds texts of varying complexity, i.e. first he simplifies his material, and then complicates it, conducts an educational conversation, during which he encourages students to create a problem and show their knowledge over the program, taking into account individual differences in role-playing, discussions.

Group work is used as a means of activating students. During a conversation in a small group, a student can express his opinion, participate more actively in solving educational tasks in accordance with his interests and abilities. Usually for group assignments it is necessary to divide students into 3 groups:

The 1st group consists of well-performing students;

2nd of the «average»;

The 3rd is from the underachievers [7].

Each group has its own level of difficulty. So, students of the 1st group can work independently with elements of creativity. You can offer groups tasks of your choice.

When working independently, the direct participation of the teacher is not necessary. Doing the work requires mental effort. The teacher will not achieve good results if the students do not learn the rational processes of differentiated work.

The inclusion of television materials in the educational process is quite a real task. To do this, it is necessary to equip the audience with projectors, sound speakers and good equipment. Designating television materials as a teaching method, the media play a huge role. News agendas will help to identify the specifics of a native speaker (pic.2).

Picture 2 – An example of the use of news materials in the accounting process

To be used in the educational process as a teaching tool, news videos must be prepared in a certain way. Otherwise, their use in the lesson will be ineffective. The teacher should offer students not an arbitrary viewing of television news programs, but materials recorded or downloaded to media, systematized by topics, lexical content and temporal characteristics.

The first and mandatory condition for the use of news materials is the authenticity of the auditory series, that is, when selecting them, the principle of accessibility of assimilation should be implemented and the real level of foreign language proficiency should be taken into account. In this regard, the preparation of materials for television news programs should be similar to the processing of original literary texts. The teacher needs to carry out not only the selection of available news audio texts, their reduction and adaptation, which do not violate the stylistic and semantic integrity, but also their systematization by topic and language content. These principles in the selection system of video materials turn out to be fundamental in their preparation for use in the educational process [6].

Such use of television materials will expand the opportunities of students and teachers in teaching a foreign language, and will also allow:

- solve the problem of accessibility of the educational environment: remove territorial restrictions, open free access to educational materials;
- reduce the teacher's workload in the form of reading lecture materials, checking test results, etc.;
- ensure operational control and correction of the educational process;

- to solve many didactic tasks (to create conditions for the activation of various types of speech activity, to enrich the active and passive vocabulary of students, etc.);

- to successfully implement the principles of differentiated learning [10].

The use of digital technologies, namely telematerials, creates favorable conditions for the implementation of differentiated foreign language teaching, taking into account the individual characteristics of students in a wide range of opportunities:

- determination of the method of presentation and assimilation of the material (emphasis on visual associations or listening, etc.);
- selection of educational material for the appropriate level of knowledge;
- determining the appropriate method of knowledge control (testing, written assignments or conversational genre, etc.) [8].

Effective educational materials based on animated computer graphics are created on the basis of television video materials, with the inclusion of visually memorable elements (diagrams, diagrams, illustrations, etc.) and various forms of audio-video texts. This allows you to direct students' attention, use different types of information channels and use the possibilities of auditory, visual, emotional memory, stimulate students' cognitive activity.

In practice, teaching a foreign language with the help of multimedia classes, including the use of various software systems (communicative simulation simulators, test programs, presentations, graphic editors), activates work in the audience, promotes the development of variable thinking, the growth of cognitive activity and motivation to learn a language [9].

Conclusion

It is worth noting that video materials of interviews of stars have been widely used in the educational process. Teachers use them to present various forms of using sentences. So, when creating their presentations and watching videos during the course of independent work, the student additionally delves into the topic under study, and then trains the skills of presenting material in Russian in class in front of the audience.

Thus, based on our goal, we will solve several tasks at once:

- 1) we will prevent gaps in the knowledge, skills and abilities of students, level the degree of preparation of the entire class;
- 2) develop the abilities and interests of students;
- 3) improve the quality of knowledge;
- 4) make more rational use of everyone's study time;
- 5) we will involve all students in active, intense mental activity;
- 6) eliminate the gap between frontal teaching methods and the individual nature of knowledge;

- 7) we will increase the level of listening comprehension of a foreign language;
- 8) we will involve students in the culture of the language being studied.

Today, a differentiated approach in teaching a foreign language to future teachers is a necessary aspect of the modern world. Its use will reasonably entail a qualitative improvement of the educational process.

References

- 1 **Bezukladnikov, K. E., Novoselov, M. N., Kruse, B. A.** Features of the formation of a foreign language professional communicative competence of a future foreign language teacher. In *Language and culture*. – 2017. – № 38.
- 2 **Perova, A. K.** Pedagogical conditions for the formation of a socio-cultural component in the process of professional training of a future foreign language teacher. In *Bulletin of the Kostroma State University named after N.A. Nekrasov*. 2010. – Vol. 16. – No. 1. – P. 306–310.
- 3 **Bespalko, V. P.** *Pedagogy and progressive learning technologies*. – Moscow : IRPO Publishing House, 1995. – 336 p.
- 4 **Krylova, N. Y.** Features of the use of video recordings of television programs «News» in the process of teaching the language of mass media at the stage of the 1st certification level. In *Polylinguality and transcultural practices*. – 2006. – No.1.
- 5 **Usacheva, O. V.** Model of the process of training a future teacher of foreign languages. In *Socio-economic phenomena and processes*. – 2011. – №5–6.
- 6 **Komilova, M. M.** Digital technologies with a differentiated approach in teaching students Russian as a foreign language. In *Problems of Science*. – 2021. № 7 (164).
- 7 **Vasilyeva, A. G.** The main pedagogical prerequisites for the development of students' independence in the process of teaching a foreign language. In *Problems of modern science and education*. – 2013. – No. 15. – P. 99–100.
- 8 **Aliyev, N. N.** The choice of features of students in differential foreign language teaching. In *Foreign languages at school*. – 1992. – No.5–6. – P. 28–30.
- 9 **Douglas, S. F.** A teacher's guide to Project-based learning [Text]. In AEL, Inc., Charleston, WV, 2000. – 17 p.
- 10 **Nurova, A. B.** Methodology for using telecommunication technology in teaching English (main stage) : author. cand. ped. Sciences: 13.00.02. – Almaty, 2007. – 32 p.

Material received on 11.03.22.

*А. Н. Рустемова

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.
Материал 11.03.22 баспаға түсті.

ТЕЛЕДИДАР МАТЕРИАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ САРАЛАНҒАН ОҚЫТУ САБАҚТЫҢ ТИІМДІЛІГІН ҚАЛАЙ АРТТЫРАДЫ

Мақалада болашақ мұғалімдерге шет тілін оқытуда сараланған тәсілді қолдану мәселесі талқыланады. Саралап оқытудың негізгі әдістері мен мақсаты анықталды. Қазіргі әлемдегі цифрлық технологиялардың ролі және оларды білім беру процесінде пайдалану белгіленген. Телевизиялық бейнематериалдарды пайдалану студенттердің біліктері мен дағдыларын анықтайды, сондай-ақ оқытудың дербестігін арттырады. Студенттердің жеке ерекшеліктерін зерттеудің негізгі тәсілдері-студентті жүйелі түрде бақылау, алдын-ала жоспарланған тақырып бойынша жеке және топтық әңгімелер, қосымша оқу тапсырмалары және студенттің ойлау әдістерін талдау, арнайы тапсырмалар. Ең бастысы—әртүрлі білім деңгейі бар студенттер үшін оқыту әдістерін дұрыс таңдау. Бұл тәсіл білім сапасын арттыруға және студенттердің шет тілі мәдениетіндегі білімін тереңдетуге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: сараланған оқыту, технология, аудиовизуалды материалдар, телевизиялық материалдар, БАҚ.

*А. Н. Рустемова

Қызылординский университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Кызылорда.
Материал поступил в редакцию 11.03.22.

КАК ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ С ПОМОЩЬЮ ТЕЛЕВИЗИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ ПОВЫШАЕТ ЭФФЕКТИВНОСТЬ УРОКА

В статье обсуждается проблема использования дифференцированного подхода при обучении иностранному языку будущих учителей. Определена цель и проведены основные методы дифференцированного обучения. Обозначена роль цифровых технологий в современном мире и их использование в образовательном процессе.

Использование телевизионных видеоматериалов выявит умения и навыки студентов, а также повысит самостоятельность обучения. Основными способами изучения индивидуальных особенностей студентов являются систематические наблюдения за студентом, индивидуальные и групповые беседы на заранее запланированную тему, дополнительные учебные задания и анализ рассуждений студента, специальные задания. Главное – правильный подбор методов обучения для студентов с разным уровнем знаний. Данный подход позволит повысить качество получаемого образования, и углубит знания студентов в культуре иностранного языка.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, технология, аудиовизуальные материалы, телевизионные материалы, СМИ.

FTMAP 04.51.59

<https://doi.org/10.48081/DNUC2435>

Г. Төкенқызы¹, *Б. К. Жумабекова², Н. З. Жуманбекова³

¹«Тұран-Астана» университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

²Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

³Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ҚАРА СӨЗДЕРІНДЕГІ ИНТЕРТЕКСТУАЛДЫҚ МӘТІНДЕР СИПАТЫ

Мақалада Абай Құнанбаев қара сөздеріндегі интертекстуалдық мәтіндердің табиғаты талданады. Зерттеуде ұлы ақын сөздерінің мағынасы, шығармаларындағы интермәтіннің сипаты ашылады. Интермәтін қазіргі кезде көркем, публицистикалық және жарнамалық мәтіндердің өзіндік ерекшелігіне айналады. Фольклор үлгілері интермәтін ретінде талданады: фразеологизмдер, халық мақал-мәтелдері; прецеденттік атаулар прецеденттік мәтіндер ретінде қарастырылады бұл поэтикалық шығармалар мен фольклордағы кейіпкерлердің аттары, метафоралар мен фразеологиялық бірліктер. Абайдың қара сөздеріндегі интермәтіннің поэтикалық табиғаты бірінші рет қарастырылып отыр.

Интермәтіндік қолданыстар кейіпкерлерді суреттеуге, сипатталған оқиғаларға автордың көзқарасын білдіруге, автор ойын жеткізуге мүмкіндік береді.

Интермәтіндерді тиімді қолдану шығарманың оқырманға әсер ету функциясының артуына ықпал ететіндігі расталды, өйткені ол оқырманның мәдени, тарихи білімін кеңейтеді және ұлттық кодты дамытуға ықпал етеді

Прецеденттік атаулар қазақ мәдениеті, әдебиеті мен тарихында ерекше орын алады. Олар тарихи тұлғалар, мифтік образдар, яғни антропонимдердің ұлттық танымды, мәдениетті сақтауға мүмкіндік береді, яғни ұлттық мәдениет туралы білімнің қайнар көзі болып табылады.

Ақын шығармалары мен аудармаларында тұрақты тіркестерді шебер қолданатындығы және жаңа өрнектер құрылымындағы

өзгерістер, яғни арасына сөздердің қосылуы ақын поэзиясының ерекшелігі екендігі мысалдар арқылы талданады.

Кілтті сөздер: интермәтін, мәтінаралық талдау, прецедент атауы, ұлттық код.

Кіріспе

Кез-келген ұлттың тілі сол ұлттың шынайы этникалық болмысының көрінісі. Қазіргі таңда тілді теориялық және танымдық үрдісте зерттеу қажеттілігі туындайды. Бұл үрдіс тіл мен адам санасына тұтас көзқарас, грамматиканы адам санасының өнімі, күрделі ассоциативті-вербальды құрылым, рух пен ойдың бірлігінде таралатын жүйе ретінде жан-жақты анықтауға негізделген.

Адамзат қоршаған ортаны, әлемдегі түрлі құбылыстар мен олардың қасиеттерін сезім мүшелері арқылы сіңіріп, қабылдап қана қоймай, оған жауап береді, санасыз түрде ақпаратты өзінше сынайды, жұмыс істейді, жинақтайды және өлшейді, жаңаша шығарады, бағалайды, іс жүзінде жүзеге асырады, тұтастай әлемнің тілдік бейнесін жасайды.

Тілдік таңбалар адамдардың дүниені түсінуі туралы ақпарат көзі ғана емес, сонымен қатар ұлттық тіл арқылы эстетикалық талғамды, кәсібін, мінез-құлықты, ырымдарын, әдет-ғұрыпты, дәстүрді, ұлттық рухты, ұлттың тілдік бейнесін танытады. Осыған байланысты белгілі бір халықтың материалдық және рухани мәдениетінің көріністері тарихи-мәдени тілдік белгі ретінде тілде қалыптасады.

Дана Абайдың шығармашылық мұрасы – халқымыздың ғасырлар бойы маңызын жоймайтын рухани қазынасы. Ақынның дүниеге келгеніне біржарым ғасыр, ал өзінің мәңгі өлмес шығармаларымен халқына, сөздің ұлы мағынасында ұстаздық ете бастағанына ғасырдан астам уақыт өтті. Содан бері оның артына қалдырып кеткен мұрасы елі мен жұртының рухани өміріндегі бұрылыстар мен құбылыстар тұсында да айнымас темірқазық, адастырмас құбыланама болып қызмет етіп келеді.

Қазіргі таңда ұлттық құндылықтарымызды Абай ілімінен таба аламыз. Ал Абай қарасөздерін жан-жақты зерттеу әлі де маңызды.

Зерттеудің нысаны: интермәтіндер мен прецеденттік мәтіндер.

Зерттеудің пәні: тіл білімі.

Мақсаты: Бүгінгі таңда қазақ авторының туындыларынан интермәтіннің түрлі мысалдарын табу арнайы зерттеуді қажет етеді. Себебі әр мәтін интермәтіндік сипатқа ие бола алуы мүмкін. Абай қарасөздеріндегі интермәтіннің поэтикалық сипатын қарастыру зерттеу мақсаты болып табылады.

Міндеттері:

Абай қарасөздерінің маңызын ашып көрсету;

-Ақынның қарасөздеріндегі прецеденттік мәтіндердің мәнін ашып көрсету;

-Абай қарасөздеріндегі интермәтіндерді талдау.

Зерттеудің әдістері

Мақалада Абай қарасөздеріндегі интермәтіннің қолданысын және тілін жан-жақты талдау үшін салыстыру, баяндау әдісі, теориялық тұжырымдарға сүйене отырып ғылыми тұрғыдан талдау, сипаттау, саралау, мәтінге контекстік талдау, жүйелеу әдістері қолданылды.

Зерттеудің нәтижесі мен талқылау

Интертекстуалдық (мәтінаралық) теориясының негізі шетелдік ғалымдардың еңбектерінде, мысалы Бахтинде кездессе де, оның үзінділерін қазақ әдебиеттану ғылымының алғашқы кезеңдерінен табуға болады. Алайда зерттеушілер интертекстуалдылық мәселесін тар және кең түрде түсіндірді. Тар мағынада интертекстуалдық ішіндегі мәтін деп танылады. Тар мағынадағы түсінігі көрнекті ғалым Ю. М. Лотманның еңбектерімен байланысты.

Алайда, лингвисттердің кейінгі көзқарастарын қорытындылау үшін әдеби мәтіндегі цитаталар құрылымын тар пайдаланылуын автордың оларды әртүрлі мақсатта қолданумен түсіндіріледі. Шетелдік ғалым Ю. Кристева интертекстуалдылық мәтінді кең мағынада түсіндіреді. М. М. Бахтин: шығарма диалогының сипатына түсінік бере отырып, «В любой момент развития диалога существует огромные, неограниченные массы забытых смыслов, но в определенные моменты дальнейшего развития диалога, по ходу его, они снова вспомнятся и оживут в обновленном (в новом контексте) виде»,—деп жазады [1, 258]. Тіл білімі мен әдебиеттануда «интермәтін», «интертекстуалды», «интертекстуалдылық» терминдері жөнінде әртүрлі пікірлер бар. Алайда қазіргі уақытта мәтінаралық проблеманы зерттеу жүйелі түрде жүргізілуде. Әрине, бұл мәселе тіл мен әдебиеттің қиылысында қарастырылған.

Интертекстуалдылықтың лингвистикалық аспектілері мәтін лингвистикасы аясында зерттеледі. Неміс зерттеушісі В. Хайнеманн атап өткендей, мәтін лингвистикасында «интертекстуалды синдром» орын алады, ол кез-келген мәтінаралық байланыстарды интертекстуалды ретінде түсіндіруге деген ұмтылысында көрінеді [2, 178].

И. В. Арнольд интертекстуалдылық деп мәтінге не сөйлеудің өзге субъектісі бар тұтас басқа мәтіндердің не олардың фрагменттерінің таңбаланған немесе таңбаланбаған, түрлендірілген немесе өзгертілмеген дәйексөздер, аллюзиялар, еске алулар түрінде қосылуын түсінеді [3, 15].

А.В. Кремнева атап өткендей, «бөтен сөз» (немесе «мәтіндегі мәтін») бүгінде көркем, публицистикалық және жарнамалық мәтіндерге тән. Көптеген «бөтен сөздер» бізбен «меншіктеп алынған» және сөйлеу клишелеріне айналып, коммуникативтік арсеналымыздың ажырамас бөлігі болды [4, 105-106].

Қазақ прозасы мен поэзиясындағы интермәтінаралық поэзияның фольклорлық негізін зерттеу басталды. Алайда, жазушының ауыз әдебиеті үлгілеріндегі дәстүрлер сабақтастығы қағидатын интерпреттуальды байланыстыру түріндегі интерпреттуальды байланысын түсінудің жаңашыл сипатын әлі де фольклордан бастау керек.

Б. А. Абдыханова, Р. К. Конкаева фольклорлық шығармалардың лингвомәдени рөлін ХХІ ғасырдың көркем шығармаларына негізделген прецеденттік мәтіндер ретінде қарастыра отырып, интертекстуалдылықты мәдени кодты таратудың, берудің бір тәсілі ретінде бөледі [5, 689].

Ал Абай қарасөздерінде **интермәтіндер көп кездеседі**. Соның ішінде фольклорлық интермәтін Абай қарасөздерінде жиі кездеседі. Интермәтінді әдебиетшілер осы күнге дейін фольклор қатарында алып келеді. Бұл жағдайда, М. Әуезовтің тұжырымын назарға алсақ, би-шешендер сөзінің авторы халық. Анығында, шешендік сөз белгілі бір би-шешендердің атынан берілетіні анық. Белгілі ғалым Р. Сыздықова «Қазақ әдеби тілінің тарихы» зерттеуінде риторикамен қатар жыраудың өлеңін ауызша таралған авторлы әдебиет ретінде анықтайды [6, 22]. Интермәтіндерге Абай қарасөздерінен мысал келтірер болсақ, Абайдың 27-қарасөзінің мазмұны мынандай: «Бұл ғаламды көрдің, өлшеуіне ақылың жетпейді, келісті көркемдігіне және қандай лайықты жарастықты законімен жаратылып, оның ешбірінің бұзылмай тұғынын көресің. Бұлардың бәріне ғажайып қаласың және ақылың жетпейді, осылардың бәрі де кез келгендікпен бір нәрседен жаралған ба, яки бұлардың иесі бір өлшеусіз ұлы ақыл ма? Егер ақылменен болмаса, бұлайша бұл есебіне, өлшеуіне ой жетпей тұғын дүние әрбір бір түрлі керекке бола жаратылып және бір-біріне себеппен байланыстырылып, пенденің ақылына өлшеу бермей тұғын мықты көркем законға қаратылып жаратылды» [7, 111].

Ақынның интермәтіндерді шеберлікпен қолданғанын көруге болады. Бұл үзіндіде Абай ақиқатты тануда жаңалық ашты. Абайдың 6-қарасөзінде халық мақалдарын қолданып, талдайды. Фольклор үлгілері интермәтін ретінде келген.

«Қазақтың бір мақалы: «Өнер алды бірлік, ырыс алды тірлік» дейді. Бірлік қандай елде болады, қайтсе тату болады - білмейді. Қазақ ойлайды: бірлік ат ортақ, ас ортақ, киім ортақ, дәулет ортақ болса екен дейді. Олай болғанда байлықтан не пайда, кедейліктен не залал? Ағайын құрымай мал іздеп не керек? Жок, бірлік ақылға бірлік, малға бірлік емес. Малынды беріп отырсаң, атасы басқа, діні басқа, күні басқалар да жалданып бірлік қылады!

Бірлік малға сатылса, антұрғандықтың басы осы. Ағайын алмай бірлік қылса керек, сонда әркім несібесін құдайдан тілейді, әйтпесе құдайдан тілемейді, шаруа іздемейді. Әуелі біріне-бірі пәле іздейді. Не түсін, не ажарын, не өкпесін бұлдап, ол болмаса, бір пәле салып, қорғалатып, әйтеуір бірін-бірі алдаудың амалын іздеседі. Мұның қай жерінен бірлік шықты?» [7, 95].

17-қарасөзінде де ақын: «Ақыл айтыпты: «Не дүниеге, не ахиретке не пайдалы болса, не залалды болса, білетұғын мен, сенің сөзіңді ұғатұғын мен, менсіз пайданы іздей алмайды екен, залалдан қаша алмайды екен, ғылымды ұғып үйрене алмайды екен, осы екеуі маған қалай таласады? Менсіз өздері неге жарайды?»,-депті [7, 103].

29-қарасөзінде: «Әуелі «Жарлы болсаң, арлы болма» дейді. Ардан кеткен соң, тірі болып жүрген құрысын. Егер онысы жалға жүргенінде жаныңды қинап еңбекпенен мал тап деген сөз болса, ол – ар кететұғын іс емес. Тыныш жатып, көзін сатып, біреуден тіленбей, жаның қарманып, адал еңбекпен мал іздемек ол арлы адамның ісі.

«Қалауын тапса, қар жанады», «Сұрауын тапса, адам баласының бермейтіні жок» деген ең барып тұрған құдай ұрған сөз осы. Сұрауын табамын, қалауын табамын деп жүріп қорлықпенен өмір өткізгенше, малды не жерден сұрау керек, не аққан терден сұрау керек қой.

«Атың шықпаса, жер өрте»,–дейді. Жер өртеп шығарған атыңның несі мұрат? «Жүз күн атан болғанша, бір күн бура бол»,–дейді. Тәңірге жазып, мінбей-түспей арып, шөмендеп диуаналықпен бір күн болған буралық неге жарайды?»,-дейді [7,115].

35-қарасөзінде ақын: «Дүние үшін болғандарға айтар дейді: «Сендер дүниеде қажеке, молдеке, сопеке, мырзеке, батыреке аталмақ үшін өнер қылып едіңдер, ол дүниең мұнда жок. Сендердің ол қызықты дүниең харап болған, сонымен қылған өнерлерің де бітті. Енді мұнда құрмет алмақ түгіл, сұрау беріңдер! Мал бердім, өмір бердім, не үшін сол малдарыңды, өмірлеріңді, бетіңе ахиретті ұстап, дін ниетің дүниеде тұрып, жұртты алдамақ үшін сарып қылдыңдар?» деген [7, 120].

Абай өз еңбектерінде және аудармаларында тым көп идиомаларды қолданған. Ақын «қиын тауып, қисынын келтіріп» деген тұрақты тіркестерді шебер қолданды. Жаңа өрнектерді қолдану, тұлғаның құрылымындағы өзгерістер, өрнектерді жеңілдету, олардың арасына сөздердің қосылуы ақын поэзиясының аудармаларында жиі кездеседі.

Сағыныш бар, дүниеде жұбаныш бар,

Көңілді көтеретін қуаныш бар.

Құлын тайдай айқасып, ойын салып,

Кептеріе сүйеніскен демалыс бар (М. Ю. Лермонтовтан) [8, 46].

Мұнда да, яғни аударылған өлеңде екі тұрақты тіркес бір көзқараста қолданылады. Алғашқысы, халықтық тілдегі «көңілді көтеретін» қолданылса, ақын «*құлын-тайдай тебісу*» орнына «*құлын-тайдай айқасып*» қолданып, халықтық идиоманы аударма тіліне сай айналдырады.

Ақын мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді жиі қолданады. Нақыл сөздер еш өзгеріссіз қолданылады. Фразеологизмдер көбінесе көркем әдебиет тілінде қолданылатынына қарамастан, қолдану әдісі де өзіндік сипатқа, ерекшеліктерге ие. Біріншіден, біз сөз тіркестері бір мағынаға ие екенін ескереміз, екіншіден, бұл жергілікті тілде ұзақ уақыт бойы жасалынған сөз асылы. Р. Сыздықова былай дейді: «Жеке суреткер тіліндегі образды фразеологизмдердің типтерінің, олардың азды-көптігін, ескі-аздылығын түгендеу үстінде ақынның не жазушының фразеологизмдер саласындағы байырғы қазынаны қаншалықты игеріп, кәдеге асырғанын, қаншалықты жаңаларын ұсынғаннан көруге болады. Ал бұл шығармашылық контекст немесе авторлық даралық дегенді танытады, тіпті кеңірек қарасақ, суреткер тіліндегі фразеологизмдер әлемі оның поэтикалық тіл арқылы көрінетін дүниетанымын көрсетеді» [6, 30]. Ғалым пікірі бойынша, онда фразеологизмдердің жазушы шығармасында өз орнын табуы ақынның қазақ қарасөз әлемін терең түсінетіндігін көрсетті. Осы тұрғыда Абай шығармаларындағы өрнектерді, оның ішінде идиомаларды қолдануға назар аударсақ, ақынның өз сөздерін қолдана білуі мен сөз құра білуі бізге әсер етеді. Поэзия шебері олардан жаңа мағыналар құра алды, сонымен қатар оның шығармаларында ұтымды әрі орынды қолдана білді. Автор бұл құбылыстың көлемін вербальды тілдегі тұрақты сөз тіркестерінің позициясын сақтай отырып, кейде ауызша тілде тұрақты тіркестерді өзгерту және құру арқылы кеңейтті. Бұдан ақынның тіл шеберлігі арқылы оның даралығын, өзіндік ерекшелігін түсінуге болады.

Қысқасы, Абай ауызша, эмоционалды әсерлі сөздердің байлығын жалпыхалықтық тілде қолданады. Қарапайым сөздерді қолдану арқылы сөйлемдердің экспрессивті және эмоционалды күшін арттырады. Қазақ поэзиясында Абай тілінің ерекшелігі объектіні сипаттауда, түсіндіру процесінде айқын байқалады. Абай тілінің шебері болған бейнелі көркемдік жаңашыл метафораның нақты мысалын тіпті алғашқы қазақ ақын-жазушылары да ұсына алды деп айтуға болады. Бұған мысал ретінде қазақ әдеби проза тіліндегі «ой» және «қайғы» сөздерінің қатысуымен әр түрлі етістік мағыналары бар метафоралық тіркестердің жасалуы. Интермәтіндік қосымшалар мәтіннің мағыналық элементтері болғандықтан, мұндай мәтінді қабылдау оқырманнан «бөтен сөз» берген мағынаны ашу үшін едәуір интеллектуалды күш-жігерді қажет етеді және Р. Барттың айтуы бойынша оны өзін «ақсүйектер оқырмандары» санатына жатқызуға мүмкіндік береді [8, 53].

Абайдың қарасөздеріне назар аударсақ, прецеденттік мәтіндер де кездеседі. Мысалы ақынның 37-қарасөзінде: «Өзің үшін еңбек қылсаң, өзі үшін оттаған хайуанның бірі боласың; адамдықтың қарызы үшін еңбек қылсаң, Алланың сүйген құлының бірі боласың. Сократқа у ішкізген, Иоанна Аркті отқа өртеген, Ғайсаны дарға асқан, пайғамбарымызды түйенің жемтігіне көмген кім? Ол – көп, ендеше көпте ақыл жоқ. Ебін тап та, жөнге сал. Адам баласын заман өсіреді, кімде-кім жаман болса, оның замандасының бәрі кінәлі»,–дейді [7, 147]. Осы қарасөзіндегі Сократ, Иоанна Арк, Ғайса деген прецеденттік есімдерге анықтама бермейді, тек сілтеме жасаған. Өйткені бұл есімдер – халыққа танымал болған есімдер.

Бүгінгі қолданысына мысал келтірер болсақ, Ринат Зайытов пен Балғынбек Имашев айтысында Р. Зайтов:

Шындықты айта-айта түк шықпады,

Көрейік өтірікті енді ақтарып.

Сахнаға Судыр Ахмет болып шықтым,

Аферист Балғынбекпен тең боп қалып.

Ассалаумағалейкум, қазақ деген,

Дүние жүзіндегі ең көп халық! – деді Ринат.

Өте әдемі әзіл және астарлы ойы қалың. Судыр Ахметтің екіжүзді, өтірікші мінезін негізге алған. Осындай прецеденттік мәтіндердің мазмұнының астарында тарихи тұлғалардың, мифтік бейнелердің аттарында, яғни антропонимдерде ұлттық болмыс пен мәдениет сақталған. Қорыта келгенде, прецеденттік есімдер дегеніміз поэтикалық шығармалардағы, фольклордағы халыққа таныс кейіпкерлердің есімдері. Прецеденттік есімдер біздің мәдениетімізде, әдебиетімізде, тарихымызда ерекше орын алады.

Абай Құнанбаевтың қара сөздеріндегі интермәтіндердің табиғатын талдау барысында ақынның айтар ойын мағыналы және оқырманға нақты жеткізу үшін көпшілікке бұрыннан таныс материалдарды, яғни интермәтінді қолданғандығы айқын болды. Ақын қолданған интермәтіндер көбінесе фольклор болып табылады. Сондай-ақ, халықтық тұрақты тіркестер, мақал-мәтелдер де жиі қолданылған. Интермәтіндік қолданыстар кейіпкерлерді суреттеуде, сипатталған оқиғаларға автордың көзқарасын білдіруде, автор ойын жеткізуде айырықша қызмет атқарады. Ақын шығармаларын зерделеу барысында интермәтіндердің рөлі мынада екені анықталды: мәтіннің оқырманға әсер ету функциясын арттырады, оқырманның мәдени, тарихи білімін кеңейтеді және ұлттық кодты дамытуға ықпал етеді.

Болашақта осы мақаламен өзектес прецеденттік атаулар да зерттеу нысаны болады. Прецеденттік атауларды зерттеу қазақ мәдениеті, әдебиеті мен тарихында маңызды мәселелер қатарын құрайды. Олар тарихи тұлғалар, мифтік образдар, яғни антропонимдердің ұлттық танымды, мәдениетті

сақтауға мүмкіндік береді, яғни ұлттық мәдениет туралы білімнің қайнар көзі болып табылады.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды түйіндей келе, қай халықтың болмасын, тұрмысы мен танымындағы бар дүние сол халықтың жадында сақталып, тек тілінде ғана көрініс табады. Тіл арқылы мәдениетті: халықтың тарихын, салт-дәстүрін, мінезін, менталитетін танимыз. Халықтың дүниетанымы негізінде қалыптасқан мәдениеттің кейбір құпия сырлары тілдегі сөздерде жасырынған. Қазақ халқының ұлттық танымында қалыптасқан әрбір тілдік бірліктер халықтың рухани-материалдық мәдениетінен де, салтынын да орын алады. Әлем бейнесі мен ұлттық мәдениет, халықтың салт-дәстүрлері мен сенімдері, сол тілде сөйлейтін халық тарихы көрініс табатын кез-келген халық ұғымындағы сөздер баға жетпес лингвистикалық қазына болып табылады. Мәдениет ұғымының кең мағынада қолданылатыны белгілі.

Интертекстуалдық категориясы бірінші рет семантикалық категория ретінде қарастырылды. Мақалада интертекстуалдық мәтіннің ерекшелігі, автордың мәтініне кірістірілген басқа мәтіндермен үндестікті сақтауы анықталды. Көркем мәтіннің авторы өз туындысына басқа авторлардан мәтіндер кірістіруі мүмкін. Өз шығармасына басқа мәтіндерді кірістірудің мақсаты айтар ойын әсерлі жеткізу болып табылады.

Қорытындылай келгенде, Абайдың поэтикалық әлемі фольклорға ұқсас екенін дәлелдеудің қажеті жоқ, өйткені ол риторика дамыған ортада, фольклорға өте бай ортада жетіледі. Алайда Абайдың ойға жүйріктігі халықтық қағидаларды, қанатты сөздерді, мақал-мәтелдер, афоризмдерді қолданылуынан көрінеді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Бахтин, М. М.** Эстетика словесного творчества / Походаев В. С. [Текст] – М. : Искусство, 1986. – 445 с.

2 **Чернявская, В. Е.** Лингвистика текста : Поликодовость, интермәтінұальность, интердискурсивность [Текст] : учеб. пособие. – М. : Либроком, 2009. – 248 с.

3 **Арнольд, И. В.** Семантика. Стилистика. Интертекстуальность [Текст]: сб. ст. / И. В. Арнольд; науч. ред. П. Е. Бухаркин – СПб.: С.-Петербург. гос. ун-т., 1999. – 443 с.

4 **Кремнева, А. В.** Основные направления интертекстуальных исследований и возможные перспективы дальнейшего изучения проблемы межтекстового взаимодействия [Текст] // Журнал «Известия ВГПУ», Филологические науки. – Волгоград, 2017 год. – С. 105–115.

5 **Абдыханова, Б. А., Конкаева, Р. К.** Лингвокультурологическая роль фольклорных произведений как прецедентных текстов (на основе художественных произведений XXI в.) [Текст] // Scientific Collection «Interconf», № 3(36). Challenges in Science of Nowadays Washington, USA, 26-28.11.2020. – С. 688–695.

6 **Сыздықова, Р.** Қазақ әдеби тілінің тарихы [Текст]. – Алматы : Ана тілі, 1993. – 319 б.

7 Абай шығармаларының 2 томдық толық жинағы, Т. 1-Т. 2. [Текст]. – Алматы : Жазушы, 2015. – 336 б.

8 **Кремнева, А. В.** Интертекстуальные включения как один из барьеров на пути интерпретации текста. [Текст] // Журнал «Филология и человек». – Барнаул. – 2019. – № 1. – С. 46–60.

9. **Караулов, Ю. Н.** Русский язык и языковая личность [Текст]. – М. : Наука, 1987. – 262 с.

10. **Барт, Р.** Избранные работы. Семиотика. Поэтика [Текст] : Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.

References

1 **Bahtin, M. M.** Estetika slovesnogo tvorchestva / Pohodaev V. S. [Aesthetics of verbal creativity] [Text]. – Moscow : Iskustvo, 1986. – 445 p.

2 **Chernyavskaya, V. E.** Lingvistika teksta: Polikodovost, intertekstualnost, interdiskursivnost [Linguistics of the text: Polycode, Intertextuality, Interdiscursiveness]. [Text]: textbook – Moscow : Librokom, 2009. – 248 p.

3 **Arnold, I. V.** Semantika. Stilistika. Intertekstualnost [Semantics. Stylistics. Intertextuality]. [Text]. Sb. st. / I. V. Arnold; nauch. red. P. E. Buharkin – St. Petersburg : S.-Peterb. gos. Un-t., 1999. – 443 p.

4 **Kremneva, A. V.** Osnovnye napravleniya intertekstualnyh issledovaniy i vozmozhnye perspektivy dalneyshego izucheniya problemy mezhtekstovogo vzaimodeystviya [The main Directions of intertextual Research and possible Prospects for further Study of the Problem of intertextual Interaction] [Text]. // Zhurnal «Izvestiya VGPU», Filologicheskie nauki. – Volgograd, 2017. – P. 105 – 115.

5 **Abdyhanova B. A., Konkaeva R. K.** Lingvokulturologicheskaya rol folklornyh proizvedeniy kak precedentnyh tekstov (na osnove hudozhestvennyh proizvedeniy XXI v.). [The linguistic and cultural Role of folklore Works as precedent Texts (based on Works of Art of the XXI century)] [Text]. In Scientific Collection «Interconf». – № 3(36). Challenges in Science of Nowadays Washington, USA, 26-28.11.2020. – P. 688–695.

6 Syzdykova, R. Қазақ әдеби тілінің тарихы [History of the Kazakh literary language] [Text]. – Almaty : Ana tili, 1993. – 319 p.

7 Abay shyғarmalarynıń 2 tomдық tolyқ zhınaıy. [Complete Collection of Abay's Works in 2 volumes] [Text]. T. 1–T. 2. – Almaty : Zhazushy, 2015. – 336 p.

8 Kremneva, A. V. Intertekstualnye vklucheniya kak odin iz barerov na puti interpretacii teksta. [Intertextual Inclusions as one of the Barriers to Text Interpretation] [Text]. In Zhurnal «Filologiya i chelovek». – Barnaul, 2019, №1, P. 46–60.

9. Karaulov, Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost. [Russian Language and linguistic Personality] [Text]. – Moscow : Nauka, 1987. – 262 p.

10. Bart, R. Izbrannye raboty. Semiotika. Poetika [Scarred works. Semiotics. Poetics] [Text]: Per. s fr. / Sost., obsch. red. i vstup. st. G. K. Kosikova. – Moscow : Progress, 1989. – 616 p.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

Г. Токенкызы¹, *Б. К. Жумабекова², Н. З. Жуманбекова³

¹ Университет «Туран-Астана»,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

² Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;

³ Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ХАРАКТЕРИСТИКА ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ ТЕКСТОВ В «СЛОВАХ НАЗИДАНИЯ» АБАЯ

В статье анализируется природа интертекстов в «Словах назидания» Абая Кунанбаева. В представленной статье раскрыты значения «Слов назиданий» великого поэта и даны характеристики интертекстов в его произведениях. Интертекст становится сегодня характерной чертой художественных, публицистических и рекламных текстов. В качестве интертекста анализируются образцы фольклора: идиомы, народные пословицы и поговорки; в качестве прецедентных текстов рассмотрены прецедентные имена – это имена персонажей поэтических и фольклорных произведений, метафоры и фразеологизмы. Поэтическая природа интертекстов в «Словах назидания» Абая рассматривается впервые.

Интертекстуальные вкрапления позволяют описать героев, выразить отношение автора к описываемым событиям, сообщить свою точку зрения.

Подтверждается, что использование интертекстов способствует повышению эффективности функции воздействия, так как активизирует культурно-значимые, исторические знания читателя и содействует развитию национального кода.

Прецедентные имена, как прецедентные тексты, занимают особое место в казахской культуре, литературе и истории. Они позволяют сохранить национальную самобытность и культуру в именах исторических личностей, мифических образах, то есть антропонимах и являются источником познания национальной культуры.

Искусное использование устойчивых сочетаний и новых вкраплений в их структуре в произведениях и переводах поэтов, то есть включение новых слов в их состав свидетельствует об особенностях поэтического дискурса в казахском языке.

Ключевые слова: интертекст, интертекстуальный анализ, прецедентное имя, национальный код.

G. Tokenkyzy¹, *B. K. Zhumabekova², N. Z. Zhumanbekova³

¹ University «Turan-Astana»,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

² Toraigyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

³ L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 11.03.22.

CHARACTERISTIC OF INTERTEXTUAL TEXTS IN THE “WORDS OF EDIFICATION” BY ABAY

The article analyzes the nature of intertextual texts in «Words of Edification» by Abai Kunanbayev. The presented article reveals the message of the «Words of Edification» of the great poet, the characteristics of intertexts in his works. Intertext is now becoming a characteristic feature of fictional, journalistic and advertising texts. Examples of folklore are analyzed as intertext: idioms, folk proverbs and sayings; the precedent names are considered as precedent texts – these are the names of characters in poetic and folklore works, metaphors and phraseological units. The

poetic nature of the intertext is considered for the first time in Abai's Words of Edification.

Intertextual inclusions allow to describe characters, to express the author's attitude towards the events occurred and to communicate his viewpoint.

It has been confirmed that the use of intertexts contributes to an increase in the effectiveness of the influence function, as it activates the culturally significant, historical knowledge of the reader and assists in the development of the national code.

Precedent names, as precedent texts, occupy a special place in Kazakh culture, literature and history. They allow to preserve national identity and culture in the names of historical figures, mythical images, that is, anthroponyms, i.e. are a source of knowledge of national culture.

Skillful use of set expressions and their new embedment in structure in poetic translation, in other words including new words in their composition demonstrates specific features of poetic discourse in Kazakh.

Keywords: intertext, intertextual analysis, precedent name, national code.

FTAMP 17. 81. 31

<https://doi.org/10.48081/HKKZ1053>

***Ш. Ж. Трушева¹, А. К. Трушев², Ә. А. Трушев³**

^{1,2,3}Торайғыров университетті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

МӘШҰР-ЖҮСІПТІҢ ӘЛЕМДІК ТІЛДІК БЕЙНЕСІ

Мәшұр-Жүсіптің әлемдік тілдік бейнесі әлі толық ашылып болған жоқ. Демек, ақынның шығармашылығын антропологиялық тұрғыда зерттеу күнқұрғатпайтын міндет. Философтар – Гегель, Фейрбах, Гулыга т.б. антропоцентрилік (антропоэкеттік) мәселелерге философиялық тұрғыдан келген. Тұлғатану ол – Мәшұр-Жүсіптің ұлттық болмысын жете зерттеу арқылы ғана ашылады. Ол үшін қоғам – табиғат – адам байланысы оның ішінде адамдардың қарым-қатынасы, сыртқы қоршаған ортаны танып білу (таным) тіл арқылы жүзеге асады. Ұлттық мінез дегеніміз белгілі бір ұлттың өзіне ғана тән, өзгеше мінез-құлықтарының жиынтығы емес, жалпы адамзаттың мінез-құлықтардың өзгеше әмбебап жиынтығы екендігін ғалымдар айтып жүр. Кей жағдайда, әлемнің тілдік бейнесін де тұлға арқылы ашуға болатыны көрінді. Осы орайда, Мәшұр-Жүсіптің 20 томдық шығармалар жинағы арқылы жалпы түркі, шығыс, орыс-еуропа мәдени-рухани байланысын тануға да әбден болады. Сол арқылы әлемнің рухани мәдениетіне де жол ашылатыны байқалады. әл-Фараби шешендік өнерді философияның құрамында қарастыруы тегіннен-тегін емес. Мәшұр-Жүсіп шығармаларындағы шешендік сөздер, риторикалық өнері – Ұлы Даланың есте жоқ ескі заманнан жеткен ауызша мәтіннің хатқа түскен мәтіні, ұлттық коды. Айталық ым тілі, тұспал сөз, диалог сөз, дала соты лингвистикасы, жұмбақ сөз, жарыс сөз, сөз сұрау, дат айту (адамның дүниеге келгеннен, өлік жөнелту) лексикасы ұлттың расында да мінез-құлқын нақты көрсете алады.

Кілтімі сөздер: антропология, мінез-құлық, сөз өнері, тұлға, ұлттық мәдениет, ым тілдері, дискурс, даугер, талапкер.

Кіріспе

Мәшұр-Жүсіп шығармаларында шешендік сөздер өте көп жиналған. Шешендік сөздер ауызша да, кейін жазбаша да жетті. Мәшұр-Жүсіп

шешендік сөздерді жинап, көшіріп алушы ғана емес, сол дүниенің қағазға түсірген жанама авторы да болып табылады. Әрине, қазақтың шешендік сөздері туралы кітаптар да, зерттеулер де баршылық. Сол шешендік сөздердің кейбір нұсқасын, Мәшһүр-Жүсіп жинағынан да ұшыратамыз. Шешендік сөздерде – көбіне қазақ халқының, тіпті көрші елдердің шешендерімен дау-айтыстар кездеседі. Шешендік сөздерде – еңбектеген баладан, еңкейген кәріге дейін дискурсқа қатысады. Шешендік сөздерде гендерлік мәселелер де қамтылған. Шешендік сөздердің арнайы дайын сценарийі болмаған. Шешендік сөздер – сөз құдіретінің жинағы. Осы тұрғыдан келгенде талдауға түскен тілдік деректер Мәшһүр-Жүсіптің тілдік тұлғасын, одан кейін әлемдік тілдік бейнесін толықтай ашып, танытуға болады деп ойлаймыз. Мәшһүр-Жүсіптің тілдік тұлғасын әлемдік тұрғыда зерттеу күнқұрғатпайтын міндет деп білеміз.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу нысаны бойынша ғылыми бағыттағы нақты әдебиеттер қарастырылды. Кейбір ғылыми мақаланың мәнін ашатындай қағидаларға сілтемелер жасалды. Сондықтан да Мәшһүр-Жүсіптің тілдік бейнесін ашатындай ғылыми-теориялық тұжырымдардың негіздемесі жасалды деп ойлаймыз. Шешендік дискурсты зерттеу арқылы қазақ даласындағы шешендік институттың ақын шығармаларында анық көрініс тапқанына көз жеткіздік. Бұл орайда, тақырыпты ашу мақсатында салыстырмалы әдістер арқылы алынған материалдарды екшеу, қорытындылау, сипаттау т.б. көп нәтиже берді. Деректерді өңдеу, оны ғылыми қалыпқа салып жазып шығу төмендегідей нәтижелер берді.

Нәтижелер мен талқылау

Д. Раев: «Қазақ шешендігіндегі «кәміл адам» концепциясын» – деген тарауда: «Кәміл адам» мәселесінің қазақтың дәстүрлі мәдениетінде және шешендік мәдениетте қалай қарастырады дегенге: – Абсолюттік тұрғыдан алғанда микрокосм ретінде адамға жаратылысынан кәмілділіктің берілмеуі, адамның әуел бастан кәміл емес жаратылыс болуы. – Адамның жер бетіне түсірілген тірі жаратылыстармен салыстырғанда және тектік бастама тұрғысынан алғанда салыстырмалы түрде біршама кемел жаратылыс болуы. Адамда әлем шындығының көп жақтары жинақталған, барлық реалдылық тоғысқан. – Адамның саналы бүтін ретіндегі жаратылу мақсаты, «Инсан» ретіндегі тағайындалу табиғаты, оған кемелдену міндетін жүктейді, қажеттігін туғызады, мүмкіндігі мен қабілеті беріледі. – Адам біршама автономиялы жаратылыс. Оған белсенді әрекет ету қабілеті берілген, демек оның біршама тіршілікті, рационалды жаратылыс болуы. – Адамзат баласына өмір құрылысына, өмір сүру векторына қанағаттанбау мүмкіндігі де берілген. Сондықтан оған рухани бостандық тән қасиетте. Адамға «нонконформистік»

қасиет тән, яғни ол адамның «еркін ойға қабілеттілігін» білдіреді. – Адамзаты үшін кәмілділіктің үлгісі (идеалы) бар – ол Жаратушы Абсолют әрі ол – физикалық әлемінде емес – метафизикалық кеңістікте – Трансценденттік құбылыс болуы. – Адамның оптимистік қасиетінің болуы, яғни кемелділікке ұмтылыс та адамға табиғатынан берілетін атрибут. Мінездің кәміл үлгісін таңдау құқы адамға берілген қасиет. – Жоғарыда көрсетілген методологиялық пирамида, сайып келгенде адам «Меніне» тұйықталады, яғни кемелдену, «кәміл адам» тұғырнамасы оның өз «Меніне» тәуелді болады. Демек, біздің көзқарасымыз бойынша, «кәміл инсан» концепциясы антропоцентристік сипат алатын құбылыс – дейді [1, 184–185 б.]. Немесе, «Кәміл адам» концепциясындағы мистикалық үрдістің тағы бір өзіндік ерекшелігі – рухани жетілуді «Құдай-Әлем-Адам» кеңістігі шеңберінде қарастырылуы – дейді Д. Раев. Демек, Абай да, Мәшһүр-Жүсіп те адамзат үшін кәмілділіктің үлгісі (идеалы) бар – ол Жаратушы Абсолютті Алланы басшылыққа алғаны сөссіз. Әл-Фарабидің айтуынша, азаматтық ғылым – адамды «кәміл инсан» болу мақсатына алып баратын жолдарды зерттеп қарастырады. Сондықтан да Абай Құнанбаев «толық адам»: Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, Сонда толық боласың елден бөлек. Жеке-жеке біреу жарытпайды, Жол да жоқ жарыместі «жақсы» демек... десе, Мәшһүр-Жүсіп «түгел адам» тұрпатын ұсынған: Байғыздай өзіңді-өзің жұрттан қашыр, Ішінді аш қып, үніңді асыр. Түгел адам болуға талап қылсаң, Шала-шарпы жандардан сырынды жасыр! – деген. Д. Раевтың: «Әлем кәмілділігі адам кәмілдірілігімен өлшенеді» – деген пікіріне толықтай қосыла отырып мына сөздердің мағынасын ашқанды жөн көрдік: Инсан – а. [айсан-А.Қ. инсан: человек] – человек. Кәміл – а. [камл – А.Қ. кәмил: 1. полный, целый; 2. совершенный, законченный] – 1. вполне, в самом деле. 2. рел. совершенный [2, 128, 130 б.]. Д. Раев: «Кәміл адам» концепциясының тағы бір қыры – адамның тіл тектілігі моделінен байқауға болады. Қазақ мәдениетінде тіл – адамға берілген ұлы құндылықтардың бірі ретінде мойындалады. Тіл – адамның кемелдену құралы, оның көріну формасы – дейді [3, 191 б.]. Б. И. Нұрдәулетова: Тілді ойлаумен байланысты талдау барысында лингвистер, сондай-ақ философтар да дүниені танудың екі түрлі тұрпатын ұсынады: 1. дүниенің (ғаламның) бейнесі; 2. дүниенің (ғаламның) концептуалдық бейнесі; «Тіл және ғалам бейнесі» туралы мәселе адамның дүниетанымын қалыптастыруға тілдің қатысын қарастыра отырып, зерттеудің екінші ракурсын да қамтиды, оның мәні – тіл лингвистиканың, семиотиканың, философияның, теологияның, мифологияның, фольклордың, өнердің, поэтиканың, дағдылы (кәдімгі) сананың көзімен қалай бейнелейтінін анықтауға байланысты», – деген [4, 151 б.]. Демек, Алла хикметті Мәшһүр-Жүсіпке молынан берген. Ол ақыл, парасат иесі ретінде кәмілділікке ұмтылған. Сондықтан да Мәшһүр-

Жүсіп шығармаларындағы шешендік өнерді тілдік және ғаламдың тұрғыда зерттеудің маңыздылығы зор. Біз сөз қылғалы отырған Мәшһүр-Жүсіпке тән қасиет ол – даралық. Даралық қасиетін айқындайтын ол – Мәшһүр-Жүсіптің тілдік тұрпаты. Оның ішінде шешендік өнері де болып табылады. Әрине, бұл орайда қазақ арасына кеңінен тараған «шешендік сөздерге» ден қойып, арнайы зерттеу объектісі етіп қосып аламыз. Оның өзіндік себебі де жоқ емес, Мәшһүр-Жүсіп жинаған шешендік сөздердің кейбірі өзгеше нұсқасымен «шеншендік сөздер» кітабында да ұшырасады. Мазмұны мен мәні бір, бірақ та мәтін ішіндегі кісі аттары, сөз қолданысы, орыны өзгеріске ұшыраған күйінде кездеседі. Тілдік тұлға. Өзінің күрделі де қайшылықты ішкі әлемі бар, дүниедегі (материалдық, идеялық) зат, құбылыстарға өзіндік көзқарасы, қарым-қатынас межесі қалыптасқан, өзін-өзі, өзі және өзге, өзі және жаратылыс атаулымен ерекше диалог орната білетін үлкен сана мен тіл иесі, шын мәніндегі Адам, оның тілі арқылы танылатын бейне [5, 305 б.]. Мәшһүр-Жүсіп шығармаларындағы шешендік сөз (тіл) арқылы әлемнің (түркі, қазақ) елінің) тілдік бейнесін танимыз. Бұл – шешендік сөздер ауызекі тілде ауыздан ауызға (ауызша мәтін) арқылы жеткен. Кейіннен қағаз бетіне түскен. Ұлы Даланың ең біріншіден, риторикалық өнердің қас шеберлерінің сөзбе сөз айтысын көрсетсе, екіншіден, мінез - құлқын, ешкімге ұқсамайтын құқық ережелерін, мәдениетін, салт-дәстүрін, әдет-ғұрыпын т.б. қысқаша айтқанда қазақ өмір сүріп отырған ортаны, оны қоршап тұрған әлемнің (тау-тас, аң-құс, өсімдік-шөп, су-өзен, мал-егін шаруашылығы т.б.) осы додада шынайы әлемдік бейнесі анық көрінеді. Шешендік өнерге түсетін адам арнаулы дайындықтан өткен, ұтқыр, ойлы сөзімен және тез-шапшаң сөз тауып, қолма-қол терең ойлы жауап беретін, асы қабілетті, дарынды, дала заңына жүйірік және дара жан болған. Шешендер қазақтың әр аймағының өзіне тән салты мен әдет-ғұрпын ерекшеліктерімен жақсы хабардар болған. Олар «ұзын құлақ» сымсыз телефон арқылы – шетелдердің (көрші елдердің) де хал-ахуалын біліп отырған, хабардар болған. Оның энциклопедиялық біліміне жай адам таласа алмаған. Ал өз елінің, әсіресе басқаның да (қазақ ішілік ауылдар т.б.) шежіресін, тарихын өте жақсы білген. Шешендік дауға түсетін адамға кіршіксіз, міні жоқ талабы қойылған. Шешен адам өткен-кеткен тарихты біліп қана қоймаған, есте сақтау қабілеті жадысы да күшті болған. Жалпы, халық: би, шешен – деген эпитетті – лақап атты, жылдар бойы көзге түскен, аса дарынды кісіге ғана қосқан. Бұл атақтарды еліне, қазақ халқына қызмет етіп қана алған. Былай бір – екі ауыз сөз біледі екен деп, кім көрінгенге, көлденең көк аттыға үлестіре бермеген. Халықтың сүйіспеншілігімен алған. Шешен сөзінің мағынасы туралы: Қазақтар қолданатын «шешен» сөзінің түп төркіні – дана, ақылды деген мағынаны білдіреді. Бұл көне монғол сөзі, ерте заманда да дәп қазіргі қазақтар

қолданылып жүрген мағынада, аз ғана дыбыстық өзгерісте айтылғанын жазған [6, 119 б.]. Би сөзі: Түркілердің мансап иелерін «би, бек» атаған. «Би – бектен, бек-бүюктен» қысқарған атаулар. «Бүюк – үлкен, зор» мағынасында айтылған [7, 87 б.]. Би-сөзінің этимологиясы біздің монографияда талданғанын айтып өтуге тиістіміз. Мәшһүр-Жүсіп шығармаларында дүниенің тылсым сырларынан бастап, ұтқыр сөз, ойлы сөз, ым сөз, жұмбақ сөз, сот сөзі, кесім сөз, құпия сөз, сандық құпия сөз, тұспал сөз, заттың көмегі, демеуі арқылы сөйленетін сөз т.б. түрлері кездеседі. Шешендік сөздер ұлттық мәдениеті тұтастай, барлығын (көзге көрінетін, көрінбейтін) қамтый алмағанымен, біршама толықтау суретін танытып, сипаттап беретіні анық. Шешендік өнер бізді шынайы өткен ғасырға жақындатады. Қазақ кім әділетсіз болса соған басын иемейтін және де қазақтың қанынан құл болып, күң болып көрмеген даланың мінезін, жүген құрық тимеген асау, қас тұлпардың мінезін көресің. С.М. Артюнян ұлттық мінезге «ұлттың тарихи дамуының ерекшелігімен, материалдық өмір ықпалымен қалыптасатын, оның мәдениетінен көрінетін ұлттық әдеттер мен эмоциялардың өзгеше ұлттық көрінісі (С. М. Артюнян. Нация и ее психический склад. Краснодар, 1966, 31 б. Н. А. Ерофеев. Туманный Альбион. Англия и англичане глазами русских. 1825–1853. М., 1982, 16 б.) [8, 169 б.]. Тер-Минасова кең тараған пікірлерге сүйенсек, ұлттың мінез дегенеміз – белгілі бір ұлттың өзіне ғана тән, өзгеше мінез-құлықтардың жиынтығы емес, жалпыадамзаттың мінез-құлықтарының өзгеше әмбебап жиынтығы – екендігін жазады. Расын да Мәшһүр-Жүсіп шығармаларында және қазақ даласындағы билер мен шешендердің, ғұламалардың, сұлтандардың, даналардың, ақын-жыраулардың – қалдырған ауызша тараған рухани құндылықтарында, көне түркі жазба мұраларындағы сақталған тілдік деректерде (дала мінезін) ашатын осындай асы құнды мәліметтер дала мәдениетін тануға мүмкіндік беретіні сөзсіз екені белгілі болды. Ол тілдік деректер түркі-қазақ елінің материалды және материалды емес (рухани) мәдени өмірінен де сыр беретіні байқалды. Демек, бұл-дереккөздер бір ғана кісінің тұрпатын көрсетпейді, соған қатысқан айналасындағы материалды (сөзді басқа қосымша үстеме зат арқылы таныта білу: қамшы, домбыра, найза, қылыш т.б. арқылы, қыздар сәукеле, әйелдер қарқара киген, қызға сырға тағу т.б.). С.Әлісжан автор бейнесі туралы айта отырып, кітабында келтірген Р. Г. Букейханованың пікіріне біз де сүйенеміз: «Қазіргі қазақ тіл біліміндегі антропоэктік бағыттың белең алуымен орай «автор бейнесі» ұғымы «тілдік тұлға» ұғымына ұласып отыр. Бұл ұғым екі мәселенің басын қосады: тіл және адам (тұлға), тілдік бірліктер мен оған адамның қатысын көрсетеді. Тіл біліміндегі антропоэктік парадигма бірінші орынға адамды (тілдік тұлғаны) шығарады да, ал тіл адам танымын құрастырушы сипатта қарастырылады» [5, 40 б.], [9, 81 б.]. А.Байтұрсынов

айыпкер адамдарды ақтау, я қаралау мақсатпен сөйлеп, сот билігіне әсер ету үшін айтқан сөздерді – билік шешен сөзі деп айтқанын жоғарыда жаздық. Сотта билік айтушы айыптаушы куә ретінде сөзге тартылған. Билікті айтушы заңға жүйірік, білімді адам болған. Айыпкердің мінез-құлқы, көңіл-күйі, сот кезіндегі өзін-өзі ұстауы мәтінде анықтау әрине қиын. Мырзаханова: Замануи сот процессінде айыпталушының мінез-құлықтыңда, көңіл-күйінде мынандай төмендегідей өзгерістер болатынын: Адашушылық маниясы – көңіл көтеріңкі, байланыссыз сөздер мен әрекеттерге толы болуы. Эйфория – көңіл – күйі жоғары болу, бірінші кезекте қанағаттандырылған, қамтамасыз етілген сияқты сезіну, пассивті келеді. Тойымсыздыққа, мастыққа, жыныстық эксцестерге деген көңілі төмен келеді. Рауш – мания – сананың жеңіл өзгерумен көңілі – күйдің көтеріңкі келуі. Мориа – көңіл-күйді көтеріңкі, орынсыз айтылған сөздері, әзілдері жас балаға ұқсас, интеллектуалды ойының төмендігі анық байқалады – дейді [10, 61 б.]. Морианың кейбір нышандары айтылған ойдың тым төмендігі, адресанттың дағдылы ой-өрісіне тең емес сөздерді қолданылуы, ойланбай сөйлеп опық жеген мысалдар тобы шешендік сөздерде, Мәшһүр-Жүсіптің жазып алған шешендік сөздерде де кездеседі.

Қорытынды

Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы шығармалар жинағында (фольклор, шешендік сөздер, тарих, дін т.б.) кіреді және бәрі де сөзден тұрады. Сөз қазақ халқының мәдениетін көрсетеді. Демек, Мәшһүр-Жүсіптің тілдік тұлғасы арқылы түркі-қазақ халқының мінез-құлқын, әдет-ғұрпын т.б. танимыз. Сол арқылы, әлемнің тілдік бейнесі айқындалады. Шешендік сөздерге асқан дарын тілге жүйірік дара тұлға ғана қатысқан. Не болмаса, бұрыннан тілге жүйірік, сөз білетін адамның да бейнесін көреміз. Шешендік сөздер адамдарды (халықты) мәдениетін танудың басты жиынтығы, сақталған «сөздік қоры» қазынасы.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Раев, Д.** Қазақ шешендігі философиясы : оқу құралы [Мәтін]. – Алматы : Қарасай, 2011. – 184–185 б.
- 2 **Рүстемов, Л. З.** Казахско-русский толковый словарь арабско-иранских заимствованных слов. –Алма-Ата : Мектеп, 1989. –128–130 б.
- 3 **Раев, Д.** Қазақ шешендігі философиясы : оқу құралы [Мәтін]. – Алматы : Қарасай, 2011. – 191 б.
- 4 **Нұрдаулетова, Б. И.** Когнитивтік лингвистика: оқу құралы [Мәтін] – Алматы : ЖШС РПБК Дәуір 2011. – 151 б.
- 5 **Нұрдаулетова, Б. И.** Когнитивтік лингвистика: оқу құралы [Мәтін] – Алматы : ЖШС РПБК Дәуір 201. – 305 б.

- 6 **Уәлиханов Ш.** Таңдамалы. [Мәтін] –Алматы : Жазушы, 1985. – 119 б.
- 7 **Құрбанғали Халид.** Тауарих хамса (бес тарих) [Мәтін] –Алматы : Қазақстан, 1992. – 87 б.
- 8 **Тер-Минасова С. Г.** Тіл және мәдениетаралық коммуникация [Мәтін] – Алматы : Ұлттық ауларма бюросы, 2018. 169 б.
- 9 **Әлісжан С. Қ.** Ғылыми дискурстың танымдық негіздері. Коммуникативтік-прагматикалық аспект : оқу құралы [Мәтін] –Алматы : CyberSmith, 2018. – 81 б.
- 10 **Мырзаханова М. Н.** Сот психиатриясы: оқулық [Мәтін]. – Алматы : Эпиграф, 2017. – 61 б.

References

- 1 **Raev, D.** Qazaq şeşendigi filosofiyası: oqw quralı [Philosophy of Kazakh oratory: textbook] [Text]. – Almatı : Qarasay, 2011. – 184–185 p.
- 2 **Rüstemov, L. Z.** Kazaxsko-rwsskiy tolkoviy slovar arabsko-iranskix zaymstvovannnix slov. [Kazakh-Russian dictionary of Arabic-Iranian borrowed words]. – Alma-Ata : Mektep, 1989. – 128–130 p.
- 3 **Raev, D.** Qazaq şeşendigi filosofiyası: oqw quralı. [Philosophy of Kazakh oratory : textbook] [Text]. –Almatı : Qarasay, 2011. – 191 p.
- 4 **Nurdawletova, B. İ.** Kognitivtik lingvistikă: oqw quralı [Cognitive linguistics: textbook] [Text]. –Almatı : JŞS RPBK Däwir 2011. – 151 p.
- 5 **Nurdawletova, B. İ.** Kognitivtik lingvistikă : oqw quralı [Cognitive Linguistics : textbook] [Text]. –Almatı : JŞS RPBK Däwir 2011. –305 p.
- 6 **Wälixanov Ş.** Tañdamalı [Selected] [Text]. –Almatı : Jazwşı, 1985. – 119 p.
- 7 **Qurbanğalı Xalıd.** Tawarix xamsa (bes tarix) [Coodles Hamsa (five histories)] [Text]. – Almatı : Qazaqstan, 1992. – 87 p.
- 8 **Ter-Minasova S. G.** Til jāne mādenietaralıq kommwnikaciya [Language and intercultural communication] [Text]. – Almatı : Ultıq awlarma byurosı, 2018. – 169 p.
- 9 **Älisjan S. Q.** Ğılımı diskwrstıñ tanımdıq negizderi. Kommwnativtik-pragmatikalıq aspekt: oqw quralı [Cognitive bases of the scientific discourse. Communicative-pragmatic aspect: a textbook] [Text]. – Almatı : CyberSmith, 2018. –81 p.
- 10 **Mırzaxanova M. N.** Sot psixiatriyası: oqwlıq. [Court psychiatry : textbook] [Text]. – Almatı : Épigraf, 2017. –61 p.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

*Ш. Ж. Трушева¹, А. К. Трушев², А. А. Трушев³

^{1,2,3}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА МАШХУР-ЖУСУПА

Мировой языковой образ Маихур-Жусупа еще не полностью раскрыт. Следовательно антропологическое изучение творчества поэта – задача обязательная. Философы – Гегель, Фейрбах, Гулыга и др. философски подходили к антропоцентрическим (антропоактуальным) проблемам. Личность Маихур-Жусупа раскрывается только путем тщательного изучения его национального самосознания. Для этого связь «общество – природа – человек» осуществляется в том числе через взаимоотношение людей, познание внешней среды, через язык общения. Ученые отмечают, что национальный характер – это не набор специфических для конкретной нации характеров, а своеобразный универсальный набор характеров человечества в целом. В некоторых случаях отмечается, что языковая картина мира также может быть раскрыта через личность. В этой связи, через собрание сочинений Маихур-Жусупа в 20 томах можно узнать общетюркскую, восточную, русско-европейскую культурно-духовную связь. Тем самым открывается путь и к духовной культуре мира. Неспроста Аль-Фараби рассматривал ораторское искусство через призму философии. Ораторское искусство, риторическое искусство в произведениях Маихур-Жусупа – это национальный код, письменный текст с устного текста, дошедшего из незапамятных времен Великой Степи. Например, язык жестов, подсказка, диалогическая речь, степная судебная лингвистика, слово - загадка, прения, просить слово, лексика высказывания претензии правителю могут четко отражать национальную черту, суть казахов.

Ключевые слова: антропология, поведение, искусство слова, личность, национальная культура, язык жестов, дискурс, жалобщик, истец.

*Sh. J. Trusheva¹, A. K. Trushev², A. A. Trushev³

^{1,2,3}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 11.03.22.

MASHUR-ZHUSIP WORLD LANGUAGE MAPPING

The world language image of Mashur-Zhusip has not yet been fully revealed. Consequently the anthropological study of the poet's work is a mandatory task. Philosophers – Hegel, Feirbach, Gulyga, and others approached anthropocentric (anthropoactual) problems philosophically. The personality of Mashur- Zhusip is revealed only through a detailed study of his national identity. For this purpose, the connection between society – nature – man is carried out through the relationship of people, knowledge of the external environment and the language of communication. Scientists note that the national character is not a set of characters specific to a particular nation, but a kind of universal set of characters of humanity as a whole. In some cases, it is noted that the linguistic picture of the world can also be revealed through the personality. In this regard, through the collected works of Mashur-Zhusip in 20 volumes, you can learn the general Turkic, Eastern, Russian-European cultural and spiritual connection. Thus it opens the way to the spiritual culture of the world. It was not for nothing that Al-Farabi cosidered oratory through the prism of philosophy. Oratory, rhetorical art in the works of Mashur-Zhusip is a national code, a written text from an oral text that has come down from the immemorial times of the Great Steppe. For example, sign language, hint, dialogic speech, steppe judicial linguistics, the word riddle, debate, ask for a word, vocabulary statements of claims to the ruler can clearly reflect the national trait, the essence of the Kazakhs.

Keywords: anthropology, behavior, the art of speech, personality, national culture, sign language, discourse, plaintiff.

<https://doi.org/10.48081/PIDW2838>***А. М. Удербаетова¹, Л. М. Шайкенова²**^{1,2}Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ УЧАЩИМИСЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В настоящей статье рассмотрены аспекты использования мобильных приложений для изучения английского языка (далее, мобильные приложения) учащимися высших учебных заведений на примере студентов бакалавриата Филологического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби. В частности, изучены степень распространения мобильных приложений среди студентов, частота их использования, а также приведена оценка эффективности мобильных приложений в развитии языковых навыков. Актуальность работы обусловлена тем, что сегодня наблюдается тенденция к широкому распространению мобильных технологий при изучении иностранных языков, в частности английского, в то время, как традиционная модель преподавания языков требует корректировок в соответствии с современными требованиями образовательного процесса. В основе проведенных исследований лежит метод анкетирования целевой группы, состоявшей из 30 студентов-бакалавров (n=30). Для удобства аналитической обработки ответов, помимо прямых вопросов, также приводились готовые утверждения, на которые студенты должны были выразить степень своего согласия, выбирая один из трех вариантов: «согласен», «возможно», «не согласен». Полученные данные указывают на то, что восприятие эффективности мобильных приложений среди студентов варьируется от нейтрального до позитивного, а также, что участники опроса применяют мобильные приложения для развития, как правило, определенных языковых навыков.

Ключевые слова: мобильные приложения, мобильное обучение, обучение английскому языку, метод анкетирования, языковые навыки.

Введение

В наше время наблюдается тенденция к использованию мобильных технологий с целью изучения иностранного языка [1]. Сегодня существует большое количество мобильных приложений, разработанных для тех, кто начинает обучение языка «с нуля», так и для повышения уровня английского языка.

Мобильное обучение имеет значительное признание среди изучающих иностранные языки, в частности, с точки зрения полезности, эффективности, интерактивности и удобства. Качественный скачок в развитии электронного обучения обусловлен портативностью, которая дает возможность получать знания независимо от места и времени [2]. В настоящее время мощные мобильные устройства доступны и широко распространены, и все больше пользователей обладают цифровыми компетенциями, которые позволяют им использовать сложные функции, обеспечивая тем самым основу, необходимую для реализации приложений мобильного обучения [3]. Известно, что мобильные телефоны предоставляют лёгкий доступ к материалам и возможность практиковаться в любое время и в любом месте. Так же приложения стали популярными технологическими инструментами, которые демонстрируют большой потенциал в изучении языков. «Они легко доступны (бесплатные/дешевые), портативны для обучения в любое время в любом месте, легко настраиваемы и доступны через смартфоны» [4]. По результатам исследований об использовании мобильных приложений были выделены такие преимущества последних, как обеспечение равного доступа к образованию, индивидуальный подход к обучению, реализация обратной связи обучения, мобильность обучения (в любом месте и в любое время), эффективное использование времени на уроках в классе, формирование новых групп общения, поддержка ситуационного обучения, помощь учащимся с ограниченными возможностями, высокое качество коммуникации и управления [5]. Тем не менее, использование смартфона в целях преподавания и обучения представляет собой сложную задачу для большинства учителей иностранных языков, так как им нужно знать, как правильно использовать смартфоны чтобы процесс обучения улучшился и стал более эффективным. Другая проблема связана с выбором приложений для изучения языка. Огромное количество приложений на рынке может вызвать путаницу у изучающих английский язык при их выборе. Далее поиск подходящего приложения требует времени, и следует также подчеркнуть, что функциональность приложений может иногда вызывать сомнения, так как некоторые из них могут содержать ошибки, подлежащие исправлению разработчиками. Таким образом, эффективный дизайн и правильное использование мобильных приложений требуют дальнейшего изучения,

чтобы приложения использовались надлежащим образом, а процесс обучения, в конечном итоге, был усовершенствован.

Согласно Саламе, мобильные телефоны можно считать хорошим дополнительным материалом к учебной программе, поскольку учителя могут использовать интересные приложения, которые мотивируют учащихся к тщательному изучению английского языка в классе и вне его [6]. Другой автор поддерживает идею о том, что смартфоны и их приложения оказывают положительное влияние на изучение английского языка; в частности, с точки зрения пополнения словарного запаса и повышения мотивации к учебе [7]. Стоит выделить важность мотивации к изучению английского языка. Несмотря на эффективность мобильных игр, приложения следует выбирать на основе интересов, потребностей и уровней учащихся [8].

Примечательно, что интерес к мобильным приложениям среди учащихся находится на высоком уровне [9]. Это утверждение также поддерживают и другие авторы, которые также считают, что использование мобильных устройств в образовании охотно воспринимается учащимися. Мобильное обучение иногда используется с целью помочь неуспевающим учащимся и мотивировать их проводить больше времени за учебой за пределами школы [10].

Подводя итог, можно сказать, что мобильные приложения являются популярным инструментом, который используется с целью изучения иностранных языков. Использование приложений в учебном процессе требует адаптации их к потребностям учащихся, чтобы обеспечить эффективность обучения. Наконец, учителям иностранного языка также необходимо пройти определенную подготовку и приобрести опыт в том, как использовать мобильные приложения эффективно, для улучшения процесса обучения языку.

Материалы и методы

Для изучения восприятия эффективности студентами мобильных приложений была отобрана целевая группа из 30 студентов ($n = 30$) – бакалавров филологического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби. Каждому студенту предоставлялась анкета для индивидуального заполнения. Анкета состояла из трех частей и включала в себя следующие вопросы:

1 Сколько приложений для изучения английского языка установлено на вашем смартфоне?

2 Сколько часов в день вы выделяете изучению английского языка при помощи приложений?

3 Какой языковой навык (говорение, аудирование, чтение, письмо, произношение, грамматика, словарный запас) вы чаще всего практикуете используя мобильные приложения?

Студенты также должны были указать степень своего согласия со следующими утверждениями, выбирая один из трех вариантов: «согласен», «возможно», «не согласен»:

1 Практиковать английский язык с использованием приложений легко и удобно.

2 С помощью приложений на моем смартфоне я могу практиковать английский язык где угодно и когда угодно.

3 Практика английского языка с помощью мобильных приложений делает меня более креативным и творческим.

4 Практика языка при помощи мобильных приложений – это эффективно.

5 Мне доставляет удовольствие использование мобильных приложений для практики английского языка.

6 Изучение английского языка с помощью мобильных приложений делает меня более независимым.

7 Приложения для изучения английского языка помогают мне самостоятельно находить решения.

8 Практика английского языка с помощью мобильных приложений мотивирует меня изучать английский язык.

9 Изучение английского языка с помощью мобильных приложений делает меня более уверенным.

10 Я предпочитаю использовать мобильные приложения для практики английского языка по сравнению с традиционным методом изучения языка.

Результаты и обсуждение

3.1 Перед тем, как участников попросили предоставить информацию об утверждениях относительно восприятия эффективности мобильных приложений, их спросили о количестве приложений, установленных на их смартфонах. Рисунок 1 показывает, что у большинства респондентов количество установленных мобильных приложений равнялось – 1 (73,3 %), за ними следуют 2 приложения (20 %), и наконец 3 и более приложений (6,7 %). Таким образом, у каждого из 30 респондентов на смартфоне была установлено хотя бы одно мобильное приложение.

Рисунок 1 – Количество мобильных приложений установленных на смартфоны

Далее студентов спрашивали о том, сколько времени они уделяют использованию мобильных приложений в целях изучения английского языка. На рисунке 2 показано количество времени, которое участники исследования ежедневно тратили на использование приложений. 21 участник (70 %) тратили менее часа в день, 6 студентов (20 %) тратили до 2-х часов в день, 3 студента (10 %) проводили за приложениями более 2-х часов в день.

Рисунок 2 – Длительность использования мобильных приложений студентами

3.2. Вторая часть анкеты была посвящена вопросу о том, какой навык английского языка студенты чаще всего развивают с помощью мобильных приложений. Она содержала всего 7 пунктов, и учащиеся должны были выбрать те, с которыми они согласны. Результаты опроса отображены в таблице 1, в процентном соотношении.

Таблица 1 – Языковые навыки, практикуемые с помощью мобильных приложений

Я использую мобильные приложения для усовершенствования навыка:		
№ навыка	Наименование навыка	Показатель (%)
1	Говорение	16,7
2	Аудирование	30
3	Чтение	50
4	Письмо	33,4
5	Произношение	36,7
6	Граматики	66,7
7	Словарного запаса	83,3

Высокие показатели набрали те навыки, которые более всех прогрессируют при регулярной практике с помощью мобильных приложений, к ним можно отнести пополнение словарного запаса, навыки грамматики и чтения. Прочие категории навыков, такие как говорение, аудирование, письмо, произношение набрали сравнительно низкие оценки, свидетельствующие о гораздо меньшем использовании мобильных приложений и их низкой результативности для практики указанных навыков.

Результаты показывают, что языковые навыки развиваются и практикуются в разной степени. Практика словарного запаса заработала самый высокий процент, и этот вывод не кажется удивительным. Тема пополнения словарного запаса через мобильные приложения были исследованы в многочисленных научных исследованиях, многие из которых указывают на схожие результаты [11, 12].

3.3 Третья часть анкеты была посвящена восприятию эффективности приложений при изучении английского языка. Студенты должны были указать степень своего согласия с 10 утверждениями, выбирая один из трех вариантов: «согласен», «возможно», «не согласен» (таблица 2).

Таблица 2 – Оценка эффективности мобильных приложений студентами

№ утверждения	Наименование утверждения
1	Практиковать английский язык с использованием приложений легко и удобно
2	С помощью приложений я могу практиковать английский где угодно и когда угодно
3	Практика английского языка с помощью мобильных приложений делает меня более креативным и творческим
4	Практика языка при помощи мобильных приложений – это эффективно
5	Мне доставляет удовольствие использование мобильных приложений для практики английского языка
6	Изучение английского языка с помощью мобильных приложений делает меня более независимым
7	Приложения для изучения английского языка помогают мне самостоятельно находить решения
8	Практика английского языка с помощью мобильных приложений мотивирует меня изучать английский язык
9	Изучение английского языка с помощью мобильных приложений делает меня более уверенным
10	Я предпочитаю использовать мобильные приложения для практики английского языка по сравнению с традиционным методом изучения английского языка

Результаты опроса представлены в виде графика ниже (Рисунок 3).

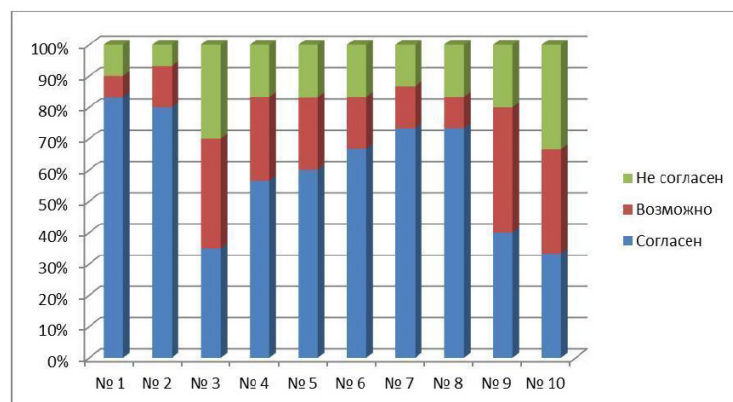

Рисунок 3 – Оценка эффективности мобильных приложений студентами

Согласно результатам анкетирования, участники соглашались с высказываниями, о том, что мобильные приложения позволяют им практиковать английский язык в любое время и в любом месте (№ 2), это легко и удобно (№ 1), эффективно (№ 4), приятно (№ 5). Кроме того, приложения помогают им самостоятельно находить решения (№ 7), мотивируют к изучению английского языка (№ 8) и делают их более независимыми (№ 6). При этом, утверждения № 3 (мобильные приложения делают меня более креативным и творческим) и № 9 (мобильные приложения делают меня более уверенным) достигли лишь нейтрального уровня согласия. Наконец, несмотря на то, что участники по большинству утверждениям анкеты дают положительную оценку мобильным приложениям, их уровень согласия с утверждением № 10 (я предпочитаю использовать мобильные приложения традиционным методам обучения) показал нейтральное значение. Это означает, что традиционные способы обучения все еще являются популярными среди студентов изучающих иностранные языки.

Выводы

Мобильные технологии, в частности, мобильные приложения, демонстрируют огромный потенциал для изучения языка [13]. На это указывают результаты исследования: восприятие студентами эффективности мобильных приложений варьируется от нейтрального до позитивного. Исследование также показало, что изучающие иностранные языки развивают и практикуют языковые навыки через мобильные приложения в различной степени. В частности, такой пункт, как «пополнение словарного запаса» набрал наивысший результат эффективности, пункт «навык говорения», расцениваемый как основной языковой навык, получил самый низкий результат. Следовательно, актуальным является вопрос повышения эффективности мобильных приложений разработчиками в направлениях, получивших с настоящим исследованием низкую оценку.

Следует отметить, что сегодня преподавателям английского языка необходимо быть осведомленными о мобильных приложениях, а также указывать студентам пути их эффективного использования [14]. Также стоит подчеркнуть важность внимательного подхода в выборе мобильных приложений, адаптированных к конкретным потребностям обучающихся.

Список использованных источников

- 1 Gangaiamaran, R., Pasupathi, M. Review on use of mobile apps for language learning [Text]. In Int. J. Appl. Eng. Res. – 2017. – № 12. – P. 11242–11251.
- 2 Кисель, О. В. Изучение иностранных языков с помощью мобильных приложений на интегрированных образовательных платформах [Текст]. // Общество, образование, наука: современные тренды : сборник трудов по материалам Национальной научно-практической конференции. под общ. ред.

Е. П. Масюткина; науч. ред. Т. Н. Попова. – Керчь : ФГБОУ ВО «Керченский государственный морской технологический университет», 2020. – С. 179–183.

3 **Reinders, H.** Twenty Ideas for Mobile Phones in the Language Classroom [Text]. In Teaching English Forum. –2010. – № 48 (3). – P. 20–25.

4 **Mindog, E.** Apps and EFL : A case study on the use of smartphone apps to learn English by four Japanese university students [Text]. In JALT Call J. –2016. – № 12. – P. 3–22.

5 **Уэст, М.** Рекомендации ЮНЕСКО по политике в области мобильного обучения: разработка /М. Уэст, С. Вослоо, 2015. – [Электронный ресурс] : Режим доступа : <https://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214738.pdf>

6 **Salameh, Z.** Attitudes Towards Facebook and the Use of Knowledge and Skills among Students in the English Department at the University of Hail [Text]. // Journal of Education and Practice. – 2010. – № 8 (8). – P. 1–6.

7 **Klimova, B.** Mobile phones and/or smartphones and their apps for teaching English as a foreign language [Text]. In Educ. Inf. Technol. –2018. – № 23. – P. 1091–1099.

8 **Gamlo, N.** The impact of mobile game-based language learning apps on EFL learners' motivation [Text]. In Engl. Lang. Teach. – 2019. – № 12. –P. 49–56.

9 **Lin, C., Yu, Y.** Effects of presentation modes on mobile-assisted vocabulary learning and cognitive load [Text]. In Interact. Learn. Environ. – 2016. – № 25. – P. 528–542.

10 **Khabsarian-Dehkordi, F., Ameri-Golestan, A.** Effects of Mobile Learning on Acquisition and Retention of Vocabulary among Persian-Speaking EFL Learners [Text]. In CALL_EJ. –2016. – № 17. – P. 43–56.

11 **Панюшкина, О. А.** Практика применения новых технологий для обогащения словарного запаса в процессе изучения иностранных языков [Текст]. // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2014. – № 3 (25). – С. 233 – 235.

12 **Коряковцева, Н. Ф.** Автономия учащихся в учебной деятельности по овладению иностранным языком как образовательная цель [Текст]. // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 1. – С. 9–14.

13 **Assanova, D. N., Prlepessova, A. B.** The role of educational mobile apps in learning English (non-linguistic specialties) [Text]. In Bulletin of the Karaganda University. Pedagogy Series. – 2020. – № 2(98). – P. 121–125.

14 **Доскажанов, Ч. Т., Даненова, Г. Т., Коккоз, М. М.** Роль мобильных приложений в системе образования [Текст]. // Международный журнал экспериментального образования. – 2018. – № 2. – С. 17–22.

References

1 **Gangaiamaran, R., Pasupathi, M.** Review on use of mobile apps for language learning [Text]. In Int. J. Appl. Eng. Res. – 2017. – № 12. – P. 11242–11251.

2 **Kisel', O. V.** Izucheniye inostranny'kh yazy'kov s pomoshh'yu mobil'ny'kh prilozhenij na integrirovanny'kh obrazovatel'ny'kh platformakh [Learning foreign languages using mobile applications on integrated educational platforms] [Text]. In Obshchestvo, obrazovanie, nauka: sovremenny'e trendy': sbornik trudov po materialam Natsional'noj nauchno-prakticheskoy konferenczii. pod obshh. red. E. P. Masyutkina; nauch. red. T. N. Popova. – Kerch : FGBOU VO «Kerchenskij gosudarstvenny'j morskoy tekhnologicheskij universitet», 2020. – P. 179–183.

3 **Reinders, H.** Twenty Ideas for Mobile Phones in the Language Classroom [Text]. // Teaching English Forum. – 2010. – № 48 (3). – P. 20–25.

4 **Mindog, E.** Apps and EFL : A case study on the use of smartphone apps to learn English by four Japanese university students [Text]. In JALT Call J. – 2016. – № 12. – P. 3–22.

5 **Ue'st, M.** Rekomendaczii YuNESKO po politike v oblasti mobil'nogo obucheniya : razrabotka [UNESCO policy recommendations for mobile learning] / M. Ue'st, S. Vosloo, 2015. – [Electronic resource] : Rezhim dostupa : <https://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214738.pdf>

6 **Salameh, Z.** Attitudes Towards Facebook and the Use of Knowledge and Skills among Students in the English Department at the University of Hail [Text]. // Journal of Education and Practice. – 2010. – № 8 (8). – P. 1–6.

7 **Klimova, B.** Mobile phones and/or smartphones and their apps for teaching English as a foreign language [Text]. // Educ. Inf. Technol. –2018. – №2 3. – P. 1091–1099.

8 **Gamlo, N.** The impact of mobile game-based language learning apps on EFL learners' motivation [Text]. In Engl. Lang. Teach. – 2019. – № 12. – P. 49–56.

9. **Lin, C., Yu, Y.** Effects of presentation modes on mobile-assisted vocabulary learning and cognitive load [Text]. In Interact. Learn. Environ. – 2016. – № 25. – P. 528–542.

10 **Khabsarian-Dehkordi, F., Ameri-Golestan, A.** Effects of Mobile Learning on Acquisition and Retention of Vocabulary among Persian-Speaking EFL Learners [Text]. In CALL_EJ. – 2016. – № 17. – P. 43–56.

11 **Panyushkina, O. A.** Praktika primeneniya novy'kh tekhnologij dlya obogashheniya slovnogo zapasa v proczesse izucheniya inostranny'kh yazy'kov [The practice of applying new technologies to enrich vocabulary in the process of learning foreign languages] [Text]. In Istoricheskaya i soczial'no-obrazovatel'naya my'sl'. – 2014. – № 3 (25). – P. 233–235.

12 **Koryakovtzeva, N. F.** Avtonomiya uchashhikh v uchebnoy deyatel'nosti po ovladeniyu inostranny'm yazy'kom kak obrazovatel'naya czel' [Autonomy of students in learning activities for mastering a foreign language as an educational goal] [Text]. // Inostranny'e yazy'ki v shkole. – 2001. – № 1. – P. 9 – 14.

13 **Assanova, D. N., Prlepessova, A. B.** The role of educational mobile apps in learning English (non-linguistic specialties) [Text]. In Bulletin of the Karaganda University. Pedagogy Series. – 2020. – № 2(98). – P. 121 – 125.

14 **Doskazhanov, Ch. T., Danenova, G. T., Kokkoz, M. M.** Rol' mobil'ny'kh prilozhenij v sisteme obrazovaniya [The role of mobile applications in the system of education] [Text]. In Mezhdunarodny'j zhurnal e'kspserimental'nogo obrazovaniya. – 2018. – № 2. – P. 17 – 22.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

*А. М. Удербаяева¹, Л. М. Шайкенова²

^{1,2}әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Материал 11.03.22 баспаға түсті.

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУ ҮДЕРІСІНДЕ МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУЫ

Бұл мақалада әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың филология факультетіндегі бакалавриат студенттерінің мысалында филологиялық бағыттағы студенттердің ағылшын тілін үйрену үдерісінде мобильді қосымшаларды (бұдан әрі – мобильді қосымшалар) пайдалану аспектілері қарастырылады. Атап айтқанда, мобильді қосымшалардың студенттер арасында таралу дәрежесі, оларды пайдалану жиілігі, сондай-ақ мобильді қосымшалардың тілдік дағдыларды дамытудағы тиімділігін бағалау зерттелді. Жұмыстың өзектілігі бүгінгі таңда шет тілдерін, атап айтқанда, ағылшын тілін оқытуда мобильді технологияларды кеңінен қолдану үрдісі байқалып, тілдерді оқытудың дәстүрлі моделіне оқу-тәрбие процесінің заманауи талаптарына сәйкес түзетулер енгізуді талап ететіндігімен түсіндіріледі. Зерттеу 30 бакалавр студенттерінен құралған мақсатты топқа сұрақ қою (сауалнама) әдісіне негізделген. Жауаптарды аналитикалық өңдеуге ыңғайлы болуы үшін, тікелей сұрақтардан басқа, дайын мәлімдемелер де берілді, оларға студенттер «келісемін», «мүмкін», «келіспеймін» деген үш жауаптың біреуін таңдауы қажет болды. Алынған нәтижелерге сәйкес, студенттердің

мобильді қосымшалардың тиімділігін қабылдауы бейтараптан оң бағаға дейін өзгерді, және сауалнамаға қатысушылар, әдетте, мобильді қосымшаларды белгілі бір тілдік дағдыларды дамыту үшін пайдаланатынын көрсетті.

Кілтті сөздер: мобильді қосымшалар, мобильды оқыту, ағылшын тілін үйрену, сауалнама әдісі, тілдік дағдылар.

*А. М. Удербаяева¹, Л. М. Шайкенова²

^{1,2}әл-Фараби Kazakh National University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 11.03.22.

USE OF MOBILE APPLICATIONS BY STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH

This article discusses aspects of using mobile applications for learning English (hereinafter referred to as mobile applications) by students of higher educational institutions on the example of bachelor students of the philological faculty of al-Farabi Kazakh National University. In particular, the degree of distribution of mobile applications among students, the frequency of their use, and an assessment of the effectiveness of mobile applications in the development of language skills are given. The relevance of the work is due to the fact that today there is a trend towards the widespread use of mobile technologies in the study of foreign languages, in particular English, while the traditional model of teaching languages requires adjustments in accordance with modern requirements of the educational process. The research is based on the method of questioning the target group, which consisted of 30 bachelor students (n=30). For the convenience of analytical processing of answers, in addition to direct questions, ready-made statements were also given, to which students had to express the degree of their agreement, choosing one of three options: «agree», «possible», «disagree». The data obtained indicate that the perception of the effectiveness of mobile applications among students ranges from neutral to positive, and that survey participants use mobile applications to develop, as a rule, certain language skills.

Keywords: mobile applications, mobile learning, English language learning, survey method, language skills.

<https://doi.org/10.48081/QQII2914>

***Н. К. Шаяхметова**

Карагандинский технический университет,
Республика Казахстан, г. Караганда

МАРИНА ЦВЕТАЕВА В ОСВЕЩЕНИИ КРИТИКОВ-ЛИТЕРАТУРОВЕДОВ

Творчество М. И. Цветаевой является объектом самого пристального внимания лингвистов и литературоведов. Определенный интерес представляют исследования критиков-литературоведов прошлых лет и современников, которые изучали и изучают язык ее произведений, устанавливают характерные для творчества М. Цветаевой закономерности. В этом смысле особенно важна, на наш взгляд, своеобразная оценка художественного наследия Марины Цветаевой.

Современный этап изучения произведений поэта характеризуется переходом от исследования жизни и поэзии М. И. Цветаевой к целостному анализу и описанию картины мира поэта, концептов творчества. Последнее десятилетие – время философского и когнитивного анализа поэтического языка поэтессы.

Поэзия М. И. Цветаевой была предметом обсуждения в многочисленных литературоведческих работах, рассматривалась в лингвистических трудах. Определенный интерес представляют исследования критиков-литературоведов о жизни и творчестве, о «языке» М. Цветаевой.

Счеты М. Цветаевой с временем и пространством прежде всего нелегки. Чем старше становилась она, тем горше складывалась ее эмигрантская жизнь, тем ярче и резче проступает в ее лирике жизнь, мощный образ навсегда утерянной, никогда не достижимой дали, образ времени, его роковой необходимости. Нам кажется, именно отсюда следует начинать разговор об этой поэзии, чтобы яснее понять ее значение. В контексте Марины Цветаевой преломилась жизнь русского слова почти на протяжении сорока лет. Здесь и дореволюционная поэзия символистов, философские воззрения московских неокантианцев, язык первых лет революции, язык русских людей, оказавшихся в эмиграции. Ярко индивидуальный, всесторонний

по своему охвату поэтических явлений, глубокий по взгляду на происходящие социальные изменения, непримиримый и своенравный в оценках язык М. Цветаевой передает духовный облик самого автора, его интеллектуально-психический взгляд. Произведения Цветаевой становятся достоянием самого широкого читателя. М. Цветаеву печатает множество журналов, выходят сборники, альманахи, книги. Так возвращалось «домой» творчество Марины Ивановны Цветаевой, которое «живёт, будет жить во славу своей страны».

Ключевые слова: идейно-художественная эволюция, концепция романтической личности, мироощущение поэта, подвижнический труд, семантические поля.

Введение

Обоснование темы: Творческое наследие М. И. Цветаевой велико. Чтобы подтвердить или опровергнуть суждения критиков, необходимо быть знакомым с её творчеством достаточно полно.

О поэзии М. И. Цветаевой написано уже немало. Первые отклики на публикацию ее произведений принадлежат Антокольскому П., М. Волошину, В. Брюсову, Н. Гумилёву, М. Шагинян. Из биографических и литературоведческих работ наиболее значительными являются исследования Эфрон А. С., А. И. Цветаевой, Зубовой Л. В., Саакянц А. А., Свининникова В., Швейцер В. А., Шевеленко И., Эренбурга И., содержащие наблюдения и над языком поэта.

Творчество М. И. Цветаевой изучается не только отечественными учеными, но и зарубежными славистами: Карлинским С., Ани Крот, А. Левингстоун, Л. Фейлер. «В 1980 годах у исследователей жизни и творчества М. Цветаевой актуален биографический подход и соответствующий ему жанр «критической биографии», представленный работами С. Поляковой, Д. Бейли (J. Baylty), И. Фейнштейн, Д. Л. Бургина (D. Buigin), Д. Таубман» [1].

Из собственно лингвистических исследований поэзии и прозы М. Цветаевой наиболее значительные работы в исследованиях Басилая Н. А., Гарбуз М. Ю., Зубовой Л. В., Масловой В. А., Некрасовой Е. А., Ревзиной О. Г. и др. Различные аспекты языка поэзии М. Цветаевой затрагивают также Азатян А., Аронова Л. И., Бабенко И. И., Губанов С. А., И. Кудрова, Макашева С. Ж., Полянская М. Н., Ревзина О. Г., Стрельцова О. В., Нарынская М. Ю., Черных Н. В., Швецов И. Н. и др.

Исследование трудов критиков-литературоведов, посвященные М. Цветаевой, помогает «заглянуть» в творческую мастерскую писателя, разглядеть «вооруженным» глазом его работу с поэтическим материалом,

увидеть удивительный процесс становления и развития творческого контекста стихотворного произведения.

Поэтический язык ее произведений – язык нового времени, эпохи величайших социальных катаклизмов. Смена эпох, две революции, первая мировая и гражданская войны, путь русской эмиграции и страшные репрессии 30-х годов – великая драма, нашедшая отражение в поэзии М. И. Цветаевой. В послевоенные годы Цветаева жила почти в полном отчуждении от литературной среды.

Актуальность темы определяется назревшей необходимостью включения проблем языковой личности М. Цветаевой в общий контекст таких основных подходов, как лингвокультурологический, антропоцентрический, плодотворно разрабатываемые современными лингвистами и литературоведами. Наследие Марины Цветаевой так велико, что изучение ее творчества, по нашему мнению, находится еще в самом начале пути.

Материалы и методы

Основными методами исследования являются метод направленного научного наблюдения, описательный метод (использовался при изложении литературоведческих работ о М. И. Цветаевой), с помощью которых была выявлена тенденция развития определенной тематики при использовании того или иного стихотворного текста.

Результаты и обсуждения

Критики-литературоведы отмечают высокое осознание Цветаевой призвания поэта, романтический колорит, виртуозный стиль, сопричастность истории России. Её поэтический талант пытались раскрыть, утвердить, оспорить. По-разному писали о Марине Цветаевой и критики русского зарубежья.

В истории русской поэзии Марина Цветаева занимает особое место. Подлинное новаторство ее поэтической речи было воплощением в слове вечно ищущего истины беспокойного духа. Не вдаваясь в рассмотрение специального вопроса о сложной природе творчества М. И. Цветаевой, обратим внимание лишь на одну характерную особенность. В художественной системе М. Цветаевой ведущей является концепция романтической личности. В образе лирического героя и находит непосредственное и наиболее яркое выражение эстетический идеал поэта. Здесь мы должны учитывать биографический и культурно-жизненный момент, который поставил Марину Цветаеву в один ряд с московскими поэтами предреволюционных лет, а затем сыграл драматическую роль в ее позднем творчестве. Общеизвестно, что русские поэты, особенно московского направления, находились под большим влиянием так называемых новейших или моднейших философских воззрений, центром которого был Московский университет, где читали

лекции крупнейшие русские философы–идеалисты, последователи неокантианства, последователи Эдмунда Гуссерля, Эрнста Кассирера. Это профессор Самарин, Бердяев, Г.Шпетт и мн.др., в числе которых был молодой А. Ф. Лосев, впоследствии крупнейший философ, бесспорный авторитет в вопросах античной философии.

Среда, в которой проходило умственное развитие Марины Цветаевой, была не чужда новейшей философии, и молодая девушка, способная к языкам и склонная к созерцательному восприятию мира, усваивала идеи неокантианства, идеи феноменологии. Мироощущение Марины Цветаевой складывалось, как известно, под влиянием нескольких европейских культур. Она была в подлинном смысле этого слова интернациональной фигурой, могла мыслить и чувствовать как по-русски, так и по-немецки, по-итальянски и по-польски. Эта многосторонность и многоликость постоянно подчеркивается в ее произведениях. Она ощущала себя интернациональной и многозначной не только пространственно, так сказать, территориально, но и в историческом плане.

Она чувствовала в себе голоса предков, разноязычно споривших и буйствовавших в ее крови. Такая сложность мироощущения, определившая ее неистребимый интерес к самым далеким от повседневности цивилизациям и культурным проблемам, цементировалось одним постоянным, целостным для всего ее существования и для всей ее жизни – чувствовать себя тружеником, работником, призванным в поте лица своего добывать «хлеб насущный». Никто из исследователей не подвергает сомнению наличие в творчестве Марины Цветаевой этой основной, можно сказать, концептуальной идеи подвижничества, которым жив человек. С этой точки зрения все опыты Цветаевой, о которой говорит в своей статье М. Михайлов, являются звеньями одной цепи. И по нашему мнению, не семь поэтов сошлись в творчестве М. Цветаева, а сама Марина Цветаева работает за семерых. В известной статье И. Михайлова «Опыты Марины Цветаевой» показана многоликость, разносторонность поэтических интересов, широта жизненного кругозора М. Цветаевой. И Михайлов исходит из признания самой поэтессы о том, что в ней «сидит» по крайней мере семь поэтов ... «из меня вообще можно было бы выделить по крайней мере семь поэтов, не говоря о прозаиках» [2, с. 203 - 211].

Говоря о преобладающих тематических направлениях в актуализированных тематических семантико-стилистических полях, принадлежащих перу М. Цветаевой на протяжении почти всей ее жизни, конечно, в первую очередь, следует поставить на видное место тему Поэта-Человека. Гражданские мотивы, связанные с раскрытием образа поэта, которые так актуально и так эмоционально звучали в лирике русской,

народно-разночинной и революционно-писательской среде (Пушкин, Некрасов, Лермонтов, Курочкин, Минаев, Блок и др.) у Цветаевой отступают на второй план перед мотивами личностно-эстетической самооценности. Поэт у Цветаевой не в такой мере Гражданин, не в такой мере сын века, как это было у других русских поэтов. Скорее это Странник, это Пасынок, не понятый, отвергнутый миром богатых, сытых, благоустроенных. Это тоже Землянин, но он не имеет ничего общего с людьми. Родившийся на нашей планете или заброшенный какими-нибудь роковыми судьбами людской толпы, он остается ПОЭТОМ-НЕПОЭТОМ, НЕПЕВЦОМ, ЧЕЛОВЕКОМ, но не в понимании обиходном, общеупотребительном, не в понимании толпы.

Очень точно раскрывает В. А. Швейцер основное, самое существенное в творчестве поэтессы. «Внутренний смысл ее творчества трагичен – столкновение поэта с окружающим миром, их несовместимость. Обращаясь к Пушкину, Блоку, Маяковскому, Белому, Ахматовой, Гронскому, а из зарубежных – Гольдерину Райнеру Марии Рильке – и другим поэтам, которых она называет «Мой Пушкин», «Мой Блок», поэтесса как бы «остраняет» [3, с. 377].

Достаточно проследить образ Поэта в циклах, посвященных А. С. Пушкину, А. А. Блоку, В. В. Маяковскому, чтобы обнаружить одну общую линию характера этих трех разных по своему голосу, по своему времени людей, пленивших воображение М. Цветаевой. В некоторых, особенно поздних произведениях поэтессы, эта линия затрагивает В. Пастернака. Как актуализируется семантическое поле, в котором изображены конкретные поэты? М. Цветаева прежде всего отличает их неслитность со своим временем, их противопоставленность общепринятым критериям, штампам, общепризнанным авторитетам. Пушкин противопоставляется не только Николаю, не только всему царскому строю и режиму, он противопоставляется общепринятому в то время семейному и бытовому укладу, персонифицированному в образе его жены Натальи Гончаровой. Р.А.Будагов посвятил анализу прием противопоставления А. С. Пушкина Н. Гончаровой в контексте Цветаевой небольшую, но крайне содержательную статью-этиюд. «...Цветаева постоянно напоминает читателям, что Пушкин и Гончарова всегда оставались чужими людьми по отношению друг к другу. Они были «парой друг от друга»» [4, С. 22].

В образе Блока Марина Цветаева увидела трагического поэта «неприятеля своего времени». Диссонансы в жизни и поэзии Блока, его неслитность с литературной средой, с общепринятыми идейно-художественными взглядами его среды, выразителями которых были члены «святого семейства» Э. С. Мережковский, В. В. Философов, З. А. Гиппиус, Марина Цветаева объясняет не только крупностью фигуры Блока, но и глубиной его

философских и художественных запросов. В этом смысле очень близко подходит к нашему пониманию семантического поля исследовательница В. В. Невзглядова [5]. Ее интерпретация имени Блок, данное как общее название для стихотворения и конструируемое в стихах, содержащих звуковое уподобление основному образу, в таких, например, рифмических частях, как «...с именем твоим сон глубок», «имя твое у виска курок» и тому подобное, думается, совпадает в основном с тем направлением, которое выбрали мы при анализе поэзии М. И. Цветаевой.

В. Н. Голицына также пишет об отношении Цветаевой к Блоку, подчеркивая тему Поэта, «тему гибели, сочетающуюся с верой в воскресение, - лейтмотив стихов 1921 г. лирически многоплановой. С одной стороны, в идиолекте общего представления Цветаевой о «вечном земном неуют» поэта» [6].

В. Р.Рождественский подчеркивает, что «... для нее Блок – символический образ поэзии», «снежный призрак», «рыцарь без укоризны», «снежный лебедь», «праведник», «свете тихий» [7].

Касаясь образа Маяковского в поэзии Цветаевой, опять-таки следует подчеркнуть актуализацию тех понятийных и образных моментов, которые сопутствовали трагической гибели поэта. Цветаева ставит в один ряд такие понятия, как *совдеп*, *кованные сапоги*, *самый левый поэт* и т.п., чтобы показать якобы формальную роль Маяковского как вождя пролетарской поэзии и будто бы подлинную неслитность поэта с литературной средой, с тем лозунговым и плакатным поэтическим материалом, автором которого по преимуществу считался Маяковский в среде своих недоброжелателей. Подчеркивая эту якобы неслитность, М. И. Цветаева тем самым записывает Маяковского в свои святцы, канонизирует его для себя, вводит его в Пантеон великих людей, т.е. в круг таких имен, как Пушкин, Блок и др. Это сторона одного вопроса, связанного с темой Поэта. Отрицая гражданскую направленность роли Поэта в обществе субъективно, М. Цветаева вопреки своему желанию, реализует в стихах подобного типа идею активной общественной позиции, которую должен занимать Поэт. Это относится к позднему периоду ее творчества и очень ярко отразилось в циклах «Поэма Горы», «Поэма Лестницы», «Поэма Воздуха», а художественное, сюжетное воплощение нашло в поэме «Крысолов», где в образе Музыканта-флейтиста можно угадать всех поэтов, которыми восхищалась М. И. Цветаева. Именно в «Крысолове» нашла свое четкое и недвусмысленное выражение тема Судьба Поэта в обществе, которое принято называть мещанским, бюргерским.

При характеристике семантического поля Жизнь или Жизнь Поэта на первый план, как было сказано, выступают неслитность, неустроенность, бесприютность, обездоленность, тема кочевого житья-бытия. Очень

колоритными лексемами являются *поезд*, *поезд жизни* как развитие старой поэтической традиции *телега жизни* (Пушкин), *ладья жизни* (Брюсов и Сологуб), *парус жизни*, *конь вороной* и т.д. Эту особенность отметил в своей статье П. Антокольский. Вот, что он пишет: «У каждого искреннего и глубокого поэта существует свой образ пространства и времени, свое стихийное и органическое единство этих двух первоначальных феноменов познания мира и самосознания» [8]. «Зимняя дорога» и «Телега жизни» Пушкина и «кремнистый путь, блещущий сквозь туман» у Лермонтова, – это образы разные, но они внятно, объемно и реально говорят о значении дороги в скитальческой жизни обоих великих поэтов:

*Лихой ямщик, седое время,
Везет, не слезет с облучка!*

Зрелое творчество Цветаевой поражает широко распахнутым кругозором, грандиозной протяженностью, пространственной и временной.

Выводы. Анализируя и резюмируя критические отзывы и статьи критиков, не претендуя на полноту освещения материала (что затруднительно в формате статьи), была сделана попытка отметить особенности оценки поэзии М. Цветаевой ее современниками. Критиковать стихи Цветаевой очень легко. В чем ей только не отказывали: в современности, в чувстве меры, в мудрости, в последовательности. Но все эти кажущиеся недостатки – обратная сторона ее непокорной силы, безмерности. Критики-литературоведы в своих исследованиях утверждают действенную силу поэтического слова М. И. Цветаевой, подчеркивая мысль о том, что особенности поэтического языка Цветаевой во всем их своеобразии и разнообразии определенно связаны с личностью Поэта – его философской позицией, системой ценностей, характером, эмоциональными свойствами. М. И. Цветаева была лингвистически одарена, ее языковая интуиция сочеталась с исключительной аналитичностью языковых поисков. Она много экспериментировала со словом, использовала колоссальный потенциал лексических, семантических, стилистических, синтаксических средств для более точной передачи своих мыслей, чувств и эмоций, своего состояния. Творческое наследие М. И. Цветаевой велико. Как показало время, ее стихи всегда найдут своего читателя. Ее поэзия сделалась неотъемлемой частью нашей духовной жизни.

Список использованных источников

- 1 Михайлов, И. Опыты Марины Цветаевой [Текст] // Звезда. – 1967. – № 7. – С. 203–211.
- 2 Шкловский, В. «Тетива. О несходстве сходного» [Текст] – М. – 1970. – С. 230–231.

- 3 Швейцер, В. А. Марина Цветаева [Текст] – М. : Молодая гвардия, 2009.
- 4 Будагов, Р. А. Как рассказала Марина Цветаева о жене А. С. Пушкина [Текст] // Русская речь. – 1977. – № 2. – С. 22.
- 5 Невзглядова, Е. В. О стихе [Текст] - СПб. : Звезда, 2005. – 271 с.
- 6 Голицына, В. Н. Цветаева о Блоке // Мир – взгляд – художник. // Сб. статей по проблемам русской литературы XX века [Текст]–Псков: Изд-во АНО «Логос», 2008.– С. 84–98.
- 7 Рождественский, В. Р. Марина Цветаева [Текст]. В книге : Марина Цветаева. Т.1 М.: Художественная литература, – 1980. – № 15.
- 8 Антокольский, П. Книга. Марина Цветаева [Текст] // Новый мир – 1966. – № 4.
- 9 Ефремова, Д. Живая о живом (К 125-летию со дня рождения русской поэтессы Серебряного века Марины Цветаевой) [Текст]. // Свой. – 2017. – № 10. – С.16–18
- 10 Кудрова, Ирма. О Марине Цветаевой [Текст]–М. : Союз писателей. – СПб. – АСТ. – 2014.
- 11 Латыпова, И. Ю. Миф о поэте в художественном мире М. И. Цветаевой [Текст]. – Стерлитамак, 2008.
- 12 Макашева, С. Ж. Творческая концепция М. И. Цветаевой: онтология, концепция личности. Дисс. д.ф.н. [Текст]. – М., 2006. – 378 с.
- 13 Марина Цветаева в критике современников. В 2-х т. Т.1.- Родство и чуждость [Текст]. – М. : Аграф, 2003. – 656 с.
- 14 Методиева, Е. Ю. Пушкин в сознании Марины Цветаевой [Текст] // Болгарская русистика. – 2018. – №2. – С. 15–20.
- 15 Муратова, Е. Ю. Поэт о поэте: соприкасающиеся миры [Текст] // Вестник славянских культур – 2019. – Т. 54. – С. 170–176.

References

- 1 Mihailov, I. Opyty Mariny Tsvetaevoy [Tekst] [Marina Tsvetaeva experiments] In Zvezda. – 1967. – № 7. – P. 203–211
- 2 Shklovskiy, V. «Tetiva. O neshodstve shodnogo» [Tekst] [«Bostring. About the dissimilarity of similar»] – Moscow, – 1970. – P. 230–231
- 3 Shveitser, V. A. Marina Tsvetaeva [Tekst] [SLE] – Moscow : Molodaia gvardiia. 2009.
- 4 Bydagov, R. A. Kak rasskazala Marina Tsvetaeva o jene A.S.Pýshkina [Tekst] [How Marina Tsvetaeva told about the wife of A.S.Pushkin] In Rýsskaia rech. 1977. – № 2. – P. 22.
- 5 Nevzgliadova, E. V. O stihe [Tekst]. – [About the poem] – St. Petersburg//Zvezda, 2005. – 271 p.

6 **Golitsyna V. N.** Tsvetaeva o Bloke // Mir – vzglad – hýdojnik. Sb. statei po problemam rýsskoj literatýry XX veka [Tekst] [Tsvetaeva about Blok.] – Pskov : Izd-vo ANO «Logos», 2008. – P. 84–98.

7 **Rojdestvenski, V. R.** Marina Tsvetaeva [Tekst]. V knige: Marina Tsvetaeva. T. 1 [Marina Tsvetaeva.] Moscow : Hýdojestvennaia literatýra. – 1980. – № 15.

8 **Antokolskii, P.** Kniga. Marina Tsvetaeva [Tekst] [Marina Tsvetaeva]. In Novyi mir 1966, – № 4.

9 **Efremova, D.** Jivaia o jivom: (K 125-letíy so dnia rojdeníia rýsskoj poetessy Serebrianogo veka Mariny Tsvetaevoi [Tekst] [Alive about alive: (to 175 year anniversary of Russian poetry of Silver age Marina Tsvetaeva)]. In Svoi. 2017. – № 10. – P. 16–18

10 **Kýdrova, Irma.** O Marine Tsvetaevoi [Tekst] [About Marina Tsvetaeva] – Moscow : Soíyz pisatelei. – SPb. – AST, 2014.

11 **Latypova I. Iý.** Mif o poete v hýdojestvennom mire M. I. Tsvetaevoi [Tekst] [Marina Tsvetaeva's artistic world's myth about a poet] – Sterlitamak, 2008.

12 **Makasheva S. J.** Tvorcheskaja kontseptsia M. I. Tsvetaevoi: ontologija, kontseptsia lichnosti. Diss. d.f.n. [Tekst] [Creative concepts of M. I. Tsvetaeva: anthology, personality concept. : PhD thesis] – Moscow. – 2006. – 378 p.

13 Marina Tsvetaeva v kritike sovremennikov. V 2 t. T.1. Rodstvo i chýjdost [Tekst]. [Marina Tsvetaeva in criticism of contemporaries. Vol.1.- Kinship and alien] – Moscow : Agraf; 2003. – 656 p.

14 **Metodieva, E. Iý.** Pýshkin v soznani Mariny Tsvetaevoi [Tekst]. [Pushkin in the mind of M. 2. Tsvetaeva] In Bolgarskaja rýsistika. – 2018. – № 2. – P. 15–20.

15 **Mýratova, E. Iý.** Poet o poete: soprikasaiýesia mýry [Tekst]. [Poet about the poet: touching worlds] In Vestnik slavianskih kýltýr. – 2019. – T. 54. – P.170–176.

Материал поступил в редакцию 11.03.22.

**Н. К. Шаяхметова*

Қарағанды техникалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Материал 11.03.22 баспаға түсті.

МАРИНА ЦВЕТАЕВА ӘДЕБИЕТТАНУШЫЛАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫМЕН

М. И. Цветаеваның шығармашылығы лингвисттер мен әдебиеттанушылардың үлкен назарында болып табылады. Белгілі қызығушылық өткен уақыттың және қазіргі әдебиеттанушылардың зерттеулерінде көрініс тапты. Бұл зерттеулерде әдебиеттанушылар оның шығармашылығын зерттеп, М. И. Цветаеваның жұмыстарына тән заңдылықтарды орнатады.

Ақынның шығармаларын зерттеудегі заманауи кезеңі М. И. Цветаеваның поэзия көрінісінен, оның көзқарастары мен шығармашылық концепттерін зерттеуіне отуімен белгіленген. Соңғы онжылдық – ақынның поэтикалық тіліне философиялық және когнитивтік анализбен байланысты.

Марина Цветаева контекстінде, орыс тілінің өмірі қырық жыл арасында күрт өзгерді. Шығармашылығында революцияға дейінгі символисттердің поэзиясы, Мәскеудегі неокантианттардың философиялық көзқарастары, эмиграцияға ұшыраған орыс адамдардың тілінің ерекшеліктері көрініс тапты. Айқын түрде дербес, өзінің поэтикалық құбылыстар қамтуы бойынша жан-жақты, берілген әлеуметтік өзгерістерге қатысты терең, жалпы бағалаудағы бірбеткей, М. И. Цветаеваның тілі автордың рухани бет-бейнесін және оның зияткерлік-психологиялық көзқарастарын көрсетеді.

Кілті сөздер: идеялық-шығармашылық даму, романтикалық тұлға концепциясы, ақынның дүниені сезінуі, жанқиярлық еңбек, семантикалық өріс.

*N. K. Shayakhmetova

Karaganda Technical University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda
Material received on 11.03.22.**MARINA TSVETAeva IN THE VIEW OF LITERARY CRITICS**

Work of M. I. Tsvetaeva is an object of the most precise attention from linguists and literary critics. The specific interest is shown by studies of literary critics of past years and modern ones, that researched and are still researching the language of her works, as well as establishing pattern characteristic for all pieces of Tsvetaeva.

The modern stage of studies of author's works is defined by the transition from researching life and poetry of M. I. Tsvetaeva to holistic analysis and description of poet's worldview and her work's concepts. The last decade is the time of philosophical and cognitive analysis of author's poetic language.

In the context of Marina Tsvetaeva, the life of Russian word had been bent on almost forty years. Her works included various aspects, such as few: pre-revolutionary poetry of symbolists, philosophical views of Moscow's neo-Kantians, the language of revolution's first years, Russian emigrants' language as well. Clearly individual, comprehensive in its coverage of poetic phenomena, deep in its view of the social changes taking place, uncompromising and willful in its assessments, the language of M. Tsvetaeva conveys the spiritual view of the author herself, as well as her intellectual and mental outlook.

Keywords: ideological and artistic evolution, the concept of the romantic personality, the poet's worldview, ascetic labor, semantic fields.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Алтынбаева Перизат Алтынбайқызы, магистрант, 2 курс, «Ағылшын және неміс тілдері» кафедрасы, Филология факультеті, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030004, Қазақстан Республикасы, e-mail: perizat_1992@mail.ru

Андрющенко Ольга Константиновна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140 000, Қазақстан Республикасы, e-mail: olga_pav_pgpi@mail.ru

Анесова Альбина Женисовна, PhD, қауымд. профессор (доцент), Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anesova_albina@mail.ru

Анесова Гульнарай Женисовна, қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі, Қалижан Бекхожин атындағы жалпы орта білім беру мектебі, Павлодар қ., 140 000, Қазақстан Республикасы, e-mail: anesova73@mail.ru

Байжанова Айнур Амировна, MSc, аға оқытушы, Астана IT Университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ainur.baizhanova@astanait.edu.kz

Баймаханова Айгерим Ержанқызы, магистрант, 2 курс, «Шетел тілі; екі шетел тілі» мамандығы, Филология факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050026, Қазақстан Республикасы, e-mail: baimakhanova97@gmail.com

Баратова Мухаббат Нұржауқызы, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: baratova.muhabbat1970@mail.ru

Гүлназ Төкенқызы, филология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), Астана Тұран университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: adon70@mail.ru

Гүрер Гүлсевин, филология ғылымының докторы, профессор, Түркі әлемін зерттеу институты, Еге университеті, Измир қ., 35000, Түркия, e-mail: gurergulsevin@gmail.com

Жанұзақова Құралай Темірбекқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Филология институты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kuralay_zhanuzak@mail.ru

Жарылғасын Нұргүл Жұмабайқызы, магистрант, мамандығы «Шетел тілі: екі шетел тілі», Жұбанов университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: n.zharylgassyn@mail.ru

Жумабекова Бейбитнур Капаровна, филология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: beibitnur@mail.ru

Жуманбаева Риза Оразғалиевна, докторант, 2 курс, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: riza16041981@mail.ru

Жуманбекова Нуркеш Зейнулловна, филология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), Филология факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 1000008, Қазақстан Республикасы, e-mail: nurkesh2009@mail.ru

Жүсіпов Ертай Қуандықұлы, филология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ereke1972@inbox.ru

Жүсіпов Нартай Қуандықұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: nartai1970@mail.ru

Ибраева Жанар Кулматовна, филология ғылымдарының докторы, профессор, «Түркітану және тіл тарихы», Филология факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhanar.kulmat@gmail.com

Исмаилова Дариға Базылханқызы, магистр, оқытушы, «Шетел тілдері» кафедрасы, Филология және көптілді білім беру институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы, e-mail: kazakhstan.di@mail.ru

Ишмухамбетов Нариман Аманжолович, МА, оқытушы, Астана IT Университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nariman.ishmukhambetov@astanait.edu.kz

Калиева Әсем Ахметоллақызы, оқытушы (ассистент), Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: asema0706@mail.ru

Картаева Айжан Маратбекқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070004, Қазақстан Республикасы, e-mail: kartaeva2011@mail.ru

Кемелбекова Зада Абылбековна, филология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, «Шетел тілдері кафедрасы», Филология және көптілді білім беру институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық

университеті, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы, e-mail: zada-k.68@mail.ru

Қамбаров Бекзат Ғабитқызы, магистрант, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bekzat.qaldybai@gmail.com

Қобланова Айгүл Әубәкірқызы, магистрант, 2 курс, «Ағылшын және неміс тілдері» кафедрасы, Филология факультеті, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030004, Қазақстан Республикасы, e-mail: koblanova.77@gmail.com

Құдайбергенова Лаула Ерболатовна, докторант, филология ғылымдарының магистрі, «Филология» кафедрасы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: a-laula@mail.ru

Мұқашева Меруерт Қозыканқызы, докторант, 3 курс, мамандығы «Қазақ тілі мен әдебиеті», «Қазақ, орыс филологиясы және журналистика» кафедрасы, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070004, Қазақстан Республикасы, e-mail: mukasheva.m77@mail.ru

Нүрпейсова Акдидар Умирбековна, магистрант, «Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығы, Жұбанов университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы,

Нұртаза Мөлдір Нұржанқызы, магистрант, «Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығы, Жұбанов университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы

Оленев Станислав Владимирович, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, «Стилистика және риторика» кафедрасы, Кемеров мемлекеттік университеті, Кемеров қ., 650000, Ресей Федерациясы, e-mail: stanislav.olenev@gmail.com

Рахимжанова Арай Болатовна, PhD, профессордың ассистенті, Астана IT Университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aray.rakhimzhanova@astanait.edu.kz

Рүстемова Анар Нематиллақызы, магистрант, «Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығы, гуманитарлық-педагогикалық институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nematilla.anar@gmail.com

Сейдалиева Гулдана Омаровна, PhD, қауымд. профессор м.а., «Шетел тілдері» кафедрасы, Филология және көптілді білім беру институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы, e-mail: guldanaseida@mail.ru

Трушев Айтмухамет Касымбаевич, филология ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті,

Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: trushev56@mail.ru

Трушев Әмірбек Айтмухаметович, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: a.trushev@bsgarant.kzmail.ru

Трушева Шынар Жетпісбайқызы, докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: schiko777@mail.ru

Удербасова Алия Мұлдағалиқызы, магистрант, 2 курс, «Шет тілі: екі шет тілі» мамандығы, Филология факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: a.uderbayeva@mail.ru

Шайкенова Ләззат Маратқызы, филология ғылымдарының докторы, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: shaikenova@kaznu.kz

Шаяхметова Нұрбала Кулкенқызы, филология ғылымының кандидаты, доцент, Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды қ., 100001, Қазақстан Республикасы, e-mail: nurbala-s@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Алтынбаева Перизат Алтынбайқызы, магистрант, 2 курс, кафедра «Английского и немецкого языков», Факультет филологии, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актюбе, 030004, Республика Казахстан, e-mail: perizat_1992@mail.ru

Андрющенко Ольга Константиновна, кандидат филологических наук, доцент, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: olga_rav_pgpi@mail.ru

Анесова Альбина Женисовна, PhD, ассоц. профессор (доцент), Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anesova_albina@mail.ru

Анесова Гульнарай Женисовна, учитель казахского языка и литературы, СОШ имени К. Бекхожина, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: anesova73@mail.ru

Байжанова Айнура Амировна, MSc, ст. преподаватель, Астана IT Университет, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: ainur.baizhanova@astanait.edu.kz

Баймаханова Айгерим Ержанқызы, магистрант, 2 курс, преподаватель в «Tesla Education», Факультет филологии, специальность «Иностранный язык: два иностранных языка», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050026, Республика Казахстан, e-mail: baimakhanova97@gmail.com

Баратова Мухаббат Нуржауовна, кандидат филологических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: baratova.muhabbat1970@mail.ru

Гурер Гульсевин, доктор филологических наук, профессор, Институт изучения тюркского мира, Университет Еге, г. Измир, 35000, Турция, e-mail: gurergulsevin@gmail.com

Жанузакова Куралай Темирбековна, доктор филологических наук, профессор, Институт филологии, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: kuralay_zhanuzak@mail.ru

Жарылғасын Нұргүл Жұмабайқызы, магистрант, специальность «Иностранный язык: два иностранных языка», Жубанов университет, г. Актюбе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: n.zharylgassyn@mail.ru

Жумабекова Бейбытнур Капаровна, кандидат филологических наук, ассоц. профессор (доцент) КОКСОН, Факультет гуманитарных и социальных

наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: beibitnur@mail.ru

Жуманбаева Риза Оразгалиевна, докторант, 2 курс, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: riza16041981@mail.ru

Жуманбекова Нуркеш Зейнулловна, кандидат филологических наук, ассоц. профессор (доцент) КОКСОН, Филологический факультет, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 100000, Республика Казахстан, e-mail: nurkesh2009@mail.ru

Жусупов Ертай Куандыкович, кандидат филологических наук, ассоц. профессор (доцент), Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: ereke1972@inbox.ru

Жусупов Нартай Куандыкович, доктор филологических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: nartai1970@mail.ru

Ибраева Жанар Кулматовна, доктор филологических наук, профессор, кафедра «Тюркологии и теории языка», Факультет филологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: zhanar.kulmat@gmail.com

Исмаилова Дарига Базылханкызы, магистр, преподаватель, кафедра «Иностранных языков», Институт филологии и полиязычного образование, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: kazakhstan.di@mail.ru

Ишмухамбетов Нариман Аманжолович, МА, преподаватель, Астана IT Университет, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: nariman.ishmukhambetov@astanait.edu.kz

Калиева Асем Ахметуллаевна, преподаватель (ассистент), Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: asema0706@mail.ru

Камбарова Бекзат Габитовна, магистрант, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: bekzat.qaldybai@gmail.com

Картаева Айжан Маратбековна, доктор филологических наук, профессор, Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070004, Республика Казахстан, e-mail: kartaeva2011@mail.ru

Кемелбекова Зада Абылбековна, кандидат филологических наук, ассоц. профессор, кафедра «Иностранных языков», Институт филологии

и полиязычного образование, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: zada-k.68@mail.ru

Кобланова Айгуль Аубакировна, магистрант, 2 курс, кафедра «Английского и немецкого языков», Факультет филологии, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актөбе, 030004, Республика Казахстан, e-mail: koblanova.77@gmail.com

Кудайбергенова Лаула Ерболатовна, докторант, магистр филологии, кафедра Филологии, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: a-laula@mail.ru

Мукашева Меруерт Козыкановна, докторант, 3 курс, специальность «Казахский язык и литература», кафедра «Казахский язык, русская филология и журналистика», Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070004, Республика Казахстан, e-mail: mukasheva.m77@mail.ru

Нурпейсова Акдидар Умирбековна, магистрант, специальность «Иностранный язык: два иностранных языка», Жубанов университет, г. Актөбе, 030000, Республика Казахстан.

Нұртаза Мөлдiр Нұржанқызы, магистрант, специальность «Иностранный язык: два иностранных языка», Жубанов университет, г. Актөбе, 030000, Республика Казахстан.

Оленев Станислав Владимирович, кандидат филологических наук, доцент, кафедра Стилистики и риторики, Кемеровский государственный университет, г. Кемерово, 650000, Российская Федерация, e-mail: stanislav.olenev@gmail.com

Рахимжанова Арай Болатовна, PhD, ассистент профессора, Астана IT Университет, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: aray.rakhimzhanova@astanait.edu.kz

Рустемова Анар Нематиллақызы, магистрант, специальность «Иностранный язык: два иностранных языка», Гуманитарно-педагогический институт, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: nematilla.anar@gmail.com

Сейдалиева Гулдана Омаровна, PhD, и. о. ассоц. профессора, кафедра «Иностранных языков», Институт филологии и полиязычного образования, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: guldanaseida@mail.ru

Токенкызы Гулназ, кандидат филологических наук, ассоц. профессор (доцент) КОКСОН, Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: adon70@mail.ru

Трушев Айтмухамет Касымбаевич, доктор филологических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, email: trushev56@mail.ru

Трушев Амирбек Айтмухаметович, доктор филологических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: a.trushev@bsgarant.kzmail.ru

Трушева Шынар Жетписбаевна, докторант, филологический факультет, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: schiko777@mail.ru

Удербоева Алия Мулдағалиқызы, магистрант, 2 курс, специальность «Иностранный язык: два иностранных языка», Филологический факультет, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: a.uderbayeva@mail.ru

Шайкенова Ляззат Маратовна, доктор филологических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: shaikenova@kaznu.kz

Шаяхметова Нурбала Кулькеновна, доцент, кандидат филологических наук, доцент, специальность «10.01.02 – Русский язык», Карагандинский технический университет, г. Караганда, 100001, Республика Казахстан, e-mail: nurbala-s@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Altynbayeva Perizat Altynbayqyzy, undergraduate student, 2 year, Department of English and German Language, Faculty of Philology, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, 030004, Republic of Kazakhstan, e-mail: perizat_1992@mail.ru

Andryuchshenko Olga Konstantinovna, Candidate of Philological Sciences, associate professor, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: olga_pav_pgpi@mail.ru

Anessova Albina Zhenisovna, PhD, associate professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anesova_albina@mail.ru

Anessova Gulnarai Zhenisovna, teacher of Kazakh Language and Literature, secondary school named after K. Bekkhozhin, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anesova73@mail.ru

Baimakhanova Aigerim Erzhankyzy, undergraduate student, in «Foreign language: two foreign languages», 2nd year, teacher in «Tesla Education», Philological Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050026, Republic of Kazakhstan, e-mail: baimakhanova97@gmail.com

Baizhanova Ainur Amirovna, MSc, senior lecturer, Astana IT University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ainur.baizhanova@astanait.edu.kz

Baratova Mukhabbat Nurzhauovna, Candidate of Philological Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: baratova.muhabbat1970@mail.ru

Gurer Gulsevin, Doctor of Philology, professor, Institute studying Turkish world, Ege University, Izmir, 35000, Turkey, e-mail: gurergulsevin@gmail.com

Ibrayeva Zhanar Kulmatovna, Doctor of Philological Sciences, professor, Department of Turcology and Language Theory, Philological Faculty, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhanar.kulmat@gmail.com

Ishmukhambetov Nariman Amanzholovich, MA, lecturer, Astana IT University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nariman.ishmukhambetov@astanait.edu.kz

Ismailova Dariga Bazylkhankyzy, Master, teacher, Department of Foreign languages, Institute of Philology and Multilingual Education, Abai Kazakh National Pedagogical university, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: kazakhstan.di@mail.ru

Kaliyeva Asem Ахметуллаевна, teacher assistant, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: asema0706@mail.ru

Kambarova Bekzat Gabitovna, undergraduate student, Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bekzat.qaldybai@gmail.com

Kartaeva Aizhan Maratbekovna, Doctor of Philology, professor, S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070004, Republic of Kazakhstan, e-mail: kartaeva2011@mail.ru

Kemelbekova Zada Abylbekovna, Candidate of Philological Sciences, associate professor, Department of Foreign languages, Institute of Philology and Multilingual Education, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: zada-k.68@mail.ru

Koblanova Aigul Aubekerovna, undergraduate student, 2 year, Department of English and German Language, Faculty of Philology, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, 030004, Republic of Kazakhstan, e-mail: koblanova.77@gmail.com

Kudaibergenova Laula Erbolatovna, doctoral student, Master of Philology, Toraighyrov University, Department of Philology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: a-laula@mail.ru

Mukasheva Meruert Kozykanovna, doctoral student, 3rd year specialty. «Kazakh Language and Literature», Department of Kazakh, Russian Philology and Journalism, S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070004, Republic of Kazakhstan, e-mail: mukasheva.m77@mail.ru

Nurpeisova Akdidar Umirbekovna, undergraduate student, in «Foreign language: two foreign languages», Zhubanov University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan.

Nurtaza Moldir Nurzhankyzy, undergraduate degree student in «Foreign language: two foreign languages», Zhubanov University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan

Olenev Stanislav Vladimirovich, Candidate of the Philological Sciences, docent, Department of Stylistics and Rhetoric, Kemerovo State University, Kemerovo, 650000, Russian Federation, e-mail: stanislav.olenev@gmail.com

Rakhimzhanova Aray Bolatovna, PhD, Assistant Professor, Astana IT University, Nur-Sultan, 01000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aray.rakhimzhanova@astanait.edu.kz

Rustemova Anar Nematillakyzy, undergraduate student in «Foreign language: two foreign languages», Humanitarian-Pedagogical Institute, Qyzylorda

university named after Korkyt Ata, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nematilla.anar@gmail.com

Seidaliyeva Guldana Omarovna, PhD, acting associate professor, Department of Foreign languages, Institute of Philology and Multilingual Education, Abai Kazakh National Pedagogical university, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: guldanaseida@mail.ru

Shaikenova Lyazzat Maratovna, Doctor of Philological Sciences, associate professor, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: shaikenova@kaznu.kz

Shayakhmetova Nurbala Кулькеновна, Candidate of Philology, associate professor, Karaganda Technical Univtrcity, Karaganda, 100001, Republic of Kazakhstan, e-mail: nurbala-s@mail.ru

Tokenkyzy Gulnaz, PhD of Philology, associate professor, University «Turan-Astana», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: adon70@mail.ru

Trushev Amirbek Aitmukhametovich, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: a.trushev@bsgarant.kz

Trushev Aytmuhamet Kassymbaeyich, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: trushev56@mail.ru

Trusheva Shynar Zhetpisbayevna, Doctoral student, Faculty of Philology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: schiko777@mail.ru

Uderbayeva Aliya Muldagalikyzy, undergraduate student, «Foreign language: two foreign languages», 2nd year, Faculty of Philology, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: a.uderbayeva@mail.ru

Zhanuzakova Kuralay Temirbekovna, Doctor of Philology, professor, Institute of Philology, Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, email: kuralay_zhanuzak@mail.ru

Zharylgassyn Nurgul Zhumabaikyzy, undergraduate student in «Foreign language: two foreign languages», Zhubanov University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: n.zharylgassyn@mail.ru

Zhumabekova Beibytur Kaparovna, PhD of Philology, associate professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: beibitnur@mail.ru

Zhumanbayeva Riza Orazgalievna, Doctoral student 2nd year, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: riza16041981@mail.ru

Zhumanbekova Nurkesh Zeynullova, PhD of Philology, Associate professor, Philological Faculty, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 100000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nurkesh2009@mail.ru

Zhussupov Nartay Kuandykovich, Doctor of Philological Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: nartai1970@mail.ru

Zhussupov Yertay Kuandykovich, Candidate of Philological Sciences, associate professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ereke1972@inbox.ru

**«Торайғыров университеті» КеАҚ «Торайғыров университеті
Хабаршысы», «Қазақстан ғылымы мен техникасы», «Өлкетану»
ғылыми журналдарының
АВТОРЛАРЫНА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕЛЕР**

Редакциялық алқа авторлардан журналда жариялау үшін мақалалар дайындау кезінде төмендегі ережелерді басшылыққа алуды сұрайды.

Журнал редакциясына ұсынылатын ғылыми мақалалар «Журналдар, жинақтар, акпараттық басылымдар МЕМСТ 7.5-98 сәйкес мақалаларды рәсімдеу үшін негізгі баспа стандарттарына сәйкес, жарияланатын материалдарды баспаға рәсімдеу «МЕМСТ 7.1-2003» Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» талаптарына сай дайындалуы керек.

*Нөмірге бір автордың бір ғана қолжазбасы немесе сол автордың тең авторлар ұжымы құрамында болғанда да бір қолжазбасын ғана жариялауға рұқсат етіледі.

* Бір мақаланың тең авторларының саны 5-тен аспауы тиіс.

* Мақаланың бірегейлік дәрежесі 60% - дан кем болмауы тиіс (редакциялық алқаның шешіміне сәйкес).

* Баспаға жіберілетін мақалалар бұрын жарияланбауы тиіс, кейіннен басқа журналдарда жариялауға, оның ішінде басқа тілдерге аударуға жол берілмейді.

* Қолжазбаны жариялауға қабылдау туралы шешім рецензиялау рәсімі өткізілгеннен кейін қабылданады.

* Қос рецензиялау (жасырын) құпия түрде жүргізіледі, авторға рецензенттің аты – жөні, ал рецензентке мақала авторының аты-жөні мәлім болмайды.

* Төлем туралы түбіртек мақалаларды жариялауға қабылдағаннан кейін ұсынылады. Журналда жариялау құны бір бетіне 1000 (бір мың) теңге.

* «Торайғыров университеті» КеАҚ докторанттары мен шетелдік авторларға (қазақстандық бірлескен авторларсыз) журналда жариялау тегін.

* Егер мақаланы плагиатқа қарсы немесе рецензент қабылдасамаса, мақала авторға қайта орындауға үшін қайтарылады. Автор мақаланы плагиатқа немесе шолуға 1 рет қайта жібере алады. Мақаланың мазмұнына автор жауапты болып табылады.

Редакция мақалаға әдеби және стилистикалық өңдеу жасаумен айналыспайды.

Талапқа сай ресімделмеген мақалалар жарияланымға қабылданбайды және авторларға қайтарылады.

Мақаланың соңғы нұсқасының алынған күні оның редакцияға түскен күні болып саналады.

Мақалалар түсу шамасына қарай жарияланады. Журнал бір нөмірде мақала саны 30-дан аспайтындай болып шығарылады.

Журналдарды шығару мерзімділігі - жылына 4 рет (тоқсан сайын).

Мақаланы беру мерзімі:

- бірінші тоқсан 10 ақпанға дейін;
- екінші тоқсан 10 мамырға дейін;
- үшінші тоқсан 10 тамызға дейін;
- төртінші тоқсан 10 қарашаға дейін.

«Торайғыров университеті» КеАҚ «Торайғыров университеті Хабаршысы», «Қазақстан ғылымы мен техникасы», «Өлкетану» ғылыми журналы жылына 4 рет рет желілік (электрондық) форматта журнал нөмірлерінің жариялануының төмендегідей белгіленген мерзімдерінде шығарылады:

- бірінші нөмір ағымдағы жылдың 30 наурызына дейін шығарылады;
- екінші нөмір-30 маусымға дейін;
- үшінші нөмір-30 қыркүйекке дейін;
- төртінші нөмір-30 желтоқсанға дейін.

Мақаланы (электрондық нұсқасын және төлем туралы түбіртек) төмендегі сайттарға жіберу керек:

- <https://vestnik-pedagogic.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-philological.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-energy.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-cb.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-economic.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-pm.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-law.tou.edu.kz/>
- <https://stk.tou.edu.kz>
- <https://localhistory.tou.edu.kz>

Мақаланы жариялауға ұсыну үшін сайтта тіркеуден өту қажет.

Қолжазбаны дайындауға ең көп зияткерлік үлес қосқан автор (екі және одан да көп бірлескен автордың арасында) корреспондент-автор болып табылады және «*» белгісімен айрықшаланады.

Әр түрлі оқу орындарының авторлары 1,2 сандарымен көрсетіледі.

Қос рецензиялау (жасырын) рәсімін жүзеге асыру үшін авторлардан мақаланың екі нұсқасын: біріншісі – жеке деректерді көрсете отырып, екіншісі – жеке деректерді көрсетпей жіберу қажеттілігі сұралады. Жасырын рецензиялау қағидаты бұзылған жағдайда мақала қаралмайды.

Мақалалар қатаң түрде төмендегі ережелерге сәйкес ресімделуі керек:

- Журналдарға барлық ғылыми бағыттар бойынша, электронды нұсқада, «Windows үшін (doc, .docx, .rtf форматтарында) Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) мәтіндік редакторында барлық материалдары бар мақалалар қабылданады.

- Аннотацияларды, әдебиеттерді, кестелерді, суреттер мен математикалық формулаларды қоса алғанда, мақаланың жалпы көлемі **7 беттен кем болмауы және 12 беттен аспауы** тиіс. Беттер жиектері-парақтың барлық жағынан 30 мм; мақала мәтіні: кегль – 14 пункт, гарнитура – Times New Roman (орыс, ағылшын және неміс тілдері үшін), KZ Times New Roman (қазақ тілі үшін).

Ғылыми мақаланың құрылымы атауынан, аңдатпадан, түйінді сөздерден, негізгі ережелерден, кіріспеден, материалдар мен әдістерден, нәтижелер мен талқылаудан, қорытындыдан, түйіндерден, қаржыландыру туралы ақпараттан (бар болса), дереккөздердің кириллицада (қазақ және орыс тілдерінде) жазылуының романизацияланған (латын әліпбиімен транслитерацияланған) нұсқасын қоса алғанда, әрбір мақалада пайдаланылған дереккөздердің (әдебиеттердің) тізімінен тұрады, МеСТ 7.79–2000 (ИСО 9-95) кирилл жазуын латын әліпбиімен транслитерациялау қағидаларын қараңыз.

- Мақалада қамтылуы тиіс:

1. FTAMP (ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы);

1. DOI – МРНТИ-ден кейін жоғарғы оң жақ бұрышта (журналдың редакциясы тағайындайды және толтырады);

2. Автордың (- лардың) **аты-жөні, тегі** қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (қою қаріппен, ортасында) беріледі;

Қолжазбаны дайындауға ең көп зияткерлік үлес қосқан автор (екі және одан да көп бірлескен авторлар) корреспондент-автор болып табылады және «*» белгісімен көрсетіледі.

Әр түрлі оқу орындарының авторлары 1,2 сандармен көрсетіледі.

3. Аффiliation (ұйым (жұмыс (оқу) орны), ел, қала) қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде көрсетіледі. Авторлардың аффiliation-ы туралы толық деректер журналдың соңында ұсынылады;

4. **Мақала атауы** мақаланың мазмұнын, тақырыбын және ғылыми зерттеу нәтижелерін көрсетуі керек. Мақала атауында ақпараттық мазмұн,

қызығушылық туғызушылық және бірегейлік болуы қажет (12 сөзден аспайтын, бас әріптермен, қалың қаріппен, ортасында, үш тілде: орыс, қазақ, ағылшын немесе неміс тілдерінде беріледі);

5. **Андатпа** мақаланың мақсатын, мазмұнын, түрін, нысанын және басқа да ерекшеліктерін қысқаша сипаттауы керек. Автордың пікірінше, негізгі және құнды кезеңдер, нысандар, олардың белгілері мен зерттеу нәтижелері көрсетілуі керек. Қазақ, орыс және ағылшын немесе неміс тілдерінде беріледі (андатпаның ұсынылатын көлемі жарияланым тілінде – 150 – ден кем емес, 300 сөзден артық емес, курсивпен, қою шрифтпен, 12 пункт кегльмен, сол және оң жақтағы азат жол 1 см. болуы қажет, үлгіні қараңыз);

6. **Түйінді сөздер** объект, ғылыми сала және зерттеу әдістері терминдерінде мәтіннің мазмұнын көрсететін сөздер жиынтығы (үш тілде: орыс, қазақ, ағылшын немесе неміс тілдерінде ресімделеді; 12 пункт кегль, курсив, сол-оң жақ шегініс – 1 см.). Ұсынылатын түйінді сөздер саны – 5-8 сөз, түйінді сөз тіркесіндегі сөздер саны 3-тен аспауы қажет. Олар маңыздылығы бойынша анықталады, яғни мақаланың ең маңызды түйінді сөзі тізімде бірінші болуы керек (үлгіні қараңыз);

7. **Мақаланың негізгі мәтіні** оның бөлімдерінің белгілі бір ретімен орналасытырылып жазылуы тиіс, оған төмендегілер жатады:

- **Кіріспе** (абзац сол жақ шетінен 1 см, қалың әріптермен, 14 пункт кегльмен беріледі). Тақырыптың таңдалуының негіздемесі; тақырыптың немесе мәселенің өзектілігі дәйектеледі. Тақырыптың өзектілігі осы нысананы зерттеуге деген жалпы қызығушылықтың барысы арқылы, бірақ аталмыш мәселенің шешімі толық болмауымен анықталады, ол тақырыптың теориялық немесе практикалық маңыздылығымен дәлелденеді.

- **Материалдар мен әдістер** (абзац сол жақ шетінен 1 см, қою әріптермен, 14 пункт кегльмен көрсетіледі). Олар материалдар мен жұмыс барысын сипаттаудан, сондай-ақ қолданылған әдістердің толық сипаттамасынан тұруы керек.

- **Нәтижелер және талқылау** (сол жақ шетінен 1 см абзац, қалың әріптермен, 14 пункт кегль). Сіз қол жеткізген зерттеу нәтижелері талданады және талқыланады. Зерттеу барысында алынған нәтижелер бойынша қорытындылар келтіріледі, негізгі мәні ашылады. Бұл мақаланың маңызды бөлімдерінің бірі. Онда сіздің жұмысыңыздың нәтижелерін талдау және алдыңғы жұмыстармен, талдаулармен және қорытындылармен салыстырғанда тиісті нәтижелерді талқылау қажет.

- **Қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса)** (абзац сол жақ шетінен 1 см, қою әріптермен, 14 пункт кегльмен көрсетіледі).

- **Қорытындылар** (абзац сол жақ шетінен 1 см, қалың әріптермен, 14 пункт кегльмен).

Қорытындылар – аталмыш кезеңдегі жұмысты қорытындылау және түйінін жасау; автор ұсынған тұжырымның ақиқатын растау және алынған нәтижелерді ескере отырып, ғылыми тұжырымның өзгеруі туралы автордың қорытындысы. Қорытындылар дерексіз болмауы керек, олар белгілі бір ғылыми саладағы зерттеу нәтижелерін жалпылау, әрі қарай жұмыс істеу ұсыныстарын немесе мүмкіндіктерін сипаттайтындай дәрежеде болуы керек.

- **Пайдаланылған әдебиеттер тізімі** (қою әріптермен кегль-14 пункт, ортасында) мыналарды қамтиды:

Мақала және пайдаланылған қайнар көздер тізімі МЕСТ 7.5-98; МЕСТ 7.1-2003 сәйкес жасалуы керек (үлгіні қараңыз).

Дереккөздердің реттілігі келесі тәртіппен анықталады: алдымен дәйекті сілтемелер, яғни мақаланың өзінде кезектілік бойынша сілтеме жасайтын көздер. Содан кейін сілтемелері жоқ қосымша көздер, яғни мақалада болмаған, бірақ сіз оқырмандарға параллельді жұмыстар сияқты танысу үшін ұсынған қайнар көздер көрсетіледі. Көлемі 10-нан кем емес, 20-дан аспайтын атаулар (мақалада сілтемелер мен ескертпелер толассыз нөмірлеумен белгіленеді және тік жақшаға салынады), негізінен соңғы 10-15 жылда жарық көрген әдебиеттер алынады.

Пайдаланылған қайнар көздер кириллицада (қазақ және орыс тілдерінде) болған жағдайда, әдебиеттер тізімін екі нұсқада ұсыну қажет: 1) түпнұсқада (дереккөздер орыс, қазақ және ағылшын не неміс тілдерінде көрсетіледі); 2) дереккөздерді кириллицамен жазудың романизацияланған нұсқасы (қазақ және орыс тілдерінде), яғни латын әліпбиімен транслитерацияланады. МЕСТ 7.79–2000 (ИСО 9-95) кирилл жазуын латын алфавитімен транслитерациялау ережелерін қараңыз.

МЕСТ бойынша онлайн Транслитерация қызметі –<https://transliteration-online.ru/>Кирилл жазуының латын әліпбиімен транслитерациялануы ережелері.

Романизацияланған әдебиеттер тізімі келесідей болуы керек: автор(-лар) (транслитерация немесе бар болса ағылшын тіліндегі нұсқасы) → мақала атауы транслитерацияланған нұсқада → [мақала атауын ағылшын тіліне шаршы жақшада аудару] → қазақ немесе орыс тіліндегі дереккөздің атауы (транслитерация немесе бар болса ағылшынша атауы) → ағылшын тіліндегі белгілері бар шығыс деректері.

- **Иллюстрациялар, суреттер тізімі** және олардың сурет астындағы жазулары мақала мәтіні бойынша ұсынылады. Электрондық нұсқада суреттер мен иллюстрациялар кемінде 300 dpi рұқсаты бар TIFF немесе JPG форматында ұсынылады.

- **Математикалық формулалар** Microsoft Equation Editor-да терілуі керек (әр формула бір объект).

Жеке бетте (мақаладан кейін)

Электрондық нұсқада толық почталық мекен-жайлар, қызметтік және үй телефондарының нөмірлері, e-mail (редакцияның авторлармен байланысы үшін телефон нөмірлері, жарияланбайды) көрсетіледі;

Авторлар туралы мәліметтер

Қазақ тілінде	Орыс тілінде	Ағылшын тілінде
Тегі Аты Әкесінің аты (толық)		
Лауазымы, ғылыми дәрежесі, атағы		
Ұйым		
Қала		
Индекс		
Ел		
E-mail		
Телефон		

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ
научных журналов НАО «Торайғыров университет»
«Вестник Торайғыров университета»,
«Наука и техника Казахстана»

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

* В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.

* Количество соавторов одной статьи не более 5.

* Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 % (согласно решению редакционной коллегии).

* Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.

* Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.

* Двойное рецензирование (слепое) проводится конфиденциально, автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.

* Квитанция об оплате предоставляется после принятия статей к публикации. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге.

* докторантам НАО «Торайғыров университет» и иностранным авторам (без казахстанских соавторов) публикация в журнале бесплатно.

* Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз. Ответственность за содержание статьи несет автор.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления. Журнал формируется исходя из количества не более 30 статей в одном номере.

Периодичность издания журналов – 4 раза в год (ежеквартально).

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Научный журнал «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» выпускается с периодичностью 4 раза в год в сетевом (электронном) формате в следующие установленные сроки выхода номеров журнала:

- первый номер выпускается до 30 марта текущего года;
- второй номер – до 30 июня;
- третий номер – до 30 сентября;
- четвертый номер – до 30 декабря.

Статью (электронную версию и квитанции об оплате) следует направлять на сайтах:

- <https://vestnik-pedagogic.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-philological.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-energy.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-cb.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-economic.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-pm.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-law.tou.edu.kz/>
- <https://stk.tou.edu.kz>
- <https://localhistory.tou.edu.kz>

Для подачи статьи на публикацию необходимо пройти регистрацию на сайте.

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами 1,2.

Для осуществления процедуры двойного рецензирования (слепого), авторам необходимо отправлять два варианта статьи: первый – с указанием личных данных, второй – без указания личных данных. При нарушении принципа слепого рецензирования статья не рассматривается.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, в электронном варианте со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для Windows» (в форматах .doc, .docx, .rtf).

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы должен составлять **не менее 7 и не более 12 страниц печатного текста**. Поля страниц – 30 мм со всех сторон листа; Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).

Структура научной статьи включает название, аннотация, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список использованных источников (литературы) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Статья должна содержать:

1. МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2. DOI – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3. **Инициалы** (имя, отчество) **Фамилия** автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (жирным шрифтом, по центру);

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами 1,2.

4. **Аффилиация** (организация (место работы (учебы)), страна, город) – на казахском, русском и английском языках. Полные данные об аффилиации авторов представляются в конце журнала;

5. **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий);

6. **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (рекомендуемый объем аннотации на языке публикации – не менее 150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец);

7. **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

8. **Основной текст** статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- **Введение** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- **Материалы и методы** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- **Результаты и обсуждение** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- **Информацию о финансировании (при наличии)** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

- **Выводы** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той

или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- **Список использованных источников** (жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре) включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. Объем не менее 10, не более чем 20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки), преимущественно за последние 10-15 лет.

В случае наличия в списке использованных источников работ на кириллице (на казахском и русском языках), необходимо представить список литературы в двух вариантах: 1) в оригинале (указываются источники на русском, казахском и английском либо немецком языках); 2) романизированный вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках), то есть транслитерация латинским алфавитом. см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Онлайн сервис Транслитерация по ГОСТу – <https://transliteration-online.ru/>

Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом: автор(-ы) (транслитерация либо англоязычный вариант при его наличии) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название при его наличии) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

Иллюстрации, перечень рисунков и подписанные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (номера телефонов для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

МАҚАЛАНЫ РӘСІМДЕУ ҮЛГІСІ

FTAMP 14.37.27

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

***С. К. Антикеева**

Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзыреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілттік сөздер: теориялық модель, құзыреттер, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

Кіріспе

Әлеуметтік жұмыс – бұл біздің еліміз үшін салыстырмалы түрде жаңа мамандық. Сондықтан қазіргі кезеңде әлеуметтік қызметкерлерді оқыту педагогикалық мақсаттарды тұжырымдауда, оқу процесінің мазмұны мен технологияларында көрініс табатын жеткілікті дамыған білім беру стандарттарының болуымен сипатталмайды.

Жарияланатын материал мәтінінің жалғасы...

Материалдар мен әдістері

Зерттеу мәселесі бойынша ғылыми психологиялық-педагогикалық және арнайы әдебиеттерді теориялық талдау; Қоғамдық бірлестіктерді ашу бойынша заңнамалық және нормативтік құжаттарды талдау; әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары бағдарламаларының мазмұнын талдау; модельдеу; педагогикалық тәжірибені талдау және қорыту; сұрау әдістері (әңгімелесу, сауалнама, сұхбат); бақылау; мамандар қызметінің өнімдерін талдау; эксперимент, эксперименттік деректерді өңдеуге арналған математикалық статистика әдістері.

Жарияланатын материал мәтінінің жалғасы

Нәтижелер және талқылау

Біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін қалыптастыру және дамыту процесінің негізін құрайтын объективті заңдылықтарды түсіну үшін олардың моделін нақты түсіну қажет.

Жарияланатын материал мәтінінің жалғасы...

Қортынды

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың негізінде біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін қалыптастырудың теориялық моделі оны жүзеге асырудың үш деңгейін қамтиды деп қорытынды жасауға болады.

Жарияланатын материал мәтінінің жалғасы...

Пайдаланылған деректер тізімі

1 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХК ИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Тaubayeva, Sh.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университети, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайғырова; СПб. : ГАФКиС им. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogy. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoi pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitaniyu (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p. c.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraigyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

*С. К. Антикеева

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.

*S. K. Antikeeva

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомых компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования,

уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process, the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Авторлар туралы ақпарат

Қазақ тілінде	Орыс тілінде	Ағылшын тілінде
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант Торайғыров университеті, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeyeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 14.37.27

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

***С. К. Антикеева**

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомых компетенций, а также результат. В

модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

*Продолжение текста публикуемого материала***Выводы**

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

*Продолжение текста публикуемого материала***Список использованных источников**

- 1 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.
- 2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХК ИППК ПК, 2001. – 152 с.
- 3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.
- 4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.
- 5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.
- 6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.
- 7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.
- 8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.
- 9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.
- 10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиС им. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

- 1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogy. – 2003. – № 4. – P. 22.
- 2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitiye metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoi pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.
- 3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitaniyu (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.
- 4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.
- 5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p. c.
- 6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.
- 7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – T. 2 – P. 11–20.
- 8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.
- 9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.
- 10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraiyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

С. К. Антикеева

Торайғыров университет,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзіреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде құзіреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзіреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, әсеке және кәсіби құзіреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның әсеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің әсеке және кәсіби құзіреттерін одан әрі әсетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: теориялық модель, құзіреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

S. K. Antikeyeva

Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process, the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант Торайғыров университеті, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeyeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00

**«Торайғыров университеті» КеАҚ «Торайғыров университеті
Хабаршысы», «Қазақстан ғылымы мен техникасы», «Өлкетану»
ғылыми журналдарының
ЖАРИЯЛАУ ЭТИКАСЫ**

«Торайғыров университеті» КеАҚ «Торайғыров университеті Хабаршысы», «Қазақстан ғылымы мен техникасы», «Өлкетану» ғылыми-көпшілік журналдарының редакциялық алқасы өздерінің кәсіби қызметінде «Торайғыров университеті» КеАҚ ғылыми журналдарының жариялау этикасының қағидаттары мен нормаларын ұстанады. Жарияланым этикасы жарияланым этикасы жөніндегі комитеттің (COPE) халықаралық жарияланымдық этикалық нормаларына, Scopus (Elsevier) журналдарын жариялаудың этикалық қағидаттарына, «Торайғыров университет» КеАҚ Академиялық адалдық кодексінә сәйкес әзірленді.

Жарияланым этикасы редакторлардың, рецензенттер мен авторлардың этикалық мінез-құлқының нормаларын, қағидаттарын мен стандарттарын, мүдделер қақтығысын, әдепке жат мінез-құлықты анықтау жөніндегі шараларды, мақаланы алып қою (ретракция), түзету және теріске шығару жөніндегі нұсқаулықтарды айқындайды.

Жариялау процесінің барлық қатысушылары жариялау этикасының қағидаттарын, нормаларын мен стандарттарын сақтайды.

Ғылыми журналдың сапасы барлық авторлардың теңдігі, құпиялық қағидаты, бір реттік Жарияланымдар, қолжазба авторлығы, бірегейлік қағидаты, дереккөздерді растау қағидаты, рецензиялаудың объективтілігі және уақтылығы қағидаттарын жариялау процесіне қатысушылардың қағидаттарын орындаумен қамтамасыз етіледі.

«Торайғыров университеті» КеАҚ «Торайғыров университеті Хабаршысы», «Қазақстан ғылымы мен техникасы», «Өлкетану» ғылыми-көпшілік журналының редакциялық алқа мүшелерінің құқықтары мен міндеттері 8.12.3-20 СМЖ ҰС ғылыми-баспа қызметін басқарумен анықталды.

Рецензенттердің құқықтары мен міндеттері

«Торайғыров университетінің хабаршысы», «Қазақстан ғылымы мен техникасы» ғылыми журналдарының, «Өлкетану» ғылыми-көпшілік журналының рецензенттері объективтілік қағидатын басшылыққа алуға міндетті.

Қолжазба авторына қатысты жеке сынға жол берілмейді. Рецензент өз ескертулерін дәлелдеуі және қолжазбаны қабылдау немесе оны қабылдамау туралы өз шешімін негіздеуі тиіс.

Автордың (лардың) ұлты, діни тиесілігі, саяси немесе өзге де көзқарастары рецензенттің (-тердің) қолжазбаны рецензиялау процесінде назарға алынбауы және ескерілмеуі тиіс.

Рецензент жасаған сараптамалық бағалау редакцияның жариялау туралы шешім қабылдауына ықпал етуі және авторға қолжазбаны жақсартуға көмектесуі керек.

Қолжазбаны жариялауға қабылдау, авторға жұмысты өзгертуге немесе пысықтауға қайтару немесе жарияланымнан бас тарту туралы шешімді рецензиялау нәтижелеріне сүйене отырып, редакция алқасы қабылдайды.

Уақтылы қарау принципі. Рецензент рецензияны редакция белгілеген мерзімде, бірақ қолжазбаны рецензиялауға алған сәттен бастап 2-4 аптадан кешіктірмей ұсынуға міндетті. Егер мақаланы қарау және рецензияны белгіленген мерзімде дайындау мүмкін болмаса, рецензент бұл туралы ғылыми редакторға дереу хабарлауы тиіс.

Ұсынылған қолжазбаны рецензиялау кезінде оның біліктілігі сәйкес келмейді немесе шешім қабылдау үшін жеткіліксіз деп санайтын рецензент бұл туралы ғылыми редакторға дереу хабарлап, қолжазбаны рецензиялаудан бас тартуы керек.

Рецензент тарапынан құпиялық қағидасы. Рецензентке рецензиялауға ұсынылған қолжазба құпия материал ретінде қарастырылуы керек. Рецензент журналдың ғылыми редакторының және/немесе автордың тарапынан жазбаша рұқсат алғаннан кейін ғана оны көрсетуге және/немесе басқа адамдармен талқылауға құқылы.

Рецензиялау және жариялау процесін қамтамасыз ету барысында алынған ғылыми жұмыстың ақпараты мен идеяларын рецензент(-тер) жеке пайда алу үшін пайдаланбауы тиіс.

Қайнаркөздерді растау принципі. Рецензент қарастырылып отырған қолжазбаның зерттеу нәтижелеріне әсер ететін, бірақ автор(-лар) келтірмеген ғылыми жұмыстарды көрсетуі тиіс. Сондай-ақ, рецензент ғылыми редактордың назарын қарастырылып отырған қолжазба мен бұрын жарияланған жұмыс арасындағы айтарлықтай ұқсастыққа немесе сәйкестікке аударуы керек.

Егер рецензенттің қолжазбада плагиат, көшіріп алу, жалған және ойдан шығарылған материалдар немесе зерттеу нәтижелері бар деп пайымдауға жеткілікті негіздері болса, онда ол қолжазбаны жариялауға жібермеуі және журналдың ғылыми редакторына жарияланым және ғылыми этика қағидаттарының, стандарттары мен нормаларының анықталған бұзушылықтары туралы хабарлауға тиіс.

Авторлардың құқықтары мен міндеттері

Жариялау этикасы келесі принциптерді сақтауға негізделген:

Жарияланымның бір мәртебелігі. Автор (лар) редакцияға ұсынылған мақала қолжазбасы басқа басылымдарға қарау үшін ұсынылмағанына кепілдік береді. Қолжазбаны бір уақытта бірнеше журналдарда/басылымдарда ұсынуға жол берілмейді және жарияланым этикасының қағидаттарын, стандарттары мен нормаларын өрескел бұзу болып табылады.

Қолжазбаның авторлығы. Қолжазбаны дайындауға ең көп зияткерлік үлес қосқан адам (екі немесе одан да көп бірлескен авторлармен) корреспондент-автор болып табылады және авторлар тізімінде бірінші болып көрсетіледі.

Әрбір мақала үшін мақаланың соңғы нұсқасын дайындауға, редакциялық алқамен байланысқа жауап беретін хат-хабарға автор тағайындалуы тиіс, оған жеткілікті үлес қосқан зерттеудің барлық қатысушыларын (авторлар саны біреуден көп болса) авторлар тізіміне қосуды қамтамасыз етуі, сондай-ақ жариялау үшін редакцияға ұсыну үшін барлық авторлардан қолжазбаның соңғы нұсқасын мақұлдауы тиіс. Қолжазбада / мақалада көрсетілген барлық авторлар жұмыстың мазмұнына жауап береді.

Бірегейлік принципі. Автор (- лар) қолжазбада баяндалған зерттеу нәтижелері бірегей өзіндік жұмыс болып табылатындығына және процесте анықталуы мүмкін көшіріп алулар мен плагиаттарды қамтымайтындығына кепілдік береді.

Авторлар этикаға жатпайтын мінез-құлық, плагиат, өзін-өзі плагиаттау, өзін-өзі сілтеме жасау, бұрмалау, жинақтау, деректерді бұрмалап көрсету, жалған авторлық, қайталану, мүдделер қақтығысы және алдау белгілері бар мақалаларды жариялауға бергені үшін жауапты болады.

Қайнаркөздерді растау принципі. Автор(-лар) зерттеу барысында өзі пайдаланған ғылыми және өзге де дереккөздерді дұрыс көрсетуге міндетті болады. Бөтен жұмыстардың қандай да бір бөліктері пайдаланылған және / немесе басқа автордың (-лардың) пікірлері алынған жағдайда қолжазбада түпнұсқаның авторы (лары) көрсетілген библиографиялық сілтемелер көрсетілуі тиіс. Күмәнді көздерден алынған ақпарат қолжазбаны ресімдеу кезінде пайдаланылмауға тиіс.

Егер рецензенттерде, ғылыми редакторларда, журналдың редколлегия мүшелерінде (мүшелерінде) зерттеу нәтижелерінің шынайылығы мен бірегейлігіне күмән туындаған жағдайда, автор (-лар) қолжазбада келтірілген нәтижелерді немесе фактілерді растау үшін қосымша материалдарды ұсынуы тиіс.

Жариялау процесінде қателерді түзету. Жариялау процесінің кез келген сатысында жұмыста қателер мен дәлсіздіктер анықталған жағдайда, авторлар бұл туралы ғылыми редакторға жедел хабарлауға және тиісті түзету

журналының (Erratum немесе Corrigendum) сайтында түсініктемелермен жариялау үшін қатені жоюға немесе түзетуге көмектеседі. Түзетуге болмайтын өрескел қателер анықталған жағдайда автор (лар) қолжазбаны/мақаланы кері қайтарып алуы тиіс.

Жариялау этикасын сақтау принципі. Авторлар сынмен немесе зерттеуге қатысты ескертулермен, сондай-ақ рецензиялау және жариялау бойынша редакциямен өзара әрекеттерге қатысты этикалық нормаларды сақтауға міндетті. Авторлардың этикалық қағидаларды сақтамауы жарияланымдар этикасын өрескел бұзу деп бағаланады және қолжазбаны рецензиялаудан және/немесе жариялаудан алып тастауға негіз береді.

Мүдделер қақтығысы

Жарияланым этикасы жөніндегі комитеттің (COPE) анықтамасы бойынша мүдделер қақтығысы – бұл авторлар, рецензенттер немесе редакциялық алқа мүшелері жарияланатын материалға қатысты олардың пайымдарына әсер ете алатын жасырын мүдделері бар жанжалды жағдайлар. Мүдделер қақтығысы рецензенттің және редколлегия мүшелерінің ғылыми пікіріне, нәтижесінде қолжазбаны жариялауға қатысты редколлегияның шешіміне әсер етуі мүмкін қаржылық, жеке немесе кәсіби жағдайлар болған кезде пайда болады.

Бас редактор, редакция алқасының мүшесі және рецензенттер редакциялық алқаның шешіміне әсер етуі мүмкін ықтимал мүдделер қақтығысы туралы хабардар етуі тиіс. Редакциялық алқа мүшелері, егер олар қолжазба авторының (- ларының) зерттеу нәтижелерімен байланысты қандай да бір бәсекелестік қатынастарда болса не мүдделер қайшылығы өзге болса, қолжазбаны қараудан бас тартуға тиіс.

Қолжазбаны журналға қарауға берген кезде автор(-лар) қолжазбаның мазмұнында зерттеуді қаржыландырудың барлық көздері көрсетілгенін мәлімдейді; сондай-ақ қарауға берілген қолжазбаға қатысты мүдделер қақтығысын тудыруы мүмкін қандай коммерциялық, қаржылық, жеке немесе кәсіби факторлар бар екенін көрсетеді. Автор (лар), хатта мүдделер қақтығысы болған жағдайда, олардың пікірінше, олардың қолжазбасын объективті бағалай алмайтын ғалымдарды көрсете алады.

Рецензент қолжазбаға қатысы бар авторлардың біреуімен бәсекелестіктен, ынтымақтастықтан немесе басқа да қатынастардан туындайтын мүдделер қақтығысына себеп болуы мүмкін қолжазбаларды қарамауы тиіс.

Қолжазбаның мазмұнымен мүдделер қақтығысы болған жағдайда жауапты хатшы бұл туралы бас редакторға хабарлауы тиіс, одан кейін қолжазба басқа рецензентке беріледі.

Қарау және рецензиялау процесінде қатысушылар арасындағы мүдделер қақтығысының болуы қолжазба қабылданбайды дегенді білдірмейді.

Барлық мүдделі тұлғалар, мүмкіндігінше, жарияланымның барлық кезеңдерінде кез-келген вариацияда мүдделер қақтығысының туындауын болдырмауы керек. Мүдделер қақтығысы туындаған жағдайда, осы қақтығысты анықтаған адам дереу редакцияға хабарлауы керек. Бұл жариялау және ғылыми этика қағидаларын, стандарттары мен нормаларын бұзудың кез-келген басқа жағдайларына қатысты.

Этикаға жат мінез-құлық

Егер өз мақалаларына өз бетінше рецензия берілсе, келісімшарттық және жалған рецензиялау жағдайында, ғылыми зерттеу нәтижелерін жариялау, жалған авторлық, жалған ғылыми мәтіндерді жариялау және зерттеу нәтижелерін жасау, жалған жалған ғылыми мәтіндерді жариялау, мақалалардың қолжазбаларын авторлардың рұқсатынсыз басқа басылымдарға беру, авторлардың материалдарын үшінші тұлғаларға беру үшін агенттік қызметтерге жүгіну жағдайында, шарттар авторлық құқықтар мен редакциялық процестердің құпиялылық қағидаттары бұзылған кезде, дәйексөз, плагиат қолданылған жағдайда авторлардың, редакторлардың немесе баспагердің әрекеттері этикаға жат мінез-құлық болып саналады.

ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА научных журналов НАО «Торайғыров университет» «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана», «Краеведение»

Редакционная коллегия научных журналов НАО «Торайғыров университет» «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» и научно-популярного журнала «Краеведение» в своей профессиональной деятельности придерживаются принципов и норм Публикационной этики научных журналов НАО «Торайғыров университет». Публикационная этика разработана в соответствии с международной публикационной этической нормой Комитета по публикационной этике (COPE), этическими принципами публикации журналов Scopus (Elsevier), Кодекса академической честности НАО «Торайғыров университет».

Публикационная этика определяет нормы, принципы и стандарты этического поведения редакторов, рецензентов и авторов, меры по выявлению конфликтов интересов, неэтичного поведения, инструкции по изъятию (ретракции), исправлению и опровержению статьи.

Все участники процесса публикации, соблюдают принципы, нормы и стандарты публикационной этики.

Качество научного журнала обеспечивается исполнением принципов участников процесса публикации: равенства всех авторов, принцип конфиденциальности, однократные публикации, авторства рукописи, принцип оригинальности, принцип подтверждения источников, принцип объективности и своевременности рецензирования.

Права и обязанности членов редакционных коллегий научных журналов НАО «Торайғыров университет» «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» и научно-популярного журнала «Краеведение» определены СО СМК 8.12.3-20 Управление научно-издательской деятельностью.

Права и обязанности рецензентов

Рецензенты научных журналов «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана», научно-популярного журнала «Краеведение», обязаны руководствоваться принципом объективности.

Персональная критика в адрес автора(-ов) рукописи недопустима. Рецензент должен аргументировать свои замечания и обосновывать свое решение о принятии рукописи или о ее отклонении.

Национальность, религиозная принадлежность, политические или иные взгляды автора(-ов) не должны приниматься во внимание и учитываться в процессе рецензирования рукописи рецензентом(-ами).

Экспертная оценка, составленная рецензентом должна способствовать принятию решения редакцией о публикации и помогать автору улучшить рукопись.

Решение о принятии рукописи к публикации, возвращение работы автору на изменение или доработку, либо решение об отклонении от публикации принимается редколлегией опираясь на результаты рецензирования.

Принцип своевременности рецензирования. Рецензент обязан предоставить рецензию в срок, определенный редакцией, но не позднее 2-4 недель с момента получения рукописи на рецензирование. Если рассмотрение статьи и подготовка рецензии в назначенные сроки невозможны, то рецензент должен незамедлительно уведомить об этом научного редактора.

Рецензент, который считает, что его квалификация не соответствует либо недостаточна для принятия решения при рецензировании предоставленной рукописи должен незамедлительно сообщить об этом научному редактору и отказаться от рецензирования рукописи.

Принцип конфиденциальности со стороны рецензента. Рукопись, предоставленная рецензенту на рецензирование должна рассматриваться как конфиденциальный материал. Рецензент имеет право демонстрировать ее и/или обсуждать с другими лицами только после получения письменного разрешения со стороны научного редактора журнала и/или автора(-ов).

Информация и идеи научной работы, полученные в ходе рецензирования и обеспечения публикационного процесса, не должны быть использованы рецензентом(-ами) для получения личной выгоды.

Принцип подтверждения источников. Рецензент должен указать научные работы, которые оказали бы влияние на исследовательские результаты рассматриваемой рукописи, но не были приведены автором(-ами). Также рецензент обязан обратить внимание научного редактора на значительное сходство или совпадение между рассматриваемой рукописью и ранее опубликованной работой, о котором ему известно.

Если у рецензента имеются достаточные основания полагать, что в рукописи содержится плагиат, некорректные заимствования, ложные и сфабрикованные материалы или результаты исследования, то он не должен допустить рукопись к публикации и проинформировать научного редактора журнала о выявленных нарушениях принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Права и обязанности авторов

Публикационная этика базируется на соблюдении принципов:

Однократность публикации. Автор(-ы) гарантируют что представленная в редакцию рукопись статьи не была представлена для рассмотрения в другие издания. Представление рукописи одновременно в нескольких журналах/изданиях неприемлемо и является грубым нарушением принципов, стандартов и норм публикационной этики.

Авторство рукописи. Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и указывается первым в списке авторов.

Для каждой статьи должен быть назначен автор для корреспонденции, который отвечает за подготовку финальной версии статьи, коммуникацию с редколлегией, должен обеспечить включение всех участников исследования (при количестве авторов более одного), внесших в него достаточный вклад, в список авторов, а также получить одобрение окончательной версии рукописи от всех авторов для представления в редакцию для публикации. Все авторы, указанные в рукописи/статье, несут ответственность за содержание работы.

Принцип оригинальности. Автор(-ы) гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой оригинальную самостоятельную работу, и не содержат некорректных заимствований и плагиата, которые могут быть выявлены в процессе.

Авторы несут ответственность за публикацию статей с признаками неэтичного поведения, плагиата, самоплагиата, самоцитирования, фальсификации, фабрикации, искажения данных, ложного авторства, дублирования, конфликта интересов и обмана.

Принцип подтверждения источников. Автор(ы) обязуется правильно указывать научные и иные источники, которые он(и) использовал(и) в ходе исследования. В случае использования каких-либо частей чужих работ и/или заимствования утверждений другого автора(-ов) в рукописи должны быть указаны библиографические ссылки с указанием автора(-ов) первоисточника. Информация, полученная из сомнительных источников не должна использоваться при оформлении рукописи.

В случае, если у рецензентов, научного редактора, члена(-ов) редколлегии журнала возникают сомнения подлинности и достоверности результатов исследования, автор(-ы) должны предоставить дополнительные материалы для подтверждения результатов или фактов, приводимых в рукописи.

Исправление ошибок в процессе публикации. В случае выявления ошибок и неточностей в работе на любой стадии публикационного процесса авторы обязуются в срочном порядке сообщить об этом научному редактору и оказать помощь в устранении или исправлении ошибки для публикации

на сайте журнала соответствующей коррекции (Erratum или Corrigendum) с комментариями. В случае обнаружения грубых ошибок, которые невозможно исправить, автор(-ы) должен(-ны) отозвать рукопись/статью.

Принцип соблюдения публикационной этики. Авторы обязаны соблюдать этические нормы, связанные с критикой или замечаниями в отношении исследований, а также в отношении взаимодействия с редакцией по поводу рецензирования и публикации. Несоблюдение этических принципов авторами расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия рукописи с рецензирования и/или публикации.

Конфликт интересов

Конфликт интересов, по определению Комитета по публикационной этике (COPE), это конфликтные ситуации, в которых авторы, рецензенты или члены редколлегии имеют неявные интересы, способные повлиять на их суждения касательно публикуемого материала. Конфликт интересов появляется, когда имеются финансовые, личные или профессиональные условия, которые могут повлиять на научное суждение рецензента и членов редколлегии, и, как результат, на решение редколлегии относительно публикации рукописи.

Главный редактор, член редколлегии и рецензенты должны оповестить о потенциальном конфликте интересов, который может как-то повлиять на решение редакционной коллегии. Члены редколлегии должны отказаться от рассмотрения рукописи, если они состоят в каких-либо конкурентных отношениях, связанных с результатами исследования автора(-ов) рукописи, либо если существует иной конфликт интересов.

При подаче рукописи на рассмотрение в журнал, автор(-ы) заявляет о том, что в содержании рукописи указаны все источники финансирования исследования; также указывают, какие имеются коммерческие, финансовые, личные или профессиональные факторы, которые могли бы создать конфликт интересов в отношении поданной на рассмотрение рукописи. Автор(ы), в письме при наличии конфликта интересов, могут указать ученых, которые, по их мнению, не смогут объективно оценить их рукопись.

Рецензент не должен рассматривать рукописи, которые могут послужить причинами конфликта интересов, проистекающего из конкуренции, сотрудничества или других отношений с кем-либо из авторов, имеющих отношение к рукописи.

В случае наличия конфликта интересов с содержанием рукописи, ответственный секретарь должен известить об этом главного редактора, после чего рукопись передается другому рецензенту.

Существование конфликта интересов между участниками в процессе рассмотрения и рецензирования не значит, что рукопись будет отклонена.

Всем заинтересованным лицам необходимо, по мере возможности избегать возникновения конфликта интересов в любых вариациях на всех этапах публикации. В случае возникновения какого-либо конфликта интересов тот, кто обнаружил этот конфликт, должен незамедлительно оповестить об этом редакцию. То же самое касается любых других нарушений принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Неэтичное поведение

Неэтичным поведением считаются действия авторов, редакторов или издателя, в случае самостоятельного предоставления рецензии на собственные статьи, в случае договорного и ложного рецензирования, в условиях обращения к агентским услугам для публикации результатов научного исследования, лжеавторства, фальсификации и фабрикация результатов исследования, публикация недостоверных псевдо-научных текстов, передачи рукописи статей в другие издания без разрешения авторов, передачи материалов авторов третьим лицам, условия когда нарушены авторские права и принципы конфиденциальности редакционных процессов, в случае манипуляции с цитированием, плагиатом.

Теруге 11.03.2022 ж. жіберілді. Басуға 31.03.2022 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

2,76 МБ RAM

Шартты баспа табағы 14,27. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. К. Темиргалинова

Корректор: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3880

Сдано в набор 11.03.2022 г. Подписано в печать 31.03.2022 г.

Электронное издание

2,76 МБ RAM

Усл. печ. л. 14,27. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. К. Темиргалинова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3880

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz